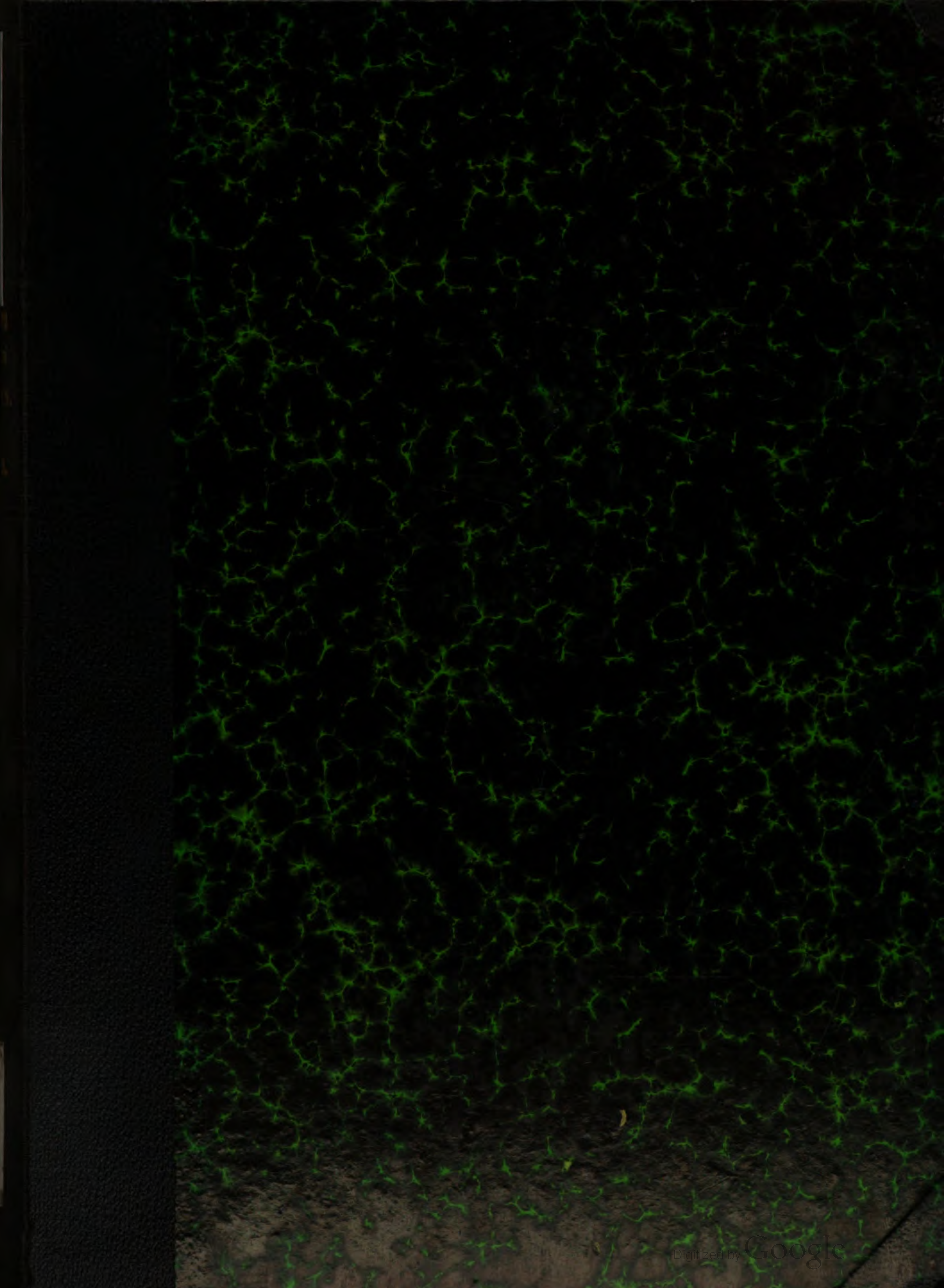

BOEKBINDERIJ
G. KERPEN
WIJK-MAASTRICHT

PUBLICATIONS

DE LA SOCIÉTÉ

HISTORIQUE ET ARCHÉOLOGIQUE DANS LE LIMBOURG

à MAESTRICHT.

TOME LIX.

QUATRIÈME SÉRIE

TOME IV.

Vis unita major.

1923.

IMP. LEITER-NYPELS, MAESTRICHT.
1923.

NAAMLIJST DER LEDEN

1923.

BESTUUR.

S. H. J. Schaepkens van Riempst, Voorzitter.
P. Albers, S. J., onder-Voorzitter.
Dr. P. M. H. Doppler, Secretaris.
Dr. W. Goossens, Conservator.
Louis baron de Crassier, Penningmeester.
V. Schols, Bibliothecaris.
Dr. P. J. M. van Gils.
H. Pijls.
W. Sprenger.

CORRESPONDEEREND LID.

J. Chansard, Nancy.

LEDEN.

Adam, J., Meerssen.
Aelst-Arnoldts, G. van, Maastricht.
Aken, Mej. M. van, Caberg.
Albers S. J., P., Maastricht.
Alberts, Jos., Heerlen.
Algemeene Overste der Broeders van de Onbevlekte Ontvangenis van Maria, Maastricht.
Ansembourg, graaf A. de Marchant et d', Amstenrade.
Ansembourg, graaf Rud. de Marchant et d', Neuburg bij Gulpen.
Bartels, Antoon J., Heerlen.

Batta, Mr. Em., Indramojoe (Ned. Indië).
Beesmans, K., Maastricht.
Beckers, Dr. H. J., Beek.
Beckers, Mr. Nic., Sittard.
Beneden, Leop. van, Maastricht.
Beusmans, Jos., Sittard.
Bibliotheek van het Groot-Seminarie, Roermond.
Bibliotheek van het Klein-Seminarie, Rolduc.
Bibliotheek der Universiteit, Amsterdam.
Bibliotheek der Universiteit, Luik.
Bibliotheek der gemeente, Hasselt.
Bibliotheek der gemeente, Maastricht.
Bieberstein Rogalla Zawadsky, Mr. C. baron de, Sittard.
Bloemen, H., Merselo.
Bloemen, J., Venlo.
Boosten, Alph., Maastricht.
Bours, Math., Roermond.
Briels, fr. Matth., Heerlen.
Broeder overste van de „Beyart", Maastricht.
Brounts, P., Borgharen.
Brune, M. F. J., Maastricht.
Canisius, J., Schinnen.
Carmelieten, Geleen.
Claessens, Mgr. J. D. L., Sittard.
Coenegracht, L. D. L. M., Maastricht.
Corten, Alb., Maastricht.
Crassier, L. baron de, Limmel.
Crassier, baron W. de, Luik.
Cremers, Jos., Maastricht.
Cremers, P. L., Nuth.
Damen, F. A. L. L., Geleen.
Daniëls, M., Nijmegen.
De Jong, H., Maastricht.
De Kleermaeker, Jr., Maastricht.
Delhougne, Edm., Sittard.
Delhougne, G., Sittard.
Delhougne, H., Sittard.
Diepen, J., Valkenburg.

Diepen, K., Valkenburg.
Doppler, Dr. P. M. H., Maastricht.
Dorren, Th., Valkenburg.
Douven, Th. S. D., Schinnen.
Dresen, H., Schaesberg.
Driessen, P., Gronsveld.
Driessen, R., Heel.
Dumoulin, Dr. Eug., Maastricht.
Dutihl-Jurgens, J. A., Rotterdam.
Dyserinck, H., Maastricht.
Ebeling, H. J. M., 's-Hertogenbosch.
Eberhard, G., Maastricht.
Emonds-Brouwers, J., Heerlen.
Everts, W. H., Roermond.
Everts, P., Rolduc.
Fierens, Mr. L., Antwerpen.
Franssen, C., Roermond.
Funke, H. C., Maastricht.
Geloes, graaf R. de, Eijsden.
Gerards, L., Heerlen.
Giffen, Dr. A. E., Groningen.
Gilissen-Lemaire, N., Luik.
Gils, Dr. P. J. M., Roermond.
Goessens, J. W., Roermond.
Goffin, Mej. M., Amstenrade.
Goossens, Dr. W., Maastricht.
Gorris S. J., G., Maastricht.
Graafland, Jhr. J., Buggenum.
Grinten, Th. van der, Venlo.
Grispen, J. A. L., Born.
Groenendael, J. H. H. van, Maastricht.
Grossier, L., Maastricht.
Gusgens, J., Maastricht.
Haex, Mr. A., Heerlen.
Haex, Mr. L., Maastricht.
Haffmans, O. M. L., Helden.
Hagdorn, A. J. H., Maastricht.
Hendricks, M., Heerlen.

Heyden, Mr. E. J. J. van der, Rotterdam.
Hobus, H. H. B., Eijsden.
Hoeberechts, Dr. Eug., Maastricht.
Hoefer, F. A., Hattem.
Hoens, J. S., Doenrade.
Hövell tot Westerflier, Mr. E. O. J. M. baron van, Maastricht.
Holvoet, Jhr. Adr., Maastricht.
Hustinx, Alph., Maastricht.
Hustinx, Dr. Ed., Heerlen.
Huynen, J., Maastricht.
Jacobs, J., Heer.
Janssen, M. J. J., Meerloo.
Janssen, P., Beek.
Janssen, W. J., Schinnen.
Jaspar, W. A. M., Echt.
Jaspar, Dr. E. J. H., Maastricht.
Jaspers, Th., Klimmen.
Jezuïeten, Maastricht.
Jongen, J. J., Schaesberg.
Kallen, H., Reymerstock.
Kayser, J., Venlo.
Kengen, Aug. C., Caberg.
Keuller, L. A. J., Maastricht.
Klincksieck, C., Parijs.
Klinkenbergh, Fr., Sittard.
Klijnen, J. B. H., Maastricht.
Klijnen, M. P. Jos. H., 's Gravenhage.
Knuttel, Dr. D., Maastricht.
Kooy, J. J. van der, Maastricht.
Koten, Willy, Hommert bij Amstenrade.
Krekelberg, G., Roermond.
Kremer, K., Waubach.
Kruisheeren, Maeseyck.
Lagasse de Locht, Ed., Reckheim.
Lamberts Hurrelbrinck, Mr. P., Maastricht.
Lemmens, Wed. J., Beek.
Leufkens, Dr. F. J., Roermond.
Lienaerts, Ernest, Merkelbeek.

Ligtenberg, P. C., Maastricht.
Loë, baron L. de, Mheer.
Loomans, P., Maastricht.
Lousberg, Jos., Maastricht.
Lousberg jr., Jos., Maastricht.
Luyten, G. H., Maastricht.
Maesen de Sombreff, Jhr. Mr. L. H. L. J. van der, Hulsberg.
Maesen de Sombreff, Jhr. Mr. George van der, Wilre.
Mannens; Mgr. Dr. P., Roermond.
Marres, Cl., Maastricht.
Marres, V., Maastricht.
Merckelbach, J. M. M. H., Maastricht.
Meijs, Ph. A. A., Geleen.
Mialaret, J. H. A., Maastricht.
Mosmans C. ss. R., H., Wittem.
Mostart, L., Gulpen.
Mücker, C., Heerlen.
Neven, Dr. L. Theod., Herderen.
Neys, Mr. Maurice, Luik.
Nuyts, Jos., Maastricht.
Nypels, Ed., Maastricht.
Nypels, J., Maastricht.
Nijst, L. J. H., Vaesrade-Nuth.
Oliviers, Chr., Gronsveld.
Op de Coul, Ch., Swolgen-Tienray.
Oppen, H. van, Maastricht.
Oppen, Mr. Jos. van, Maastricht.
Paulussen, Mr. H., Maastricht.
Peters, G. J. H., 's-Gravenhage.
Peters, P. J. M., Heerlen.
Philippens, J., Maastricht.
Postmes, Jos. A., Maastricht.
Pubben, M., Nederweert.
Pijls, H., Schinnen.
Pijls, N., Wijnandsrade.
Pijls, V., Schinnen.
Ramakers, H., Geleen.
Ramakers, M. N., Sittard.

Raven, Jos., Roosteren.
Receveur, K., Maastricht.
Redactie v. d. „Volksmissionaris", Roermond.
Regout, Eduard H. J., Vaeshartelt (Meerssen).
Regout, Jules, Maastricht.
Resink, J., Maastricht.
Ritzen, Jos., Heerlen.
Roebroeck, Dr. M. H. H., Maastricht.
Ronde, H. A. H. de, Maastricht.
Rossum, Mr. Th. Corn., Heerlen.
Russel, Mr. H., Geleen.
Russel, Ed., Maastricht.
Rutten, Dr. F., Geulle.
Rutten, G., Maastricht.
Ruys de Beerenbrouck, Jhr. Mr. G. L. M. H., Holtum.
Ruys de Beerenbrouck, Jhr. Mr. Ch. J. M., 's-Gravenhage.
Sandthövel, W. J., Amby.
Sassen, Dom., Maastricht.
Savelberg, Mr. H. M. A., 's-Gravenhage.
Schaepkens van Riempst, S. H. J., Maastricht.
Schaepkens van Riempst, H. S. M. J., Maastricht.
Schaepkens van Riempst, J. M. I., Maastricht.
Schaepkens van Riempst, Dr. L., Maastricht.
Schaepkens van Riempst, P., Buenos-Ayres.
Schatten, J., Schaesberg.
Schleiden, F., Vijlen.
Schoenmaeckers, R., Gent.
Schoenmakers, Dr. A., Sittard.
Schols, Dr. P., Maastricht.
Schols, V., Maastricht.
Schoonbrood, M. G., Maastricht.
Schoth, J. G. H., Maastricht.
Schrijnemaekers, H. J. P., Amstenrade.
Schrijnen, Mgr. L. J. A. H., Roermond.
Secretarie der gemeente Maastricht, Maastricht.
Selys-Longchamps, barones R. de, Borgharen.
Simenon, G., Luik.
Smeets, J., Maastricht.

Spauwen, Arn., Gronsveld.
Speet, L. A. J. C., Amsterdam.
Spierts, Hub., Terwinselen.
Sprenger, W., Maastricht.
Sprockel, C., Kerkrade.
Stappers, Th., Heerlen.
Stols Jr., Alex., 's-Gravenhage.
Stuers, Jonkvrouwe Alice de, 's-Gravenhage.
Timmers, J. Théoph. M., Sittard.
Trappisten, Lilbosch (Pey).
Tuyl van Serooskerken, A. baron van, Hilversum.
Uden, J. D. H. van, Tiel.
Valk, H. W., 's-Bosch.
Veen, Dr. J. S. van, Arnhem.
Vencken, C. J. H., Obbicht-Papenhoven.
Venne, A. J. H. M. van de, Rolduc.
Venne, J. van de, Houthem.
Verheggen, P. Th., Buggenum.
Verheijen, H., Schinnen.
Versmeeten, Dr. P., Maastricht.
Verzijl, Jan, Venlo.
Volmer, P., Leijenbroeck.
Voort, J. van de, Heerlen.
Welters, Ad., Maastricht.
Welters, F., Weert.
Welters, Fr., Voerendaal.
Wessem, J. L. M. H. van, Sittard.
Widdershoven, Dr. Aug., Heerlen.
Willemse, Dr. A., Kerkrade.
Wit, Mr. J. J. de, Maastricht.
Wouters, H. J. H., Weert.
Wouters, J. A. H., Maastricht.
Wylich, W. van, Venlo.

LEDENVERGADERING

GEHOUDEN WOENSDAG 16 MEI 1923.

Deze vergadering werd even als die der laatste jaren gehouden in het Museum-gebouw aan de Lenculenstraat en werd bijgewoond door 28 leden van wie 26 het presentie-register teekenden.

Na de opening en een woord van welkom tot de aanwezigen door den Voorzitter en nadat deze mededeeling had gedaan der verhindering van den penningmeester, werd voorlezing gegeven van de notulen der vorige ledenvergadering; deze werden onveranderd goedgekeurd en geteekend.

Daarna bracht de secretaris verslag uit over het afgeloopen jaar, waaruit bleek, dat het ledental verminderd was met 6 en 219 bedroeg, dat de finantien aanleiding gaven tot tevredenheid, de relaties met zustervereenigingen waren vooruit gegaan en reden bestond God te bedanken voor zijn zegen en de leden voor hun steun.

Uit de overgelegde rekening en verantwoording van den penningmeester bleek dat de ontvangsten bedroegen *f* 4538.83 en de uitgaven *f* 4165.55 zoodat een batig saldo was van *f* 373.28.

Het nazien der rekening werd opgedragen aan de heeren Ernest van Aelst, L. Grossier en Alph. Hustinx.

Nadat de conservator verslag had uitgebracht over den toestand van het museum, verkreeg de WelEerw. Zeergel. Heer Chr. Mertz het woord om zijne aangekondigde lezing te houden over den middeleeuwschen dichter en hagiograaf Hendrik van Veldeke, daaruit eenige punten kiezend van meer belang voor Maastricht en omstreken. Zijne lezing verdeelde hij in

drie hoofdpunten: 1e. Algemeenen kijk op van Veldeke's leven en werken; 2e. van Veldeke en zijne bron van de St. Servatiuslegende en 3e. de verhouding van van Veldeke tot het kapittel van St. Servaas te Maastricht en deze stad.

Volgens zijne meening was van Veldeke een ridder, die omstreeks 1170 naar Maastricht kwam, zeker vóór 1190, zooals blijkt uit het slot van zijn Eneide, waarmede hij begon ± 1170, hoewel volgens de algemeene opinie dit 1175 zou zijn; hij zou geboren zijn omstreeks 1140 en gestorven tusschen de jaren 1184 en 1206. Te Maastricht zou hij zijne opleiding genoten hebben bij de kanunniken van St. Servaaskapittel; hij schreef zijne bekende St. Servatius-legende, de Eneide en Minneliederen. Als litterator in zijn tijd, stelt Zijn Zeergeleerde hem als middelaar tusschen de Fransche en Duitsche litteratuur, op welke laatste hij een grooten invloed had uitgeoefend; hij is de enter van den eersten tak der ridderlijke romantiek in Duitschland, is voor dat land de vader van het kunstepos en het minnelied. Hij gaf het eerste Heiligen leven.

De bronnen, die van Veldeke voor zijn St. Servatiuslegende bezigde, noemt hij aan de hand van Kempeneer's proefschrift over de St. Servatiuslegende: de *Vita sancti Servatii episcopi*, de drie Vitae der Bollandisten; in verband hiermede wees hij op het Middeleeuwsch leven van den H. Servatius door wijlen pastoor Habets uitgegeven in deel XIX der „Publications", waarin een tusschentrap kon gezien worden tot Kempeneers' stelling.

Wat de betrekking van van Veldeke tot het kapittel van St. Servaas betreft, tracht Kempeneer die te annihileeren, of zeer zwak te maken, naar zijn inzicht evenwel ten onrechte, omdat o.a. de naam van den „Custenaer", Hessel, juist in van Veldeke's tijd te Maastricht voorkomt en de natuurlijke gang van zaken er tegen is.

Zijne lezing resumeerend komt hij tot de conclusie: 1°. Het is waarschijnlijk dat van Veldeke in Maastricht een tijd heeft gewoond voor zijne studie en er gedicht heeft; 2°. het is meer dan waarschijnlijk dat hij in meer of minder nauwe betrekking gestaan heeft met Hessel, met de Kanunniken van St. Servaas en dat hij Maastricht en de omgeving goed gekend heeft.

Ten slotte drukte zijn zeergeleerde de wensch uit, dat een standbeeld van van Veldeke vlak bij de St. Servaaskerk moge opgericht worden.

Na deze leerrijke voordracht verkreeg op zijn verzoek, de ZeerEw. Zeergel. Heer D. P. van Gils het woord om eenige mededeelingen te doen, beter gezegd eenige vragen te stellen betreffende de *Annales Rodenses,* die dan vroeg of laat dienen opgelost te worden, wat hij zoo gaarne zou willen zien gedaan door jongeren. Zoo o.a. komen in de *Annales* voor: plaatsnamen, waarvan de oorsprong is te zoeken; woorden die belang kunnen hebben voor de rechtspraak dier dagen als: sumbrinus. sumbris; de latiniteit van sommige uitdrukkingen, die een franschen oorsprong aanwijzen, o.a. *se huc contrahere* = se retirer; *investitus est loco huic Rigerus* = over deze plaats aangetrokken; *ullo modico vino* = quelque peu de vin. In de Annales is de jaartelling naar de Heiligen, met andere woorden niet de Heiligen-, maar de Latijnsche kalender gebezigd; welke mag de reden daartoe zijn; het feit van een dubbel klooster, de samenwoning van mannen en vrouwen; de liturgische gegevens der Annales en de natuurverschijnselen zooals stormwind, waarop hongersnood volgde, zijn zoovele punten die opheldering verdienen; de *Annales* spreken van communistische woelingen te Luik in 1205; van het sluiten van levensverzekering met personen die ter Kruisvaart togen; ook is nog een onderzoek in te stellen naar de lijfeigenschap dier dagen.

Nadat de Voorzitter den Ew. Zeergel. Heer Ch. Mertz bedankt had voor zijne belangrijke lezing en Dr. van Gils voor de gedane mededeelingen, stelde hij tot de aanwezigen de vraag of niemand het woord verlangde. Daar daarop niet werd ingegaan sloot hij de vergadering onder dankbetuiging aan de aanwezigen voor hunne belangstelling.

Het verslag van den Secretaris luidt als volgt:

In het afgeloopen jaar kwam in het Bestuur geene verandering; zooveel mogelijk werd op den gestelden tijd vergaderd.

Het jaar begon met 225 leden; 7 ontvielen ons door den

dood, 13 namen ontslag, daarentegen werden 14 nieuwe leden aangenomen, zoodat ten slotte het ledental 219 bedroeg.

Er werden twee ledenvergaderingen gehouden; de eene, de gewone, op Donderdag 18 Mei, de andere, eene buitengewone, op Donderdag 17 Augustus. Wat op eerstgenoemde verhandeld is, heeft U kunnen vernemen uit het verslag ervan, dat afgedrukt is in het deel der „Publications" over het jaar. Tot aanvulling kan ik mededeelen, dat de heeren L. Keuller, Mr. P. Lamberts Hurrelbrinck en J. G. A. Schoth, die aangewezen waren om de rekening van den penningmeester te onderzoeken, deze in orde hebben bevonden; den penningmeester kan dus decharge worden verleend. De tweede werd besteed aan de bespreking en vaststelling der nieuwe statuten en van het huishoudelijk reglement, waarvan het concept voorbereid was door Pater Albers S. J. en Dr. W. Goossens; daarvoor wordt beiden dank gebracht. Het resultaat dier vergadering is U reeds gebleken uit de voorgelezen notulen. Intusschen is de Koninklijke goedkeuring verleend bij besluit van 5 Januari 1923 no. 57.

De najaarsexcursie op Dinsdag 12 September heeft een goed verloop gehad en is tot tevredenheid der deelnemers geslaagd; deze waren 22 in getal. Onnoodig te memoreeren al het bezienswaardige aan kunst, enz. wat die excursie opleverde, daar dit reeds eenigszins uitvoerig op het convocatiebriefje is medegedeeld.

Met voldaanheid kan gewaagd worden van de maandelijksche gezellige bijeenkomst in het huis de Stuers aan de Brusselschestraat alhier, elken 2en Dinsdag der maand. Daar werd telkens vernomen en medegedeeld wat voor het Genootschap en het Museum werd verkregen, werden de belangen van het Genootschap besproken, elkanders kennis door wederzijdsche mededeeling verrijkt en zoodoende de band onder de deelnemers hechter en de belangstelling voor het Genootschap grooter.

Deel 58 der „Publications" kwam te laat gereed; in aflevering van Januari-Februari 1923 der Maasgouw is de oorzaak daarvan medegedeeld; gezegd is intusschen, dat die vertraging voor het laatst is geschied. De afleveringen der Maas-

gouw daarentegen verschenen geregeld. Beide tijdschriften mogen zich in eene klimmende belangstelling verheugen, getuigen de vele aanvragen voor jaargangen of afzonderlijke nummers.

Met de Zustervereenigingen, zoo in het binnen- als buitenland, waarmede ons Genootschap is aangesloten en wier getal met twee is vermeerderd, werden de „Publications" gewisseld en werden de periodieken der buitenlandsche vereenigingen wederom regelmatig ontvangen; eenige dier vereenigingen zagen zich genoodzaakt, ten gevolge der hooge drukkosten, de uitgaven van haar periodiek te staken. Goddank hebben wij die moeielijkheid in het afgeloopen jaar kunnen te boven komen, dank den finantieelen steun der provincie en der gemeente Maastricht, wier besturen daarvoor dank wordt gebracht.

Van den Conservator zult U zoo aanstonds vernemen de lotgevallen van ons Museum, terwijl uit de mededeeling van den finantieelen toestand blijken zal, dat deze tot tevredenheid stemmen.

Ten slotte rest de plicht om God te bedanken voor zijn zegen ons in het afgeloopen jaar wederom geschonken en de leden voor den steun het Bestuur verleend.

Volgend overzicht werd gegeven van den finantieelen toestand:

ONTVANGSTEN.

Saldo van 1921/1922	fl.	1035.22
Subsidie der gemeente Maastricht	„	1000.—
Idem der provincie	„	600.—
Contributie's der leden	„	1374.—
Entree's van het museum	„	336.25
Verkoop van „Publications"	„	161.15
Diversen	„	32.21
	fl.	4538.83

UITGAVEN.

Drukkosten der Publications 1921 en 1922 . . .	fl.	2234.50
Drukkosten der Maasgouw 1923	„	831.57
Loon van den Concierge en invorderen der contributie van de leden te Maastricht	„	241.56
Ouderdomsrenteverzekering van den Concierge en echtgenoote	„	77.—
Steenkolen	„	93.54
Water- en gasverbruik	„	44.76
Zegel voor de aanvraag der Kon. goedkeuring en postzegel	„	49.—
Herstelling van een schilderij	„	200.—
Uitgaven voor opgraven	„	111.52
Brandverzekering	„	45.20
Aankoop van gouden romeinsche munt	„	13.80
Onderhoud van het museum	„	115.24
Drukwerk	„	74.95
Diversen	„	33.21
	f	4165.55

Verslag (van den Conservator Dr. W. Goossens) over den toestand van het Museum.

Het gebouw en de lokalen verkeerden doorgaans in eenen bevredigenden toestand. Eene groote verbetering werd door de gemeente aangebracht in de groote gang bij het voorportaal. Om de vocht te weren, liet zij aan den westkant eene spouwmuur optrekken. Zoodoende zullen de onlangs herstelde schilderijen van Alexander Schaepkens beter tegen nieuw bederf gewaarborgd zijn.

Het is evenwel te betreuren, dat er geen geschikt lokaal is voor het bergen der voorwerpen in steen. Het Bestuur heeft zich n.l. genoodzaakt gezien om een groot aantal gebeeld-

houwde steenen, die in de buitenlucht waren opgesteld en daar geheel dreigden verloren te gaan, naar binnen te brengen. Daar toevallig twee vertrekken, die tot het Museumgebouw behooren, doch van de gemeente eene andere bestemming hadden verkregen, weer vrij waren gekomen, werd een verzoek gericht tot het Dagelijksch Bestuur om de voorwerpen in steen daarheen te kunnen overbrengen. Tot onze groote teleurstelling kon het Dagelijksch Bestuur dat verzoek niet inwilligen, zoodat de steenen in een drietal zalen moesten blijven, waar ze erg hinderlijk zijn.

Op de buitenplaats van het Museum zijn alleen die steenen gelaten, welke in de open lucht niet verweeren. En wel op de eerste plaats de oude gebeeldhouwde gevelsteenen van Maastrichtsche huizen. Het Museum bezit daarvan eene rijke verzameling en deze is thans door eene nieuwe opstelling veel beter tot haar recht gekomen.

Dank zij de hulp van ons medelid den heer E. van Aelst zijn in den loop van het jaar de voorwerpen in de verschillende lokalen grootendeels opnieuw gerangschikt, genummerd en gecatalogiseerd. In den loop van dit jaar zal dat werk, dat omvangrijker bleek te zijn, dan in den beginne gedacht werd, vermoedelijk kunnen voltooid worden. Eerst dan zal ook de zoo noodige gids voor de bezoekers van het Museum kunnen samengesteld worden.

Tot dusver had nog altijd een afzonderlijk register ontbroken, waarin de aanwinsten geregeld werden ingeschreven. In het afgeloopen jaar is zulk een register door ons aangelegd en daarin zijn tevens alle vroegere aanwinsten voor zoover zij in Publications of in De Maasgouw vermeld zijn, opgenomen. Verder werd een begin gemaakt met het ordenen van het Museum-archief, zoodat alle nog aanwezige gegevens voor de herkomst of de beteekenis van de voornaamste voorwerpen gemakkelijk te vinden zijn.

In het afgeloopen jaar waren de aanwinsten weer vrij aanzienlijk. Daar zij alle in ons maandblad „De Maasgouw" vermeld zijn, kan de opsomming daarvan hier achterwege blijven. De meeste voorwerpen werden zooals gewoonlijk door schenking of inbruikleengeving verkregen. De verzameling Romein-

sche oudheden onderging eene groote uitbreiding door de opgravingen te Ubachsberg, Ravensbosch en Grevenbicht. Het daarvan afkomstige materiaal is echter nog grootendeels in Leiden ter bestudeering en zal binnen kort hierheen worden overgebracht.

Het bezoek aan het Museum nam toe en het was een verblijdend verschijnsel, dat vaak gebruik werd gemaakt van de gunstige bepalingen voor scholen en onderwijsinrichtingen.

Op verzoek van den Limburgschen Kunstkring werden in de maand November eenige zalen afgestaan voor het houden van eene tentoonstelling. Dit had tot gevolg, dat het Museum meer gekend en gewaardeerd werd.

In het geheel werden in 1922 **1217** entréekaarten verkocht, terwijl **807** personen hun naam teekenden in het register der bezoekers.

Zonder twijfel zal het bezoek nog toenemen als eenmaal de gids zal gedrukt zijn.

Ik meen dit verslag te moeten besluiten met een dringend verzoek aan de leden om de belangen van het Museum zooveel mogelijk te helpen bevorderen.

Het Bestuur zal het zeer op prijs stellen, als het tijdig gewaarschuwd wordt, wanneer vooral bij grondwerken vondsten worden gedaan of wanneer het een of ander voorwerp, dat onder opzicht van geschiedenis of kunst merkwaardig is, voor Limburg dreigt verloren te gaan. Door eene krachtige medewerking der leden zal het Bestuur beter in staat zijn het Museum te doen beantwoorden aan het doel, waarvoor het in het leven is geroepen.

Limburg

onder H.M. Koningin Wilhelmina.

1898—1923.

Heel Nederland tintelt van geestdrift voor onze geliefde Koningin. Een machtige literatuur is er naar aanleiding van Haar zilveren jubilé ontstaan, een literatuur van hulde, eerbied en trouw. Daarom sluiten wij ons gaarne bij al die dagbladen en tijdschriften, kleinere en grootere afzonderlijke publicaties aan, welke alle zooveel goeds over het bestuur van Hare Majesteit hebben gezegd. Onze lofspraak echter willen wij inrichten naar den aard der *Publications* en een beknopt overzicht geven over de allervoornaamste feiten van Limburgs Historie en vastleggen wat er in deze 25 jaren onder het heilzaam en vredelievend bestuur onzer Hooge Landsvrouwe belangrijks geschied is. Voorop gaan feiten en toestanden, waarna eenige beroemde zonen van den Limburgschen grond volgen. Alleen de overledenen willen we met name vermelden.

Het Limburgsch terrein overziende en de uitkomst der statistieken naslaande ontwaren wij, dat de bevolking onzer provincie, met vroegeren aanwas vergeleken, zeer sterk is toegenomen. Telde namelijk in 1898 de bevolking 275.000 zielen, thans is dat getal bijna verdubbeld en bedraagt het omstreeks 450.000. Wanneer men naar de oorzaken hiervan vraagt, dan komen in aanmerking het correcte huwelijksleven van onze brave Limburgsche bevolking, de opbloei van industrie, verkeer en handel en tevens de immigratie om het ontstaan en den sterken aangroei van den mijnbouw. Nadeelig werkte de nogal hooge kindersterfte. Van de andere zijde bestond er ook

een krachtige wisselwerking tusschen den sterken aangroei der bevolking eenerzijds en handel, industrie en mijnbouw anderzijds.

De mijnbouw in zijn eigenlijke beteekenis is in Limburg van betrekkelijk jongeren datum. Bij het begin der regeering onzer Koningin kende men er slechts twee mijnen: de *domaniale mijn* te Kerkrade en de mijn *Neuprick* te Bleyerheide, welke laatste in 1904 werd gesloten. Alle andere mijnen zijn eerst later productief geworden. In cronologische volgorde kunnen wij noemen: *Oranje Nassau I* te Heerlen in 1899, *Oranje Nassau II* te Schaesberg in 1904. De aanleg van mijn *Willem-Sophia* te Spekholzerheide begon in 1899, die van de mijn *Laura en Vereeniging* te Eijgelshoven in 1900, de mijn *Wilhelmina* te Terwindselen werd begonnen in 1903, mijn *Emma* bij Hoensbroek in 1908, mijn *Hendrik* te Brunssum in 1912. Nog niet productief zijn de mijnen *Maurits* te Lutterade, *Oranje-Nassau III* en *Oranje-Nassau IV* te Heerlerheide. Moeilijk kunnen we hier treden in uitvoerige berekeningen en beschouwingen over productie en toekomst der verschillende mijnen. Alleen dit willen we nog bijvoegen, dat in 1898 de productie in tonnen 150.398, in 1922 omstreeks 4.957.699 bedroeg; dat 31 December 1898 het aantal arbeiders slechts 650 telde, 31 December 1922 gestegen was tot 27.600, „met hunne gezinnen een mijnwerkersbevolkng uitmakend van meer dan 100.000"; dat de opbrengt der afgezette hoeveelheid steenkolen in 1898 opbracht *f* 650.000, tegenover ongeveer *f* 75.000.000 in 1922.

Van de bruinkool-exploitatie willen wij alleen dit vermelden, dat van het begin af in 1917 tot en met 1922 door de verschillende bruinkolenmijnen *Carisborg, Bergerode* (met de mijnvelden *Energie, Carisborg II, Brunahilde II*), *Herman, Graetheide* en *Leemhorst* een netto-hoeveelheid van 4.953.498 ton bruinkool werd gedolven.

Hiermee staat, zooals natuurlijk iedereen bijna weet, in verbinding een rijke handel in cokes, teer, briketten enz. enz., die aan tal van families fortuin en het dagelijksch brood bezorgt. Echter kunnen noch willen wij beweren, dat het groote deel van de opbrengsten der mijnen aan Limburg ten goede komt. Integendeel meenen wij, dat zeer veel buiten de provincie en

zelfs buiten het land wordt gedragen. Doch ook dit zal, dunkt mij, in den loop der tijden beter worden, wanneer er allengs meer Limburgsch geld in de mijnbouw en mijnexploitatie zal worden gestoken. Vooral echter hopen wij, dat de ambtenaren, die in zeer groote menigte van elders worden gehaald, van lieverlede meer uit de Limburgsche bevolking zullen genomen worden. Stoere werkkracht der Limburgers en onpartijdigheid der benoemingen zullen hier veel kunnen verhelpen en aldus de algemeene tevredenheid bevorderen. Destemeer zijn deze middelen noodzakelijk, omdat de ontwikkeling der mijnen niet stil staat en nog zeer veel belooft voor de toekomst. Wij hopen, dat de mijnbouw nog onder de regeering van onze geëerbiedigde Koningin zich verder zal uitbreiden en bloeien tot heil en opbloei van Limburg.

Met de steeds toenemende kolenproductie hangt innig zamen een altijd aangroeiende behoefte aan spoor-, tram- en waterwegen. Noodzakelijk moest het komen tot uitbreiding van het verkeer te water en te land. Wel kostte het enorm veel moeite de trage inertie der verschillende regeeringen te overwinnen en ze voort te stuwen tot de verbetering van het spoorweg- en tramwegnet in Limburg. Toch is allengs het kilometeraantal van verschillende lijnen sterk vooruitgegaan. Want op 1 Januari 1899 waren 4.175.322 M. spoor- en tramwegen in exploitatie; „op 1 Januari 1921 daarentegen 6.261.178 M., dat is een vermeerdering van 2.085.856, waarvan echter slechts ± 100.000 M. als hoofdspoorweg waren aangelegd; de locaalspoorwegen en tramwegen boekten in dat tijdsverloop de grootste winst".

Speciaal voor Limburg bouwde men, tot groote blijdschap der provincie, de lijn Eindhoven-Weert, waardoor vooral Zuid-Limburg veel dichter bij het centrum des lands kwam te liggen. Een zeer groot voordeel was het ook, dat op eenige lijnen dubbel spoor gelegd werd en dat de locaalspoorwegen Sittard-Heerlen en Heerlen-Schin op Geul ten gerieve der zeer drukke mijnstreek in hoofdspoorwegen veranderd werden.

Het kolenvervoer nam altijd toe en maakte rangeer-emplacementen noodzakelijk. Vandaar dat men er twee zeer groote in Limburg aanlegde: eene te Nuth en de andere te Susteren.

Daarbij kwamen nog twee overlaadinrichtingen te Weert en te Grubbenvorst, die echter thans na de crisis zeer veel van haar beteekenis hebben verloren.

Van de negen nieuwe belangrijke stations staan er twee in Limburg, een derde is in aanbouw te Sittard; terwijl er van de zes afzonderlijke goederenstations één kwam te Maastricht. Ter vervanging van reeds bestaande bruggen werden in heel Nederland zes nieuwe gebouwd, waarvan twee over de Maas bij Buggenum.

Met het bovenstaande bedoelen wij volstrekt niet, dat er overvloedig voor Limburg gezorgd is, maar alleen, dat de vroegere verwaarloozing dezer provincie eenigermate begint op te houden en, naar men op goede gronden hoopt, volledig goedgemaakt zal worden.

De geweldige vooruitgang van den mijnbouw en de daarmede verbonden groot-industrie vestigde de aandacht der regeering van Koningin Wilhelmina op een te ontwerpen complex van scheepvaartwegen tusschen de Waal bij Nijmegen en de Maas bij Maastricht. Het kan niet in onze bedoeling liggen ver terug te grijpen. Anders zouden wij een lijdensgeschiedenis van de kanalisatie der Midden-Maas moeten schrijven: hoe voorheen de Maas bevaarbaar was voor schepen van 150 tot 300 ton; hoe dit door de onzalige overeenkomst met België veranderde; hoe men veel te veel toegaf; hoe men in Limburg protesteerde en bleef protesteeren, en er aldus een zeer rijke Midden-Maas-literatuur ontstond (zie b.v. de geschriften van J. Schaepkens van Riempst jr. en O. Haffmans); hoe er hoop kwam in 1908 en er in 1912-1913 een rapport der Nederlandsch-Belgische commissie uitkwam. Toen ontstond de rampzalige oorlog. Thans leeft de hoop weer op. Zal ze vervuld worden? Toen in 1920 het water zeer hoog ging en het ook te Maastricht door de straten liep, rekende het zich de Koningin tot een plicht haar belangstelling te toonen met het lot der opnieuw getroffen bevolking.

Intusschen was de steenkool- en bruinkool-ontginning in vollen gang gekomen en eischte met kracht de verbetering der waterwegen in Limburg. In het *Gedenkboek 1898-1923* zet Ir. D. A. van Heyst, hoofdingenieur van den Waterstaat, hetgeen

tot nu toe besloten is klaar uiteen. „Een hoogst belangrijk rivierwerk, thans in uitvoering, is de kanalisatie der Maas. In vroeger jaren voor de scheepvaart van zeer weinig beteekenis (de Zuid-Willemsvaart werd gegraven als verbinding tusschen Maastricht en het Nederlandsche net van scheepvaartwegen) kwam met de exploitatie der steenkolenmijnen in Zuid-Limburg de behoefte op aan een beteren vaarweg. Aanvankelijk was gedacht aan een kanalisatie, ook van dat gedeelte, dat de grens met België vormt, tot Maastricht en daarvoor werd een plan opgemaakt door een technische commissie, waarvan de leden uit de beide Rijken waren aangewezen.

De omstandigheden hebben er echter toe geleid, dat alleen op Nederlandschen grond de kanalisatie wordt uitgevoerd en tusschen Linne (d. i. nabij het punt, waar de Maas niet meer de grens vormt) en Grave een vijftal stuwen worden gebouwd. Deze en daarmede samenhangende werken, waartoe in 1915 bij de wet werd besloten, zullen de rivier geschikt maken voor schepen van 2000 ton. De vaardiepte zal 2.60 M. bedragen; doch er is op gerekend, dat deze in de toekomst op 3 M. zal kunnen worden gebracht.

Aangezien de Maas beneden Grave niet geschikt is voor dergelijke groote schepen en bovendien de Waal een veel betere verbinding met Rotterdam en het Westen van het land geeft, wordt bovendien een kanaal van Mook naar Nijmegen gegraven (het Maas-Waalkanaal), eveneens geschikt voor schepen van 2000 ton.

Ten slotte is in 1922 besloten tot den aanleg van een geheel op Nederlandsch grondgebied liggend kanaal van de gekanaliseerde Maas naar Maastricht.

Het eerste vak, lang 13 K.M., strekt ter verbinding van een bij Born te maken havenbassin voor het overladen van kolen, die per spoor uit het mijngebied worden aangevoerd; maar vindt zijn voortzetting in een twede vak, lang 21 K.M., dat in de Maas bij Maastricht uitkomt en daar verbinding krijgt met het kanaal Maastricht-Luik. De afmetingen zijn gekozen voor schepen van 2000 ton, doch voorloopig zullen op het deel Born-Maastricht de sluizen alleen schepen tot een maximum van 1000 ton kunnen doorlaten. Later zullen daar grootere sluizen bijgebouwd kunnen worden".

Naar we hopen heeft het plan nooit bestaan, of is het thans zeer zeker opgegeven, een plan, dat onze dertiende-eeuwsche, unieke Maasbrug, een sieraad voor Limburg en heel Nederland, zou hebben kunnen schaden. Een regeering, die zich aan zulk een vandalisme zou hebben schuldig gemaakt, die een der klassieke kenteekenen van de aloude Maasstad zou hebben bedorven, zij zou zeer zeker, ik zeg niet, onder den vloek, maar zonder twijfel onder de verachting van alle kunstenaars en kunstkenners van Nederland zijn verpletterd.

Bij deze werken voegen we nog den grooten vooruitgang van het tramwezen in Limburg. Tal van lijnen zijn reeds gereed en ook sinds lang in exploitatie, andere wachten de volvoltooiing. Ik wil niet zeggen, dat ze vóór haar tijd zijn ontstaan; integendeel het was hoog tijd! Maar het moet toch ook erkend, dat men nu, ofschoon onder de bemoeingen van één *Limburgsche tramwegmaatschappij*, voorgoed en flink is begonnen. Er loopen reeds electrische, maar veel meer stoomtrams, die echter later in electrische zullen veranderd worden, naar beloofd is en algemeen gehoopt wordt.

Zooals een schilderij nooit volkomen bevalt, wanneer men er geen mensch op ontwaart, zoo trekt ook in geschriften de mensch den lezer gewoonlijk het meeste aan, vooral wanneer hij de bewondering wekt door zijn deugd en bekwaamheid. Tal van bekende en zelfs eenige beroemde mannen hebben de eerste regeeringsperiode van Koningin Wilhelmina tot sieraad verstrekt. Om van de nog levende niet te gewagen, noemen wij onder de Limburgers den beroemden architect, die niet alleen Limburg, maar ook heel Nederland en de gansche menschheid tot eere strekt, Dr. P. J. H. Cuypers, zoowel om zijn genie, als om zijn boven allen lof verheven qualiteiten. Voor hem echter verwijzen wij naar ons artikel, geplaatst in *Publications* 1921; eveneens als kunstenaar noemen wij den bekenden portretschilder Govaerts; als teekenaar en ongeevenaard bevorderaar van kunsten en wetenschappen den beroemden Victor de Stuers, die ten eeuwigen dag de roem zal blijven van Nederland, maar vooral van Limburg en zijn vaderstad Maastricht. Voor hem verwijzen wij naar onze reeks artikelen in *Studiën*, 1917 vv. Vergeten mag niet worden zijn

broeder Alphonse de Stuers, gezant van het Nederlandsche Hof bij de Fransche regeering te Parijs en hooggeschat als boetseerder. Verder vermelden wij Mgr. Drehmans, bisschop van Roermond, als scripturist en medewerker aan de groote vertaling van het Oude Testament; ook Professor Keuller als docent, publicist en geleerde; het Kamerlid Jan Truyen, die een heilzamen invloed oefende op het landvolk, dat hij ook als volksvertegenwoordiger verdedigde.

Iets langer wenschen wij stil te staan bij de gebroeders Louis en Robert Regout, uitmuntende ministers van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina. Louis Regout werd geboren te Maastricht 27 October 1861. In 1883 promoveerde hij als civiel ingenieur aan de universiteit van Leuven en vestigde zich als groot-industrieel te Maastricht, waar hij bij zijn gewoon werk de rechtsgeleerdheid studeerde en in 1896 tot Mr. in de rechten promoveerde op het proefschrift: ***Arbeidsverzekering.*** Reeds het jaar tevoren was hij tot Statenlid voor Limburg gekozen. Eenige jaren daarna zond Limburg hem naar Den Haag als Lid der Eerste Kamer. Nadat in 1909 door het overlijden van minister Bevers de portefeuille van Waterstaat in het Kabinet Heemskerk ter beschikking kwam, werd deze door Louis Regout aanvaard.

Als minister heeft hij zich een persoonlijkheid getoond, gelijk er maar zelden in ons land in eenig Kabinet hebben gezeteld. Hier kwam zijn scherpzinnigheid, zijn groot vernuft en breede opvatting eerst voorgoed tot haar volle recht. Hij paste geheel in den tijd, waarin hij leefde. Geboren, niet uit een adellijk geslacht, maar uit een deftige burgerfamilie, kreeg hij een groot verstand, energie en werkkracht als erfdeel mee. Van deze talenten heeft hij als Kamerlid en Minister een schitterend gebruik gemaakt. Hij was een gevreesd debater: maar al was zijn critiek en repliek vaak scherp, al ging hij recht op den man af, hij bleef altijd zakelijk. Hij was redenaar en staatsman in grooten stijl. Het kleine was hem vreemd; openlijk kwam hij voor het goed recht der Katholieken op. Vrees kende hij niet; en wee dengene, die door hem werd afgestraft. De sociaaldemocraten kunnen het zich nog herinneren.

Louis Regout werd in korten tijd een zeer geziene persoon-

lijkheid. Wijl hij bij alle talenten altijd gentleman was in omgang en vormen, verwonderde het niemand, dat hij tot tijdelijk gezant bij den stoel benoemd werd. Een eminent staatsman was hij gebleken, ook als diplomaat zou hij zijn vorstin alle eere hebben aangedaan. Maar God had het anders beschikt. Na met groote onderscheiding door het Corps diplomatique te zijn bejegend en door den H. Vader plechtig te zijn ontvangen, werd hij ziek en bezweek weldra. Hier en ook te Rome is zijn tragisch afsterven (27 October 1915) diep betreurd. „Trouw zoon der Katholieke Kerk, trouw Maastrichtenaar tevens, al stond zijn woon vele jaren elders, leefde hij met de Katholieke hoofdstad van Limburg fier het openbare Katholieke leven mede en stelde er een eer in bij grootsche ontplooiingen van Katholiek leven, als een Katholiekendag of een Mariacongres tegenwoordig te zijn".

Zijn broeder Robert Regout, Minister van Justitie, was hem twee en een half jaar in de eeuwige rust voorgegaan, 18 Januari 1913. In deze beide ministers is de familie Regout als geadeld. Robert stond bij Louis niet achter, of liever in goedheid van hart en minzaamheid van karakter was hij hem voor. Ook in hem erkende men „een uitnemend regeerder, een scherpzinnig jurist, een man van strenge rechtvaardigheid en waarheid, een zeer begaafd redenaar, een ijverig en principieel Katholiek, een hulpvaardig en zeer beminnelijk mensch" (De Tijd, 18 Jan. 1913).

Hij werd geboren 4 Juli 1863, promoveerde 31 Mei 1886 en heeft in de 24 jaren vóór zijn optreden als minister ontzaglijk gewerkt: als advocaat te Maastricht (1886-1888), als ambtenaar van het openbaar ministerie te Helmond (1888-1893), als substituut-officier van justitie aan de rechtbank te Amsterdam (1893-1903), als officier van justitie te Roermond. Tot lid der Tweede Kamer gekozen, vroeg hij ontslag en vestigde zich te 's Gravenhage, om zich geheel aan de volksvertegenwoordiging te kunnen wijden en de relaties en sociale aangelegenheden, die daarmee verband houden. Er was dan ook geen sociaal werk, waarvan hij de ziel niet was; geen commissie, waarin hij niet zetelde. In 1910 was hij Commissaris-generaal van de Nederlandsche afdeeling op de Brusselsche Tentoon-

stelling; en 13 Mei van dat jaar werd hij Minister van Justitie. Wat heeft Robert Regout niet gewerkt in de ruim 2½ jaar, dat hij deze portefeuille beheerde! Beroemd is hij geworden om zijn wetten tegen de onzedelijkheid. Hierin kende hij geen menschelijk opzicht en drong als overtuigd Katholiek door tot de uiterste consequenties. Dit bleek ook uit zijn heiligen ijver voor het retraitenwerk.

Zijn buitengewone populariteit schildert ons zeer goed de Haagsche briefschrijver in de Tijd: „Minister Robert Regout is overleden. In vele jaren is geen doode ten grave gedragen meer betreurd en meer beweend, ook door hen die hem verre stonden, dan deze man. Ik heb in deze dagen veel menschen gesproken, menschen van elken stand en elken rang, geestverwanten en tegenstanders en ik heb met hen allen het gehad over hem, die daar neerlag op het ziekbed.... Ik heb met allen, zeg ik, over Minister Regout gesproken, niet opzettelijk, niet omdat ik over hem begon, maar omdat geen twee menschen in Den Haag, die een weinig in het openbaar leven verkeeren, elkander konden zien, zonder te komen op het onderwerp, dat hun aller geest vervulde. Onder alle deze menschen heb ik er geen een ontmoet, die niet van hem gewaagde met waardeering, met hoogachting, ja met sympathie en vriendschap.... Allen kenden hem den jongen, krachtigen, levenslustigen man, die altijd joviaal, met ieder dien hij kende gaarne een hartelijk en gemoedelijk gesprek aanknoopte, zonder ooit zijn positie uit het oog te verliezen; die ieder welken hij ontmoet had herkende, die de heugenis scheen bewaard te hebben van al wat hun liefs en aan al wat hun smartelijks was geschied" (Tijd, 20 Jan. 1913). De nog levende groote Limburgsche politici gaan we met een eeresaluut voorbij.

In het laatste kwart eeuw is ook de letterkunde onder de Limburgers krachtig opgebloeid en ze belooft nog veel meer dan we reeds hebben ontvangen, omdat haar beoefenaars, vooral de voornaamste, nog in de volle levenskracht staan. Wanneer we een wensch mochten uitdrukken, dan zou het deze zijn, dat de door God begunstigden naast de gelegenheids- en tijdschriften-literatuur in de stille uren iets groots en degelijks op touw zetten, dat de eeuwen trotseert.

Met eere kunnen we wijzen op de Limburgsche Kunst, die in de laatste jaren tal van beoefenaars vond en bij enkelen tot hooge volmaaktheid kwam, zoodat het werkelijk een lust is, de tentoonstellingen dezer jongeren te bezoeken. Al is nog niet alles rijp, het verleden doet hopen op een schitterende toekomst. Bij sommigen wenscht men van harte wat minder conventie en wat meer geïdealiseerde natuur. Wordt de richting goed, het kunnen is er in overvloed.

Ten slotte brengen wij in naam van ons *Genootschap* hulde en diepe vereering aan onze geëerbiedigde Koningin, die Limburg liefheeft en zoo vaak bezocht. Hare Majesteit moge diep overtuigd zijn, dat Limburg haar liefde beantwoordt, niet alleen met het woord, maar vooral met de daad; dat Limburg pal staat tot bescherming van haar troon, en in het barnen der gevaren bloed en leven veil heeft voor de Monarchie en zijn geliefde vorstin Wilhelmina.

Moge de Heer der Heerscharen, die Hare Majesteit de eerste 25 jaren geleid en beschermd heeft, Haar nog een lange reeks van gelukkige jaren verleenen, om Nederland, na dezen tijd van crisis, nog lang in vrede en grooten voorspoed te mogen regeeren.

Dit wenscht van harte het *Geschied- en Oudheidkundig Genootschap in Limburg!*

P. ALBERS S. J.

Vereenigingen met welke de wederzijdsche uitgaven worden gewisseld.

NEDERLAND.

Bergen-op-Zoom. — Taxandria. Tijdschrift voor Noord-Brabantsche geschiedenis en oudheidkunde.

's Gravenhage. — Genealogisch-Heraldiek Genootschap „de Nederlandsche Leeuw".

— Nederlandsche Anthropologische Vereeniging „die Haghe".

's Hertogenbosch. — Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Leeuwarden. — Friesch Genootschap voor Geschied-, Oudheid- en Taalkunde.

Middelburg. — Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.

Roermond. — „Limburg", Provinciaal Genootschap voor Geschiedenis, Wetenschappen, Taal en Kunst.

Rotterdam. — Commissie van het archief en de bibliotheek.

Utrecht. — Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom.

— Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

— Historisch Genootschap.

BELGIË.

Antwerpen. — Académie d'archéologie de Belgique.

Brussel. — Académie d'archéologie.

— Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique.

— Ministère des beaux-arts, administration des sciences et lettres.

— Ministère de la Justice.

— Commission Royale pour la publication des anciennes lois et ordonnances de la Belgique.

— Rédaction du bulletin des commissions d'archéologie.

— Société des Bollandistes.

Charleroi. — Cercle archéologique.

— Société paléontologique et archéologique.

Gent. — Koninklijke Vlaamsche Academie voor taal- en letterkunde.

— Maatschappij van Geschiedenis en Oudheidkunde.

Hasselt. — Société des Mélophiles.

— Rédaction de l'ancien pays de Looz.

Hoei. — Cercle Hutois historique des sciences et beaux-arts.

Kortrijk. — Société d'archéologie.

Leuven. — Rédaction des Analectes pour suivir à l'histoire ecclésiastique de Belgique.

Luik. — Société d'art et d'histoire du diocèse de Liége.

Namen. — Société archéologique.

St. Nicolaas. — Société scientifique et littéraire.

Turnhout. — Société d'histoire d'archéologie de la Campine.

Verviers. — Société Verviétoise d'archéologie et d'histoire.

DUITSCHLAND.

Aken. — Aachener Geschichtsverein.

— Verein für Kunde des Aachener Vorzeit.

Bonn. — Verein für Alterthumsfreunden im Rheinlande.

Dusseldorf. — Bibliothek der Dusseldorfer Geschichtsverein.

Essen. — Der Historische Verein für Stadt und Stift.

Gotha. — Deutsche Geschichtsblätter.

Heidelberg. — Historisch-philosophischer Verein.

— Universitäts-Bibliothek.

Ravensburg. — Diocesan Archiv von Schwaben.

Ulm. — Verein für Kunst und Alterthum im Ulm und Oberschwaben.

FRANKRIJK.

Parijs. — Université de Paris. — Bibliothèque d'art et d'archéologie.
Toulouse. — Société archéologique du midi de la France.

RUSLAND.

St. Petersburg. — Commission impériale archéologique.

FINLAND.

Helsingfors. — Société Finlandaise d'archéologie.

ZWEDEN.

Stockholm. — Académie Royale des belles-lettres, d'histoire etc.

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE PAROCHIE ECHT

DOOR AD. WELTERS
KAPELAAN B/D O. L. V. KERK
MAASTRICHT

Voorwoord.

De bedoeling van den schrijver dezer geschiedkundige bijdragen is, Echt, eene zeer oude en merkwaardige plaats van ons gewest, meer bekend en dus ook meer bemind te maken, vooral bij de bewoners zelf. Wegens plaatsgebrek in dit jaarschrift hebben wij deze bijdragen moeten splitsen in twee deelen, waarvan het eerste kerkelijk deel, meer betrekking hebbende op de parochie Echt, hier verschijnt en het tweede burgerlijk deel, met betrekking tot de gemeente, moet wachten.

De verhalende trant en de verdeeling dezer bijdragen in hoofdstukken, zijn met opzet aldus gekozen, omdat de ondervinding leert, dat de geschiedenis, op deze wijze behandeld, meer ingang vindt, ook bij het gewone volk.

Mogen deze bijdragen, die slechts van goeden wil getuigen, hun nut doen en ook anderen aansporen, om op deze wijze aan iedere plaats haar eigen geschiedenis te bezorgen, tot meerdere kennis en liefde van ons dierbaar Limburg.

In diepe bewondering voor het groote werk, dat hij in het belang der Limburgsche geschiedenis en folklore heeft tot stand gebracht, wijden wij deze bijdragen aan de nagedachtenis van onzen oom Pastoor Henri Welters.

DE SCHRIJVER.

Kerk van Echt (Oostzijde), naar de bekende ets van Eug. Lücker.

Sint Landricus.

(Patroon van Echt).

De Echter kerk, welke vroeger toegewijd was aan de H. Anna en den H. Landricus, is sedert de kerkvisitatie van het jaar 1722 alleen toegewijd aan dezen laatsten Heilige.

De eigenaardige samenvoeging van deze twee Heiligen, die historisch met elkaar in geenerlei verband staan, doet ons vermoeden, dat de eerste patrones van Echt Sint Anna geweest is en dat later door omstandigheden de H. Landricus als tweede patroon verkozen is.

Maar zoo gebeurde 't, dat in den loop der tijden langzaam de eerste Patrones vergeten werd en dat sedert 1722 de H. Landricus als eerste en eenige Patroon van onze kerk vereerd werd.

Wanneer echter de vooropgestelde meening juist is, n.l. dat de H. Anna de eerste patrones onzer kerk was, dan mogen we gerust aannemen, dat Echt eene zeer oude parochie is, welke haar stichtingsjaar met alle waarschijnlijkheid mag doen samenvallen met het verblijf der H.H. Bisschoppen te Maastricht (pl.m. 400—700). Want een kenteeken van eene oude parochiekerk is, wanneer zij een Patroon of Patrones heeft, genomen uit de Heilige Personen uit het eerste Christendom. B.v. de H. Maagd, de H.H. Apostelen, de H. Johannes Bapt., de H. Anna enz.

Bovendien stierf de H. Landricus reeds vóór het jaar 700, zoodat we met recht mogen veronderstellen, dat hij weinige jaren later reeds tot mede-patroon der Echter parochie werd aangesteld, want hoe groot Heilige onze tegenwoordige Patroon ook is, toch is hij in onze streken niet zoo'n algemeen bekende en populaire Heilige geweest, dat zijne vereering nog

eenige eeuwen na zijn dood uit Frankrijk overgebracht werd naar een afgelegen stadje van Gelder. Voor zoover wij weten wordt deze Heilige in ons land alleen te Echt als Patroon vereerd.

Daarom wil ik hier omtrent het feit, dat de H. Landricus de patroon van Echt is, eene gissing doen.

Pepijn van Herstal, (pl.m. 714) die onze streken, Susteren, Sint Odiliënberg en Echt meermalen bezocht en er het Christendom met de hulp van den grooten prediker, den H. Willibrordus, zeer verspreidde, was niet alleen een landgenoot maar ook een tijdgenoot van den H. Landricus (pl.m. 691—692). Zou Pepijn, die zoo zeer in verband staat met de geschiedenis onzer plaats (men denke o.a. aan de Pepinusbrug) niet invloed erop uitgeoefend hebben, dat de H. Landricus, die misschien zijn vriend, kennis of familielid was, ook in deze streken vereerd werd?

Wij staan deze persoonlijke meening gaarne voor eene betere af, maar het is altijd vruchtbaarder voor de geschiedenis te gissen, dan vlakaf te zeggen: „Wij weten het niet."

De Echter kerk is, voor zoover wij konden nagaan, de eenige kerk in ons land, welke onder het patronaatschap van den H. Landricus staat en daaraan is het misschien te wijten, dat onze Heilige voor velen een onbekende en een vreemde is.

't Is altijd jammer, dat men eeuwen lang beschermd wordt door een Patroon, dien men slechts kent bij naam. „Onbekend maakt onbemind", zegt het spreekwoord en daarom is het doel van deze regels om den H. Landricus meer onder de Echtenaren bekend en bijgevolg bemind te maken.

Op een afstand van ongeveer een mijl van de stad Maubeuge, in Frankrijk, ligt aan de rivier de Sambre een Benedictijnerklooster, hetwelk in het jaar 649 gesticht werd door den H. Vincentius, echtgenoot der H. Vaudru of Waltrudis. Vóór zijne bekeering heette hij Maldegarius en men beweert, dat hij Graaf was van Henegouwen.

Deze abdij werd door den H. Aubertus, bisschop van Cambrai of Kamerijk, toegewijd aan de H.H. Apostelen Petrus en Paulus en kreeg den naam van Altus Mons of Hautmont (hooge berg).

Hier ontving de H. Vincentius uit de handen van dezen Bisschop de orde der kruinschering of tonsuur. Maar het schijnt, dat het klooster van Hautmont te druk werd voor den edelen stichter en daarom zocht hij nog eenzamer streken om een nieuw klooster te bouwen.

In de omgeving van Soignies bezat Vincentius uitgestrekte goederen en landerijen en hier, ver van menschen en wereld, vond hij eene geschikte plaats voor een nieuw klooster.

Te Soignies, op eenige uren van de stad Mons, verrees weldra eene nieuwe abdij en de H. Vincentius bevolkte ook dit klooster wederom met volgelingen van den H. Benedictus.

Tot aan zijn dood in 677 bestuurde de Heilige dit klooster, alwaar later de lichamen bewaard werden van hem en van zijn zoon Landricus, die hem als abt opvolgde. Deze Landricus, zoon van den H. Vincentius en de H. Waltrudis, is de heilige geworden, die te Echt als patroon zou vereerd worden.

Over zijn klooster vonden we nog, dat het omstreeks 880 door de Noormannen verwoest werd en dat de puinhoopen onbewoond en verlaten bleven liggen, totdat de H. Bruno, aartsbisschop van Keulen, omstreeks 957 het klooster op zijne grondvesten opbouwde en het afstond aan wereldlijke kanunniken. Zeker schijnt dit echter niet te zijn, zoodat men ook beweert, dat Graaf Renier III van Henegouwen er wederom de Orde der Benedictijnen wilde herstellen.

Zooals het elders ook meermalen gebeurde, kwamen vele dorpelingen langzamerhand rondom het klooster wonen, gedachtig het bekende spreekwoord: „Onder den kromstaf is het goed leven!" Zoo ontstond mettertijd eene dichtbevolkte stad, welke in 1360 zelfs met muren omringd werd, n.l. de stad Soignies in Henegouwen, op een afstand van 15 Kilometers ten Noorden van Mons, of Bergen.

Ook de moeder van den H. Landricus trok zich tegelijk met haar man uit de wereld terug en zij stichtte een nonnenklooster te Mons.

Hun zoon Landricus volgde zijn vader op in het stille klooster van Soignies. Vóór dien tijd, zegt men, was hij bisschop van Meaux of zooals anderen meenen, zou hij eerder bisschop van Metz geweest zijn.

De H. Landricus schijnt geboren te zijn in Soignies, alwaar zijn lichaam in een zilveren schrijn bewaard werd.

De historische lessen van het brevier geven ons de volgende bijzonderheden over zijn leven. Zij luiden vrij vertaald als volgt:

„De gelukzalige Landericus of door samentrekking Landricus, werd geboren uit ouders, voornaam zoowel door heiligheid als stand, n.l. de H. Maldegarius, na zijne bekeering Vincentius genoemd, en de H. Waldetrudis, wier kinderen allemaal tot het getal der Heiligen behooren. Van hen was Landricus de oudste. Op den leeftijd, welke ter studie vereischt was, werd hij aan de Geestelijkheid toevertrouwd, maar niet met de bedoeling om ook hun zoon eens te zien staan aan het altaar des Heeren. Hun plan was om, na voldoende ontwikkeling, hun oudsten zoon volgens stand en gewoonte, tot den krijgsdienst te laten overgaan." (Les. IV.)

Maar de jongeling, met zijn aantrekkelijk uiterlijk, onderwezen in de leer, dat „God dienen, regeeren is", neigde meer over naar den geestelijken stand, dan naar den wereldlijken krijgsmansstand. Met deze gevoelens, welke hem zonder twijfel door God waren ingestort, begaf hij zich naar zijne ouders, om hen te vragen, of hij mocht toegelaten worden tot de tonsuur. Na deze Orde ontvangen te hebben, steeg hij weldra zoo hoog in deugd, dat hij door God werd waardig gekeurd, om bisschop te worden van Metz. (Waarover men het echter niet heelemaal eens is.) (Les. V).

Nadat hij dit ambt eenige jaren met ijver vervuld had, begaf hij zich, gedreven door het verlangen naar de kloostereenzaamheid, na den dood zijns vaders naar het klooster van Soignies terug, welk klooster door zijn vader gesticht was. En na aldaar het bisschoppelijk gewaad verwisseld te hebben met de monnikspij, bestuurde hij dit klooster tot aan zijn zalig afsterven. Hij werd alhier bij zijn vader bijgezet en scheidde uit het leven naar den hemel, omstreeks het jaar des Heeren 675. (Les VI.)

Tot zoover de lessen in het breviergebed.

Maar nu wordt, zooals wij reeds aanstipten, door de geschiedkundigen getwijfeld, of de H. Landricus werkelijk bisschop geweest is, of wel alleen abt en, wanneer hij bisschop

geweest is, bekleedde hij dan dit hooge ambt te Metz, of te Meaux.

De geschiedbronnen geven ons hieromtrent geen voldoende zekerheid, maar 't meest schijnt er voor te zeggen, dat de H. Landricus, wanneer hij bisschop geweest is, deze waardigheid bekleedde te Meaux. Aldaar schijnt n.l. een zekere bisschop, Datlevertus of Hildevertus genaamd, tusschen de jaren 674 en 676 van de bisschoppelijke waardigheid ontheven, maar later weer bisschop geworden te zijn. Het is nu niet onmogelijk, dat de H. Landricus in deze jaren plaatsvervanger-bisschop geweest is, ofschoon hij niet op de lijst der bisschoppen voorkomt. Zeker is 't, dat onze patroon de twee abdijen van Soignies en Hautmont bestuurde volgens eene algemeen bevestigde traditie. In geur van heiligheid stierf de H. Landricus, na verschillende wonderen gedaan te hebben, in het jaar 691 of 692, ten minste volgens de meest gevestigde meeningen. Wij vieren zijn feestdag op 17 April.

De naam van St. Landricus en zijne vereering was eertijds, reeds in 1660, in de Echter kerk verbonden aan een speciaal Sint Landricus-altaar, dat stond voor het koor aan de Epistelzijde. Het schijnt, dat aan dit St. Landricus-altaar geen beneficie verbonden was.

Nu is in de Echter parochiekerk zijn beeld te vinden boven in het hoofdaltaar, waar een mooie voorstelling van den Heilige staat als bisschop met mijter en staf. Bovendien staat zijn beeltenis in het 4de kerkvenster aan de zuidzijde tusschen die zijner ouders.

In het jaar 1518 bestond er te Echt een bloeiende broederschap van Sint Anna en Sint Lenderich. Op het Rijksarchief te Maastricht bewaart men een schenkingsbrief uit voornoemd jaar betreffende dit broederschap, dat dus al vroeger moet opgericht zijn.

Eertijds (1668) werd, volgens voorschrift van den Bisschop van Roermond, a Castro, het feest van Sint Landricus te Echt gevierd op den dag na H. Sacramentsdag. Op dien Vrijdag werd dan de processie gehouden en het beeld van Sint Landricus mee rondgedragen. Na de processie werden wittebroodjes uitgedeeld aan de kinderen. In 1869 werd, aldus Habets (Gesch.

v. h. Bisdom Roermond, III pg. 272) deze onregelmatigheid opgeheven en het patroonfeest der kerk wederom op den feestdag van St. Landricus (17 April) teruggebracht.

Ook in de Oude Schutterij, welk gilde onder zijn patronaatschap staat, leeft de vereering tot St. Landricus nog voort. Zijne beeltenis siert natuurlijk de oude schuttersvaan. De jonge schutterij van vroeger (om 1700) had St. Anna tot patrones. In oude families uit de plaats zelf en omgeving droegen vele leden den naam van Landricus of Lenjerik, zooals de naam dialectisch wordt uitgesproken, maar deze naam is helaas als voornaam in Echt in onbruik geraakt, zoodat het een zeldzaamheid is, wanneer men soms onder oudere menschen dezen naam aantreft.

De Echtenaren, die liefde hebben voor hunne geschiedenis en eerbied voor de vrome traditie, om aan de kinderen den naam te geven van den Kerkpatroon, moesten ook meer aan den naam Landricus of Landrica denken, wanneer men den kalender gaat afzoeken om toch maar een mooien naam te kunnen geven aan de pasgeborenen. 't Zou een blijk van eerbied en dankbaarheid zijn tegenover onzen Patroon, die zoovele eeuwen onze machtige voorspreker was bij God en ons zoo zichtbaar beschermt gedurende zoovele eeuwen reeds.

Hij verhoore onze bede: Sint Landricus bescherme Echt!

De Kerk van Echt.

I.

HAAR ONTSTAAN.

Eerlijk mag ik hier bekennen, dat ik huiverend van aandoening deze Kerk binnenging en dat ik er veel inniger gebeden heb, nadat ik voor het eerst kennis genomen had van al die verwoestingen en rampen, waaraan deze verweerde muren door de tijden heen weerstand hebben geboden.

Met meer eerbied gaat men dan door die gangen, waar eeuwen lang de graven gedolven zijn voor vele Echter geslachten. Het verblijf in deze kerk wordt ons zoet en aangenaam, wanneer wij er voortaan meer aan denken, dat onze verre voorouders ook hier gebeden hebben in hunne groote kerkboeken onder het vale licht van eenige kaarsen. Ook de eeuwenoude klokken hebben een schooner lied, een inniger stem, meer bezield, voor ons, die hunne geschiedenis kennen, wanneer zij met hunne zware stemmen hun jubel uitzingen of hun leed klagen.

Het is daarom zeker een dankbaar onderwerp te kunnen schrijven over onze kerk, maar een onderwerp dat tegelijk zijn groote moeilijkheden meebrengt. Want als ook hier de steenen konden spreken, dan zou iedere steen meer kunnen verhalen over de lotgevallen dezer kerk, dan een geschiedschrijver zou kunnen opdiepen uit de vergeelde perkamenten.

Wij zullen echter met onze onervaren krachten trachten de voornaamste lotgevallen te beschrijven, welke onze groote kerk in den loop der tijden heeft medegemaakt.

Volgens de overlevering zou de kerk van Echt gebouwd zijn op een plaats, waar eens een heidensche tempel stond.

Deze overlevering, welke nog voortleeft onder de menschen, wordt ook door hen besproken, die geschiedkundige gegevens over Echt samenstelden.

Zoo maakt er van der Aa gewag van in zijn „Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden" (Deel IV, pg. 5) en eveneens Peeters in zijn: „Geschiedkundige bijdragen over Echt".

Deze laatste zegt aldaar letterlijk:

„De plek, waar zich thans de kerk bevindt, komt aan sommigen voor een Romeinsche begraafplaats geweest te zijn, dewijl men voor eenige jaren onder den muur van een nevenbouw der kerk een gemetseld graf ontdekte, waarin zich benevens een handwerktuig, een stuk goudgeld bevond, dragende den naam en het beeld van keizer Vespasianus. Ons dunkt echter, dat dit graf aan geenen Romein heeft toebehoord, wijl de Romeinen meestal de lijken verbrandden en de asch in urnen bijzetten. De aanwezigheid van goudgeld, dat door de wet der XII tafels uit de Romeinsche graven verbannen werd en de afwezigheid van urnen of andere aanduidingen van Romeinschen oorsprong, doen ons vermoeden, dat het veeleer de grafstede van een frankischen overste geweest is."

Het is natuurlijk niet juist te zeggen in welke jaren, zelfs niet in welke eeuw voor 't eerst de verkondigers der ware leer Echt bezochten en bekeerden.

Maar wanneer we in aanmerking nemen, dat reeds omstreeks 700 de H. Willibrordus o.a. te Susteren en de HH. Wiro, Plechelmus en Otgerus te Sint Odiliënberg vol ijver werkten aan het heil der zielen, dan zal Echt te midden van deze twee plaatsen gelegen, zeker reeds in dezen tijd gekerstend zijn. Zelfs is 't niet onmogelijk, dat het kruis nog vroeger te Echt geplant werd door den heilzamen arbeid der H.H. Bisschoppen van Maastricht, wier zetel reeds vóór 't jaar 400 aldaar door den H. Servatius gevestigd werd.

Met het jaar 928 komen we eerst in het rijk der zekerheid. Tusschen 928 en 939 schonk Gerberga de kerk, de tienden en andere goederen te Echt, aan het kapittel van Sint Servaas te Maastricht. Deze Gerberga was de dochter van Hendrik I, hertog van Lotharingen en de zuster van Keizer Otto I. Ze was in haar eerste huwelijk in het jaar 928 gehuwd met hertog

Giselbert van Lotharingen, die in 939 stierf. Omstreeks 940 huwde ze met Lodewijk IV, koning van Frankrijk. In 968 leefde deze vrouwe nog.

Aan deze Gerberga nu, als vrouwe van Echt, zal waarschijnlijk onze plaats haar eerste vaste kerkgebouw te danken hebben. Zekerheid hieromtrent hebben wij natuurlijk niet, evenmin omtrent den omvang en den bouwtrant der kerk.

Maar zeer waarschijnlijk zal zij er voor gezorgd hebben, dat deze villa Echt, alwaar zij meermalen verbleef, ook een waardig Godshuis had.

Bekend is bovendien hare vereering voor den H. Remigius, bisschop van Reims en hare vrijgevigheid tegenover deze abdij bij het graf van dezen grooten Bisschop.

Zelfs wenschte zij na haren dood begraven te worden in het koor dezer abdijkerk. In dit verband is het merkwaardig genoeg om opgeteekend te worden, dat Echt nog altijd zijn kerkmis of kermis viert op den eersten Zondag na het feest van Sint Remigius. Zooals men weet, werd de kermis oorspronkelijk gehouden op den dag (later op den volgenden Zondag) der Kerkwijding.

Zou het nu zoo onmogelijk zijn, dat door toedoen van Gerberga de Echter kerk oorspronkelijk gewijd werd op het feest van Sint Remigius in de loutere veronderstelling althans, dat Gerberga aan haar bevoorrecht Echt een waardig kerkgebouw bezorgde?

Hoe het ook zij, een feit is, dat de kerk en vele goederen te Echt onder het patronaatschap stonden van deze machtige Vrouwe.

Deels om hare genegenheid te toonen tegenover het kapittel van Sint Servaas te Maastricht, deels ook om den diefstal van haren echtgenoot Giselbert uit te boeten, gaf zij de kerk van Echt en veel er bij behoorende goederen aan voornoemd Kapittel over, zooals wij reeds vermeldden, na 939.

Er is nog al veel om te doen geweest of hier van de Kerk van Echt met hare tienden sprake is, of dat ook Echt zelf als een heerlijkheid aan Sint Servaas gekomen is.

Wij willen er hier niet verder op ingaan en slechts de meening overnemen, die zegt, dat in deze bekende schenking alleen

kwestie is van de Echter kerk met hare tienden en eenige goederen.

Maar de bestuurders van dit beroemde stift zijn niet altijd in het ongestoorde genot gebleven van hunne bezittingen alhier.

II.

HAAR PATRONAATSCHAP.

Het was in het midden der XIde eeuw dat een zekere Gerard van Wassenberg, graaf van Gelder en stamvader der Geldersche graven, zich van de kerk van Echt meester maakte. Tevergeefs poogde Keizer Hendrik IV reeds in het jaar 1066 hiertegen op te komen.

Eindelijk werd deze rechtszaak te Aken, in de vergadering van Keizer en Kapittel, voorgebracht. Ook de Kapittelbroeders waren n.l. met Gerard naar Aken gedagvaard, om aldaar na hoor en verhoor tot eene beslissing te komen.

Merkwaardig was 't, dat bij gelegenheid van deze reis van Maastricht naar Aken de broeders van Sint Servaas op plechtige wijze de relieken van hunnen grooten Heilige medevoerden door zeven ridders gedragen en aldus in processie, teneinde meer plechtigheid aan hunne zaak bij te zetten, Aken binnentrokken.

Ook verhaalt de kroniekschrijver, dat een groot aantal wonderen onderweg plaats hadden en dat vele zieken en blinden plotseling door de aanraking der relieken van Sint Servaas genezen werden.

Gerard van Wassenberg, die zich op eene onrechtmatige wijze ten nadeele van de kerk van Sint Servaas had meester gemaakt van hare goederen te Echt, was wijselijk niet verschenen. Maar op het oogenblik der rechtszitting werd hij te huis plotseling door zulk een geweldige koorts aangegrepen, dat zijn leven in gevaar verkeerde. In dezen hoogen nood beleed hij zijne schuld en beschouwde deze ziekte als eene rechtvaardige straf van God.

Dadelijk werden onderhandelingen aangeknoopt en afgezanten naar Maastricht gezonden om water te halen, geheiligd

door de aanraking der overblijfselen van Sint Servaas. Nauwelijks had Gerard het water gedronken, of hij werd totaal genezen. (Acta Sanctorum Belgii, I, 213.)

Het gevolg van al deze gebeurtenissen was, dat de Kanunniken van Sint Servaas voor den Keizer te Aken in het gelijk werden gesteld en dat zij hersteld werden in de rechten op hunne kerk en goederen te Echt.

Deze beslissing viel in het jaar 1087. [1])

Maar in weerwil van dit alles kwam de vrede niet tot stand. Eerst in het jaar 1128 kon Keizer Lotharius III de Kanunniken in het volkomen bezit hunner goederen stellen.

Bij diploom van den 13 Juni verklaart hij de kerk van Echt eindelijk aan de roofzuchtige handen der overweldigers onttrokken en geeft dezelve terug als tafelgoed aan de Kerk van Sint Servaas, onder beding, dat niet de proost, maar de deken en de broeders het vruchtgebruik dezer goederen zullen genieten en dat de opbrengst tot gebruik van den algemeenen disch in den refter zullen dienen, om het dagelijksch voedsel der broeders te verbeteren. (Cfr. de Maasgouw 1886 pg. 19).

Ook Paus Innocentius II, die in het jaar 1139, 31 Maart, het bezit der goederen van de kerk van Sint Servaas bekrachtigde, vermeldt hierbij ook de kerk van Echt, welke aldus in zijne bijzondere bescherming genomen werd.

Zooals uit bovenvermelde invasie van Gerard van Wassenberg tegenover de kerk van Echt blijkt, was het noodig, dat ook kerkelijke bezittingen, landerijen, gebouwen en kerken en kloosters beveiligd en beschermd werden, desnoods met wapenen.

Daar het nu aan de geestelijken verboden was wapenen te dragen, werd gewoonlijk een leek aangesteld als voogd over de kerkelijke goederen. Hij moest recht spreken en als verdediger optreden, wanneer onrechtmatige eischen gesteld werden tegenover de rechtmatige bezitters.

Zulk een advocaat of voogd was er ook van wege het ka-

[1]) In den jaargang 1868 pag. 23 van de Publications, etc. wordt vermeld, alwaar de tekst van deze uitspraak te vinden is (o.a. bij de Borman, Cartulaire du Chapitre de S. Servais pag. 10.

pittel van Sint Servaas aangesteld te Echt en reeds in het jaar 1066 was er te Echt zulk een persoon door den Keizer zelf ter verdediging van kerkelijke goederen benoemd, n.l. Dirk van Herlaer.

Waarschijnlijk werd deze Dirk van Herlaer weer als voogd te Echt hersteld, nadat hij door het optreden van Gerard van Wassenberg had moeten wijken.

Wij krijgen nu betreffende de kerk van Echt een nieuwe periode in de geschiedenis, n.l. ***de kerk met hare goederen en tienden gaat vanaf het jaar 1244 over van het kapittel van St. Servaas op het Munster van Roermond, onder zekere voorwaarden.***

Alvorens de redenen te vermelden waarom het kapittel van Sint Servaas te Maastricht hiertoe overging, laten wij volledigheidshalve een klein uittreksel volgen van de geschiedenis van het Roermondsche munster.

Sedert het jaar 1207 was Gerard III graaf van Gelder en Zutphen. Zijne moeder Richarda van Nassau trok zich na den dood van haar echtgenoot uit de wereld terug en wenschte haar verdere dagen in eenzaamheid en gebed door te brengen. Haar zoon bouwde nu voor haar een klooster te Roermond, alwaar zijne moeder verlangde te leven volgens de kloosterregels der Cisterciënsers.[1])

Het klooster te Roermond werd gebouwd in de jaren 1218 tot 1224 en was weldra ook in de officiëele stukken bekend onder den naam van de abdij van O. L. V. Munster (monasterium, klooster). Het complex der gebouwen besloeg een groot gedeelte der tegenwoordige kazerne in de Hamstraat,[2]) alwaar ook de hoofdingang was, en der gebouwen van het Bisschoppelijk College. De heerlijke Munsterkerk was de kerk der abdij, waarin ook begraven werden Gerard III en zijne moeder Ri-

---

[1]) De orde der Cisterciënsers, meer bekend is de naam Trappisten, is een hervormde tak der Benedictijnen en werd genoemd naar haar eerste moederklooster te Citeaux (Cistertium). Haar stichter of liever hervormer was de H. Robertus van Champagne (± 1100).

De vrouwelijke tak dezer orde schijnt gesticht te zijn door de H. Humbelina, zuster van den H. Bernardus, of door hem zelf.

[2]) Deze kazerne zal weldra afgebroken zijn.

charda, de eerste abdis. Het klooster, waarin vele adellijke Jonkvrouwen hunne opleiding genoten, heeft bestaan tot aan de Fransche Revolutie. In 1797 werd van de abdij eene gevangenis gemaakt, de abdis met hare medereligieuzen moesten het klooster verlaten. De goederen werden het volgende jaar verkocht en de laatste abdis stierf te Roermond in het jaar 1798 en werd te Herten begraven. De goederen dezer abdij waren zeer uitgestrekt.

Omdat nu het kapittel van Sint Servaas groote moeilijkheden ondervond van wege den afstand vooral, in het innen der tienden, daarom besloot men in het jaar 1244 de Echter goederen af te staan aan het klooster te Roermond, waarvan wij hiervoor melding maakten. Voor hen zouden die moeilijkheden niet zoo groot zijn, omdat Echt slechts op een tweetal uren van Roermond verwijderd is.

Bij akte van 2 Juni 1244 verklaarden de abdis (Oda van Gulik) en het geheele klooster ontvangen te hebben van Proost, Deken en Kapittel van Sint Servaas te Maastricht, Echt met alle aanhoorigheden, de groote en kleine tienden, zoowel te Echt als te St. Stevensweert voor een rente van 44 Luiksche ponden. De voorwaarden waren o.a., dat de Roermondsche abdis moest instaan voor alles, wat het Kapittel van Sint Servaas tot dan toe op zich genomen had, hetzij aan den bisschop en verdere geestelijke overheden, hetzij wat betreft de herstellingen enz., welke aan de kerk te doen waren.

Het origineel stuk uit het jaar 1244, waardoor de overeenkomst werd beschreven tusschen het Kapittel van Sint Servaas en het Munster van Roermond, wordt nog bewaard op het Rijksarchief te Maastricht, als eigendom van de kerk van Sint Servaas. [1])

Den tekst van het bewuste stuk, welke in het latijn gesteld is, zullen wij hier niet weergeven; voor hen, die er belang

[1]) Het is geschreven op perkament en het roode-ovale zegel van de abdis hangt nog tamelijk ongeschonden aan het stuk. Het andere zegel is afgevallen. Zelfs wordt er nog bewaard het houten doosje, waarin de eeuwen door deze merkwaardige akte opgesloten was, hetgeen zeker vermeldenswaard is als een bijzonderheid.

in stellen verwijzen wij naar verschillende copieën ervan.[1])

Deze tekst begint met de woorden Soror O., waarmede bedoeld worde Zuster Oda van Gulick, de toenmalige abdis van het Munster.

Buiten verschillende andere goederen in en om Echt gelegen, behoorde ook aan de abdis van het Munster de Munsterhoeve te Berkelaar, later Zwaantjeshof genoemd.

Het wapen van het Munster is eerst sedert eenige jaren uitgebroken en meegenomen, hetgeen zeker zeer te betreuren valt.

In den gevel van de oude tiendschuur blijven de bijgemetselde brikken getuigenis afleggen van dit vandalisme.[2])

III.

LOTGEVALLEN DER KERK.

Onze geschiedkundige aanteekeningen vervolgende over de Echter kerk, geven wij hier den verkorten inhoud weer van min of meer uitgebreide bescheiden, welke op onze kerk betrekking hebben. Zij zijn genomen uit den inventaris op het Roermondsche archief, zooals deze door Sivré werd samengesteld.

1245. (Deel III Pg. 201). Het kapittel van den H. Servatius te Maastricht bevestigt den afstand van zijne bezittingen te Echt en te St. Stevensweert aan het Cisterciënser convent te Roermond.

1259. 29 Juni. Zie hierover in ons volgend artikel, handelende over de klokken van Echt. In dit jaar n.l. ontstond er een geschil tusschen de abdis van het Munster te Roermond en het Kerspel van Echt over de klok, die gebarsten was. Nadat de scheidsrechters hierin gehoord waren, werd eindelijk een geschreven overeenkomst omtrent deze kerkklok vastgesteld.

1264. (Pg. 208). Hendrik III van Gelder, bisschop van Luik,

---

[1]) Cfr. o.a. Publications etc. Deel IV Bijlage n° 3 blz. 126.

[2]) Deze gevel is onlangs gecementeerd en op de plek waar de steen werd uitgebroken, prijkt nu de naam „Zwaantjeshof".

hecht zijne goedkeuring aan den afstand, die door het Kapittel van St. Servaas te Maastricht, ten behoeve van het Cisterciënser-klooster te Roermond gedaan werd en regelt de onkosten en de wijze van benoeming van den pastoor te Echt.

Ter bevestiging heeft ook de aartsdiaken Engelbert van Isenbruch zijn zegel aan dit stuk gehecht.

Deze Hendrik III was de 40ste bisschop van Luik en de bevorderaar tot instelling van het H. Sacramentsfeest.

1295. 7 Aug. De abdis Elisabeth en het convent der Cisterciënser orde te Roermond staan ten overstaan van schout en schepenen te Echt uit eigen beweging de tienden van Echt ten behoeve van het kerkhof en kerk aldaar af.

1321. 27 Oct. De schepenbank van Echt verklaart, dat door de abdis en het convent van de Cisterciënser orde te Roermond eene klacht ingeleverd werd tegen Otto genaamd Holmoet en zijne echtgenoote Eva; deze laatste hadden van het convent een bunder akkerland, gelegen in den Bruele, in pacht genomen voor een pachtprijs van een malder rogge en een malder haver jaarlijks en dat gepachte land tot stichting van een altaar ter eere van Sint Jan Evangelist in de kerk van Echt geschonken.

Hierover klaagt het Convent en verzoekt in zijnen eigendom gehandhaafd te worden; na de verdediging van voormelde Otto en Eva wordt het betwiste bunder land wederom aan de abdis en het convent toegewezen.

1421. (15 Aug.) Zie ook het artikel over de klokken van Echt.

De schepenbank van Echt verklaart, dat de abdis en het Cisterciënser convent van Roermond tot het voltooien van den kerktoren te Echt eene zekere hoeveelheid hout geschonken hebben; aangezien de abdis en het convent daartoe van rechtswege niet konden verplicht worden, betuigt de schepenbank haren dank, omdat „sy ons dat holt tot onss torntymmeringhe omme waeldaet wille ende van rechter doechden ende gonsten gegeven hebben".

1440. (14 Juni). Zie het artikel over de klokken van Echt.

In dit jaar werd door de Abdis te Roermond eene overeenkomst getroffen aangaande de klokkenspijs voor de Echter klokken enz.

1477. (25 Maart). Op onser liever Vrouwen dach Annuntiationis.

Scholtis, burgemeesteren, schepenen, kerkmeesters en gemeente van Echt verklaren de volgende minnelijke schikking getroffen te hebben met het Cisterciënser convent te Roermond:

Zij hadden de parochiekerk „nyewe doen maken ind decken met dryen opgaenden daicken" en meenden dat het convent de kosten van het middenschip voor zijne rekening moest nemen; dit weigerde echter het convent, omdat de herstelling geschied was „buyten orloff ende sonder consent des vurschreven gaetshuys"; bij deze overeenkomst echter verleent het convent eene bijdrage van 68 „gripen", waartegen de gemeente zich verplicht alle kosten te voldoen, zonder verder last voor het convent; voorts werd bepaald, dat dit laatste voortaan het onderhoud van het middenschip alleen zal dragen, terwijl het onderhoud der beide andere schepen ten laste der gemeente zal blijven, evenals ook het in stand houden der dakgoten, die aan weerszijden van dit middenschip gelegd zijn.

1478. Zie het artikel over de klokken van Echt. Een verzoekschrift van het kerspel van Echt aan de Abdis, om iets bij te dragen in de onkosten van twee nieuwe klokken enz.

1550 (10 Juni). Hendrik Krenen van Echt, pastoor te Loen (Lohn, Duitschland) sticht het altaar van den H. Silvester in de parochiekerk te Echt.

Een afschrift van deze stichtingsoorkonde vonden wij eveneens in het archief van het oud bisdom Roermond en wij hebben destijds dit stuk geplaatst in zijn geheel in het maandschrift „de Maasgouw" (1918 no. 12).

Volledigheidshalve willen wij ook hier omtrent deze stichtingsoorkonde nog eenige bemerkingen maken, omdat de inhoud er van in nauw verband staat met de geschiedenis onzer kerk.

Bij dezen stichtingsbrief wordt in onze kerk het St. Silvester-altaar gesticht (1500), welk altaar kwam te staan in het midden van het priesterkoor ter hoogte van de twee zij-altaren. Volgens de kerkvisitatie van het jaar 1668 werd dat altaar overgeplaatst naar het altaar van O. L. Vrouw, hetwelk ook toen stond aan de Epistelzijde, evenals nu nog het geval is.

Tegelijk met dit altaar stichtte pastoor Krenen „dat alle weken vijff missen ten eeuwigen dagen toe in der moderkircken tot Echt gedaan sullen werden op S. Sylvesters altaer".

Dan volgen de volgende voorschriften, welke de priesters in acht te nemen hebben:

„.... onder de homissen ind na jegelycker missen sal der priester op myn seligers vaders en moeders graff gaen mitten wyquast ind lesen einen de profundis en de collecten".

Ook bepaalde de pastoor de volgende ceremoniën, te houden gedurende de vier jaargetijden voor zijne familie en noemt tevens de 3 Echter kermissen uit het jaar 1500 op.

„....item is ouch myne wille und begehrte dat jarlix ewelichs geschien sullen vier jaergetyden in der moderkirck en tot Echt voor myn seel myns vaders ind moders etc. .... mit ses priesteren.

Item dat eerste jaergetyden sal men halden des maendaghs nae Echter gewyder kermissen, item dat ander op Sint Sylvesters dach, item dat derde des maendaeghs nae gasthuyskermisse, ind dat vierde sal men halden des maendaeghs nae Sacramentsdagh mit conditien dat sullen comen die ses priesteren in die kerck tot Echt ind sullen singen off leesen te saemen vigilie, ind als die uuyt (uit) is sullen die ses priesteren hoen aendoen ind celebriren.

Ind den priester van vyff missen vurschreven sal heel misse singen mit den offerman ind schoolmeester mit teen jongen. Ind als der priester dat Evangelium gesongen heeft, sal he sich omkeeren ind bidden voor die seelen, die voorschreven staen, ind den priester sal aen den altaer lesen mit den offerman eynen de profundis mit der collecten: Deus indulgentiarum etc.

Dan sal he singen Dominus vobiscum ind procedieren ind als die missen uyt syn, sullen die ses priesters op myns vaders ind moders graff gaen (deze waren zeer waarschijnlijk in de kerk begraven) ind lesen den psalm miserere mit der profundis ind collecten ind dan sal der priester der vyff missen vurschreven geven den vier priesteren jiegelycken dry wit penninck in den offerman anderhalf witt penninck.

Den teen jongen jiegelicken eyn oort stuyvers en den pastoir vier wit penninck. Daarom sal he des Sontaghs te vooren dat

jaergetyde kundigen op den stoel (preekstoel) ind heyssen ein pater noster voor de seelen etc.

Item sal ouch der priester der vyff missen voorschreven toe jiegelicken jaergetyde setten ind halden vier waskersen, die bernen sullen op mynre elderen graff tot die missen alle uuyt syn etc."

Zooals men ziet, waren de gebruiken voor de plechtige jaargetijden in deze jaren (1500), niet zoo erg verschillend met die, welke in onzen tijd heerschen.

1552. In een verzoekschrift uit dit jaar vraagt de magistraat van Echt, om gronden te mogen verkoopen, ten einde te geraken uit financieele moeilijkheden.

In dit rekwest worden o.a. de volgende redenen daartoe aangegeven:.... ***ind ouch van noetrufftigen bouwe onser kircken.... ouch so onsse kircke over die vier jaeren geleden bij nacht ind ontide berouffl ende verstoelen woirden van monstranciën, kelcken ende ander clenodiën, wilchs eynen mirckelichen pennongh werdich*** etc. (de Maasg. 1913 pg. 11.)

Hier schijnt echter een vergissing in het spel te zijn, wat betreft het jaar, daar elders op twee plaatsen ook melding gemaakt werd van dezen schandelijken diefstal, waardoor de Echter Kerk totaal uitgeplunderd werd.

Het eerste getuigenis wordt ook als voetnoot terzelfder plaatse aangehaald en is van Reynier van Eyll, destijds schout van Echt: ***„Nu eest alsoe, dat anno*** XVCLI (1551) ***alsdoe vele ende diverse dieven ende kerckrooveren in den lande van Gelre regnerende waeren, soe hebben dieselve die kercke tot Echt op eenen nacht opengebroken ende daeruyt genomen alle die juweelen ende monstrancien, daerinne bevonden.***

Een ander getuigenis, dat den kerkroof ook op het jaar 1551 stelt, is van het gericht van Echt zelf: ***„Wir stadthelder Corst van Merssen ind sementliche schepen to Echt, doen kondt allen luden mit dese opene certificatie ind tugen, wie ons kondlich, dat hiebevoiren eene korte tiet geleden onse kirck ind goidtzhuys doer die boese schelmen van den kirckenschenderen gescant ende spoliert, alsoe dat wir alle onse kelicken, monstrantie, ciborien ende andere ornamenten quiit ende verluslich worden."***

Gegeven op Dinstdach post Palmarum, anno viifthienhondert eyn ind viftich (24 Maart) (de Maasgouw 1919 Sept. bl. 71 J. S. van Veen.)

Wij hebben ons vroeger dikwijls afgevraagd, hoe het toch komt, dat een zoo oude kerk als de Echter parochiekerk, zoo arm is aan waardevolle oude kunstvoorwerpen, zooals kelken, monstransen en paramenten. Wanneer men leest, dat de kerk meermalen bestolen is, dan ligt de oplossing zoo verre niet.

Onbeschrijfelijk zijn haast de verdere lotgevallen van onze mooie parochiekerk, zoo erg zelfs, dat men nauwelijks kan begrijpen, dat de kerk zelf nog in zulk een staat als ze nu is, bewaard kon blijven.

In bijna alle plunderingen, brandschattingen, inkwartieringen en branden was het kerkgebouw mede betrokken.

Zoo legerden zich in 1578 de legertroepen der Spanjaarden in onze kerk. Hierbij waren 7 paardenafdeelingen, welke wel niet verzuimd zullen hebben ('t liep tegen November) ook hunne paarden in en om de kerk te stallen.

In het jaar 1703 ging niet alleen een groot deel der Echter kom in brand op, maar sloeg de brand zelfs over op den toren der kerk, die zeer beschadigd werd.

Hoe deerniswekkend onze kerk er uit zag in het begin van 1600 kunnen wij opmaken uit een verzoekschrift van den pastoor, burgemeesters en schepenen gericht in het jaar 1617 aan de hooge Regeering te Brussel.

Het zeer belangrijke stuk is gesteld in het fransch, maar ter wille van alle lezers zullen wij het, vrij vertaald en verkort hier weergeven.

Vooreerst volgt de beschrijving van den ellendigen toestand van het kerkgebouw:

Daar de kerk van Echt gedurende de laatste oorlogen totaal geruineerd is .... de gewelven ingevallen .... de altaren gedeeltelijk omvergeworpen .... alle vensters gebroken zijn, zoodanig dat ze van alle kanten openstaan en men zelfs onder de H. Mis de kaarsen niet kan aanhouden, omdat het licht uitwaait door den wind!

Daarenboven bestaat het grootste gevaar van afvallende

stukken en gevaar zelfs ten opzichte van het H. Sacrament, „comme aultrefois" wordt erbij vermeld, waaruit men zou moeten opmaken, dat er vroeger ook nog eens groote oneerbiedigheden of ongelukken gebeurd zijn.

Verder wordt er aan herinnerd, dat in het heele Overkwartier van Gelder geen armer en ruineuzer kerk bestaat dan de onze, omdat Echt tusschen Roermond en Maastricht gelegen, met zijne oude grachten en versterkingen, aan de doortrekkende troepen een veiliger schuilplaats biedt dan de andere plaatsen, waardoor ook de inwoners totaal verarmd zijn.

Daarom kunnen ook deze inwoners niets bijdragen in de restauratie hunner kerk, die zeker vele duizenden zou kosten en wanneer er niet in voorzien wordt, zal ze zeker heelemaal in puin vallen.

Op dit verzoekschrift volgde eerst een goed jaar later (30 April 1618) een gunstige beschikking in zooverre, dat hun, met kwijtschelding der belastingpenningen, toegestaan werd, om eenige gemeentegronden tot het beoogde doel te verkoopen.

Intusschen geven zulke smeekschriften een droevigen kijk op den toestand van ons dierbaar Godshuis uit die dagen.

Ook Peeters geeft in zijn werkje over Echt het antwoord weer, vanwege aartshertog Albert op het verzoek van de bestuurders, welke tekst getrokken is uit het gemeentearchief en in het hollandsch gesteld is. Volledigheidshalve nemen wij enkele zinnen over, welke meer speciaal betrekking hebben op onze kerk.

„De burgemeesters ende schepen van Echt, hebben ons doen bidden eenige hulpe tot de hermaeckinge van haere kercke, ende also wy onderricht syn dat sy arm syn, van groete wieden en district van heyde, bossche en andere gemeinde, meer als ennige andere dorpen daeromtrent, so is dat wy haer geaccordeert hebben dat sy sullen mogen verkoepen van haere gemeinte soveel als sy van doen sullen hebben, niet alleen om haere kerke te hermaecken, maer oock om hoere schulden te betalen, die sy vertoenen gemaeckt te hebben en de opgenomen penningen door hun gegeven tot de lasten van den voergaenden oirlogh."

De origineele tekst hebben wij niet voor ons gehad, zoodat

wij niet juist kunnen nagaan in hoeverre bovenstaande tekst van den origineelen afwijkt.

Zooals wij reeds opgemerkt hebben, kwam het onderhoud van het middenschip der kerk, volgens overeenkomst, ten laste van de abdis van het Munster te Roermond. Op het einde dezer eeuw n.l. tusschen de jaren 1680 en 1690 had dit middenschip wederom een restauratie noodig, zooals blijkt uit het volgende getuigenis van voornoemde abdis. Tevens blijkt er uit in welken nood zelfs dit klooster in die dagen verkeerde.

„Wy Margareta de Wyenhorst, abdisse enz. van onse lieve Vrouwe Munster te Roermond, doen cond en beleyden hiermede, dat wy uyt groeten noet, tot affweringhe van de excecutie daermede wy van de stadt Roermonde wegens schadt 's sedert veele jaeren verachtert waeren overvallen, voorst van andere gedreyght mede om de penningen, die wie oock alnoch *ten deele moeten bybrengen tot restauratie van het gewulffsel van het middelste schip der Kerke tot Echt ende andersins"* .. (Uit brief Broeck 1682—1691 no. 83, zich bevindende op het Rijks-archief.)

Zeer goede bronnen voor de geschiedenis eener plaats zijn de gemeenterekeningen en de notulenregisters van de gehouden raadsvergaderingen, omdat aldaar de gelden gestemd werden, welke noodzakelijk uitgegeven moesten worden.

Het zou ons natuurlijk te ver voeren om al die besluiten of resoluties hier aan te halen en daarom willen wij ons slechts beperken tot de voornaamste.

Uit de gemeenterekeningen:

1669. „In den eersten heb ick Andries Janssen gewerckt voor de gemeynde soo heb ick aen die baar gemaeckt eenen voet van mijn hout.... 11 stuivers noch verdinckt (verdiend) van den borgemeester een neue baer van mijn hout te maeken voor 6 gld.

Noch heb ick gemaeckt nue deurkens van mijn hout achter aan den altaer.... 2 gld."

1669. „Den onderschreven bekendt ontfanghen te hebben van den boergemeester Henderick Clermondt 19 pattacons dye ick verdeent hebbe aent lieen dack aen de keerck alhier ende stad-

huis hebben 9 daegh hier gewerck ieder knecht vijff bloemieser (geldstuk) ende dry kanne beer des daeghs

Mester Antonie Cremers."

Uit het *„Register der Magistraele vergaederinghen ende resolutien daerby genoemen beginnende mit de borgemeesters P. Moers ende P. van Ulift mit den Jaere 1739 op St. Laurensdaegh beginnende:"*

1751. „Is geresolveert dat den tydelycken pey-borgemeester J. A. Clermonts naestcomende sondagh door den bode *in de kercke* alhier sal laeten affroepen, dat soo iemant gaedinghe heeft om de verckens te huyen alhier op de gemeentensloop, sich ten huyse van den voorsschreven borgemeester kan addresseeren, aldaer aenhoorende conditie etc.

1751. 1 July 1751 is geresolveert dat door den tydelycken pey-borgemeester sal aengenomen worden eenen bequaemen leyendekker om de kerkthooren deeser stadt in behoorlycken staet van reparatie te stellen.

1752. 1 Meert. Is geresolveert dat den tydelycken borgemeester J. A. Clermonts sal laeten maeken ende repareeren allen de kerckglaesen, ende onder behoorlycke quitantie de selve betaelen, welcke hem in syne borgemeesters reeckeninge sal gevalideert worden.

1753. Idem.

1754. Idem.

1754. Op heden 2 September 1754 etc. geresolveert tot beste profyte van deese gemeente de lothe geute ende andersins aen de kercke alhier te laete maecken of repareeren.

1754. Is alsnoch geresolveert, dat niemant van den sonnenonderganck offte naert *trimpen van den roosenkrans* eenighe schaepen op 't veldt sal moghen hoeden op pene dat het beste uyt de coppel sal geslacht worden ende aen den armen uytgedeelt ende daerenboven twee schillinghen aen de bodens ofte aenbrenghers.

1755. 1 Nov. Geresolveert dat het dack van de kercke soo noodigh sal gerepareert worden.

1757. 1 Meert. Is geresolveert dat Wilhelmus Wissels horologiemaecker van Geleen voort repareeren der kercke horologie mitsgaeders voort daerinne gemaeckt nieuw wercken ten

vollen sal betaelt worden; te weten vyff en twintigh pattacons; waerop edoch door den vorigen pey-borgemeester J. van de Leeuwe alreeds betaelt weesende veerthien pattacons, maer terwylen der voornoemde horologiemaecker alhier present de kleyne reparatien ten synen priveen lasten ende op syne eygene costen tot Sint Remacle 1758 aengenomen heeff, soo sal de gemeente tot verhael der selve in reserve houden vier pattacons etc.

1758. 12 Augustus is geresolveert dat het gaet in den kerkthoore sal worden gerepareert.

1759. Op heden 2 Januari 1759 is geresolveert dat den borgemeester sal laten maecken voor de regenten alhier eene banke in de choore van de kercke, recht tegenover de singhbanck.

1760. Geresolveert dat den custer sal opsicht hebben, dat de jongens van den thooren affblijven op pene dat den schade op hem sal verhaelt worden.

1761. 23 Juli is geresolveert door de heeren gecommitteerdens dat aen den kuster alhier sal betaelt worden voor de weyde op den kerkhoff voort rindtvee van Haeren, twalf schillingen etc.

1761. 26 October is tusschen het magistraet der stadt en de gemeente van Echt ten eenre ende Wijnandus Janssen meester leijendekker ten anderen sijde „ingegaen eenen accordt overt maecken ende repareeren vant leyendack deeses stadtskercke ende thooren. Mitsgaeders de geuten derselve...." etc.

Dat den ondergeschrevene Wijnand Janssen sal gehouden wesen te maeken het nieuw werck op den voeth ende onder de selve conditie en betaelinge als den heeren Meyers met sijne leyendekkers *par roede* ofte andersints geaccordeert heeft.

1761. Geconditioneert dat den ondergenoemde Wijnandus Janssen sal maecken het loot om den appel van den thooren voor twee pattacons, alles op sijn eygen costen.

1762. 19 April. Geresolveert dat den selven borgemeester sal laeten repareeren de kercke deuren.

Op 1 Augustus 1762 heeft den SeerEerw. Heer Gysen, pastoor deses Gemeente, voorgesteld, dat de parochie kercke nu

't sedert so lange jaeren niet naer behooren en was onderhouden in de noodige reparaties principalyck in het dack ende de nodige geuten waertoe er twe dito houwte geuten mankeerde en de twe lote geuten moesten met plaetsen gesoldeert worden. Item dat een gat achter in den thooren moeste toegemetselt worden mitsgaeders den vloer in de selve kerk met plaetsen en den choor geheel opgebroken ende de novo toegeleydt ende gerepareert; so als mede den voeth ofte onderste gedeelte van de communiebanck moest vernieuwt worden, als mede de kerk naer behooren gewit ende met plaetsen den groen uytgeslagen kalck uyt gecrast ende opnieuw ingesmeert; buyten ende behalven andere kleyne reparatien als oock laestelyck, dat de poort aen den kerck rooster seer bouwvallig synde wederom de novo behoorde gerepareert ende ten deele nieuw gemaeckt te worden, alsmede dat terwyl de kerck redelyck hoog van verdieping ende daer en boven redelyck groot was voorzien van een goedt ende sterk oxaal, bequam ende p.p. (pro parte = deels) aelyck gemaeckt om schier ofte morgen eenen orgel op het selve te plaetsen, versogte welgemelten Heere pastoor ter wyle de kerkrenten goed gering waeren so als aen de ganse gemeente bekent is, dat dier halven 't Magistraet naemens de gemeente mogte aggreeren en consenteeren dat het bovenstaende uyt de nodige middelen, daertoe te beraemen mogt worden toegevoegt.

Waerover gedelibreert ende in consideratie genomen synde, dat de gemeente niet in staet was om het versogte te konnen voldoen dat dierhalven by requeste door den Heere Advocaat Conraets naemens deese gemeente met Consent van de Heeren geerffdens aen den Ed. Hove van Gelderlandt tot Venlo deswegens de noodige remonstratie sal worden gedaen ende daerby versogt om in 't putbroeck drie boenderen torfgrondt publyckelyk te mogen vercoopen om sulx geschiedt van het provenue, die de voorschreven nodige penningen ten voordeele deser parochiale kerke te vinden.

Aldus geresolveert op den raedthuyse tot Echt op dato als boven.

Onderstondt ter ordinantie. Was onderteekend bij absentie van den Secretaris,

J. LEURS.

(Volgt versoeck om octroy aen den Ed. Hove tot Venlo tot het vercopen der voorsschreven dry boenders torfgrondt.)

1763. Op heden den 1 September 1763 is geresolveert doort aenweesende magistraet, dat den modernen borgemeester P. van Eyll op costen deeser gemeente sal laeten maecken een nieuwe poorte aen den kerckhof alhier.

Item dat denselven peyborgemeester sal koopen dry a vier duysent leyen ende noonighe naegels om daermede te laten repareeren het buytenste schip van de kercke.

Ende vermits sich bevindt opt dack van de kercke ende tusschen de geuten eene groote quantiteyt van eerdt ende andere vuyligheyt waerdoor het een ende het ander bedorven wordt, soo heeft den meester leyendekker Wynand Janssen by wege van accoordt met het magistraet aengenomen, de daecken ende geuten daervan te suyveren ende reynigen voor ses gulden luycx.

1764. 27 Meert is geresolveert, dat de kerk sal gewit worden. Sal onderlinghs uytgegeven worden.

1764 2 April. Alsoo den horologiemaecker van Postert aengenomen heeft de kercke horologie te repareeren voor acht pattacons ende daerenbove de selve oock een jaer lanck sal onderhouden; voor ende aleer de voorschreven acht pattacons aen hem sullen getelt worden, heeft het magistraet tali conditione daerinne geconsenteert ende de selven horologiemaecker het selve geaccepteerd.

1764. 1 September. Geresolveert, dat den tydelycke peyborgemeester P. Ingendael behoorlyck sal laeten repareeren de glasen van de kercke, ende is dyens volgens gecompareert Anthoon Foreel, die aengenomen heeft deselve glaseren met olywit aff te wassen ende in behoorlycken staet te stellen.

1764. Geresolveert, dat het muyrwerck van den kerckchoor rontsomme sal gerepareert worden.

1766. Geresolveert, dat de kercke glaesen sullen gerepareert worden en dat eenen bequaemen persoon sal aengenomen worden om de craenen nesten uyt te stooten.

1766. 15 April. Geresolveert op 't ordinair voochtgeding, dat den borgemeester sal coopen tachentich vat kalck voort repareeren der kercke etc.

1767. Juny. Reparatie van de muren van de kerck ende thoren mitsgaeders het dack derselve.

1767. 1 Augustus. Geresolveert dat aen Hendr. van den Borgh voort onderhouden deser kercke horologie een croon sal betaelt worden.

1767. Geresolveert dat den kerkthooren op gemeentecosten met den eersten sal gerepareert worden.

1767. 2 December is geresolveert, dat den pey-borgemeester C. Dilsingh den horologiemaecker Joosten sal laeten overcomen om de horologie te laeten repareeren.

1768. 15 Septembris. Extra ordinair vergaederingh. Is op voordraegen van den Zeereerweerden Heer pastoor ende capellaen alhier toegestaen, dat den Secretaris als Schatheffer deser gemeente sal uittellen eens vyftigh pattacons om de twee kleyn altaeren van onse lieve Vrouwe ende Sint Jan Evangelist aen den hoogen altaer egael te laeten illumineeren of te verven en verders bij deselve seer Eerwaarde geexpliceert welcke somme met den intresse ad vier parcent aen den Weledelen Heer Secretaris als Schatheffer voornoemd in gemeent reeckeningen sal worden gevalideert.

1769. 1 Dec. Reparatie aan daek, kerck en thoren. Geresolveert dat aen Reyner Leurs voort maecken van eene nieuwe schepenbanck sal betaelt worden 38 gulden ende alsnoch geresolveert dat oock de geswoorenbancke ten spoedigste sal verveerdight worden.

1769. Februari. Geconvenieert met den meester leyendecker Theodorus Adriaens dat hy voor het maecken van nuyn leyen dack op de kerck en stadhuys per roede ieder ad sestien voeth gereeckent, sal hebben twee pattacons, voorst voor het stoppen in daghgelt 23 stuivers, den meesterknecht 18 stuivers, den opperknecht 13 stuivers ende ieder 2 kannen bier daeghs.

1770. 1 februari. Op clachte van den kuster F. van Eyll, dat de kerckehorologie niet meer behoorlyck aent gaen kan houden door den stadthouder en gerichtsborgemeester voorgebracht, is op heeden daerop geresolveert, dat aen den horologiemaecker Micheil Joosten by missive versocht sal worden om sigh alhier te vervoeghen ten eynde de geseyde kercke horologie te visiteeren ende te repareeren ende worden hiermede

geauthoriseert de moderne borgemeesters van met gemelten horologiemaecker Joosten te convenieeren.

1770. 1 Meert. Uyt crachte van de bovenstaende resolutie hebben de moderne borgemeesters geaccordeert met den horologiemaecker Joosten om de horologie in staet te stellen voor negen en twintigh pattacons, vier schillingen, loopende cours.

1770. Is geresolveert dat het kercke vonder [1]) sal gemaeckt worden.

1772. 4 April. Vermits gepraesumeert wordt dat door versuym en negligentie van den custer de kercke horologie dickwils off wel te vroegh off wel te laet gaet, soo worden de Borgemeesters hiermede gerequireert om dito custer door den bode te doen aenseggen van de kercke horologie beter in acht te nemen en met meerder naestigheyt sulcx voor te comen, op pene van vervallen te syn van syn ordinair gehalt dat hem deswegen vergunt is ende eenen anderen in syne plaets tot deese oppassinge aengestelt worden."

Ondanks al deze lijsten van onkosten tengevolge der herstellingen aan de kerk, was de toestand van de gebouwen nog verre van rooskleurig. Uit een volgend rekwest, onderteekend door de vertegenwoordigers van die lichamen, welke voor het onderhoud der Kerk te zorgen hadden, leeren wij den toestand onzer kerk kennen, zooals deze was op het einde der 18de eeuw, n.l. omstreeks 1775.

In die jaren waren de daken en gewelven zóó lek, dat het regenwater neer viel op de altaren en dat 't zelfs regende op de kerkbezoekers in de kerk. Bovendien bestond er groot gevaar, dat de gewelven, op die wijze bedorven, vroeg of laat naar beneden zouden vallen, waarom de betrokken personen verlof tot herstelling vragen door het volgend schrijven (Uit portefeuille „Hof van Venlo" Rijksarchief):

1775. „Aen den Edelen Hove van Gelderlandt. Verthoonen reverenthlijck de onderschreven geërfdens, Borgemeesters en Regeerders der stadt en gemeente van Eght, hoe dat de selve gemeente sedert onverdenckelijcke jaeren onderhouden heb-

---

[1]) Dit was de houten brug, welke over de gracht rondom de kerk, toegang verleende naar de kerk.

bende den thooren ende afhangsels (gewelven) der kercke, de selve nu zedert eenige jaeren van nootsaeckelijcke reparatien niet sijn worden versien, waerdoor het gebeurt dat actuelijck het hemelwaeter van boven in de kercke vallende niet alleen alle authaeren en ornamenten der selve ten eenmaele bederft, maar oock dat de ingesetene niet droog in de selve konnen blijven en terwijlen het te vreesen staet, dat door negligentie deser hoognootsaeckelijcke reparatien den thooren en opgemelte afhangen mett den eersten staen in te vallen tot groot prejuditie deser gemeente ende dat de supplianten oock niet gerne souden sien, dat alsulcke negligentie aen hun soude kunnen worden gereprocheert soo keeren de selve hun tot desen Edelen Hove:

Seer oetmoedelijck versoekende ten eijnde aen hun magh worden gepermitteert de opgemelde noodsaeckelijcke reparatien op den ouden voet. Immers onder annotitie et jure communitatis salvo te laten doen.

Dit doende:

F. H. de Kölcken.
L. J. Clouts.
Jos. Raffel proc.
F. Bocken.

Joseph Smeets.
P. Ingendaell.
J. van der Leeuw.
J. N. Clermonts.
Ant. Leurs.
W. Conraets.

G. Bocken.
P. Hamersmitt.
P. Slaengen.

Over het in- en uiterlijke aanzien, dat onze kerk bood in de laatste jaren van de 18de eeuw, spreekt ook kapelaen Peeters in zijn meergenoemd boekje, waar hij zegt:

„Toen in de 18de eeuw een verbasterde kunstsmaak overal heerschte, had ook onze kerk veel ervan te lijden; ofschoon de magistraten van Echt in 1778 een dringend verzoek bij de land-staten te Venlo hadden ingediend, ten einde de abdis van Roermond benevens den toenmaligen pastoor van Montfort, die wegens zekere tienden ook verplichting aan deze kerk had, over te halen tot de noodige herstellingen, zoo bleef deze maatregel zonder ernstig gevolg.

„Niet één enkel meubel, ook nieuw aangebracht, was naar eisch van het gebouw. De vensters gedeeltelijk dicht gemetseld, waren bijna van alle gotisch sieraad ontbloot, de arken en bogen, de pilaren en het gewelfsel tot drie, vier reizen met kalk gepleisterd, de geheele kerk rondom gewit, alsof het kunstige en het verhevene door de voorvaderen met zoo veel ijver en arbeid daargesteld, moest wijken voor het effen, kalken omhulsel der bedorvene tijden."

„Gedurende de Fransche omwenteling", zoo vervolgt Peeters, „werd de kerk door eenen nieuwen slag getroffen. Zij verloor bijna al hare goederen en inkomsten. Doch na de Fransche revolutie veranderden de tijden en nauwelijks had de Z.E. Heer Ceuterich den herderstaf in handen genomen, of in overleg en met behulp van het kerkbestuur, dat nu op zijn eigen stond, werden voor en na, zonder aanzien van kosten en arbeid, het dak der kerk en des torens jaarlijks voor 700 franken in reparatie gebracht; de altaren en muren opnieuw gekleurd etc."

In het jaar 1866 werd er te Echt het feest gevierd, dat pastoor Kerbosch 25 jaren lang alhier pastoor was. Bij deze gelegenheid werd natuurlijk nog eens er aan herinnerd, wat deze beminde herder voor de parochie en voor de kerk gedaan had. Uit een familieregister teekenen wij daarom het volgende aan, genomen uit een toespraak van een der kerkmeesters:

„Toen hij (Pastoor Kerbosch) voor 25 jaren (1841) zijn gewigtig herdersambt aanvaardde, bevond zich onze kerk in een desolaten toestand; de vensters waren versleten en dreigden in te storten; het dak, de vloer, de banken bevonden zich in een allerellendigsten staat; aan misgewaad, lijnwaad en noodzekelijk zilverwerk was volslagen gebrek.

Buiten de kerk bevond zich de pastoreele woning, gelijk aan een vervallen huis.

Kortom, alles was gebrekkig en alles vereischte voorziening.

Thans is die toestand omgekeerd. Onze prachtige tempel is van buiten gerestaureerd in den oorspronkelijken stijl, waarin hij gebouwd werd. De glazen zijn in denzelfden stijl vernieuwd. Het dak en de banken gerepareerd of vernieuwd, de vloer van het choor en de kerk geheel op nieuw met nieuwe steenen (op

het choor van marmer) aangelegd. Op het choor prijkt een nieuw altaar, het eerste chef d'oeuvre van het beroemde atelier Stoltzenberg-Cuypers. De sacristie is bijna geheel vernieuwd; aan misgewaad, lijnwaad en zilverwerk hebben wij weliswaar geen zoogenaamden overvloed of luxe, maar die zaken bevinden zich in eenen staat van te kunnen concurreeren met de beste kerken van Limburg.

Op het kerkhof is in 2 jaren tijds een reuzenwerk verrigt, waartoe men meende meer dan 10 jaren noodig te hebben. Het pastoreel huis is in eene doelmatige nieuwe pastorie herschapen, die niets te wenschen overiglaat en wel met slechts een betrekkelijk gering gemeente-subsidie van 1400 gld." etc.

Over het hoofdaltaar nemen wij uit Peeters het volgende over:

„Nadat in 1853 het geheele voorkoor in orde gebracht en de ramen en vensters in hunne oorspronkelijke pracht waren opgeluisterd geworden, werd in het volgende jaar een grootsch hoofdaltaar in overeenstemming met den bouwtrant der kerk, door de milddadigheid der ingezetenen daargesteld; een altaar door het Journal historique (Luik 1853) een waar meesterstuk genoemd en dat in de Dietsche Warande (deel VI) wordt beschreven als volgt:

„Dit altaar verbeeldt het graf van Christus en doet zijn lichaam onder de tafel te voorschijn komen. Boven de tafel in 't midden der altaarlijst, verheft zich het tabernakel met een van vóór gesierde opening, dienende tot uitstelling van het Allerh. Sacrament. Aan beide zijden van het tabernakel pralen twee overheerlijke seraphijnen; dan boven hetzelve een torentje van vijf meter, voorzien van spits, en is als een pinnakel, waaraan zich zes ogivale kolonnetjes rondom aansluiten. De ogivale opening aan den voorkant, gevormd doordat de twee kolonnetjes aldaar worden afgesneden, is met lofwerk opgesmukt en geeft plaats aan het beeld van Sint Landricus, die in bisschoppelijk gewaad boven de andere beelden uitkomt. Aan beide kanten van het tabernakel bevinden zich op de altaarlijst acht ogivale openingen, boven ieder van welke zich eene pyramide van anderhalve meter verheft en van binnen de beelden prijken, namelijk: aan de evangeliezijde van St. Petrus en aan

de epistelzijde van St. Paulus. Naast deze staan over en 't weer die van St. Joseph, St. Anna, St. Hubertus, St. Antonius, St. Apollonia en St. Marcoen."

Bij gelegenheid van de plaatsing van dit hoofdaltaar verscheen destijds (1854) ook een korte beschrijving ervan in „Le journal historique", waar de volgende bijzonderheden worden medegedeeld:

„Den 6 Juni (1854) heeft Monseigneur de Bisschop van Roermond het nieuwe hoofdaltaar in de kerk van Echt gewijd. Deze kerk, in gothischen stijl, is in den laatsten tijd gedeeltelijk hersteld. Zij is ontegenzeggelijk een der schoonste monumenten van de provincie.

Het nieuw, uit steen van Rochefort vervaardigd en in gothischen bebloemden stijl gehouwen altaar, is even rijk als schitterend opgevat, een kunststuk, dat men te danken heeft aan de teekenstift van den kundigen bouwmeester, den heer Cuypers, en aan den beitel van den heer Georges, ridder van den Nederlandschen leeuw, maker van het standbeeld van Willem II.

Het geheel is prachtig schoon, uitstekend aangepast aan den bouwtrant van de kerk en tot in zijn kleinste bijzonderheden met het cachet van eene waarlijk godsdienstige type geteekend. Met één woord, het is een meesterstuk te meer, uit het beroemde atelier van godsdienstige beeldhouwkunde, te Roermond bevestigd onder het bestuur van de bovengenoemde kunstenaars en de hooge bescherming van onzen veelgeliefden Bisschop.

Denzelfden dag heeft Mgr. Paradis in dezelfde kerk het H. Vormsel aan 600 kinderen toegediend".

Als bijzonderheid teekenen wij hierbij aan dat de twee engelen, welke aan weerszijde van het tabernakel geplaatst zijn door Dr. Cuypers zelf vervaardigd werden, waardoor ons wegens het eigenhandig werk van onzen grootsten bouwmeester, dit hoofdaltaar nog dierbaarder wordt. Eerst in het jaar 1918 werd het altaar bovendien zeer oordeelkundig gepolychromeerd, zoodat het inderdaad een sieraad is voor onze mooie kerk.

Wij weten niet met zekerheid, waar het vroegere hoofdaltaar gebleven is, toen dit moest plaats maken voor het

tegenwoordige. Wij hoorden eens verluiden, dat dit altaar zou overgebracht zijn naar de kerk van Helden. Het was een renaissance-altaar met kolommen en met een op doek geschilderd middenstuk.

Zoo werd langzaam aan de Echter Kerk voor en na verrijkt met degelijke en practische kunstwerken, welke nog in onze dagen getuigenis afleggen van den ijver en smaak der toenmalige herders. De tegenwoordige communiebank werd door de parochianen aan pastoor Kerbosch gegeven bij zijn 40-jarig feest als pastoor te Echt. In 1871 werd onder pastoor Kerbosch wederom een grootsch werk ondernomen. De oude Romaansche toren werd afgebroken en de kerk werd naar het westen vergroot en afgesloten door een gothieken toren. Over deze verbouwing zullen wij uitvoeriger spreken, wanneer wij handelen over den bouwtrant der kerk.

Ook onder pastoor Menten is onze kerk vooral inwendig zeer verrijkt. Aan den kunstsmaak van dezen pastoor is het te danken, dat de kerk die tot dan toe inwendig geheel wit was, door bekende kerkschilders werd gepolychromeerd. De gebrandschilderde vensters, die nu deze kerk zoo'n rijk en warm aanzien geven werden grootendeels gegeven door de Echter parochianen op zijn aansporend woord. De rijke monstrans, vervaardigd in de kunstwerkplaatsen van Witte te Aken, werd bekostigd door bijdragen, welke pastoor Menten bij elkaar bedelde. Kostbare paramenten en keurig altaarlinnen vulden nu de kasten der sacristie; een nieuw kerkorgel werd geplaatst; door Echter smeden werden de ijzeren staketsels gesmeed en geplaatst, door Echter timmerlui werden de mooi-gestoken banken vervaardigd. In één woord de oude kerk werd als herboren, als een phenix herboren uit de assche, sloeg zij hare kleurige vleugels uit. Nu herleefden weer de oude muren, nu een nieuwe levengevende adem zweefde door hare hooge hallen. Zij was weer een koningszaal, nu bundels zonnelicht vielen door de kleurrijke vensters en Gods glorie zongen door de van goud-gloeiende en bloeiende gewelven.

Nu voelde men zich wederom omringd door de liefste heiligen in triomphantelijk goud of in martelaarsrood geschilderd op venster en muur; nu zag men de kerk zelf weer duidelijk als

Kerk van Echt (1923).

een versteend gebed, nu men zich zelf langs de ranke pijlers voelde opgeheven, tot waar de gewelven samensloten als gevouwen handen. Er hing nu een inniger stemming in het gedempte licht van dit doorbeden Godshuis.

Zooals ook boven den kleinen ingang der kerk vermeld staat op een slingerband werd de schildering der kerk uitgevoerd door den Limburgschen kerkschilder Deumens en werden de figuren geschilderd door zijn beeldenschilder Janssen uit Antwerpen. Beide schilders hebben zich goed van hunne zware taak gekweten.

IV.

HET KERKGEBOUW.

I. Uitwendig.

Bij benadering zelfs is slecht vast te stellen hoe de eerste Echter kerk er heeft uitgezien. Alleen zouden wij misschien een benaderde afbeelding onzer kerk kunnen vinden op het tegenzegel van het oude schepenzegel van Echt.[1]) Aldaar wordt voorgesteld een kerkgebouw, dat uitkomt boven een gekanteelden muur. Daar men nu meestal op deze zegels figuren aanbracht in verband met de torens, kasteelen of kerken van de plaats zelf, is 't niet zoo onmogelijk, dat deze figuren ook zoo natuurgetrouw mogelijk genomen werden.

En zoo hebben wij misschien in de voorstelling op het tegenzegel van Echt een alleroudste afbeelding te zien van de toenmalige kerk (13de eeuw). De kerk vertoont daar een middentoren met romaansche afdekking, waarboven een kruis; in den toren zijn 3 lange vensters (?) of galmgaten; aan weerszijden van den toren strekt zich het dak uit, waarvan de eindnokken eveneens voorzien zijn van kruisjes.

Of de toren ter hoogte van het kerkdak behangen is met het Echter wapen met het Andreaskruis kunnen wij niet met zeker-

---

[1]) Cfr. Publications etc. 1879, Pg. 244.

heid uitmaken, ofschoon men dit wel eens gezocht heeft in de afbeelding.

Hoe men ook moge oordeelen over het bestaan en het model van de allereerste kerk, zeker is 't, dat omstreeks het jaar 1000 of vroeger alhier een Romaansche kerk gebouwd werd.

Deze kerk was gebouwd uit mergelblokken, waarschijnlijk uit den St. Pietersberg bij Maastricht en wat den stijl betreft, kunnen we haar het best vergelijken met de mooie Romaansche kerken uit de omgeving, n.l. van Susteren en St. Odiliënberg.

Terwijl deze kerken echter twee hoofdtorens hebben aan de westzijde, bezat de kerk van Echt echter slechts één zwaren vierkanten toren, eveneens in mergelblokken en keisteenen opgebouwd.

Deze toren was zóó sterk gebouwd, dat hij eerst vóór een kleine 50 jaren werd afgebroken, terwijl de Romaansche kerk reeds eeuwen te voren afgebroken werd.

Wij zijn zoo gelukkig twee teekeningen van de kerk te Echt te bezitten, welke omstreeks het midden der vorige eeuw moeten geteekend zijn.

De eene teekening geeft de geheele kerk naar de zuidzijde weer en de andere alleen het profiel van den toren naar de westzijde.

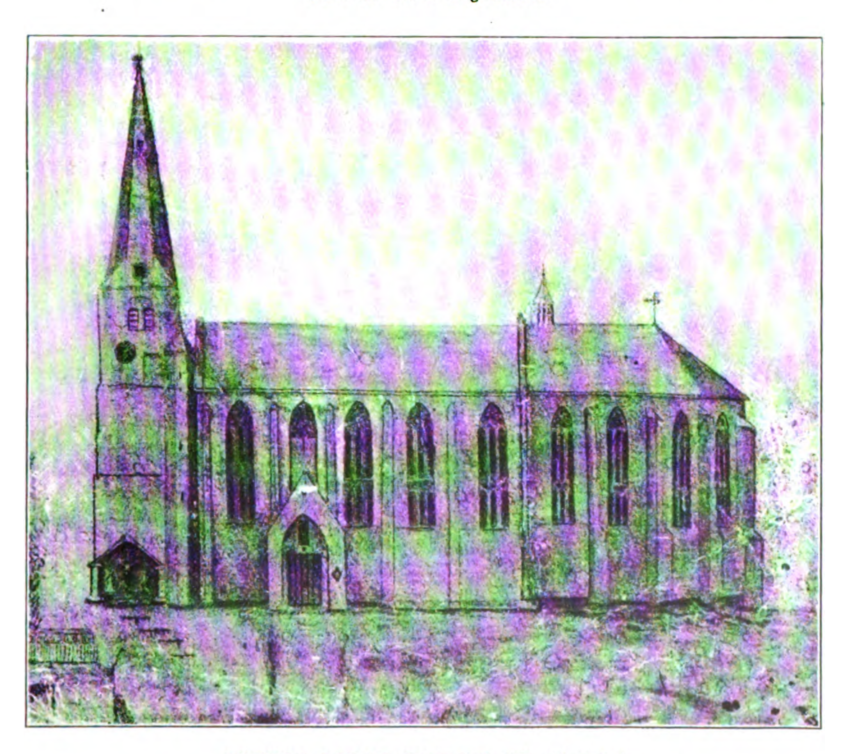
Aan de hand van deze teekening kunnen wij dus, mede gebruik makende van de aanteekeningen van kapelaan Peeters, een tamelijk nauwkeurige beschrijving van den ouden Romaanschen toren geven, welke om 1873 werd afgebroken en toen vervangen door den tegenwoordigen gothieken toren.

De oorspronkelijke kerktoren (in 1873 afgebroken) bestond volgens voornoemden schrijver uit regelmatig gekapte mergelblokken uit de omgeving van Maastricht, maar de binnenkant was met keisteenen bemetseld. Deze oude toren was 120 voet hoog bij eene breedte van 20 voet.

Ook de verdeeling in vakken was bij dezen ouden toren veel mooier dan bij den tegenwoordigen. De verdeeling was in drie vakken en wel zoodanig aangegeven, dat het hoogere vak bijna een voet inspringt in de breedte. Het benedenvak beslaat ongeveer een derde van de heele hoogte en was alleen versierd met een klein rond venster. Het middenvak werd bijna geheel

KERK VAN ECHT (Westzijde)
volgens eene teekening in mijn bezit. Met den afbraak van dezen toren werd in 1872 begonnen.

KERK VAN ECHT (Zuidzijde)
volgens eene teekening in mijn bezit, vervaardigd vóór den afbraak van den toren en vóór de vergrooting omstreeks 1872.

ingenomen door twee dichtgemetselde boogvensters, welke in den straal van den boog versierd zijn met eene fries van drie rondboogjes rustende op kapiteeltjes met dierenkoppen.

Dezelfde blindvensters herhalen zich in het derde vak, maar deze blindvensters hebben van boven een rechte afdekking in den vorm van dezelfde boogjeslijst.

Dit bovenste vak werd bovendien vlak onder het spits versierd met een dubbel venster, onderling gescheiden door twee ronde pilaartjes en vereenigd door één rondboog. Dit dubbel venster was voorzien met galmborden.

De torenspits, welke eveneens in 1873 werd afgebroken, was gedekt met leien en bereikte volgens Peeters een hoogte van 80 voet. Deze toren werd bekroond door een bol, kruis en weerhaan.

Oorspronkelijk is de spits op den Romaanschen toren zeker niet zoo hoog geweest en was de torenafdekking op den massieven romp laag en stomp, zooals wij deze terugvinden b.v. bij de torens van Susteren.

Zooals wij reeds vermeld hebben, werd om het jaar 1873 de mooie Romaansche toren afgebroken, hetgeen geschiedde, niet omdat de sterke toren bouwvallig was, maar vooral omdat de kerk zelf te klein werd voor de groeiende parochie.

Naar de westzijde werden daarom aan de kerk twee nieuwe travées bijgebouwd en de kerk werd afgesloten door den tegenwoordigen gothieken toren, die, 't mag hier gezegd worden, de kerk niet tot een bijzonder sieraad dient.

Bij deze verbouwing werden ook de hoofdingangen onder den toren gemaakt en verviel de vroegere ingang met uitspringend portaal, welke zich bevond onder het tegenwoordige 4e venster (het middenste der 7 ramen) in de zuidzijde der kerk.

Volgens een opschrift aan de achterzijde der bovenvermelde twee oude teekeningen der kerk, in ons bezit, werd op 8 Juli 1872 begonnen met de afbraak van den ouden toren. De nieuwe werd uitgegeven voor 21,000 gld. en werd gebouwd door den bekenden bouwmeester Dr. P. Cuypers.

Bij het afbreken van den toren vond men een merkwaardigen steen, welke door kapelaan Peeters aldus beschreven werd:

„Aan de oostzijde des torens, derde verdieping, doet zich in den spiegel rechts boven het kerkdak, binnen een uitgekapt vierkant van 1½ voet lengte en 1 voet breedte, een zeer goed behouden beeld op „en bas-relief", stellende een ridder voor met schild en degen over den wijd afhangenden mantel. Alsof het portret moest wijken voor de plaats, zoo merkt men ongaarne de onevenredigheid tusschen het aangezigt, de beenen en het overige geheel. De ridder rust op de linkerzijde, zoodanig, dat slechts de rechterarm zigtbaar is. Welligt heeft men door dit beitelwerk de gedachtenis willen vieren van eenen landsheer, misschien van hertog Giselbert als grootste weldoener der kerk; welligt is het ook maar eene gril der bouwmeesters".

Onze eerste vraag is natuurlijk: Waar is deze steen na de afbraak van den toren gebleven? Maar jammer genoeg konden wij hier nergens het antwoord op vinden.

Zelfs de bouwmeester van den tegenwoordigen toren, onder wiens leiding ook de bewuste steen moet weggebroken zijn, kon ons geen afdoend antwoord geven, toen wij hem persoonlijk er naar vroegen.

Kapelaan Peeters, van wien de bovenstaande beschrijving komt, denkt, dat de afbeelding op den steen van hertog Giselbert is, die de echtgenoot was van de meergenoemde Vrouwe Gerberga. Deze bewering is zoo onmogelijk niet, maar wij hebben hieromtrent toch geen zekerheid. Alleen hopen wij, dat de bewuste steen nog eens moge gevonden worden, al zij 't dan ook in fragmenten!

Aangaande den vroegeren romaanschen toren onzer kerk vonden wij nog een geschiedkundige aanhaling bij den archivaris Sivré, in zijn inventaris van het Roermondsche archief (Deel III pg. 260).

Aldaar verklaart op 15 Augustus 1421 de schepenbank van Echt, dat de abdis en het Cisterciënser convent van Roermond tot het voltooien van den kerktoren te Echt, een zekere hoeveelheid hout geschonken hebben; aangezien de abdis en het voornoemde convent daartoe niet konden verplicht worden van rechtswege, betuigt de schepenbank haren dank omdat „sij ons dat holt tot ons tornstymmeringhe omme waeldaet wille ende

van rechter doechden ende van gonsten gegeven hebbe."

In hoeverre de toren in dit jaar 1421 hersteld werd, kunnen wij met juistheid niet aangeven, maar wij veronderstellen, omdat hier alleen van „hout" gesproken wordt, dat het den torenspits betreft, die hersteld moest worden. Wij zijn immers in deze jaren nog in de najaren van een oorlog tusschen Brabant en Gelderland. In 1397, dus twintig jaar vroeger was het stadje totaal verwoest, de klokken werden geroofd en de kerk geplunderd.

Bij deze verwoesting bleef het kerkgebouw en toren natuurlijk niet gespaard en toen men dus na eenige jaren weer bij machte was om de algemeene herstelling ter hand te nemen, kwam voor en na omstreeks 1421 ook de beurt aan den toren. Zooals wij later in ons artikel over de klokken opmerken, kwamen eerst in 1440 en 1478 nieuwe klokken in den toren.

En de kerk zelf? Of men zich voorloopig maar beholpen heeft en of het gebouw ondanks de plundering en verwoesting hare bruikbaarheid toch nog behouden had, 't is mogelijk. Wij vinden ten minste over de kerk zelf eerst een aanteekening uit het jaar 1477, waaruit wij met tamelijke zekerheid kunnen afleiden den ouderdom onzer tegenwoordige kerk.

Uit voornoemden inventaris nemen wij den korten inhoud over van een stuk, dat zich bevindt in het oud-Roermondsch archief.

„**1477** 25 Maart. Op onser liever vrouwen dach Annuntiationis (Boodschap). Scholtis, burgemeesteren, schepenen, kerkmeesters en gemeente van Echt verklaren de volgende minnelijke schikking getroffen te hebben met het Cisterciënser convent te Roermond. Zij hadden de parochiekerk ***„nyewe doen maken ind decken met dryen opgaenden daicken"*** en meenden dat het convent de kosten van het middenschip voor zijne rekening moest nemen; dit weigerde echter omdat de herstelling geschied was „buyten roff ende sonder consent des vursschreven gaetshuys (Godshuis, klooster); bij deze overeenkomst echter verleent het convent eene bijdrage van 68 „gripen" (geldstuk), waartegen de gemeente zich verplicht alle kosten te voldoen zonder verderen last van het convent; voorts werd bepaald, dat dit laatste voortaan het onderhoud van het

middenschip alleen zal dragen, terwijl het onderhoud der beide andere schepen ten laste der gemeente zullen blijven; evenals ook het in stand houden der dakgoten, die aan weerszijden van dit middenschip gelegd zijn." ..

Wanneer wij deze geschiedkundige bijzonderheid nog eens nader ontleden, dan komen wij tot de gevolgtrekking, dat de tegenwoordige kerk (d.w.z. de eerste 5 traveeën van het middenschip) om het jaar 1477 gebouwd, of ten minste hersteld werd; het komt er maar op aan hoe men den tekst *„nyewe doen maken"* opvat. Daar dit gedeelte der kerk gebouwd is in den stijl dezer jaren, (1477), zou men geneigd zijn aan een nieuwbouw te denken, te meer daar er sprake is van *„dryen opgaenden daiken"*, d.w.z. dat de nieuwe kerk overdekt werd met drie z.g. zadeldaken, zooals deze nu nog bestaan. Deze bijzonderheid is er zeker bijgevoegd als iets nieuws, daar de oude romaansche kerk slechts met één dak overdekt was. Nu in deze jaren de oude romaansche kerk, om welke redenen dan ook ging verdwijnen, kregen wij in de plaats het nu nog bestaande driebeukig schip, dat later in 1873 nog met twee traveëen (vensters) vergroot werd naar het westen.

Deze laatste bijbouwing (om 1873) is nog duidelijk zichtbaar aan de muren van den buitenbouw, alwaar de gewelven van den ouden en nieuwen bouw nog al in hoogte moeten verschillen.

In elk geval heeft deze kerk er door de laatste verbouwing zeer door gewonnen, wat hare inwendige en uitwendige verhouding betreft en wij mogen met trots zeggen, dat de Echter kerk in al haren eenvoud een der mooiste en merkwaardigste gothieke kerken is van geheel ons Bisdom. Alwie deze slanke hallenkerk bezoekt, wanneer een gunstig licht zacht glijdt door de kleurrijke ramen en dit juweel van gothieken bouwstijl doet glanzen en fonkelen, hij zal den indruk krijgen, dat hij zich bevindt in *„een huis van God"*, waar de oprijzende lijnen der slanke pijlers zich samensluitend als biddende handen daarboven, hem tevens herinneren aan *„een huis des gebeds!"*

Wanneer wij de bouwdetails der Echter kerk beschouwen, zouden wij geneigd zijn te zeggen, dat de onbekende bouwmeester onder Duitschen invloed gestaan heeft. Immers met

de gothieke Duitsche kerken der middeleeuwen heeft onze kerk gemeen, dat ze is een hallenkerk; dat het middenschip even hoog is als de zijschepen; dat de steunbeeren tusschen de vensters slechts buiten even zijn aangegeven, maar naar de binnenkerk getrokken zijn. (Deze manier van bouwen biedt aan de kerk gunstige plaatsen voor altaars, biechtstoelen en voor kruiswegvoorstellingen.)

Een afwijking is wel, dat de middenbeuk der Echter kerk niet even breed is als de zijbeuken, maar tweemaal zoo breed; ook het drieledig dak kan ook als een afwijking beschouwd worden, daar gewoonlijk deze kerken door één groot en geweldig dak worden afgedekt.

De hoofdingang der kerk bevond zich vroeger onder het tegenwoordige middenvenster in de zuidzijde, alwaar de sporen van een dichtgemetselden ingang nog zichtbaar zijn. Deze ingang was gesloten door een vierkante eenvoudige eiken deur, waarvoor de aloude Echter Kerstmisplechtigheid plaats had. Voor deze deur sprong een vrij groot portaal naar buiten, welk portaal reikte ter halver hoogte van het halfblindvenster en hetwelk afgedekt was door een leien zadeldak.

Bovendien stond boven de kerkdeur in het portaal een nis met heiligenbeeld.

Aan de noordzijde was onder hetzelfde correspondeerende middenraam·een uitbouw, alwaar zich eene kapel bevond ter eere der H. Maagd. Hier zou eertijds gestaan hebben het zeer mooie beeld der H. Maagd, dat later overgebracht werd en zich nog bevindt in de kapel van Berkelaar.

Deze kapel aan de noordzijde werd met het portaal aan de zuidzijde bij de herstelling der kerk om 1873 eveneens afgebroken en ook hier bleven in de noordmuur der kerk slechts de sporen van haar bestaan achter.

Het oudste gedeelte der kerk is het 5-hoekige koor, dat tevens iets smaller is dan de middenbeuk en iets hooger dan de midden- en zijbeuken. Terwijl de kerk zelf met 12½ graden zuidelijke afwijking georiënteerd is, beweert men dat het koor nog meer afwijkt. In alle geval is deze afwijking gering en zou men hierdoor opzettelijk willen voorstellen een zinnebeeld van de hoofdbuiging van den Zaligmaker aan het kruis.

De steunbeeren van het koor zijn hier uitwendig aangebracht en eenigszins rijker afgedekt. Wanneer wij den ouderdom van het schip der kerk schatten uit het midden der 15de eeuw, dan kunnen wij het oudere priesterkoor volgens onze meening gerust een kleine eeuw ouder schatten en dus denken wij dat het priesterkoor omstreeks het jaar 1400, ietwat vroeger of later gebouwd werd.

Niet alleen wegens den hoogeren opbouw, maar ook wegens den inwendigen en uitwendigen afbouw, treedt het heele priesterkoor edeler en voornamer naar voren dan het schip der kerk.

Meer als eigenaardigheid vermelden wij nog, dat zich juist achter het hoofdaltaar in de buitenzijde der Kerk een nis bevindt uit mergel opgetrokken en versierd met bloem en bladwerk. In de tamelijk ruw gebouwde nis staat een typisch terra cotta-figuurtje voorstellende een franciscaner (?) monnik. Met de rechterhand houdt hij vast een kruisje en met de linkerhand houdt hij een boek open tegen zijn mantel gedrukt. De voeten zijn jammer genoeg gedeeltelijk afgebroken. Wie dit voorstelt en of dit beeldje er steeds gestaan heeft en tot welk doel, is ons steeds een raadsel gebleven. Al is 't beeldje niet zoo mooi, toch dunkt het ons eenige overeenkomst te hebben met een dergelijk beeldje van St. Stephanus boven den kerkingang van St. Stevensweert.

De oudste sacristie ligt op de noordzijde en wordt nog steeds genoemd „de oude sacristie". Ze is overwelfd met twee kruisgewelven met uitkomende ribben. Eigenaardig is, dat zich op een dezer twee sluitsteenen het Echter wapen bevindt.

De sacristie aan de zuidzijde, die ongeveer in dezelfden vorm gebouwd was als die der noordzijde, was van lateren datum en is in 1920 afgebroken om plaats te maken voor een grootere.

Bij deze verbouwing en bij het leggen der verwarmingsbuizen bleek hoe geweldig sterk de fundamenten der kerk met kleisteen en mortel in elkaar gegoten waren.

Kerk van Echt. (1923).

II. Inwendig.

A. De altaren.

Aan de hand van losse archiefstukken en beschrijvingen van kerkvisitatiën kunnen we hier het een en ander mededeelen over de verschillende altaren, welke voor en na in onze kerk werden opgericht en ook weer verdwenen.

Op het oogenblik staan in de Echter kerk 5 altaren, n.l. het hoofdaltaar, toegewijd aan den patroon der kerk, den H. Landricus, het altaar van O. L. Vrouw en van den H. Joseph, het eerste als afsluiting van het zuiderzijschip en het tweede aan de noordzijde en verder nog twee nieuwere altaren tegen zuid- en noordmuur van het tweede travée. Deze laatste twee altaren zijn er eerst in de laatste vijftig jaren geplaatst en bestonden nog niet vóór het laatste kwartaal der vorige eeuw.

In het jaar 1500 bestond er in deze kerk een hoofdaltaar, twee zijaltaren op de plaats waar nu het O. L. Vrouwe- en St. Josephaltaar staat. Bovendien stichtte de Echtenaar Hendrik Krenen, pastoor te Lohn (D.) in dit jaar 1500 een nieuw altaar van den H. Silvester, welk altaar in het midden bij den ingang van het priesterkoor kwam te staan, dus ongeveer ter plaatse der tegenwoordige communiebank.

Aan weerszijden van het altaar van Sint Silvester stonden nog twee zijaltaren vlak voor den ingang naar het priesterkoor, waarvan het altaar aan de Epistelzijde toegewijd was aan den H. Landricus en dat aan de Evangeliezijde aan de H. Catharina. In de zijschepen stond het altaar van O. L. Vrouw op de plaats, waar nu hetzelfde staat en op de plaats van het tegenwoordig St. Joseph-altaar aan de Evangeliezijde, stond het altaar toegewijd aan den H. Johannes Evangelist.

Dit altaar van Sint Jan was reeds zeer oud, want wij vinden hierover reeds een aanteekening uit het jaar 1321 in het oud Roermondsch archief. Aldaar staat (Sivré, deel III pg. 228) het volgende over de stichting van voornoemd altaar:

„**1321.** 27 October. De schepenbank van Echt verklaart, dat door de abdis en het convent van de Cisterciënser orde te Roermond een klacht ingeleverd werd tegen Otto, genaamd Hoe-

moet en zijn echtgenoote Eva; deze laatsten hadden van het convent een bunder akkerland, gelegen in den Breule, in pacht genomen voor eenen jaarlijkschen pachtprijs van een malder rogge en een malder haver en dat gepachte land tot stichting van een altaar ter eere van Sint Jan Evangelist enz. in de kerk van Echt, geschonken; hierover klaagt het convent en verzoekt in zijn eigendom gehandhaafd te worden; na de verdediging van voormelde Otto en Eva wordt het betwiste bunder land wederom aan de abdis en het convent toegewezen."

Over de vergeving van het beneficie van het Sint Jansaltaar ontstond in het jaar 1771 een oneenigheid tusschen den pastoor van Echt en den magistraat, wie van beiden het recht had om dit te doen. Het beneficie was in dit jaar opengevallen door het afsterven van den Echtenaar Geeten, pastoor te Grave. Aldaar was in dit jaar ook een Echtenaar kapelaan, n.l. J. F. Geeten, een familielid van voornoemden pastoor. Aan hem werden nu inlichtingen hieromtrent gevraagd en kapelaan Geeten verwijst de regeerders van Echt naar het bisschoppelijk archief. (Het was bij dit onderzoek aldaar, dat de magistraat tegelijk vroeg aan den Bisschop om een tweeden kapelaan voor Echt te mogen hebben, waartoe reeds stappen gedaan waren in 1762.)

Aldus was dan de toestand en de plaats der altaren, toen in het jaar 1668 Jacobus van Oeveren, de vicaris-generaal van Roermond, hier kerkvisitatie kwam doen.

Hij vond de drie altaren van den H. Silvester, van den H. Landricus en van de H. Catharina tamelijk verwaarloosd en zelfs niet eens gewijd en hij besloot daarom deze altaren met hunne beneficiën op te heffen en te verplaatsen naar de zijaltaren van O. L. Vrouw en van den H. Johannes Evangelist.

Naar het altaar van O. L. Vrouw werd n.l. verplaatst het altaar van den H. Silvester en van den H. Landricus.

Met dit altaar van O. L. Vrouw was reeds te voren vanaf het jaar 1628 door Bisschop a Castro vereenigd het altaar van Sint Catharina uit het gasthuis.

(Hieruit blijkt, dat de H. Catharina in oud-Echt steeds in hooge eere geweest is, daar èn in de parochiekerk èn in het gasthuis haar altaar stond.)

Dit altaar van O. L. Vrouw, dat dus vier beneficies in zich vereenigde, n.l. van O. L. Vrouw, H. Silvester, H. Landricus en H. Catharina, werd voortaan in de kerkvisitaties o.a. van 1703 en 1752 genoemd: het altaar van den H. Silvester. Toch blijft, zooals wij o.a. uit een aanhaling uit 1768 zullen zien, dit altaar ook nog soms het O. L. Vrouw-altaar.

Naar het altaar van den H. Johannes Ev., werd verplaatst het altaar van de H. Catharina uit de kerk.

Nog vonden wij een altaar van het H. Kruis in het jaar 1631 onder de gemeenterekeningen met deze woorden vermeld: „aen den heer pastoir van Bergh voor het tegenwoordigh 1631ste jaer als ontfanger der jaerlycx pensione van sancte crucis altaer voer 't bemelte jaer betaelt XXXII gulden."

Misschien was het hoofdaltaar in die jaren aan het H. Kruis toegewijd, maar hierover vonden wij geen zekerheid.

Wanneer wij den toestand goed begrijpen, dan vinden wij in het midden der 18de eeuw in de Echter kerk 3 altaren, n.l.

1. *Het hoofdaltaar.*

2. *Het zijaltaar aan de Epistelzijde* (nu O. L. Vrouw-altaar) genoemd het altaar van *Sint Silvester,* waarop ook overgebracht waren de beneficiën van den H. Landricus en H. Catharina uit het gasthuis en welk altaar eerst het O. L. Vrouwealtaar genoemd werd en soms nog aldus genoemd blijft.

3. *Het zijaltaar aan de Evangeliezijde* (nu H. Joseph-altaar) genoemd het altaar van den *H. Johannes Evangelist* (en van Sint Catharina.)

Om de kerk in- en uitwendig te onderhouden kwam de magistraat dikwijls ter hulpe.

Zoo ook volgens het notulen-boek der raadsvergaderingen werden de altaren met gemeentegelden soms hersteld.

„....15 Sept. 1768 is op voordragen van den Zeer Eerwaerden Heere pastoor en de cappelaen alhier toegestaan, dat den secretaris als schatheffer deser gemeente sal uittellen eens vyftigh pattacons om de twee kleyn altaeren van onse Lieve Vrouwe ende Sint Jan Evangelist aen (misschien bedoeld „en") den hoogen altaer egael te laeten illumineeren ofte opverven en verders bij deselve seer Eerw. geexpliceert welcke somme

met den intresse ad vier parcent aen den Welgeboren Heer Secretaris als schatheffer voornoemd in gemeent reeckeningen sal worden gevalideert."

Over het tegenwoordig hoofdaltaar hebben wij reeds hiervoren geschreven.

Nog rest een kleine bijzonderheid te vermelden, bij Peeters opgeteekend en door hem overgenomen uit de archieven der kerk.

In 1722 n.l. kwam de pasbenoemde Bisschop van Roermond, Sanguessa, naar Echt om het nieuwe hoofdaltaar te consacreeren.

Een rekening van Pastoor Delsing slaat waarschijnlijk op de onkosten van dit altaar, waar hij opteekent:

„Den hooghen autaer met alle ornumenten en boecken daertoe behoorende, staat tot last van de abdesse van het Munsterclooster.

Den nieuwen autaer door mij opgerecht Ao 1699 is besorght uit verschyden aelmoessen; waartoe ick oock heb gecontribueerd uit een liberale herte 30 pattacons, en Mr. Clant op de 80, en Mr. Bres canonik te Susteren 25, den autaer beloopende in alles omtrent 300 pattacons, alsoo getuige Fr. Delsing pastoor tot Echt.

Daertoe oock nog gegeven Trinke van Sin zaliger 30 pattacons."

Toen Bisschop Sanguessa in voornoemd jaar het hoofdaltaar wijdde, werden in den altaarsteen ingemetseld de overblijfselen van de H.H. Martelaren Georgius en Mauritius. Dit renaissance-altaar van hout, met kolommen en geschilderd middenstuk bleef staan tot het jaar 1854, toen het naar elders overgebracht werd. In dit jaar werd het tegenwoordig steenen altaar gebouwd. Bij het afbreken van het oude altaar vond men behalve de reeds genoemde overblijfselen der martelaren een perkament, waarop geschreven stond:

„Den 22 October 1722, heb ik Fr. Lud., bisschop van Roermond, dezen altaar ter eere van St. Landericus gewijd, en de relikwieën van de H.H. Georgius en Mauritius in denzelve ingelascht; dan aan alle christ. geloovigen, heden één jaar, en aan die de kerk op den verjaardag der consecratie van altaar

bezoeken, 40 dagen aflaat vergund in den gewoonen vorm der kerk."

Aldus staat de tekst bij Peeters opgeteekend, maar wij twijfelen zeer of de schrijfwijze juist is; misschien is 't stuk ook opgesteld in het latijn.

Toen in het jaar 1854 het tegenwoordig hoofdaltaar gebouwd en door Mgr. Paredis, Bisschop van Roermond, werd gewijd, werd hetzelfde perkament uit 1722 op de keerzijde beschreven en onderteekend en wederom met de relikwieën in het altaar gemetseld, alwaar het zich nu nog na twee eeuwen bevindt.

B. **De kerkramen.**

De ramen, welke op het oogenblik de kerk sieren, zijn uit het Roermondsche atelier Nicolas. De oudste bevinden zich achter het hoofdaltaar en zijn als eerste werk de minst mooie. De beste vensters daarentegen vinden wij, naar onze opvatting, in de noordzijde. In al de figuren haast vinden wij eene treffende gelijkenis met de vensters uit de Kathedrale kerk te Roermond, welke eveneens grootendeels uit voornoemde kunstwerkplaats afkomstig zijn. Zelfs vindt men er soms bijna dezelfde voorstellingen, wat nu wel niet pleit voor de oorspronkelijkheid van het werk der teekenaars van dien tijd.

Voor eeuwen moeten ook in deze kerk gekleurde glasvensters geweest zijn, met voorstellingen en familiewapens, maar door de stormen der tijden is er geen scherfje meer van overgebleven, wat wel zeer te betreuren is.

In de beschrijving der ramen laten wij de langere latijnsche opschriften weg, of geven wij er zoo noodig de Nederlandsche vertaling bij. Het zal voor velen wel interessant zijn om zelf aan de hand van dit artikel de vensters met hunne voorstellingen in vrijen tijd nog eens na te gaan, opdat ook deze gekleurde kunstbladen geen onbegrepen boek voor ons blijven, maar dat ze voor ons een stichting mogen zijn gedurende ons kerkbezoek.

1. *Venster achter het hoofdaltaar* (Evangeliezijde).

Boven. Voorstelling van het laatste avondmaal met latijnschen tekst: „Accepto pane" enz,

Beneden. Doopsel van Jezus door Johannes. Dit raam is blijkens het volgende onderschrift in 1879 gegeven door de priesters, te Echt geboren. Tekst: „Sacerdotes ex hac parochia oriundi libenter posuerunt. F. Mottu, vic(arius); H. Welters, rect(or); Alex. Meuwissen, vic.; Ger. Leurs, vic.; Ant. Meuwissen, par(ochus); Petrus Welters, par.; H. Stassen, vic.; R. van Halbeek, vic.; Hubert Ingendael, par.; Leon. Sevriens, vic., Anno Domini MDCCCLXXIX.

2. *Middenvensters achter het hoofdaltaar. Boven:* Christus aan het kruis met Maria en Johannes. *Beneden:* Engelen met wierookvaten, waarbij de tekst uit „Lauda Sion" enz. Dit venster is blijkens onderschrift eveneens uit 1879 en vereerd door den Echter priester Hermanus Peys.

3. *Venster aan de Epistelzijde: Boven:* Zending van den H. Geest over de Apostelen. *Beneden:* Verrijzenis van Christus met tekst „Et introeuntes in monumentum enz." (Marc. XVI 5.) *Verder beneden:* Ecce terrae motus etc. Wij merken hierbij op dat de latijnsche teksten dikwijls niet juist volgens den vulgaat weergegeven zijn.

Dit raam is beneden versierd met het wapen van de familie Michiels van Verduynen met dit bijschrift: „Ex magnificentia N. D. Mariae Michiels van Verduynen."

4. *Venster aan de Evangeliezijde:* Jezus leerarend in den tempel met tekst „Post triduum" enz. Beneden het wapen der familie Bachhofen von Echt met het omschrift: Posuit praenobilis Dominus Bachhoven de Echt. Anno 1532.[1])

5. *Venster aan de overzijde Epistelkant:* Met hetzelfde wapen en omschrift als voorgaande. Dit raam stelt voor Jezus in zijn openbaar leven, predikend voor de schare.

Het familiewapen der familie Bachhoven van Echt stelt voor een in natuurlijke kleur geschilderd lam met opgeheven voorpoot op een veld van goud. Deze ramen zijn door tusschenkomst van pastoor Menten aan onze kerk vereerd door voornoemde familie, die omstreeks voornoemd jaar te Echt en omgeving woonde en die later naar Duitschland en Oostenrijk

[1]) Dit jaartal staat natuurlijk in verband met de familie, niet met het raam.

en vooral naar Weenen vertrok, alwaar nu nog verschillende afstammelingen hooge ambten vervullen.

Wij zullen hier de dichtgemetselde ramen,[1]) die zich nog op het priesterkoor bevinden over en weer niet vermelden en de voorstellingen beschrijven, welke geschilderd zijn op de kerkramen der Zuidzijde, beginnende bij het altaar van O. L. Vrouw.

1ste Venster.

Boven: Tenhemelopneming en Kroning van de H. Maagd Maria, met beneden de Apostelen om het geopende graf, gevuld met rozen en leliën.

Onderschrift: (Ter eere van de Onbevlekte Maagd Maria plaatste pastoor Menten dit raam.) „In honorem Beatae Mariae Virginis immaculatae posuit J. E. H. Menten parochus". 1887.

2de Venster.

Boven: De H. Theresia, H. Augustinus, H. Gertrudis.

Beneden: De verschijning van het H. Hart van Jezus aan de H. Maria Margaretha.

Onderschrift: (Een parochiane van de parochie Echt aan het H. Hart van Jezus) „Parochiae Echtensis Sacratissimo Cordi Jesu devotissima".

3de Venster.

Boven: H. Anna, H. Maria, H. Elisabeth (met H. Joh. Bapt.).

Beneden: De dood van den H. Joseph, met het onderschrift: „Beati mortui qui in Domino moriuntur". („Zalig de dooden die in den Heer sterven".)

Onderschrift: (Ter eere van den H. Joseph, zijn patroon, plaatste dit raam Joseph van Eyll 1886.) In honorem sancti Joseph posuit Joseph van Eyll 1886.

Deze oude Echter familie is alhier uitgestorven. De drie heiligen in het bovenraam hebben, evenals dit met de meeste andere ramen het geval is, meestal betrekking op de familieleden van den gever.

4de Venster.

Boven: S. Wadetrudis, S. Pepinus, S. Maldegarius.

---

[1]) Op deze blindvensters staan geschilderd de groote en kleine profeten met hunne interessante attributen, welke voorstellingen nagevolgd zijn in de kerk van den H. Matthias te Maastricht.

Beneden: S. Landricus het Evangelie predikend aan de heidenen. Hij vertrapt een afgodsbeeld, terwijl de heidensche priester en priesteres van spijt hun aangezicht afwenden.

Onderschrift: (De Meesters van de kerkfabriek hebben dit raam gegeven ter eere van den H. Landricus patroon der parochie). Parochialis fabricae magistri posuerunt in honorem S. Landrici patroni.

5de Venster.

Boven: S. Antonius van Padua, S. Ernestus, S. Jacobus major.

Beneden: De H. Hubertus met het hert met het Hollandsch onderschrift: „De H. Hubertus op jagt zijnde ontmoet een hert met een kruisbeeld op het hoofd."

Onderschrift: (Ter eere van de bovenstaande Heiligen plaatsten dit raam de volgende kerkmeesters). In honorem St. Huberti et in honorem sanctorum Ernesti, Jacobi, Antonii et Josephi patronorum posuerunt ecclesiae fabricae magistri: Josephus Ernestus Hubertus Menten, parochus, Hubertus Vogels, Jacobus Brouwers, Antonius Konings, Josephus Coonen 1887.

Als bijzonderheid bij dit raam merken wij op, dat de H. Ernestus, hier voorgesteld, de treffende gelaatsgelijkenis heeft van pastoor Menten.

6de Venster.

Boven: S. Joannes Bapt., S. Hermanus Josephus, S. Aloysius.

Beneden: Marteldood van de H. Catharina.

Onderschrift: Ter eere der H. Catharina en des Heiligen Hermanus Josephus en ter vrome gedachtenis aan hunne ouders Herm. van de Venne en Catharina Meuwissen plaatsten hunne kinderen dit raam.

In honorem sanctae Catharinae et sanctorum (sic) Hermani Josephi et in piam memoriam parentum Hermanus Van de Venne en Catharina Meeuwissen grato corde posuerunt filii MDCCCLXXXV (1885).

Het liefelijke verhaal van den H. Hermanus Josephus, die als schoolkind het kindje Jezus zijn appel aanbood is genoeg bekend en hier voorgesteld.

7de Venster.

Boven: Sint Lambertus, waarnaast twee bijenkorven.

Beneden: Sint Ambrosius weigert Keizer Theodosius den ingang der kerk, wegens het door hem aangerichte bloedbad.

Onderschrift. Ter eere van den H. Ambrosius en Lambertus plaatste de Broederschap van den H. Ambrosius dit raam.

In honorem Ambrosii et Lamberti posuit confraternitas Ambrosiana.

De twee bijenkorven behooren echter bij Sint Ambrosius en niet bij Sint Lambertus. Men verhaalt van dezen grooten Heilige, dat toen hij nog als kind in de wieg lag een zwerm bijen in en uit zijn mond vloog, hetgeen een voorteeken zou zijn van zijn latere welsprekendheid. Hij wordt dan ook genoemd om zijn groote geleerdheid: „Doctor mellifluus" de honingzoete leeraar. Over zijn leven spreken wij later, eveneens over de Broederschap van den H. Ambrosius, die de patroon is der bijenhouders. Ook de H. Lambertus staat met dit broederschap in verband.

Noordzijde der kerk, nabij het altaar van den H. Joseph.

1ste Venster. Boven: de vlucht der H. Familie naar Egypte. Volgens de overlevering zouden bij hunne komst in dit vreemde land de afgodsbeelden in elkaar gevallen zijn, zooals ook hier wordt voorgesteld.

Onderschrift: De H. Jozef opstaande nam het Kind en diens moeder en vluchtte naar Egypte. *Beneden:* Huwelijk van de H. Maagd met den H. Joseph.

Onderschrift: (Ter eere van den H. Joseph, bruidegom van de H. Maagd Maria, plaatste dit raam eene zeer vrome familie).

In honorem Beatissimi Joseph, sponsus beatae Mariae Virginis, posuit familia devotissima 1889.

2de Venster. Boven: Visioen van den H. Ignatius. De Heilige krijgt in een visioen de opdracht om het licht van het Evangelie te verspreiden over de wereld. Een lichtstraal valt van uit den hemel neer over den wereldbol.

Beneden: Christus aan het kruis met de H. Maagd en den H. Johannes. Een zwevende engel bedekt de zon met een sluier.

Onderschrift: Vrouw, ziedaar uw zoon! Zoon, ziedaar uwe moeder!

Onderschrift: (Ter eere van de H. Maagd Maria, van het Allerh. Hart van Jezus plaatsten dit raam de gezusters Anna Catharina en Gertrudis Konings. In het jaar onzes Heeren 1889). In honorem beatae Mariae Virginis sacratissimi Cordis Jesu posuerunt sorores Anna Catharina et Gertrudis Konings A. D. 1889.

3de Venster. Boven: H. Theresia en H. Victor. Beneden: De H. Isidorus van Sevilla verschijnt aan Koning Ferdinand III van Castillië. ***Beneden:*** Het wapen der familie Russel, die dit raam geschonken heeft. In de traceering wordt ditzelfde wapen driemaal herhaald.

Deze Ferdinand III, bijgenaamd de Heilige, was de zoon van Alfonsus XI en koning van Leon en Castilië. Hij veroverde o.a. op de Mooren de steden Cordova en Sevilla, welke steden op den achtergrond van het raam zijn voorgesteld. Hij stierf in 1251; in 1671 werd hij onder het getal der Heiligen opgenomen.

Gedurende zijne reizen en veldslagen droeg hij voortdurend een Mariabeeld bij zich, op de borst bevestigd of aan zijn zadel. Ook deze vrome karaktertrek is hier afgebeeld.

De H. Victor wordt hier voorgesteld als Romeinsch krijger. Gedurende de vervolging van keizer Maximianus werd hij zelf ook voor het gerecht gebracht, omdat hij de Christen gevangenen bezocht. Voor het altaar van Jupiter gebracht om te offeren, trapte hij het altaar omver, waardoor de afgodsbeelden stuk vielen. Daarom werd eerst zijn voet afgeslagen en werd hij daarna onder een molensteen gelegd om vermorzeld te worden. Het rad bleef echter onbeweeglijk en de Heilige werd onthoofd.

De H. Theresia hier afgebeeld wordt genoegzaam bekend geacht.

4de Venster. Boven: H. Apollonia en H. Rosalia V(irgo). ***Beneden:*** (Ter eere van de H.H. Machutus, Bernulphus en Quintinus en van de H.H. Apollonia en Rosalia plaatsten dit raam Franciscus Nicolas en zijne echtgenoote Rosalia, in het jaar des Heeren 1889).

In honorem sanctorum Machuti, Bernulphi et Quintini, sanc-

tarumque Apolloniae et Rosaliae posuerunt Franciscus Nicolas et Rosalia coniunx. Anno Domini 1889.

De H. Apollonia, martelares, werd in 249 voor het gerecht gebracht en om hare standvastigheid in het geloof gemarteld. Hare tanden zouden met eene gloeiende tang uitgetrokken zijn, daarom wordt zij afgebeeld met een tang, waartusschen een tand bevestigd is.

De H. Rosalia, maagd, werd kluizenares en is de patrones van Sicilië. Zij wordt gewoonlijk met een krans van rozen om het hoofd voorgesteld, omdat de legende zegt, dat de Engelen haar een krans van rozen op het hoofd zetten na haren dood.

De H. Machutus, aartsbisschop van Antiochië, zou naar Jerusalem gegaan zijn en aldaar vele zieken genezen hebben. Hij wordt afgebeeld, hoe hij eene zieke vrouw van de pestziekte geneest.

De H. Bernulphus, bisschop van Hildesheim, patroon der kerkelijke kunst. Hij was bedreven in bouwkunst, gieterij, smeedkunst, steenhouwerij, glasschilderkunst en calligraphie. Als patroon der glasschilderkunst wordt hij ook hier in dit raam vermeld, omdat de glasschilder zelf dit raam plaatste en blijkbaar dit raam in alle opzichten beter verzorgde dan de andere.

De H. Quintinus zou zijn naam gegeven hebben aan de stad St. Quentin, tevens is hij patroon van Amiens. Hij was soldaat en werd gebonden met ketenen met vier spijkers vastgenageld op een stoel. Daarna op een rad gebonden, dat echter brak. Ten slotte werd hij onthoofd.

5de Venster. Boven: H. Alexander P(ontifex) M(artyr), paus en martelaar en de H. Elisabeth. Beneden: De H. Petrus ontvangt de sleutelmacht van Jezus. In de traceering de naam van Leo XIII met de pausattributen.

Onderschrift: Ik zal u de sleutels geven van het rijk der hemelen. Et tibi dabo claves regni coelorum. (Math.)

Onderschrift: „Ter eere van de H.H. Petrus, Elisabeth en Alexander plaatsten het echtpaar Petrus Renerus Meeuwissen en Elisabeth Smeets en de pastoor Alexander Meuwissen dit raam".

In honorem sanctorum Petri, Elisabeth, Alexandri posuerunt

Petrus Renerus Meeuwissen, Elisabeth Smeets conjuges et Alexander Meeuwissen parochus.

De H. Alexander, de 6de paus, zou onthoofd zijn buiten Rome in 132. Zijn naam is opgenomen in den canon der H. Mis.

6de Venster. Boven: de H. Gregorius en H. Ambrosius, de twee groote bevorderaars van de kerkmuziek. ***Beneden:*** de H. Caecilia spelend op het orgel, achter haar staat haar bruidegom met Engel. In de traceering drie muziek-instrumenten.

Onderschrift: (Caecilia zong tot den Heer: Blijve mijn hart smetteloos, opdat ik niet bedorven worde). Fiat cor meum immaculatum, ut non confundar.

Onderschrift: Ter eere der H. Caecilia, hunne patrones en van de H.H. Ambrosius en Gregorius, plaatste het zangkoor dit raam, 1888.

In honorem sanctae Caeciliae patronae sanctorumque Ambrosii et Gregorii cantorum chorus posuit, 1888.

Het leven van de zeer populaire H. Caecilia wordt eveneens bekend geacht. Zij was een rijke en adellijke Romeinsche Maagd en met den heiden Valerius gehuwd. Een Engel beschermde echter hare maagdelijkheid, waarop Valerius wenschte dien engel te zien. Caecilia beloofde dit onder voorwaarde, dat Valerius zich zou laten doopen. Dit gebeurde en hij met zijn broeder Tiburtius zagen hoe de Engelen Caecilia omzweefden en bewaakten. Gedurende de vervolging van keizer Marcus Aurelius werden Caecilia en de beide broeders gevangen genomen. Men trachtte eerst de Maagd te verstikken in een verwarmde badkamer, maar toen dit mislukte, werd zij met drie slagen gedeeltelijk onthoofd, waarna zij nog drie dagen leefde. Zij is de patrones der muziek, ook haar naam is in den canon der H. Mis opgenomen.

7de Venster. Boven: H. Ludovicus en H. Brigitta. ***Beneden:*** De H. Dominicus ontvangt den Rozenkrans. In de traceering de drie rozen als symbolen der glorievolle, blijde en droevige geheimen.

Opschrift: (Ter eere der Koningin van den H. Rozenkrans plaatste de Broederschap van den H. Rozenkrans dit raam) 1888.

In honorem Reginae Sacratissimi rosarii posuit rosarii confraternitas. 1888.

De H. Lodewijk IX was koning van Frankrijk (1226—1270). Hij stierf aan de pest gedurende den 2den kruistocht. Hij bracht de doornenkroon des Heeren mee naar Frankrijk en bouwde tot bewaring der H. Kroon de H. Kapel te Parijs.

De H. Brigitta van Zweden, was weduwe en kloosterstichteres. Zij was Abdis en zou te Rome hare „openbaringen" hebben opgeteekend. Daarom wordt zij soms voorgesteld met de duif van den H. Geest.

In het Doopvont. Venster met voorstelling: Doop van Jezus in den Jordaan; dit raam is geplaatst in de allerlaatste jaren der 19de eeuw.

Op een bandschrift naast den ingang dit opschrift: (Ter eere van mijn patroon Sint Jan Bapt. en als vrome nagedachtenis aan mijne moeder Anna Maria Smeets en mijne zuster Sophia Zelis heeft Johannes Zelis dit doopvont laten herstellen. 1890). In honorem Sancti Johis Bapae Patroni, in piam memoriam matris Annae Mariae Smeets et sororis Sophiae Zelis hoc Baptisterium instauravit Johannes Zelis 1890.

Boven den hoofdingang: De H. Maagd Maria met het Kindje Jezus tusschen twee Engelen. Ter linkerzijde een wapenschild met de initialen I. R. (Josephine Roosenboom) en L. W. (Louis Welters); ter rechterzijde het wapen van Echt.

Onderschrift: (Ter eere der H. Maagd Maria en van de H.H. Joseph en Lodewijk plaatsten Louis Frans René Welters, burgemeester en Maria Elisa Josephina Roosenboom dit raam).

In honorem B. M. V., beatorum Josephi et Ludovici, Ludovicus Franciscus Renerus Welters, consul et Maria Elisa Josephina Roosenboom.

In het gewelf van het portaal zijn de wapens aangebracht van personen, plaatsen en gewesten met correspondeerende deviezen.

Achter het orgel: Een raam gegeven door de familie Michiels.

C. **De zitplaatsen.**

Wanneer wij tegenwoordig de kerk bezoeken, dan vinden wij midden- en zijschepen prachtig gevuld met zware eikenhouten banken, degelijk en keurig gestoken, zooals ze gekomen zijn uit de handen van degelijke vaklui uit de omge-

ving. Gemakkelijke kinderbanken en kerkstoeltjes vullen de midden- en zijgangen aan en vormen te samen een practische meubleering en een ordelijk geheel.

Maar zoo was 't niet altijd in onze kerk. De kerkbanken, voor en na aangevuld tot één geheel, zijn zoo oud nog niet. We behoeven nog geen menschenleeftijd terug te gaan, om te vinden, dat onze kerkmeubelen verre van practisch of prachtig waren. De houten vloer ontbrak, de meeste menschen moesten bij gebrek aan banken of stoelen blijven staan op de blauwe koude steenen en zelfs oudere menschen vonden nauwelijks een bankje om te zitten.

Vooral op het einde der 17de eeuw moet het treurig zijn geweest in onze kerk, wat betreft de orde en de plaats van banken en stoelen. Wanneer wij ons omstreeks het jaar 1690 eens in den geest verplaatsen naar het priesterkoor, dan vinden wij daar allerlei meubelen in bevallige wanorde door en naast elkaar, banken met en zonder deurtjes, stoelen met en zonder kussens, kniel- en zitbanken enz. Dit zijn de zitplaatsen van den Magistraat en vooral van den Echter adel. Men kan zich misschien zelf wel een denkbeeld vormen welk een wanorde de menschelijke ijdelheid, die overal, zelfs in de kerk naar voren dringt, ook hier geschapen had op den duur. Om maar één enkele familie te noemen, die hier op het hooge koor plaatsen had, n.l. de adellijke familie van der Horst, die eertijds op het kasteel „de Horst" woonde.

Volgens een brief uit het jaar 1577 (afgedrukt in „de Maasgouw" 34 Jrg. pg. 36) verklaart de toenmalige pastoor en de koster van Echt, alsmede de schepenen, dat genoemde familie hare begraaf- en zitplaats had vlak voor het H. Kruisaltaar op het priesterkoor.

....„item zugen und attestiren wir scheffen das der Horster Junffren choerken oder sitplatze ist midden voer den hoegenn choer voer St. Cruce-altaer und auch den hoegenn altaer, und der Cromvoeter (familie Cromvoets) voer Sint Lendrichs altaer."

In deze jaren komt echter de Bisschop van Roermond zelf op kerkvisitatie en om een einde te maken aan de wanorde door de opdringende banken der eerste Echter familiën en ook

om te beletten, dat vrouwen plaats namen op het priesterkoor, beval hij een algemeene opruiming.

Met wijs beleid trachtte de toenmalige pastoor Delsing deze moeilijke opdracht uit te voeren en voor en na verdwenen de banken en stoelen, de z.g. „koorkens", van het hooge koor een trapje lager naar de kerk.

Maar zoo heel gemakkelijk ging het niet, om dit oud gebruik en dit verjaard voorrecht der adellijken zoo maar af te schaffen, hetgeen blijkt uit een brief, dien de pastoor op 19 November 1699, aan den Bisschop schrijft over den toestand. De brief is in 't latijn gesteld en daarom zullen wij er hier slechts den verkorten inhoud van weergeven. Pastoor Delsing deelt mede, dat algemeen aan den wensch van den Bisschop aangaande de zitplaatsen der adellijken is gevolg gegeven, n.l. de banken zijn verdwenen en beneden het koor geplaatst. Nu zingen wij, zoo vervolgt hij, van beide kanten van het koor en iedereen prijst den zang in de kerk, nu de stemmen jubelend tot hun recht komen.

(Het is niet onwaarschijnlijk, dat de tegenwoordige koorbanken, welke aan weerszijden tegen den muur op het koor geplaatst zijn als een gevolg van deze opruiming vervaardigd en op het „leeg" gemaakte priesterkoor geplaatst werden. In alle geval zijn deze koorstoelen uit dezen tijd, n.l. uit de 17de eeuw. Het zijn eiken banken met vier plaatsen ieder, de tusschenschotten zijn versierd met goed gesneden engelenkopjes; de misericordia's of zitbankjes zijn slechts geprofileerd; rugverhoogingen en voorbanken zijn er misschien wel geweest, maar ze ontbreken nu!)

Maar.... de pastoor had niet gerekend op een vrouw, die woonde aan den overkant der Maas en die zich in hare rechten gekrenkt gevoelde. Deze vrouw was „Domina van Laer", destijds de eerste vrouwe zoowat, van Ohé en Laak, maar die te Echt ter kerke komen moest. In bondgenootschap met een andere gedegradeerde dame, n.l. mevrouw de Mouwens, had mevrouw van Laer achter den rug van haar echtgenoot om gefluisterd, dat de andere adellijke dames niet slim genoeg waren en dat zij er wel een middeltje op wisten, om hunne banken weer op het koor geplaatst te krijgen. Zelfs wilden ze

nu kussens meebrengen, om daarop te knielen gedurende de H.H. Diensten. Vooral dit laatste plan schijnt erg geweest te zijn, omdat men vreesde, dat allen dat voorbeeld zouden volgen. Maar de pastoor, wien die praatjes ter oore waren gekomen, wist haar bijtijds den pas af te snijden, zoodat die booze plannen niet ten uitvoer konden gebracht worden.

Al was de orde op het priesterkoor nu eenigszins herschapen, toch was het nog verre van een eenheid in de verscheidenheid der zitplaatsen in de kerk zelf. De teruggedrongen stoelen en banken der adellijke families stonden nu boven hun eigen grafkelders voor de zij-altaren, of vlak vooraan in het middenschip. Zoo bleef het ook onder pastoor-deken Oddaer, totdat onder zijn opvolger pastoor Vorsters een nieuwe regeling kwam.

Deze pastoor had n.l. nieuwe kerkbanken laten maken, om deze tot algemeen gebruik in de kerk te plaatsen in ordelijke volgorde. Maar om dit te bereiken stonden in den weg de gesloten banken en stoelen, de z.g. „chorkens", die zelfs de toegangen afsloten naar het priesterkoor. De pastoor vraagt wederom verlof in een brief aan den Bisschop, om deze laatste beletselen weg te mogen ruimen, opdat eindelijk eens een einde aan deze wanorde zou komen.

Op deze wijze werden, voor en na, de gesloten particuliere banken der magistraatspersonen en der adellijken wederom achteruitgeschoven en voortaan geplaatst tegen de verschillende pilaren der kerk. Op deze wijze is het ook te verklaren, hoe nog tot voor weinige jaren en misschien ook nu nog, de betere Echter families hunne kerkplaatsen bij voorkeur als bij overerving hadden, in die banken, die op de pilaren uitliepen. Aldaar stonden ook nog de banken met deurtjes, voordat de tegenwoordige banken onder pastoor Menten geplaatst werden. Deze regeling onder pastoor Vorster dateert uit het midden der 18de eeuw, daar hij van 1733—'62 hier pastoor was.

Volgens een aanhaling uit het meergenoemde notulenboek blijkt, dat toch onder zijn bestuur de magistraatspersonen nog op het priesterkoor zaten, ten minste dit zou men uit het volgend besluit moeten opmaken:

„Op heden 2 Jan. 1759 is geresolveert, dat den borgemeester sal laeten maecken voor de regenten alhier eene bancke in de choore van de kercke recht tegenover de singhbanke."

Een nieuwe bank werd wederom besteld, slechts eenige jaren later. 't Is niet onmogelijk, dat dit geschiedde, omdat de magistraatspersonen een andere plaats in de kerk zelf aangewezen kregen.

„1769.... de reeds verveerdighde en de noch te maekene magistraetsbancke sal worden voldaen.... Geresolveert dat aen Reyner Leurs voort maecken van de nieuwe schepenbanck sal betaelt worden 38 gulden ende alsnoch geresolveert, dat oock de geswooren bancke ten spoedighste sal verveerdight worden."

D. Verdere meubleering.

De kerk van Echt is niet rijk aan veel kunstschatten. Wanneer men den ouderdom van kerk en parochie beschouwt, wanneer men denkt aan de vele voorname familiën, die hier gewoond hebben, dan zou men in onze kerk een rijken schat meenen te vinden van kostbaar vaatwerk, paramenten, meubelen etc.

Toch is dit niet het geval, zooals men zal moeten toegeven, wanneer wij straks de voornaamste schatten onzer kerk zullen opnoemen. Wanneer men hiervan eene verklaring zoekt, dan herinnere men zich de verschillende rampen, waardoor onze kerk zoo geleden heeft.

Wij hebben reeds gesproken van branden, die de kerk aangetast en geteisterd hebben, van oorlogen met samengaande plunderingen, diefstallen bij nacht en bij dag, dit alles heeft belet, dat de kunstschatten, die onze kerk zeker heeft gehad, kwamen tot onze tijden. Wij kunnen er zeker om treuren, maar het is aldus. Als de voornaamste voorwerpen onzer kerk, merkwaardig op oudheidkundig, of op kunstgebied vermelden wij de volgende:

Onder de paramenten bezit de kerk behalve de zeer mooie moderne stellen en koorkappen, een kasuifel uit het jaar 1574, dat wij hier willen beschrijven, niet alleen omdat het borduurwerk oud is, maar ook omdat het een merkwaardig kunstwerk is.

Wij hebben dit kasuifel destijds reeds beschreven in „Het Gildeboek" (Jaarg. XVIII Oct. pag. 144), waaruit wij het volgende overnemen:

„Onder de verschillende merkwaardigheden, welke de Echter parochiekerk binnen hare oude muren bewaart, bevindt zich een merkwaardig kasuifel uit de XVIde eeuw. Het kasuifel, de figuren althans op kruis en kolom, zijn zooals het jaartal ook nog verduidelijkt, in renaissance-stijl.

Het borduurwerk heeft echter bij een of andere herstelling veel geleden. Overal blijkt, dat er stukken afgesneden zijn, men vergelijke slechts de 3 pijltjes onder het jaartal, waarvan slechts de veeren zichtbaar zijn. Bovendien zijn de versleten stukken destijds vervangen door lapjes van roode zijde, welke zeer onhandig aangebracht werden, b.v. achter de twee wapenschilden en boven het gordijn achter de Heiligenfiguur. Ten slotte werd bij deze reparatie het prachtige kruis met medaillon en de geborduurde kolom op de voorzijde vastgenaaid op een rood zijden kasuifel met een soort Louis XV versiering met gestileerde korenaren en bloemen, onrustig en schel genoeg om het geheele kasuifel tamelijk te verknoeien in zijn eenheid van stijl en kleur.

Op de achterzijde bevindt zich op de snijding der kruisbalken een groot medaillon, voorstellende de verrijzenis des Heeren.

De voorstelling toont ons den verrezen Heiland in een stralende wolk zwevend boven het nog gesloten graf. Om zijn verheerlijkt Lichaam met de nog bloedende (!) zijdewonde, draagt Hij een enkelen mantel, terwijl Hij in Zijne linkerhand een wapperende kruisvaan draagt en de rechterhand ter zegening omhoog strekt. Naast het graf vluchten of vallen een 6-tal soldaten, waarvan enkele hunne oogen met schild of hand bedekken om den stralenden luister, welke van den Heiland uitgaat. Slechts één heeft uit angst of overmoed zijn kromzwaard getrokken ter verdediging.

Bij het gesloten graf staat een pas neergestreken Engel met nog opgeheven vleugelen, gereed om den zwaren steen van het graf te wentelen.

In den linkerhoek rijst de gouden zon stralend omhoog achter de paleizen van Jeruzalem en ter rechter zijde ligt de tempel of de stadspoort, waaruit verschijnen de vrome vrouwen, drie fijne figuurtjes met verwonderde uitdrukking in hunne oogen.

Uit de kerkschatten: Een kasuifel uit 1574.

Het geheele tafereel is prachtig van samenstelling en bewerking. De kleur is ietwat verschoten; ofschoon op het medaillon 11 personen schier allemaal ten lijve uit aanwezig zijn, komt toch ieder persoon volmaakt tot zijn recht, ondanks de moeilijke standen der figuren.

Onder dit medaillon bevinden zich 2 renaissance wapens aan gekruiste koorden opgehangen. Heraldisch rechts een adelaar met uitgespreide vleugels en ziende naar links, in natuurlijke kleur op een veld van azuur.

De adelaar, bruin van kleur met enkele gouddraden tusschen gele zijde, houdt den linkerpoot omhoog, zonder er iets mee vast te houden.

Ons is dit — waarschijnlijk mannelijk — wapen onbekend. 't Zou ons echter zeer aangenaam zijn, wanneer een der lezers ons inlichtingen erover kon geven. Misschien dat het andere (vrouwelijke?) wapen een beetje den weg wijst. Dit bevat n.l. op een zilveren (?) veld 3 ezelskoppen in natuurlijke kleur, geplaatst als volgt: Boven, 2 naar elkander gewend, onder een „en face". Dit wapen lijkt op dat der familie van Ittersum, welke familie echter, voor zooverre wij weten, nooit met de Echter geschiedenis in verband heeft gestaan.

Onder deze wapens bevindt zich in eene renaissance nis op een gevakten vloer, een ietwat vrouwelijke Heilige met kelk en pateen (?), in welke voorstelling wij den H. Johannes zien. Daaronder het jaartal 1574 in goud en verder drie, met de punten naar elkander gewende pijlen, waarvan de veeren alleen zichtbaar zijn.

Op de voorzijde (kolom) staan in twee renaissance nissen de figuren van twee Heiligen boven elkaar. Boven den H. Jacobus (?) met opengeslagen boek en een soort knots of een kruis en dan kan 't een afbeelding van den H. Petrus zijn in combinatie met die van den H. Paulus, welke onder staat, met zwaard.

Daar dit merkwaardig Echter kasuifel van hooge kunstwaarde en ouderdom is, meende ik goed te doen er op deze wijze de aandacht op te doen vallen."

In de sacristie moeten vroeger zeer mooie kasten gestaan hebben, welke echter voor en na verdwenen zijn. De tegen-

woordige eiken kasten zijn wel oud, maar weinig merkwaardig. Men vindt er op een kast nog primitief gestoken symbolen der vier Evangelisten. Merkwaardig is het mooie kruisbeeld, dat zich boven deze kast bevindt. Of het triomphkruis in de kerk oud is, eveneens of de twee ernaast geplaatste beelden dit zijn, n l. van O. L. Vrouw en Sint Jan, kan men van beneden moeilijk uitmaken. Het kruis zelf is in alle geval modern en ons lijkt, in overeenstemming met het gevoelen van meer bevoegden, het corpus oud en misschien wel uit de XVIde eeuw. Eveneens zouden, wanneer ze werkelijk uit dien tijd zijn, die met den stijl overeenkomt, de twee genoemde beelden uit deze eeuw zijn.

Op het hoofd- en zij-altaren bevinden zich te samen een tiental kleine of grootere antieke koperen kandelaars, waarbij er zijn met afwisselend rood en geel koper bewerkt.

De grootere koperen kandelaars op het hoofdaltaar zijn modern.

Merkwaardig als kunstschat is de groote gothieke zilver-vergulde monstrans (pl.m. 1890), welke gemaakt in de werkplaatsen van August Witte te Aken, door pastoor Menten aan onze kerk bezorgd werd. Door den rijkdom der kostbare edelsteenen, die er als bezaaid liggen in de gouden omhulsels, door den sierlijken vorm en keurige afwerking verdient dit kunstwerk den roem dien het steeds genoot, n.l. dat deze monstrans als een der schoonste van het land genoemd wordt.

Daarnaast bezit de kerk nog een andere oude monstrans, welke naar den vorm gewoonlijk een zon-monstrans genoemd wordt. Deze monstrans is van verzilverd koper en bezit zeker kunstwaarde. Merkwaardig zijn ook de houten lambrizeeringen der twee sacristiedeuren, welke op het priesterkoor uitkomen, die door een zeer geoefende hand moeten gemaakt zijn. Biechtstoelen en preekstoel uit zwaar eikenhout, in renaissance-stijl vervaardigd, zijn vermeldingswaard zonder meer.

Op den preekstoel bevindt zich in de rugzijde een open wapenveld, waarin wij echter de sporen meenden te ontdekken van een opgespijkerd maar verdwenen wapen.

Er vlak boven bevinden zich in een z.g. cartouche eenige teekens, waarmee misschien wel een ons onbekend wapen bedoeld is, n.l. een zespuntige ster boven twee schuin gekruiste balken.

De tegenwoordige doopvont bestaat uit een rood-marmeren kuip op een hardsteenen voetstuk. Men meent, dat wegens de geringe afmetingen, deze marmeren bak vroeger gebruikt is als wijwatervat en afkomstig zou zijn uit de XVIIde eeuw. Wij herinneren ons eens in particuliere aanteekeningen van archivaris Habets te hebben gelezen, dat er zich in zijn tijd te Echt een prachtige gothieke hardsteenen doopvont bevond. Wanneer deze aanteekening juist is, dan weten wij niet waar deze doopvont gebleven is, wat wel te betreuren is, daar zij volgens er bij gevoegde teekening zeer mooi was.

Nabij den kleinen ingang der kerk bevindt zich als afsluiting van een flambouwenkast een vroeger doophek, waarop het jaartal 1844.

De ijzeren gesmede hekken in de kerk zijn betrekkelijk nieuw.

In het groot portaal onder den toren bevindt zich nog een oude kast, die uit verschillende stukken samengesteld is. Men zou, lettende op een kelk, welke in hout op de twee gehalveerde deurtjes gestoken is, kunnen besluiten, dat dit bovenmiddenstuk eertijds als tabernakel gediend heeft.

En hiermede meenen wij, dat de voornaamste kunstschatten en merkwaardigheden uit deze kerk zijn opgenoemd.

V.

DE BROEDERSCHAPPEN.

Wij weten niet met zekerheid, welke de allereerste broederschappen in onze kerk geweest zijn, maar allerwaarschijnlijkst is de eerste broederschap geweest van Sint Anna en Sint Landricus. Zooals men weet was de Echter kerk vóór het jaar 1722 toegewijd aan de H.H. Anna en Landricus, na dien tijd aan den H. Landricus alleen.

Aan deze twee patronen te samen was in het begin der 16e eeuw de broederschap van dien naam toegewijd. Met betrekking tot deze broederschap vonden wij een schepenbrief op perkament, zonder zegels, op het rijksarchief te Maastricht.

De korte inhoud ervan was de volgende, volgens opschrift: 1518, 29 November.

„Op Synt Andreys avent des heligen Aposteles.

Cornelis van Ravensteyn, scholtis te Echt en zijne huisvrouw Elisabeth Greven, bekennen voor schepenen aldaar, eene erfrente van zeven en eenen halven bescheiden hornschen gulden (koers van Horn) uit een bunderland in den hovelerwaard te Echt, ten behoeve der broederschap van Sint Anne en Sint Lenderich in de Moederkerk aldaar verkocht en overgedragen te hebben."

Het schijnt echter, dat de naam van Sint Landricus alleen, nu reeds de overhand gaat krijgen, omdat ook in de beschrijving „Sint Lendericx broederschappe" alleen voorkomt.

In het jaar 1666, werd er gedurende de kerkvisitatie opgeteekend, dat er te Echt twee broederschappen bestonden, maar volgens een nota slechts „in naam"! Ofschoon er jammer genoeg, niet de namen dezer vereenigingen bij vermeld staan, kunnen wij toch veronderstellen, dat de broederschappen van den H. Landricus (en Sint Anna) en van den H. Petrus hiermee bedoeld zijn.

Wij betwijfelen daarom zeer de juistheid van de aanteekening van Peeters over de Echter broederschappen, waar hij schrijft, dat reeds in 1640 te Echt drie broederschappen bestonden, n.l. van Onze Lieve Vrouw, van Sint Landricus en van Sint Pieter.

In het midden der 18de eeuw, dus om het jaar 1750, bestond er reeds de nog bestaande broederschap van den H. Rozenkrans, hetwelk dus op het oogenblik misschien de oudste broederschap is, omdat de broederschappen van Sint Landricus en Sint Petrus reeds lang verdwenen zijn.

De broederschap van Sint Petrus is blijkbaar reeds vervallen vóór 1742, want in de kerkvisitatie van dit jaar wordt alléén vermeld een broederschap van O. L. Vrouw en een van Sint Landricus, welke eenige weinige inkomsten hadden, die meest ten bate van de kerk besteed werden.

Kapelaan Peeters teekent in zijn werkje nog aan: „Van de broederschappen van Onze Lieve Vrouw en van Sint Peter was de tijdelijke pastoor provisor, en kon over de geringe inkomsten beschikken tot luister van Gods huis.

Bij de broederschap van Sint Landricus werd een provisor verkozen, maar beschikte de pastoor over de inkomsten tot hetzelfde doel."

De broederschap van den H. Ambrosius bestaat nog en is zeker een der bloeiendste en werd opgericht in het jaar 1814.

Het was oorspronkelijk een bijenhoudersbroederschap, zooals er meer bestonden in Limburg. Wij waren zoo gelukkig inzage te nemen van het merkwaardig reglement van deze broederschap, hetgeen wij hier laten afdrukken.

Wij geven dan tegelijk een uitlegging van de voorstelling op het eerste kerkraam (Zuidzijde), waar de harde ontmoeting in beeld gebracht is tusschen deze twee groote en edele figuren uit de oude kerk.

In de kerk van Echt staan twee bijenkorven in dit bovenvenster naast Sint Lambertus, maar zij behooren eigenlijk daar niet thuis, omdat Sint Lambertus in zooverre slechts iets met deze bijenhoudersbroederschap heeft uit te staan, dat op zijn feestdag (17 September 1814) deze vereeniging is opgericht.

Ter verklaring van de benedenvoorstelling nu het volgende:

De H. Ambrosius, al werd hij de zoete leeraar genoemd, was een man van harde plicht, die iedereen de waarheid durfde te zeggen, al was 't aan den keizer zelf.

Nu gebeurde het, dat in de weelderige en zeer bedorven stad, Tessalonica, een oproer uitbrak onder het volk, dat belust op circusrennen, tevergeefs aan den stadhouder de bevrijding eischte van een beroemd, maar om zijn bedorvenheid gevangen genomen paardenmenner. De stadhouder Botericus en de magistraat werden om deze weigering gedood door 't oproerige volk. Toen de keizer Theodosius dit vernam werd hij zóó kwaad, dat hij de stad te vuur en te zwaard wilde verwoesten. Maar bisschop Ambrosius raadde dit den Keizer af, waarop hij als gehoorzaam zoon der kerk van wraakneming afzag.

Maar de officieren van den keizer begonnen hem te verwijten van te groote zachtheid en meenden, dat de keizer hier een voorbeeldige straf had moeten toepassen. In een onbewaakt oogenblik liet de keizer zich hiertoe overhalen en gaf zonder weten van Ambrosius bevel tot afstraffing. Een geweldige slachting had plaats.

Op het bericht van deze slachting kreeg de keizer zelf onmiddellijk spijt erover.

Maar hoe Ambrosius te moede was op het hooren van deze

tijding, laat zich begrijpen. Enkele dagen liet hij voorbijgaan om den keizer tot inkeer te laten komen; hij vertrok zelfs uit Milaan om den keizer niet te ontmoeten en toen van den kant van den keizer geen verontschuldiging over dit bloedbad kwam, schreef de aartsbisschop Ambrosius hem een brief, waarin hij geen zachte termen gebruikte.

Nu kwam de keizer zelf naar Milaan en wilde Ambrosius' kerk binnengaan. Maar in vol ornaat treedt de fiere Bisschop naar buiten en weigert beslist den keizer den toegang der kerk. (Zie de voorstelling op het kerkraam.)

Op de woorden van den Bisschop wilde de keizer zich verontschuldigen met te wijzen op Koning David, die ook gezondigd had, maar toch weer den tempel mocht betreden. Maar Ambrosius stuurde hem onverbiddelijk naar huis met de woorden: „Hij, die den dwalende volgt, volge ook den boetvaardige!"

De keizer bleef 8 volle maanden in zijn paleis als boete voor zijn misdaad en trachtte daarna opnieuw door middel van zijn vertrouweling Rufinus vergiffenis van Ambrosius te verwerven. Maar alweer weigert de Bisschop, te meer ook daar juist deze Rufinus den keizer tot het bloedbad van Thessalonica had aangespoord.

Ondertusschen kwam de keizer zelf nogmaals om vergiffenis te vragen, naderde Ambrosius met de woorden: „Er is toch vergiffenis voor de boetelingen!" en aanvaardde bereidwillig de zware boete hem door den bisschop opgelegd. De keizer buigt het hoofd, ontvangt de absolutie, krijgt weer toegang tot de kerk en belijdt aldaar voor geestelijkheid en volk zijne zonden en vraagt allen om vergiffenis. Op deze wijze was 't heele volk getuige van zijn diepe vernedering, waarin reeds zeer veel boete ligt en waaruit wij bewondering moeten opvatten voor dezen man, die onder zijn opvliegend karakter een edele ziel verborg.

De keizer stierf op 16 Jan. 395 te Milaan en werd begraven in het keizersgraf te Constantinopel.

Met hem daalde de glorie van het Romeinsche keizerrijk ten grave. De H. Ambrosius en keizer Theodosius I blijven twee groote figuren der Kerkgeschiedenis.

Reglement der Broeders van den H. Ambrosius.

Wij ondergeschreevene ingesetene deser gemeente Echt alle liefhebbers der bijen door de goddelijke leeringe en grondregels van onse Roomsch Catholycke geloof onderweesen zijnde, dat alle voorspoed zoo eeuwig als tijdelijck welzijn, komen moet van boven den Gever aller gaeven.

En dat er ook niets aangenaemer kan zijn aan Godt, niets voordeeliger aan kerk en staet als eene opregte liefde voor malkanderen, een waare eendraegt en broederlijke geneegentheijd, zoo is het dat wij ondergeschreevene met eenparige stemme op den 17den September festo Sti Lamberti 1814 en op neuws 1836 hebben ingegaen eene vrijwillige onderneeming onder de bescherming van den H. Ambrosius om door de voorspraak van dien Heijlige Gods zeegen te verwerven over onse onderneeminge, alles edoch op de volgende conditien.

Artikel 1.

Alle jaaren op den feestdag van den Heijligen Ambrosius sijnde den 7e Desember zullen alle de Broeders gehouden zijn het H. Sacrifitie der Misse bij te woonen, hetwel in onse parochie kerck ter eere van onsen patroon sal gehouden worden en daar sal geen verontschuldinge ofte excuus worden aangenoomen als alleen eene swaare ziekte ofte andere wettige reeden, op pene van te verbeuren thien stuyvers kleefs ten profeijte van ons Broedschap en inval van onmogelijkheid sal hij gehouden sijn het selven aan eenen van de assistenten aan te geven.

Artikel 2.

De Broeders zullen gehouden sijn sig te stellen op eene behoorlijke flambouw na den staal (vorm) also het broederschap vereijst en op die dagen de flambouwen brandende gebruyck worden en den Broeder self niet komen kan is hij verschoond volgens art. 1. Edoch mag hij door een mannelijk persoon ramplaesseeren, maar geen kinderen, dewelke soo een aangenaam broederlijk geselschap belaggelijk maeken ende welke een andermaansch flambouw gebruykt, verdient eene straf van thien stuyvers en daar en boven aan den eigenaar van de flambouw

tot herstelling van schaede en confusie seffens eene neuwe flambouw besorgen, ofte in geld betaelen zonder van den overschot van de gebruykte flambouw iets te kunnen genieten.

Artikel 3.

Bij vergaederinge der gesaementlijcke Broeders sal een volkome vriendschap, eendragt en op regt liefde voor malkanderen stiptelijk onderhouden worden, en inval zeij imand door den drank, crakeel, vloeken, sweeren, God lasteren quam te versuymen, sal van een ieder mogen vermaent worden op eene broederlijke wijse, op peene van twee gulden cleefs en bij aldien hij sig aan deergelijck vermaeninge niet soude willen stooren soo sal hij beij op-ste-naatheijd voor altijd uyt ons broederschap verweesen worden.

Artikel 4.

Alle jaaren op Sint Lambertus dag sullen de Broeders sig laten vinden ten huyse van den Durecteur en assistenten aangeweesen, tot het verpagten der bien dewelke in dry kollomme sullen uytgeset worden, en ider kollom voor dry jaaren aan de meestbiedende broeders en welke broeders sonder bien aanpagsters sijn, sullen voor een broederlijk kenteeken jaerelijks moeten inbrengen tien stuyver; de aenpagters en verdere broeders sullen gehouden sijn, alle jaaren op Sint Lambertusdag den beloofde pagt inbegreepen alle verschuldinge sonder uytstel punctelijck te voldoen onder borgstelling sijnde aangenoomen op peene van vijf stuyvers.

Artikel 5.

De bien die jaarlijks sullen verpagt worden, meugen niet minder swaar sijn, als agt en twintig ponden en den bien korf mag niet meerder aangezien worden als ses ponden, welke bien door twee onse meede Broeders, daar toe gestelt, sullen ondersogt en gevisiteert worden binnen drij daegen.

Artikel 6.

Verders ider Broeder is verpligt jaarlijks te geven een vierendeels pond was, ofte wel de waarde in geld op Sint Lambertus dag, zoo lang tot dat er anders in voorsien zal worden;

edog soo door het afsterven van eenen broeder of broederen, was noedig soude weesen en geene andere middels tot de begravenis sijn soude, soo sal ieder Broeder naar aenmaninge het vierendeel pond wasch en verdere onkosten van begravenis en geld sonder tegenspraek moeten voldoen.

Artikel 7.

Word ook uytgesprocken, is het dat imand der Broeders inbegreepen sijne huysvrouw, wel te verstaen sijne huysvrouw en niet de huysvrouwen, dat is den Broeder sijne hebbende of sijne eens krijgende vrouw, de laetere echte vrouwen door den Broeder getrouwd meugen ook als broederen ingekocht worden, mits er voor te betaelen tien franken en een der selven soude komen te sterven in deese gemeente en anders niet, sal de familie genieten ses ponde wasch tot dessens begraffenis, maar bij aldien dat den aflijvige zijne bien niet ingeleeverd soude hebben soo sal de familie daar van niets kunnen profiteeren, voor en aleer hier aan voldaen te hebben; verders de leevende Broederinne van den afleyvigen Broeder, staan alsdaen in de plaats van haaren man, voor alle goddelijke dienste van misse aangaende het broederschap bij te wonen, onder straf en verbintenisse, gelijk eenen andere broeder, soo lang sij sullen leeven en waar van sij in leeven van haaren man geen obligatie hebben.

Artikel 8.

De familie van den afleyvigen Broeders ofte wel sijne huysvrouw is verpligt terstond de dood kenbaar te maeken aan den secretaris, die alsdan door eenen andere broeder op tour sal laeten aenseggen, aan de andere broeders en verpligten ook de familie de dag en uur der begraffenis op te geven.

Artikel 9.

De broeders sullen het Leijck vergeselschappen en den geheelen diens godvrugtelijk bijwoonen op peene van tien stuyvers cleefs en met last inwendig acht daegen eene misse te hooren voor den afleijvigen broder ende regten der begraffenisse sullen door den secretaris op ordre van den directeur en sijn assistenten aan den tijdelijken pastor alhier betaelt worden.

Artikel 10.

In de vrindelijke vergaderinge word verboden alle jokkerij, schreuwen, oneerbare woorden en alle buyten spooringen, het beroepen tot ongelijke getuygen, sotterijen, met hunnen meede broeders, dienende tot verergernissen als strijdig tegen de soberheyd.

Artikel 11.

De voorstellingen in het aannemen van eenen nieuwen Broeder, sal geschieden door den Directeur en sijne assistenten op den 17den September, als wanneer dan de broders hunne stemmen tot aanneeminge kunnen geeven tot eenen nieuwen Broder, sal den selven door de meerderheijd van stemmen aangenoomen worden, inbegrepen alle hoegenaemde verschillen, veranderinge ofte verbeeteringe van conditien sullen indien noodig door meerderheijd aangenomen ofte met minderheijd verworpen worden.

Artikel 12.

Wij laeten ook toe aan den derecteur en sijne assistenten naar hun goeddunken jaarlijks op den dag van Sint Ambrosius, indien er middels sullen weesen, een recreatie te geven aan de gesaamentlijke waare Broeders en geene andere: In de kerkdiensten mag men door eenen behoorlijcken plaatsvervanger ramplasseeren volgens artikel 2e vervat, maar aan tafel moet .... (oningevuld. Waarschijnlijk „moet hij zelf aanwezig zijn".)

Artikel 13.

Alle jaaren op den dag van Sint Ambrosius sal een Hoogmis geschieden, tot welsijn van alle Broeders en eene singende misse daags daarna, als het doenelijk is tot laeffenisse der zielen van de overleedene Broders en susters ofte broderinne; in diengelijke misse sullen de Broders en Susters ofte broderinne om den outaar gaan en offeren eenen stuyver aan den geenen die op den koor er voor gestelt is tot behoudenis van het broderschap met een briefke van den naam daar bij, op dat die naamen aldaar mankeeren vervallen in eene boet of straf van dry stuyver, mits voor de selve bij te hooren eene geheele misse binnen acht daegen.

Artikel 14.

Wordt ook vastgesteld, dat het mogt gebeuren, dat imand der ondergeteekende meede broeders quam te misdoen tegen eene der voorgaande artikels, door de gesaementlijke broeders aangenomen en goedgekeurd, dat hij sig sonder eenige teegenspraek sal onderwerpen aan diergelijke straffen als de meerderheijd van stemmen sal geoordeelt worden te verdienen ten voordeelen van onse vergaederingen, edoch zullen de straffen niet hooger mogen gaan als twee gulden cleef.

Artikel 15.

De bestuurders van het Broderschap sullen alle vier jaaren herkoosen worden, hetwelk eerst vervalt den 17 September 1839; edoch sullen de voorige bestuurders het recht hebben van door meerderheijd van stemmen wederom ingestemd te mogen worden.

Artikel 16.

De gesaementlijke Broeders verpligten sig in val onder hun eenige hoog (hoe) genaamde disputen oft prosessen mogte komen te ontstaan, waardoor somweijlen groote schaade, haat en nejjd mogte komen, sijn verpligt van dit aan te geven aan den directeur ofte dessens assistenten op peene van dry guldens cleefs ten profeijte van ons broderschap en dat alle broeders gehouden sijn, in val sij daar van kennis hebben, het selve aan te geeven en dat door middeling van den selve bestuurders eenige hoog (hoe) genaamde schikking ofte dransimenten konden daar gestelt worden. Edoch eenen van hun sig niet willende onderwerpen aan billige voordragten en door middel van rechte sig willende bedienen is verplicht den bovengenoemde peenaliteijd sonder eenig teggenzeggen te betaelen.

De klokken.

Wij willen hier schrijven over de klokken van Echt, onze eerbiedwaardige, gedoopte en gezalfde klokken, die daarboven hangen in onzen kerktoren, vergeten, ongezien en ongekend en toch zoo'n groote vrienden in onze vreugde en rouw.

Wie, die meer deelnamen in aller droefheid, of in aller blijheid, dan zij daar boven in den donkeren toren, die van af hunnen eiken stoel door de galmgaten bespiedden, alles wat er in Echt omging door vele eeuwen heen. De klok is in waarheid een deelnemende vriendin in rouw.... Daar staan voor een Echter huisje een groep menschen in 't zwart, droef en stil. Daar gaat open het groene deurtje en langzaam wordt er uitgedragen een gele doodskist.... en de menschen volgen in lange rij stil en droef.... ziet, hoe men weent....

En de trouwe klok heeft alles gezien en begrepen. Nu kan zij ook hare tranen niet langer bedwingen.... hoort, hoe zij zucht en weent, nu de zware klanken als tranen neer rollen langs den toren om het open graf.

Waar alles zwijgt onder die droeve plechtigheid, waar een woord van troost zoo goed zou doen, daar roept zij alleen ons troostend naar boven: Kommm! Kommm!

De trouwe klok is een ware vriendin in vreugde.... Daar komt een lange stoet recht op de kerk af. Communiekinderen! Als Engelen zoo zalig en blij in den zonnigen lentemorgen. Wie zingt nu de vreugde uit, die trilt in honderd harten?.... Hoort, daar slaat de klok reeds aan, zij ook heeft dien blanken stoet gezien, en nu juicht ze vol jubel hare klanken uit die vallen als bloemen over dien heerlijken kerkgang.

De groote processie trekt uit.... Bonte vaandels, heldere bidstemmen, walmende flambouwen, schetterende fanfares,

De groote klok.

witte bruidjes in een wolk van wierook, rinkelende bellen, zingende zangers, de hemeldragers en in hun midden de koninklijke monstrans, ons Heer gedragen door den Herder.... maar daarover heen een golvend dak van muziek en vreugde uit de jubelende klokken.

Zoo heeft de klok geluid eeuwen lang, dag in dag uit een andere taal. Nu eens vermanend en ernstig, ons herinnerend aan den dood, dan weer klagend en bang, wanneer de brand sloeg uit het strooien dak of wanneer de vijand naderde in de verte. Nu eens was haar stem nieuw en vol jubel en vuur, wanneer zij het nieuwe alleluja uitzong over de Paaschvelden, dan weer drong hare stem ver en gerekt, wanneer zij de verre Echtenaren opriep ter heilige nachtmisse met Kerstmis.

Eeuwenlang immers heeft de groote klok geluid der groote Poos [1]); eeuwenlang is ze „gevlogen naar Rome om eieren te halen", zoodat ze groen uitgeslagen is van wind en regen. Zij heeft geluid voor iederen Echtenaar, gejammerd in elker nood. Wat al rampen heeft deze klok meegemaakt en gezien, met haar groot oog spiedend door die torengaten. Zij heeft den fellen brand gezien van het Slötje [2]), zij heeft de vijanden zien plunderen in de enge straten, zij heeft Keizers en Koningen voorbij zien trekken. De Franschen hebben haar betast en over haar gevonnist. O! wanneer zij kon spreken, wat een verhalen over Echt zou men te hooren krijgen, wanneer men zijn oor te luisteren zou leggen aan hare bronzen deur.

Oude tolk van ons geloof en dat onzer vaderen, heb dank voor uwe vermanende stem, waarmede gij ons tot heiligheid roept reeds zoovele eeuwen lang! Gij, die daar hangt, gewijde Stemme Gods uit onzen toren, nu huiveren wij van eerbied, wanneer wij bij dag of bij nachte uwe klank hooren, uittellend met ernstig vermaan de vlugge uren van den tijd!

Als kind hebben wij achteloos met u gespeeld en u geluid samen met den ouden koster; nu huiveren wij haast om u aan te raken, zoo kostbaar en eerbiedwaardig en oud zijt gij!

---

[1]) Zie „Kerstmis in Oud-Echt".
[2]) Kasteel van Echt. Zie onze verhandeling: „Drie adellijke Huizen te Echt", Publications etc. 1919, pag. 163.

Eens, trouwe oude klok, zult gij ook tot ons roepen dat eindelijke „Kommm! Kommm!" En als wij niet meer zijn, dan zult gij nog spreken over ons; en als niemand meer weent, dan weent gij alleen en vallen uwe deelnemende tranen in ons open graf tot afscheid.

Bij kapelaan Peeters vonden wij, aangaande de klokken der oude parochiekerk, de volgende aanteekening:

„De oudste en tot heden toe de zwaarste klok, wegende 1025 kilo's, dagteekent van 1272. Benevens het tijdschrift: VENI REX GLORIAE CVM PACE, (Kom Koning van eere met vrede) bevinden zich deze letteren: Magister Henricus me fecit, (Meester Hendrik heeft mij gemaakt)". Als voetnoot voegt de schrijver er aan toe: „Op de groote klok van Herkenbosch leest men in denzelfden vorm: VENI REX GLORIAE CVM PACE". „Het is onbekend", zoo vervolgt hij, „van welken tijd de tweede klok is; zij woog eertijds 517 kilo's; thans na de hergieting in 1833 weegt zij 675 kilo's en bevat het volgende opschrift: F. Ceuterich past., Herm. Smeets burg., Ant. Marc, Ingendael schep., Leon. Tenisse peter, Maria Pustjens meter".

Laten wij echter vooraf opmerken, dat beide opschriften der Echter klokken en eveneens dat der Herkenbosche klok onjuist en onvolledig zijn. Wij geven de juiste opschriften verder in deze aanteekeningen. Eveneens onjuist is het maaksel der cijferletters. Wanneer de zoo boudweg uitgesproken bewering, dat nl. de groote klok uit den Echter toren, in de aanroeping welke zij draagt, een jaarschrift bevat en nog wel van 1272, dan staan wij hier voor een zeer merkwaardig geval van klokkenouderdom.

Want het is zeer zeldzaam, dat nog klokken gevonden worden uit dezen tijd. Is dus de groote klok van Echt in voornoemd jaar gegoten, dan kunnen wij haar met alle recht een der zeldzaamste en oudste gedateerde klokken noemen, niet alleen van ons land, maar van alle bestaande klokken in de Christenwereld.

Ter verduidelijking schrijven wij hier een berichtje over aangaande eene oude klok, hetwelk wij voor eenigen tijd vonden in een onzer groote dagbladen.

„De oudste klok, voor zoover bekend, is in het bezit van

Rivernide, California; ze werd gegoten te Santiago in Spanje in 1247 en draagt het opschrift: Jacobus, Jezus Christus, Maria; Quatana en Salvator vervaardigden mij in het jaar des Heeren 1247". (De Tijd, 8 Sept. 1917). Wanneer dit bericht ook juist is, dan spreekt het vanzelf, dat het opschrift dezer klok vertaald is [1]).

Wij halen dit berichtje alleen hierom aan, om te laten zien, dat de groote Echter klok slechts 25 jaar jonger zou zijn, dan de oudste gedagteekende klok der wereld; een gering verschil van jaren, wanneer men hun beider hoogen ouderdom beschouwt. Ten minste dit zou zoo zijn, wanneer de meening van kapelaan Peeters over den ouderdom dezer klok de ware is.

Wij veroorloven ons echter hieraan te twijfelen en hebben de zekerheid niet, dat de klok uit het jaar 1272 is. De redenen van onzen twijfel zullen volgen in deze beschrijving. Vooraf gaan wij nog eens te rade bij gezaghebbende mannen, die schreven en oordeelden over onze groote klok. Het eenige getuigenis, dat wij vonden, is dat van Rijksarchivaris Jos. Habets; zijn oordeel geeft ons echter evenmin zekerheid over den ouderdom der groote kerkklok. Vooreerst zegt hij (Geschied. van het Bisdom Roermond, I, pag. 492) in een voetnoot: „De oudste nog bestaande klokinschriften onzer provincie met een jaartal voorzien, zijn die van Echt (1272) en Herkenbosch (1273)".

Sprekende over het klokkeninschrift zelf, zegt hij: „De klokken van Echt en Herkenbosch, waarop zich dit motto bevindt (nl. Veni rex gloriae cum pace), hebben wij niet gezien en weten dus niet bepaald, of er een jaarschrift staat. Een dergelijk inschrift treft men op een menigte klokken in Duitschland en Beyeren aan. Het is een gebed der geloovigen tot Christus, den Koning van eer en vrede, om als offerande op het altaar te dalen. Deze soort klokken waren wellicht misklokken, die gedurende de Consecratie geluid werden. Dit

---

[1]) Cfr. „Review of Reviews" no 396, vol. LXVI Dec. 1922 pag. 639, alwaar deze klok afgebeeld staat met duidelijk zichtbaar jaartal.

luiden dagteekent uit den tijd van Gregorius IX in de XIIIde eeuw (Publications etc. 1868, pag. 327).

Evenmin geeft ons deze geleerde geschiedkundige eenige zekerheid hieromtrent, wanneer hij eenige bladzijden verder (pag. 328), nog meer veronderstellend schrijft over de klokken: „Wat den ouderdom aangaat, kunnen wij ons, voor zoover ik weet, niet over zeer oude voorwerpen beroemen. Onder de gedagteekenden kennen wij als oudsten, die van Echt (1272), Herkenbosch (1273), (tenminste in de veronderstelling, dat de inschriften van Echt en Herkenbosch jaarschriften zijn), Millen 1303, Vlodrop 1326, Buchten zonder opschrift, waarschijnlijk de alleroudste, de kleinste nl. met een vorm als een bijenkorf".

Dit is voor zoover wij weten alles, wat over de interessante Echter klok geschreven werd. Wij weten niet, of Habets ons meer zekerheid zou hebben gegeven, wanneer hij niet alleen het getuigenis van Kapelaan Peeters zou hebben overgenomen, maar ook de klok werkelijk ter plaatse zou gezien hebben.

Wanneer wij naast de vooropgestelde meening van anderen de onze mogen stellen, dan twijfelen wij er zeer aan of onze groote klok werkelijk uit het jaar 1272 dateert. Hoe gaarne wij ook aan onze geboorteplaats de eer gunden, om eene kerkklok te bezitten, welke tot de oudste klokken des lands mocht gerekend worden, toch gaat de strenge geschiedenis recht door haren gang langs den weg der eeuwen, opteekenend de feiten zooals zij werkelijk zijn, zonder aanzien van plaats of persoon.

Ook over de Echter klokken vonden wij geschiedkundige aanhalingen, welke wel niet afdoende aantoonen, dat de groote klok niet uit het jaar 1272 is, maar toch de waarschijnlijkheid door laten schemeren, dat de klok van lateren datum is.

Tot rechtvaardiging van onzen twijfel geven wij hier weer, eerst kort en bondig, daarna eenigszins uitgebreider, de uittreksels der geschiedenis en de bevinding, door ons persoonlijk opgedaan.

1. Het opschrift der klok is waarschijnlijk niet bedoeld als jaarschrift.

2. In 1397 werden de Echter klokken gestolen en medegenomen.

3. In 1440 besluit men nieuwe klokken aan te koopen.

4. In 1478 volgt waarschijnlijk eerst de uitvoering van het vorig besluit en worden twee nieuwe klokken gekocht, terwijl er nog eene klok (nl. de munsterklok) in den toren hing. Deze munsterklok was niet de tegenwoordige groote klok, waaruit volgt, dat de groote klok eerst van het jaar 1478 zou dateeren.

Voor eenigen tijd hebben wij ons de moeite gegeven om zelf de groote klok in den Echter toren te gaan zien, den tekst nauwkeurig opgenomen en van de klok zoo goed en zoo kwaad als het ging een photographie genomen.

In den ouden klokkenstoel, zwaar van eiken balken gebouwd, hingen slechts twee klokken. (Deze klokkenstoel is van uit den ouden toren, welke in de zeventiger jaren afgebroken en in den nieuwen toren overgebouwd werd.) Er is plaats voor drie klokken naast elkaar. De plaats aan de westzijde is open. In het midden hangt de z.g. kleine klok en aan de oostzijde de groote. Van deze laatste hebben wij het volgende opschrift nauwkeurig gecopieerd. 't Is jammer, dat men hier den juisten vorm der letters niet kan afdrukken en daarom bepalen wij er ons slechts toe, om met gewone moderne drukletters, ook den vorm in grootere en kleinere letters eenigszins te benaderen.

† O ReX GLORIE VENI
CVM PACE † HENRICUS †
MAGISTER ME FECIT.

Deze tekst welke op den bovenrand der klok is aangebracht beteekent: O Koning van glorie (overwinning) kom met vrede. Meester Henricus heeft mij gemaakt.

Met de woorden *„Rex glorie"* wordt de Heiland ook toegezongen in de offerande van de H. Mis voor overledenen en de bede *„Veni cum pace"* was eene zeer toepasselijke bede om vrede, in die eeuwen vol oorlog en voortdurend geweld. Wanneer men ter plaatse het opschrift nauwkeurig beschouwt, dan ziet men, dat de letters onderling aanmerkelijk verschillen in grootte en dat zelfs dezelfde letters telkens in verschillenden vorm voorkomen en dat geen rekening gehouden is met de cijferletters.

Dit kan ons niet bevreemden, wanneer wij bedenken, dat het gieten der klokken vroeger eene geheel andere bewerking

onderging dan tegenwoordig. Meestal immers werden de klokken niet in klokkengieterijen vervaardigd, maar ze werden gemakshalve gegoten op de plaats zelf, bijv. naast de kerk op het kerkhof.

De meester-klokkengieter bracht dan mee, behalve zijne benoodigde werktuigen, eenige volledige stellen alphabetten, bestaande uit losse, koperen of houten letters, met eenvoudige kruisjes, figuurtjes of punten ter versiering der klok.

Deze losse letters werden dan door den gieter, één voor één gedrukt in den leemen buitenmantel, die straks door de vloeibare klokkenspijze zou gevuld worden.

De uitgeholde letterafdrukken liepen vol met vloeibaar metaal en het opschrift stond op de klok afgedrukt, natuurlijk niet altijd recht en precies, maar dikwijls, zooals ook op de Echter klok, schots en scheef. Rondom de klok loopt een eigenaardige touwversiering, welke heel primitief en duidelijk zichtbaar moet aangebracht en gevormd zijn door een koordafdruk in den leemen mantel.

Wanneer wij deze bewerking voor oogen houden, dan merken wij dadelijk op, dat het opschrift der Echter klok gedrukt werd door een ons onbekenden maar knappen klokkengieter Henricus genaamd, die vele alphabetten tot zijn beschikking had, want bijna elke letter vinden wij anders afgedrukt. Een andere bewerking van het vormen van letters geschiedde, doordat de letters met de hand gegrift werden in den leemen vorm, maar wegens de gave afwerking van iedere letter op zich, welke in half rond relief is aangebracht, kunnen wij deze bewerking voor deze Echter klok uitsluiten.

Bovenstaand opschrift „O, Rex, Glorie, veni cum pace", geeft ons geen volle zekerheid, dat hier een jaarschrift bedoeld is, noch door het onderling verschil in grootte der letters, noch door den zin der woorden. Trouwens dezelfde aanroeping tot Christus den Koning der overwinning komt zeer veelvuldig voor op klokken. Zoo vinden wij hetzelfde opschrift terug in onze streek alleen, o.a. te Herkenbosch, alwaar de klok als volgt geteekend is:

O REX † GLORIE † VENI † CUM †
PACE † KATERINA †

Eene klok te Linne draagt als opschrift:

† ANNO DO(mini) MCCCXLIX (1349) †
O REX GLORIE VENI CUM PACE.

Wanneer men nu vraagt, hoe men er toe komt de Echter klok te dateeren uit het jaar 1272, dan is ons antwoord: Men heeft de waarde der cijferletters van het eerste gedeelte van het opschrift samengeteld en aldus verkregen het jaar 1272. Ons echter lijkt het opvatten van dezen algemeenen tekst als een jaarschrift al te gemakkelijk en daarom tamelijk onwaarschijnlijk. Overigens de geschiedenis uit latere jaren steunt onzen twijfel op verschillende plaatsen.

De eerste aanteekening over de klok, of liever over een klok van Echt vonden wij uit het jaar 1259. In deze jaren n.l. was de kerkklok gebroken en hieromtrent ontstaat een twistgeding tusschen Echt en de Abdis van het Munster te Roermond. Haar klooster bezat n.l. verschillende rechten, maar ook plichten met betrekking tot Echt. [1])

Eén der verplichtingen der Abdis, wegens het bezit der tienden te Echt was, dat ze moest onderhouden het middenschip der kerk en „de" of één der klokken, de z.g. Tiend- of Munsterklok. Toen in 1259 deze klok door een onbekende oorzaak brak, was het conflict tusschen den Echter Magistraat en de Abdis van het Roermondsche Munster gaande.

Hier volgt, wie de scheidsrechters in dit geschil waren en hoe hetzelfde in der minne werd opgelost.

1259 29 Junii. „Datum in Echt anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo nono in die Petri & Pauli apostolorum. Hendrik, Bisschop van Luik verklaart, dat er een geschil bestond tusschen het Cisterciënser convent van Roermond ten eenre en het kerspel Echt ter andere zijde aangaande ***de klok*** van dat kerspel, die gebroken was; hij verklaart voorts, dat ten einde dit geschil in der minne bijgelegd zou worden, de volgende scheidsrechters gekozen worden, als: van de zijde van het convent Hendrik, monnik van Camp, Ruthgerus, pastoor van Roermond en Daniel, pastoor van Herten en van de andere zijde Arnoldus pastoor van Echt, Arnoldus, bijgenaamd Graes

[1]) Cfr. pg. 16 Sqq.

en Engelbertus de Porta, ridders; en eindelijk, dat deze scheidsrechters de volgende overeenkomst tot stand hebben gebracht, n.l.: het convent zal steeds zijne klok van den toren mogen afnemen, herstellen en vernieuwen; bij vernieuwing echter moet zij hetzelfde gewicht blijven behouden; alle onkosten hierdoor veroorzaakt moeten door het convent bestreden worden, maar de kerspellieden zullen bij het uitnemen en weder ophangen der klok hunne medewerking kosteloos verleenen." (Sivré, Roerm. Arch. III pg. 205).

Een andere geschiedkundige vermelding over de Echter klokken vonden wij uit het jaar 1397.

In dat jaar n.l. brak een oorlog uit tusschen Gelder (waartoe Echt behoorde) en Brabant, verbonden met de Luikenaren. Den 18en September van het voorafgaande jaar trokken deze laatsten uit hunne stad en wierpen zich in het Overkwartier van Gelder. Echt was het eerst aan de beurt en vol woede verdelgden zij deze veste te vuur en te zwaard. Zij stalen volgens de gewoonte dier tijden de klokken uit den toren en namen vele kostbaarheden mee. (Zie Peeters pg. 21.)

De geschiedschrijver Fisen (Historia Leodiensis Libr. VII pg. 155) voegt erbij, dat zij in de graftomben der kerk een rijken buit vonden en dat het goudsmeden-gilde eene der klokken medenam, om die als zegeteeken in den toren van Notre Dame des Fonts te Luik op te hangen. Deze klok was bij de Luikenaren bekend onder den naam van „La cloche d'Eyck". Zij werd in de Fransche Revolutie met de andere klokken geroofd en wellicht gesmolten.

„Wij bemerken evenwel, dat Fisen en de geschiedschrijver Loyens, die deze feiten vermelden, den naam van Echt verkeerdelijk schreven, n.l. „Eyck en Exhia", merkt archivaris Habets bij deze plaats op.

Eigenaardig is, dat één geschiedschrijver spreekt van „de klokken" en de andere van „eene der klokken". Waarschijnlijk is de laatste uitdrukking de juiste en zullen de plunderaars er voor teruggeschrokken zijn om de Munsterklok der Roermondsche Abdis mee te nemen, zoodat zij deze klok lieten hangen en alleen de gemeenteklok meenamen.

Bij dezen klokkenroof te Echt kunnen wij aanvullen, dat de straf voor de kerkschenners niet uitbleef.

Want toen de Luikenaren bij Maeseyck over eene smalle brug de Maas wilden passeeren, kwam het Geldersche leger den Echtenaren ter hulpe. Velen werden gedood of verdronken. De rest der Luikenaren werd met groote verliezen verslagen en verstrooid.

Zeker is het, dat het kerkgebouw zelf door dezen inval zeer veel geleden heeft, vooral ook, omdat het door ligging en bouwtrant een hoog-uitstekend gebouw was, met vele trefkansen. Ook zullen de vijanden, die het inwendige der kerk, zelfs de graven niet spaarden, ook het uitwendige niet ongeschonden hebben gelaten. De daken en de torenspits moeten wel door hun geweld of brand het meeste geleden hebben, want den 15 Aug. 1421 verklaart de schepenbank van Echt, dat de Abdis en het Cisterciënser convent van Roermond tot het voltooien van den kerktoren te Echt een zekere hoeveelheid hout geschonken hebben. Daar de Abdis daartoe van rechtswege niet verplicht was, brengt de schepenbank van Echt haar den dank hiervoor.

(Sivré, Arch. v. Roerm. III 260.)

Wij veronderstellen, dat tot aan voornoemd jaar een kleine torenspits in Romaanschen bouwtrant den eigenlijken torenromp gedekt heeft en dat men nu na het jaar 1421 de hoogere spits gebouwd heeft, welke eerst om het jaar 1870 doòr den tegenwoordigen vervangen werd.

De eerste zorg na de restauratie van kerk en toren zal voor de Echtenaren wel geweest zijn het aanschaffen van nieuwe klokken. Waarschijnlijk heeft men eerst gewacht, tot de vijandelijkheden voorbij en de tijden veiliger en rustiger waren.

Ook zal de restauratie der kerk vóórgegaan zijn en vele jaren in beslag genomen hebben, alvorens men er aan kon denken om nieuwe klokken aan te schaffen.

Eerst in het jaar 1440, is men zoo ver gevorderd, dat de onderhandelingen met de Munsterabdij te Roermond aangaande de klokken met goed resultaat geëindigd zijn.

Zooals uit den volgenden tekst blijkt, hing in dit jaar *reeds*, of liever *nog* ongeschonden in den toren de Munsterklok, die klok n.l., welke de Abdis alhier te onderhouden had.

In een later stuk, opgemaakt gedurende de kerkvisitatie uit

1742, wordt deze klok genoemd de „campana media", de middelste klok, welke tegelijk met haar koord ter reparatie van de Munsterabdij stond.

Men vraagt dus in het jaar 1440, aan het Roermondsche Munster eene bijdrage in de onkosten voor de nieuwe klokken, omdat door het aanschaffen dezer nieuwe gemeenteklokken de Munsterklok niet zooveel zal gebruikt worden.

In den volgenden tekst wordt gesproken van „nyer klokken ende schellen", waaronder wij wel zullen te verstaan hebben, dat er één groote klok en een klein klokje (trump?) [1]) zal aangeschaft zijn.

De verdere tekst spreekt overigens ook maar van één klok.

1440. 14 Juny op Sint Vytz avont.

„Burgemeester, schepenen en gemeente des dorps van Echt verklaren met het Cisterciënser convent van Roermond een overeenkomst te hebben getroffen aangaande de klokkenspijs, die zij van dat convent gevorderd hebben en welke vordering zij ook „mit den gerighl vervolght ende gewonnen hebben."

Tengevolge van deze overeenkomst heeft Maria van Driel, abdis van dat convent, „vollest gonst ende liffenis" gegeven *„totter nyer klokken ende schellen",* die de burgemeesteren van Echt met toestemming van de geheele gemeente gekocht hebben, zoodat die nieuwe klok „in onss karcken off op onsen thorn hangen sall, dair mede de te luden, ind die clock, die die abdisse ende convent in ons karcken gewoenlycken syn te halden, mede te verschoenen."

Voorts verklaren zij, dat het convent in volgende tijden niet aansprakelijk zijn zal voor de onkosten, die door het herstellen, of vernieuwen van deze klok zullen veroorzaakt worden. (Sivré, Roerm. Arch. III 271.)

Maar al waren de „klokken ende schellen" gekocht of het plan daartoe gemaakt, al was de overeenkomst met de abdis met proces en geding getroffen, toch hingen de nieuwe gemeenteklokken zoo gauw nog niet in den toren.

Wanneer de jaartallen, welke Sivré opgeeft, tenminste juist

---

[1]) Men noemt te Echt het kleine klokje in den kerkdakruiter „de trump"; het stadhuisklokje heet „de ping".

zijn, dan gaan nog eenige tientallen van jaren voorbij, eer het zoo ver is, dat men kan overgaan tot den plechtigen klokkendoop.

Dit oponthoud zouden wij dan vooral wijten aan de groote duurte der klokken en de groote berooidheid van de Echter gemeentekas. Want veel geld hadden zeker de nieuwe „klokken en schellen" gekost, weinig geld was er in die droevige oorlogstijden in de gemeentekas, maar de slimme Magistraat noodigde de Abdis van het Munsterklooster, nl. Wilhelmina van Kessel uit, „iets te schicken", opdat men op een fatsoenlijke manier van den meester-klokkegieter zou afkomen.

De Abdis stuurt op dit verzoek haren pachter Heynen Bont, uit de Munsterhoeve te Berkelaar (nu Zwaantjeshof), om haar te vertegenwoordigen bij den klokkendoop en bij deze gelegenheid iets te offeren in haren naam.

De klokkendoop had plaats op Zaterdag vóór Palmzondag en dus zullen de nieuwe klokken op Paaschzaterdag 1478 hun eerste blijde „Alleluia" hebben uitgezongen over de vlakke Echter velden!

De eerste zang der groote klok was dus een vreugdelied!

En uit het voorafgaande zou men dus kunnen opmaken, dat de groote klok dateert uit het jaar 1478.

1478. De uitnoodiging vanwege den Echter Magistraat aan de Abdis te Roermond ter uitnoodiging bij den klokkendoop geschiedde per brief van den volgenden inhoud:

„Eerweerdige in Gaide lieve vrouwe.

Wy hebben twee nyewe clocken doen maken daer bij uyr clock seer verhuet ind gespaert sal syn, die welcke op Saterdach niest commende as op ten palmavond ter eeren Gaidts gekerstent sullen werden. Ind soe als die selve clocken onss seer kostelyk syn is onss noit onss vrunde daertoe te versuecken, ind off den eerwurdige vrouwe uuyt proffyt ind uber hier in gelegen is, boven all ander vrunde die wir mit onssen beiden hier toe versuecken, bidden wir uch vruntlichen aldan op ten selven palmavont ute guede gunst daer toe te schicken ind onss te hulpen te comen, waer by dat wir toe lichtelicker van den Meyster scheiden mogen, ind wir uch groetlichen

daervan danken ind dis wederomme aen uure eerwerdicheit vergelden moghen.

Ons lieffe here Got will uch gesparren in allen duechden.

Hierin doende als uyr lieve meyninghe tot onsswart syn sal. Gescreven onder onsen gemeynen segel ect. LXXVIII des dinxdaghs post Judica me Deus.

Burgemeisteren und Schepenen des dorps
van Echt."

Het opschrift is: Aen den Eerwerdige in Gaide Vrouwe Wilhelmine van Kessel abdisse in onsser vrouwen Monster binnen Ruremunde onssen lieven ind seer geminder Vrouwe.

Aan het slot staat: „Hieromme heeft die eerweerden Vrouwe Wilhelmine van Kessel, abdisse vurss:(chreven) beyde dese clocken doen heffen ende kersten helpen, mits Heynen Bont hoeffmeister tot Berckeler onssen mede donaet brueder ende mitten selven Heynen doen offeren elcker clocken eynen Philippus schilt; die gult elck XVIII stuver."

(Zie o.a. ook Limb. jaarb. 1916. pg. 120 sqq.)

Hier wordt dus niet meer gesproken van „klokken ende schellen", maar van „twee klokken".

Dit zal dus wel het eindresultaat geweest zijn, dat men in den toren aan weerszijde van de middelste Munsterklok ophing, ten oosten de groote nieuwe klok en ten westen de kleine nieuwe klok.

De tegenwoordige zware eikenhouten klokkenstoel geeft deze plaatsen duidelijk aan; zooals wij reeds opmerkten, werd deze stoel van uit den ouden toren omgebouwd in den nieuwen, welke omstreeks 1870 gebouwd werd.

Op het oogenblik is de plaats van het oude, kleine klokje open en hangen er slechts twee klokken in den toren.

Wat men te Echt vertelt over het verdwijnen van het kleine klokje, moeten we hier nog vermelden, de geschiedenis ervan is al te aardig en te interessant.

Vermelden wij vooraf nog eenige besluiten aangaande onze Echter klokken.

In het jaar 1754 werd volgens een raadsbesluit (waarvan wij den tekst later laten volgen), éene der klokken omgegoten.

Zeer waarschijnlijk is dit de kleinste klok geweest, want de

oude groote klok valt hier buiten beschouwing en over de middelste Munsterklok van de Abdis, had de Magistraat geen zorg.

Zooals uit deze raadsresolutie volgt, werd in voornoemd jaar deze kleine klok gebracht op eene kar van Arnoldus Smeets naar den gieter A. Petit te Someren, in Noord-Brabant, om aldaar gesmolten en hergoten te worden.

Als eigenaardigheid kunnen wij hier terloops vermelden, dat deze firma Petit dezelfde is, welke tegenwoordig nog te Aarle-Rixtel voortbestaat en welke firma sedert 1815 meer bekend is onder den naam van Petit en Fritsen.

Genoemde A. Petit is Alexius, die de klokkengieterij in 1782 van Someren naar Aarle-Rixtel overbracht.

Juist een jaar vóór het hergieten dezer klok, n.l. in 1753, werd de groote klok omgehangen; een voorzichtigheidsmaatregel, opdat de klepel niet altijd op dezelfde plaats zou aanslaan. Het is in de groote klok van binnen zeer goed te zien, hoe door het jarenlange luiden de binnenwand is uitgesleten. Wanneer wij aannamen, dat de groote klok uit het jaar 1478 is en dus ongeveer 270 jaren geluid werd, vóór dat men tot omhangen besloot, dan kan men misschien uit de verhouding van verslijt gedurende de laatste 170 jaren en de eerste 270 jaren misschien een bekrachtiging vinden van onze meening over den ouderdom der groote klok.

Over de afmetingen der groote klok kunnen we deze maten opgeven. Ze is 1.10 M. hoog en aan den onderrand in middellijn 1.25 M. breed. Ze weegt, zooals „men zegt" en zooals hiervoren reeds vermeld wordt, 1025 kilogram. Behalve het letteropschrift en eenige randversieringen is deze klok vlak af, maar in een sierlijken vorm bewerkt. De kroon, waaraan de klok hangt, is bewerkt met ronde lobben.

De groote klok heeft een zeer mooien klank, welke halve uren in den omtrek te hooren is. Jammer, dat de galmgaten van den toren in een te scherpen hoek zijn aangebracht, zoodat de geluidsgolven niet ver genoeg doorgelaten worden.

De zware klok met haren diepen, lang nadreunenden klank, was overigens vooral vroeger voor het ver uitgestrekte kerspel van Echt wel noodig.

Van de tegenwoordige Belgische grens tot aan de Duitsche moesten de bewoners van de streken daartusschen gelegen, te Echt ter kerke komen. Twee tot drie uren ver van de kerk woonden de parochianen, die onder den klokkengalm van Echt behoorden. Hoe de groote klok in die kerktochten over de wintersche donkere wegen goede diensten bewees, om n.l. door haar gelui den menschen den weg zekerder te doen vinden, bespreken wij in onze beschrijving over „Kerstmis in oud-Echt".

Wat er gebeurde te Echt met de kleine klok, denken wij juist weer te vertellen hier in deze aanteekeningen. Wij vernamen de geschiedenis uit den mond van een Echtenaar, die ze weer kende uit mondelinge traditie.

't Was gedurende de Fransche Revolutie, het juiste jaar is ons onbekend en doet overigens weinig ter zake.

Ook door Echt ging de bange tijding der naderende Fransche troepen, wien niets heilig was, maar die zelfs een welkome buit zochten in de gewijde kerkklokken.

Maar de Echtenaren waren hen te slim af. De eerbiedwaardige en zware groote klok zouden de Franschen, zoo veronderstelden zij, wel onaangetast laten. Maar de middelste Munsterklok en de kleine klok, zij liepen groot gevaar om meegenomen te worden. En daarom koos men van twee kwaden het minste en de Echtenaren haalden zelf van te voren de kleinste klok uit den toren, lieten haar voorzichtig neer op den grond en brachten haar verder in veiligheid.

Men verhaalt nu nog hoe men de dierbare klok des nachts op een wagen plaatste, den klepel met doeken omwond, opdat hij niet zou aanslaan en zoo bracht men de klok naar Schilberg, ongeveer ter plaatse, waar nu het huis Beunen staat en begroef haar aldaar in eenen zandheuvel.

En toen de Franschen kwamen viel hun alleen de middelste Munsterklok in handen en confisceerden zij dit kloostergoed.

Maar pas waren de Franschen uit onze streken verdwenen, of men haastte zich de trouwe klok te voorschijn te halen.

Met groote vreugde werd ze uit den zandheuvel te voorschijn gehaald, men sierde haar met bloemen en groen, met kransen werd ze omwonden en aldus op den bierwagen van brouwer Gradus naar Echt in triomph binnengehaald.

Nooit werd een Echter pastoor of burgemeester met meer vreugde en voldoening ingehaald als de kleine klok op dien dag, zoodat nu nog levendig onder het volk deze gebeurtenis verteld wordt, hoe de Echtenaar den Franschman bedroog.

Deze historische klok schijnt toen 517 kilo's gewogen te hebben, totdat zij in het jaar 1833 wederom afgenomen werd uit den toren om hergoten te worden.

Men meent, dat dit geschiedde, omdat na het verdwijnen der middelste Munsterklok de groote en de kleine klok niet samen harmonieerden en men door omsmelting een betere klankverhouding zou krijgen.

Deze hergieting der kleinste klok had plaats op het kerkhof. Oudere menschen weten van deze „plechtigheid" nog na te vertellen, zooals zij het vernamen uit den mond hunner ouders.

Deze vernieuwde klok zou nu wegen 675 kilo's en is dus in gewicht toegenomen sedert de hergieting.

Zij heeft een breedte aan den onderrand van 1.03 M., met een hoogte van 0.83 M.

Het juiste opschrift dezer tegenwoordige tweede klok luidt:

Mr. Francois Ceuterich curé, Leonard Jennissen parrain, Anne Marie Pustjens marraine (op 1ste band).

(Daaronder op 2de band): *Herman Smeets, Bourgemestre, Antoin Marcel Ingendaal Echevin, Gisbert Smeets, idem de la commune d'Echt.*

(Daaronder op 3e band): *Fondue par I. B. N. et F. A. Gaulard, frères à Tongres 1833.*

Even boven den onderrand: Christus aan het kruis, met eene knielende Magdalena en aan den anderen kant een Mariabeeld met scepter.

Verder hangt in den dakruiter boven het koor der kerk de z.g. „trump", het kleine klokje. Wij hebben dit klokje van nabij niet gezien en weten dus niet met zekerheid of er een tekst of jaartal op staat. Vóór een twintigtal jaren is echter dit klokje bij gelegenheid eener eerste klas begrafenis, wanneer deze klok ook meegeluid wordt, gebarsten. Ze is daarna afgenomen en hersteld of omgegoten, maar haar eerste heldere klank, welke de trump zeer ver deed hooren, was voor goed verdwenen.

In onze verdere nasporingen aangaande de Echter klokken, vonden wij nog eenige bijzonderheden, welke wel niet zoo heel interessant zijn, maar die wij den lezers toch niet willen onthouden. Zij betreffen vooral de reparaties en het onderhoud, welke door de tijden heen aan de klokken noodig bleken. Men leere er in alle geval uit, hoe groot de zorg der Regeerders was voor de kostbare kerkklokken, die, zooals overal blijkt, niet door een Kerkbestuur, maar door het Gemeentebestuur onderhouden werden.

Vooral de groote klok werd goed onderhouden, zoodat wij over haar verschillende aanteekeningen vonden, getrokken uit de burgemeestersrekeningen.

Zoo vonden wij uit het jaar 1559 de jaarlijksche uitkeering aan den koster voor het onderhoud der groote klok:

„Den custer die gooten tusschen die scippen van onsen kircke te veegen und ouch daer bij die groete klock te verwaeren (bewaren, verzorgen) XV gulden."

1646. „Heeft stadhelder Mors (Moers of Moors) onkosten gemaekt aen den klepel van de groote klock."

1703. „Anna 1703 den 13 Januari door laste van den Borgemeester Hendryck Oyen to Echt nog 2 tryangelen aan den klepel in dye groote klock gemaeckt met noch een nu stang en die veer van den hamer versadt.... 2 gld."

Jean Bocken.

1704. „Ick onderschreven bekindt mits diesen ontfangen te hebben van den borgemeester Lennardt Gradus vieftien guldens lux (luiksche koers) het welck my jaerlix compt van wegen het uurwerck.

Dient voer het jaere 1704 datum Echt den 1 Octobris 1705."

Frencken.

1705. „Bekenne yck ondergeschreven ontfangen te hebben vyt handen van den heer borgemeester Hendryck Klermondt de somma van vyfthen schellinghen ende dat van twe ny klocken bent (banden) te maecken yn die grosten klock ende eenen nyen bent yn de klen klock ende ook eenen nywen yn dat klocken van dat ghasthuys.

Actum Echt den 9 Augustus 1705.

Nyllies van gen Dyck.

Uit register der Magistraele vergaederinge,

1752. „Op heden 5 April 1752 bij resolutie etc. is belast aen den tijdelijcken borgemeester J. A. Clermonts te laete maecken twee nieuwe klocke seelen op de selve forme van dickte en lengkten als de oude geweest zijn."

1753. „Geresolveert dat de riemen in de klocken gemaeckt sullen worden."

1753. „2 November. Is alsnoch geresolveert dat den borgemeester sal laeten *omhanghen* de *groote* klocke ende de costen desweghen aen te wenden onder behoorlycke quitantie te betalen."

1754. „Op heden den 2en April 1754 is doort Magistraet der stadt ende gemeente van Echt geresolveert ende by pluraliteyt van stemmen gecommiteert den pey-borgemeester J. Leurs ende den geswooren Arnoldus Smeets om met zijn kaeren ende peert de klocke van de kercke naar Someren te brenghen ende aff te haelen, welcke in de borgemeesters reeckeninghe sal gevalideert worden."

1754. „Raedsdagh 1 Juny 1754 is geresolveert, dat den tegenwoordigen schatheffer Heyn Voss op den dagh als wanneer den klockengieter sal uytcomen, aen denselven voor de eerste reyse sal betalen op reeckeninghe van de gegootene *nieuwe* klocke vyff en seventich pattacons welcke aen hem in syne reeckeninghe onder quitantie sall gevalideert worden."

1754. „Item is geresolveert, dat aan Mevrouwe Abdissinne vant Munster binnen Ruremonde sal geschreven worden om haer klocke ende verders allent gheene waer toe zij gehouden is te laeten maecken ende in behoorlijcken staet van reparatie te laeten stellen, op pene dat hare thiende daer voor aengesproecken ende in arrest sal geleydt worden."

1754. „2 December, is geresolveert, dat den tijdelijcken schatheffer Heyn Voss sal betaelen uit de schatpenninghen deeser gemeente aen den meester klockengieter A. Petit het restant voort *hergieten* van de *kleine* klocke in de kercke alhier, welck aen hem in sijne reeckeninghe onder behoorlijcken quitantie sal gevalideert worden."

1755. „Geresolveert dat den tijdelijcken pey-borgemeester sal laeten toemaecken de galmgaeter aan de kerk met denne

offte andere latten, opdat geene duyven daer inne en connen komen, die door haere vuyligheit grooten schaede veroorsaecken soo aent gewulffsel als holtere werck, wie mede te laeten maecken vensters in de kerck gaeter, welcke een en ander aen hem onder behoorlijcke quit. etc."

1756. „1 September is geresolveerd dat den tijdelijcken borgemeester sal coopen een nieuw horologie koorde offtte seel, etc.

Het kerkhof.

De ligging van het kerkhof van Echt is een der mooiste van Limburg, mogen we gerust zeggen. Ofschoon Echt een der oudste plaatsen is van ons gewest en reeds vroegtijdig den naam van stad verkreeg en omgeven was met muren en grachten, had men in de nauwe sterkte altijd nog een ruime eereplaats open gehouden, om tot rustplaats te dienen voor de dierbare dooden. Nooit bracht men de afgestorvenen ver van hunne kerk, of woning ter ruste in een eenzaam veld buiten de muren, zooals op vele andere plaatsen geschiedde, maar te Echt legde men de overledenen ter ruste in de schaduw van het Tabernakel, midden in de plaats, kort bij huis en erf. Het is altijd zoo innig en heilzaam een kerkhof vlak om de Kerk. Want de doode wordt niet vergeten door den levende en de levende vergeet niet den dood, wanneer hij telkens bij zijn kerkgang langs de graven gaat.

Zelfs bestonden er in het vrij kleine stadje van eertijds twee kerkhoven, n.l. het groote kerkhof vlak om de kerk en het kleinere vlak achter het oude gasthuis, gelegen op den hoek van de groote straat en de gasthuissteeg, ter linkerhand.

Een derde kerkhof schijnt echter gelegen te hebben op een kwartiertje afstand ten noordwesten van de kerk in het veld de Breul en wordt heden ten dage nog genoemd „de geuzenkerkhof." [1])

De naam zelf doet ons vermoeden, dat men hier niet te doen heeft met een Katholiek kerkhof, maar misschien met een plaats, waar andersdenkenden begraven werden, of gesneuvelden uit een of ander gevecht in de buurt, of wanneer we

[1]) Men spreekt hier van „de" kerkhof. Eveneens van „de" bosch.

afgaan op geruchten en gissingen, dan zouden we hier te doen hebben met een zeer oude, misschien frankische begrafenisplaats.

Hoe 't zij, wij bepalen ons in dit opstel alleen tot het groote, mooi gelegene kerkhof, dat behoudens den kerkweg, de geheele kerk in een breed, rond terrein omsluit. Daar de kerk en het kerkhof zelf op eene verhevenheid liggen, komt het kerkhof ook van zelf hoog uit boven de lagere omgeving van straten en huizen rondom.

Sedert eeuwen wordt het kerkhof omgeven door eene gracht, welke in het laatste jaar ten deele verdween en weldra wel heelemaal gedempt zal worden. Zoo was het echter niet altijd, want er is een tijd geweest, dat om het kerkhof en ook om de geheele plaats geen grachten waren. Eerst toen men de tegenwoordige Geleenbeek een nieuwe bedding groef en zoodoende deze rivier tot nabij Echt verlegde, kon men overgaan om het stadje met watergrachten te omgeven en te versterken.

Dit gebeurde waarschijnlijk vóór 1300, omstreeks welken tijd Echt een vesting werd. Vanaf dien tijd dateert ook wel de kerkgraaf, die een vertakking is van de stadsgracht, welke laatste ten noorden het kerkhof van de diepstraat afsluit. Op de bekende kaart van Echt, welke omstreeks 1550 door Jacob van Deventer geteekend werd, bevindt zich reeds de kerkgraaf, zoodat deze zeker tusschen 1300 en 1500 gegraven moet zijn.

Het schijnt, dat vóór dien tijd het kerkhof werd afgesloten door eene steenen ringmuur. De grondresten hiervan ter lengte van pl.m. 25 meter werden aangestooten, toen men in de jaren 1857 en 1858 eene noodzakelijke verandering op het kerkhof aanbracht.

Daar de plaats n.l. te klein werd en ook omdat het regenwater vanaf den dam, langs de kerkhofgracht, afliep naar de kerk zelf en zoodoende het gebouw zeer vochtig werd, maakte men het plan om dezen dam, langs de gracht, weg te graven. Deze dam was opgeworpen, toen de oude muur verdween en toen de kerkhofgraaf begraven werd. In het rapport over de kerkvisitatie van het jaar 1660 wordt ook melding gemaakt van deze gracht, welke met een wal het kerkhof omgaf. De

visscherij in deze grachten werd door het gemeentebestuur verpacht.

Wegens den bovengenoemden hinder werd dan in de jaren 1857 en 1858, deze dam en een stuk van het kerkhof zelf in de rondte op eene diepte van ongeveer twee meter afgegraven.

Men begrijpt welk een luguber werk hier volbracht werd, wanneer men bedenkt, dat eeuwen lang hier begraven werd.

Men beweert, dat 1300 karren gronds vervoerd en opgestooten werden op den Echter Loop.

Naar aanleiding van deze werken vonden wij eene notitie gemaakt in een der eerste deelen der Publications (de la Soc. Hist. et Arch.) pg. 238:

„En nivelant en 1858 le cimitière d'Echt on a déterré près de la tour de l'église un sarcophage en pierre de sable, contenant entre autres objets une monnaie d'or à l'effigie d'un empereur romain."

Het is jammer, dat we niet meer achterhalen kunnen waar deze merkwaardige voorwerpen gebleven zijn, maar deze aanteekening bevestigt te meer, dat het niet onwaarschijnlijk is, dat deze plaats reeds een begraafplaats was van heidensche Franken of zelfs Romeinen. Volgens de traditie zou immers op de plaats der kerk vroeger een heidensche tempel gestaan hebben.

Op het Echter kerkhof vonden we slechts enkele oude grafsteenen meest in kruisvorm. Daar er vroeger zeker veel meer steenen hebben gestaan of gelegen, betreuren wij het ten zeerste, dat deze nu verdwenen zijn.

Zooals we helaas, ook op andere plaatsen zagen, merkten we in Echt ook, dat verschillende grafsteenen tot allerlei doeleinden gebruikt werden. Wij vonden er als dorpels van deuren gebruikt, of welke dienden als fundament onder pilaren, zelfs vonden we terug kruisen met afgekapte armen, welke brokstukken dienen als schamppalen op de hoeken van straten en huizen.

Oudere menschen verhalen, dat eertijds prachtige tafelsteenen, met wapens voorzien, lagen voor het oude huis der familie de Rhandaxe, ter plaatse waar nu het Ursulinenklooster staat. Ook lagen stukken grafsteenen voor den ingang aan de Zuid-

zijde der kerk, welke ingang bij het vergrooten der kerk, omstreeks 1871, vervallen is.

Daar men vroeger ook veel in de kerken zelf begroef, vooral priesters en adellijke personen, kunnen wij met recht veronderstellen, dat zich aldaar nog vele grafsteenen bevinden onder den plavuizen vloer der kerk.

In de oude archiefstukken en bescheiden vonden we, dat de adellijke Echter families in hun testament verlangden, na hun dood, bijgezet te worden bij hunne voorvaderen, welke in de kerk begraven waren.

Met zekerheid weten we, dat vlak voor het hoofdaltaar, dus op het priesterkoor begraven liggen de leden der adellijke familie in de Horst of van der Horst, welke familie eeuwen lang woonde op het voormalige kasteel van dien naam onder het gehucht Gebroek. Ook hunne opvolgers aldaar, n.l. de familieleden der van Holthausen's, vonden aan het hoofdaltaar hunne laatste rustplaats.

Verder werden in de kerk begraven alle overledene priesters, welke hetzij als pastoor, kapelaan of rector te Echt stierven.

Ook liggen in de kerk ter aarde besteld de leden der adellijke familie de Clant van de Geysberg van Verduynen, die reeds op het einde der 17de eeuw op Verduynen woonden, alsmede zijn familielid Gramaye († 1682) en Herman van Heerma, heer van Hilwinde († 1694), een Groningsche neef van voornoemden heer de Clant.

De echtgenoote van den Montfortschen drossaard Hovelmans en hare twee dochters Maria en Theresia, de stadhouder Groenen de Souret met zijn zoon de scholtis Groenen en zijne dochter, Gijsbert van Eyll, de Kolonel der Kroaten de Pavinowitz, de scholtis Wessem, de broer van den toenmaligen pastoor, n.l. de peyburgemeester Delsin, zijn slechts eenige personen, waarvan we met zekerheid weten, dat ze van 1674—1694 in de kerk begraven werden. Wanneer men den vloer der kerk zou openbreken, zou men vrij waarschijnlijk merkwaardige grafsteenen ontdekken.

Doordat echter de kerk meermalen geplunderd werd en de graven zelfs door woeste legerhorden werden geschonden en

opengebroken, zullen vele van deze merkwaardige steenen wel gebroken of voor altijd geschonden zijn.

De geschiedschrijver Fisen verhaalt van een dezer schanddaden uit het jaar 1397, dat de Luikenaren, die aan de zijde der Brabanters tegen Gelderland vochten en het Geldersche Echt binnenvielen, de graftomben der kerk openbraken, aldaar een rijken buit vonden.... en natuurlijk meenamen.

Ofschoon het begraven in de kerk begrijpelijkerwijze niet alleen zeer eerbiedig, maar ook zeer zorgvuldig moest gebeuren, schijnt men bij deze plechtigheid nog al eens ruw te werk te zijn gegaan.

Wij vonden althans een besluit van het Echter voogdgeding, waardoor er op gewezen werd, dat men de graven in de kerk behoorlijk diende dicht te maken.

„Einst en anfenckllick becroemen-de her pastor en gemeinte, dat diegene hunne bloedhverwanten in de kircke te begrave en daertoe die graver open gemaeckt, weder sollen behoirlick toe maecke ende eerlick mit steine wie voirhin belegge neffens verrichting der gerechticheit tot dienst der kircke.

Besluit op Vogtgedinghe 1617 maendagh nae derthienmisse (d.i. 13 dag na Kerstmis n.l. op Driekoningendag.)

Op het kerkhof zelf vonden we slechts enkele oude kruissteenen, langs den kerkhofweg geplaatst, welke steenen de volgende opschriften dragen.

Wij wijzen bij deze gelegenheid op de prachtige oude steenen, welke 3 à 4 eeuwen nog totaal ongeschonden bewaard zijn.

Deze massieve, eenvoudige kruisen, zijn in volle overeenstemming met het sterke eenvoudige geloof onzer voorvaderen, welke geen afgeknotte zuil of blok steen op hun graf wenschten, maar enkel een sterk kruis, het teeken van hun rotsvast geloof. Mogen ook wij dat voorbeeld navolgen en liever een onvergankelijk kunstig kruis verkiezen op het graf onzer dierbaren, dan de pronkerige nietszeggende monumenten, welke men helaas wel eens ziet op onze kerkhoven.

1.) Hier
ligt
begra
ven Derick
Demen van de
Brock en de Ma
ria sin
huijs
vrow
Ao 1625 †

2.) I. H. S.
Hier ligt
begrave
den eersa
men Peeter Wijnen gestor
ven den 23 Augustus Ao
1630 Godt trust de
siele

3). Op het kruis achter de kapelanie:
Boven een kruisbeeld in den steen uitgehouwen. Daaronder:

Hier lickt
begraven
Margridt Houben is gestorv
en Ao 1633 ende lickt ouch Cath
arina van den Eende starff Ao 1667
Allebeide geweesende housfrouw van
den schepen en de stadhelder Jan
Staes is gestorven den 14
Augusty Ao
1660
Bidt Godt
voor die
zielen.

Deze zeer mooie en goed bewaarde steen was waardig om te staan op het graf van den bekenden schepen Staes.

Van hem stammen waarschijnlijk af de Echter families Stassen, daar deze schepen elders ook wel genoemd wordt Stas en zelfs Stassen.

4) I. H. S. (Een hart waarin 3 nagels).
Hier ligt begraven Leonardus
Hoetmaker met sijn huysvrou
gestorven dee 17 xber (= December) 1762
(Daaronder een doodshoofd).

5) † I. H. S.
Maria
Hier light
begraven
die iersaeme Anna
van Halbeck Huisvrou
van Jan Joosten schepen
alhier starf den 8 iuli
Ao 1660
Godt troest de siele

6) I. H. S.
Hier ligt
begraven Claes Segmans
met Metge sien huisfrau
ende Dirick Segmans de starff
den 29 Aprilis Ao
1627 en de Lemarte Testelmans
sei huisfrau.
Godt genaedicht
die seelen.

7) *(Een uitgehouwen kruisbeeld).*

Hier licht begraven Reiner Mooers
sinder tijt borgemeister
deser stadt gewezen den man
van Tijs Wijnen die gestor
ven is anno 1667 den 28
februarius.
Godt zie die ziel genadigh.
(Daaronder een doodshoofd.)

De nieuwe grafsteen van den bekenden pastoor Ceuterich in 1850 te Echt gestorven, bevindt zich op eenige meters ten zuiden van de sacristie. Deze platte steen is echter reeds min of meer door verzakking onzichtbaar geworden.

Op de pastorie moet zich ook een grafsteen bevinden van een der oudste pastoors van Echt, met het volgende half onleesbare opschrift:

.... Barth. De Monte pastor in Echt
.... obiit XXII Maii.

d.i. Barthelomeus van den Bergh pastoor te Echt, stierf.... 22 Mei.

Deze pastoor is omstreeks 1575 gestorven.

Voor eenige tientallen van jaren bevond zich ter linkerzijde van den kerkweg de grafkelder der familie Michiels van Verduynen. Deze is daarna verplaatst ter rechterzijde, nadat de kerkgraaf achter de speelplaats der school voor een gedeelte gedempt werd.

Over vroegere gebruiken betreffende het kerkhof en over verdere bijzonderheden vonden we nog het volgende: [1])

(Uit register der magistraele vergaederingen, etc.). Ook

---

[1]) Cfr. ook ons artikel over de kosters van Echt.

was vroeger het kerkhof beplant met boomen, welke op tyd verkocht werden; tenminste op 2 Januari 1772 werd „geresolveert dat het slaghoudt der boomen staende op off langhs den kerckhoff, die den borgemeester R. Reynen tot profyte der gemeent selver heeft laeten planten, op bequaemen tydt aen de meestbiedende sal vercocht worden."

Op 26 meert **1772.**

„Is geresolveert doort Magistraet dat de boomen staande op de gemeentens groese langhs ende om den Kerkhoff gesnoeyt zullen worden ende dat op de ledige plaetsen jonge beilen (= abeelen) (door Joes Loostens aen eenen uytlander vercocht en men deswegens sal intrecken), geplant zullen worden."

Het schijnt dat het slechte voorbeeld van den magistraat, om het vee te laten grazen op het kerkhof ook onder de burgers navolging vond. Op een zware geldstraf werd voortaan verboden het vee aldaar te drijven:

„**1772.** Geen vehe van paerden, koeyen off schaepen magh „langhs de groes off naest den Kerkhoff mogen beweyden op „pene van thien ducatons".

Echt telt op het oogenblik in zijne kom 3 kerkhoven n.l. het groote om de Kerk, het kerkhof achter het klooster der E.E. Z.Z. Carmelitessen en de in 1917 opgerichte begraafplaats der E.E. Z.Z. Ursulinen.

Dit laatste ligt op een terrein, ter linkerzijde van den weg naar de Loop, bij de Beekbrug.

In de laatste jaren is het groote kerkhof aanmerkelijk schooner geworden door vele nieuwe grafmonumenten, opgericht boven de graven van vele edele Echter mannen en vrouwen, die ons zijn voorgegaan in den dood.

Met weemoed verlaten we dezen gezegenden grond, waarin zacht ter ruste zijn gelegd zoovele geslachten, zoovele dierbare voorvaderen, die hier afwachten den sidderenden bazuinstoot der „tuba mirum spargens sonum", laten we hopen voor allen tot de verrijzenis naar het eeuwige leven.

Tot den lezer richten wij tot afscheid, de innige vermaning der oude steenen:

Bidt Godt voor die siele!

De pastoors.

Alvorens de lijst met bijzonderheden van de Echter Herders te geven, zal het zeker interessant genoeg zijn, om eerst in korte trekken het geleidelijk ontstaan te lezen van de parochies, waarover deze Herders gesteld werden.

Men begrijpt, dat de grenzen, die in onze dagen de parochies zoo nauwkeurig omsluiten, in vroegere eeuwen niet bestonden, nog minder, dat er voor iedere stad of dorp een afzonderlijke priester ter behartiging van het zielenheil was aangesteld. Oorspronkelijk was de Bisschop de eenige Herder van eene zeer groote kudde, die hier en daar verdwaald leefde in bosschen en velden. Reeds in de derde eeuw echter meent men reeds afgedeelde hulpkerken te ontdekken, vooral nabij de brandpunten van het Christendom, zooals in de omgeving van Rome, Trier en Keulen. Ook in de omgeving van Tongeren en Maastricht, waar Sint Servatius werkzaam was, waren in de derde en vierde eeuw hier en daar priesters of diakenen geplaatst als zielzorgers voor de bewoners in dorpen en vlekken op het land. Talrijker waren deze vaste missieposten onder Sint Lambertus (pl.m. 709), toen reeds vele tientallen vaste parochiën waren opgericht in onze streken, echter zonder vast omschreven grenzen.

Dit gebeurde eerst door de z.g. kapitularen van Karel den Groote en van zijn zoon Lodewijk den Vrome. Zij bepaalden, dat de parochiën omsloten moesten worden door vaste grenzen en dat het ongeoorloofd was de inkomsten of tienden te heffen uit andere parochies of aldaar de H.H. Bedieningen uit te oefenen zonder reden. Hierdoor ontstonden voor en na de parochies, zooals wij ze nu kennen, maar men begrijpt, dat nu

nog de parochiën zeer groot en uitgestrekt waren wegens het kleine aantal priesters, die ter beschikking waren.

De oudste parochiën zijn daarom herkenbaar aan de groote uitgestrektheid der grenzen en aan 't tiendrecht, want ook al werd later de parochie weer gesplitst, toch moesten de tienden bij de eerste moederkerk blijven. Op deze nieuwe parochies werden dus pastoors of herders geplaatst, om het volk te leiden en te leeren de noodzakelijke waarheden, welke pastoors natuurlijk benoemd werden door den Bisschop.

Later werden door edelen, of kloosters, of steden ook zelf kerken gesticht en gebouwd en zij, of de erfgenamen vroegen voor die edele daad het recht, om zelf een priester aan die kerk voor te stellen. Dat noemde men patronaat-recht of collatie-recht. De Bisschop had dan slechts zijne goedkeuring of recht van institutie aan die voordracht te hechten.

Ook de Pausen behielden natuurlijk nog gedurende de middeleeuwen het recht van benoemen; later reserveerden zij zich dit recht slechts voor eenige maanden van het jaar, (pausmaanden.)

Met betrekking nu tot Echt, dat in vroegere eeuwen een zeer groote parochie geweest moet zijn, had het stift van Sint Servaas te Maastricht sedert het midden der 10de eeuw het Patronaatsrecht alhier, d.w.z. dat het Kapittel van Sint Servaas alhier den pastoor benoemde. Dit recht had genoemd stift ontvangen van de meer genoemde Gerberga, koningin van Frankrijk, als gemalin van Lodewijk van Overzee.

Toen echter in het jaar 1244 de kerk van Echt en hare rechten werden overgedaan door het Kapittel van Servaas aan het Munsterklooster te Roermond, ging ook blijkbaar mee over het recht, om den Pastoor te Echt te benoemen. Zooals dan ook uit het vervolg blijkt, maakte de Abdis van dit recht gebruik.

In het oude Bisdom Luik, waartoe onze parochie langen tijd behoorde, bestond o.a. een bepaling, dat geen pastoor mocht aangesteld worden of hij moest 25 jaren oud zijn, genoegzaam onderwezen en van ongerepte zeden.

Na deze korte bemerkingen, willen wij hier laten volgen de lijst van de Echter pastoors, zooals wij hunne namen vonden.

Volledig en volmaakt zal deze lijst wel niet zijn, men neme ze daarom met hare gebreken, zooals wij ze met eenige moeite samenstelden, bij het gemis van de zoo noodzakelijke bronnen.

Arnoldus. 1259 29 Juli.

Komt ook nog voor in 1265, 1269, 1272. Zelfs komt nog een Arnoldus voor in 1296. Wij hebben geen zekerheid of deze dezelfde persoon of een andere is. In het jaar 1259 komt Pastoor Arnoldus voor als scheidsrechter in een geschil met het Cisterciënser convent te Roermond, over de klok van Echt, die gebroken was. (Sivré, Roerm. Archief III pg. 205). Arnoldus, die in 1296 te Echt genoemd wordt als „investitus de Eghte" treedt op als scheidsrechter in een geschil van de voornoemde Munsterabdij met de abdij van Averbode (Maasgouw 30 Jaarg. pg. 53.)

Thomas Segnant (de Clivis.)
1390, 1 April.

Deze geleerde pastoor heeft in voornoemd jaar een geschil over betaling met Margaretha van Elmpt, abdis van het Munsterklooster te Roermond (Roerm. archief III pg. 249). Aldaar wordt hij genoemd „magister in artibus et sacra pagina bacalaurius, investitus van Echt". Komt in 1430 nog voor.

Johan (van) Essen.
1430.

Hij koopt op 14 Mei 1430 een huis te Roermond „achter der muyren opt oever by heeren Weerners thorne". (Roerm. Arch. III no. 264.)

Johannes De Monte of van den Bergh.
1467.

Dezelfde naam komt in 1450 voor onder de Kanunniken van den H. Geest te Roermond. Ook draagt de deken van het Kapittel te Aldeneyk in 1477, denzelfden naam. Deze laatste stierf in 1492 (Wolters, Notice sur Maeseyck pg. 140). Wij weten niet in welk mogelijk verband deze personen staan.

Lenart Gruyter.

Deze pastoor moet te Echt geresideerd hebben in het begin der 16de eeuw. Wij maken dit op uit een artikel, verschenen in „de Maasgouw" (Juli 1920) van de hand van Dr. J. S. van Veen.

Genoemde schrijver zegt aldaar, dat in de maand November 1554 de pastoor van Echt was overleden en dat deze omstandigheid aanleiding gaf tot eenige wrijving tusschen het Hof van Gelderland vanwege den Keizer, als hertog van Gelre en de Abdis van O. L. Vrouw Munster te Roermond.

Deze twist openbaart ons tegelijkertijd, wie te Echt de pastorie te vergeven had. De abdis beweerde, dat het recht van de pastoorsbenoeming altijd aan haar toekwam, het Hof echter, dat de Keizer, als hertog van Gelre, dit recht had, wanneer een pastoor in één van zijne vergevingsmaanden stierf. (Paus-maanden.)

Om de kwestie op te lossen besluit men, dat de Drost van Montfort de twee oudste pastoors der buurt hierover ondervragen zou. De pastoor van Montfort, n.l. Bado van den Graeff en de pastoor van Roosteren, Joannes Pollart doen daarop uitspraak.

In hunne verklaring leeren wij 4 Echter pastoors kennen, die van af het begin van 1500 tot 1554 te Echt geleefd hebben.

Van deze vier pastoors, wier namen wij laten volgen, zonder jaartallen, omdat deze in de genoemde verklaring niet worden opgegeven, was voornoemde Lenart Gruyter de eerste pastoor, dien zij te Echt gekend hadden.

Zooals blijkt, had de Abdis van Roermond de hand in deze benoemingen.

Charolus van den Gruythuys.

Hij was de zoon van „meyster Aernts van den Gruythuys." Omdat deze persoon nog niet gewijd was, werd de pastorie van Echt gepresenteerd aan den Roermondschen kapelaan Gregorius van Kaldenbergh.

Gregorius van Kaldenbergh of *de Kaldenburg.*

In het necrologium (doodenregister) der adellijke abdij van

Roermond komt voor: Aprilis XIII obiit Gregorius de Kaldenburg, pastor in Echt etc., waaruit dus blijkt, dat hij stierf op 13 April (zonder aangegeven jaartal). (Zie Publ. XIII, pg. 205).

Daar voornoemde Charolus van den Gruythuys, dus eigenlijk geen pastoor was te Echt, werd hem door Gregorius van Kaldenbergh een jaarrente van 16 goudguldens gegeven tot aan diens dood. Gedurende het leven van van Gruythuys had echter Gregorius van Kaldenbergh nog met andere moeilijkheden te kampen, doordat o.a. ook nog zijn recht op de pastorie betwist werd door een Luikschen priester, Hubertus genoemd. Daarom stelde Gregorius van Kaldenbergh voorloopig te Echt slechts een kapelaan in de bediening, totdat hij zelf na den dood van Charolus van den Gruythuys de pastorie waarnam, nadat de kwestie met Hubertus was opgelost. Het was geoorloofd in die dagen, dispensatie te geven aan een pastoor, om wegens gegronde redenen niet zelf te resideeren op een plaats, maar er tijdelijk een plaatsvervanger aan te stellen. Deze plaatsvervanger of vicarius moest dan behoorlijk door den eigenlijken pastoor onderhouden worden en mocht niets geven of beloven om zulk ambt te verkrijgen.

In deze jaren wordt een zekere Bernardus van Grevenbroeck genoemd „vice cureit" te Echt, hetwelk zooveel wil zeggen als vice-curé of kapelaan. Wij denken in dezen persoon bovengenoemden kapelaan, door Gregorius van Keldenbergh aangesteld, gevonden te hebben.

Petrus van Guylich.

Deze pastoor was de stiefzoon van den Echter schout, Cornelis van Ravensteyn. Zijne benoeming door de Abdis van het Munster gedaan, werd betwist door Joannes Pollart. Door de hulp der hertogen van Gelder en Gulick bleef echter Petrus van Guylich tot aan zijn dood gehandhaafd als pastoor te Echt.

Joannes Pollart ± 1554.

Hij wordt genoemd deken „decanus Aquensis" en verkrijgt eindelijk uit de handen van Jacoba van Erp, abdis van Roermond, de begeerde pastorie van Echt. Wanneer dit gebeurd is, kan niet opgemaakt worden, maar in 1541 is Agnes van

Barick abdis te Roermond, zoodat men zou moeten opmaken, dat pastoor Pollart vóór dien tijd te Echt gekomen is. Op Sint Nicolaasdag 1554 wordt pastoor Joannes Pollart genoemd „dominus decanus selyger" en hij stierf in November van dit jaar.

Bartholomeus De Monte of van den Bergh.
1577.

Deze pastoor onderteekent een schepenbrief uit het jaar 1577 als „pastor in Echt, Pausslich und richsnotarius bij hoff. Con: Ma: tzo Brussel geadmitteert." (De Maasg. 1912 pg. 37.) Zooals dus blijkt, was hij niet alleen pastoor, maar tevens notaris. Ook komt o.a. te Heel in 1556 een pastoor voor, die tevens notaris was, n.l. Heinricus de Forsa. (Maasg. 30 Jaarg. pg. 53.)

Pastoor van den Bergh was dus pauselijk en keizerlijk notaris tegelijk en in deze hoedanigheid kon hij dus ook testamenten ontvangen of instrumenteeren, zooals men dat noemde. Deze samenvoeging van ambten lijkt wel eigenaardig, maar werkte toch zeer heilzaam, vooral in die tijden van geweld, dat weduwen en weezen door wereldlijke heeren dikwijls onrechtvaardig werden te kort gedaan. De Kerk trok zich hun lot dan aan, doordat zij hare bedienaren soms toestond tegelijk een gewichtig ambt, als dat van notaris, te bekleeden. Men vergete ook niet, dat men in die jaren veel te strijden had met ontzettende rampen, als oorlog en pest. In die dagen was slechts zelden een wereldlijk notaris bij het besmettelijk ziekbed te krijgen, maar altijd een trouwe biechtvader, aan wien men dan gaarne zijne belangen over het geestelijke en ook tijdelijke toevertrouwde.

De grafsteen van Pastoor de Monte zou zich, volgens kapelaan Peeters, bevinden in de pastorie te Echt, met het volgende opschrift: ....Barth. De Monte pastor in Echt .... obiit XII Maii .... (d. i. Barth. De Monte, pastoor te Echt .....stierf 12 Mei.) De puntjes geven aan, waar het grafschrift uitgesleten en onleesbaar geworden is. Ook meenen wij in onze jeugdjaren grafsteenen in den tuin der pastorie gezien te hebben; ze schijnen echter nu, helaas, verdwenen te zijn.

Joannes Salden.

1590.

Deze en de namen van eenige volgende pastoors vonden wij aldus bij Peeters aangegeven, vanwaar wij ze echter niet zonder veel voorbehoud overnemen; vooral daar wij twijfelen aan de juistheid der jaartallen.

Godfridus Tesselmans.

1613—1635.

Peter Verbercht.

1635.

Deze pastoor zou terstond na zijn benoeming bedankt hebben. In de gemeenterekeningen vonden wij op het jaar 1631 een pastoor van Bergh, als ontvanger van het H. Kruis-altaar. Het is niet onmogelijk, dat deze dezelfde persoon is als de pastoor, hier genoemd „Verbercht".

Willem Probst of Prost.

1635—1659.

Hij was vroeger van de orde der Dominicanen uit het klooster te Calcar. Onder hem schijnen te beginnen de doop- en trouwregisters onzer parochie.

In een der ledenregisters der aartsbroederschap der Allerh. Drievuldigheid in de kerk van O. L. V. te Maastricht treffen wij in deze jaren als lid aan Guilhelmus Prolis, pastor in Echt. Zeer waarschijnlijk is dit dezelfde persoon, maar schreef men zijn naam foutief.

Willem Rarix.

1659—1662 (?)

Wordt genoemd „Curatus", later pastor van Echt. Zooals blijkt uit de jaren van zijn opvolger, zal het jaar 1662 wel niet juist zijn.

Johannes Philippus Hesius.

In 1659 reeds pastoor. Gestorven in 1676.

De naam Hesius (Hees) komt in deze jaren meermalen voor onder de geestelijkheid. Waarschijnlijk waren ook de pastoor

Henricus Hesius van Roosteren en diens broeder Philippus Hesius, lid en meester der broederschap van kapelanen van Sint Servaas (1560), zijne ooms of familieleden (Zie Maasg. 1915 pg. 45.)

Een zekeren Theodorus Hesius vonden wij in 1569 en 1592 als pastoor te Sevenum (Maasg. 1908 pg. 17) en een Willem Hesius, als pastoor te Venlo, (Maasg. 4 Jaarg. pg. 14.) Volgens zijn naam was Philippus Hesius, de Echter pastoor, afkomstig uit het dorpje Hees, in de Meijerij. Een broer van hem, Godefridus, was priester in Lauwe bij Kortrijk. In 1676 werd hij aangezocht om de kapelaanplaats te Echt te komen bekleeden.

Zooals blijkt uit een brief van een zekeren Jan Loddewijck, werd deze persoon, door pastoor Hesius naar Kortrijk gestuurd om zijn broeder over de kapelanie van Echt te spreken.

Het schijnt n.l., dat pastoor Hesius ziek was en daarom in die laatste oogenblikken nog wilde aanstellen, als opvolger, een hem bevrienden persoon, daar dit recht van aanstellen hem toekwam, zooals hij zelf zegt.

Na den dood van den Pastoor diende daarom voornoemde Loddewijck de volgende rekening in bij de erfgenamen van pastoor Hesius:

„Declaratie van hetgeene competeert aen Jan Loddewijck wegen den heer pastoir Johannes Philippus Hesius saliger.

Eerstelijk heeft den voorschreven heer pastoir saliger mij versocht om naer Vlaenderen te reysen te weten op een dorp genoempt Louwes, gelegen twee ueren verder als de stadt Cortryck ende aldaer gebrocgt eenen brief aen Heer Godefridus Hesius ende voorders mundlich denselven gesproecken aengaende de cappellanye alhier tot Echt ende alsoo seer periculeus reysen ende duyr teeren, stelle allendlich des daegs eene halve rijxdalder en op de selve reyse uyt geweest 12 daegen dus tsaemen ses rixdaelders".

Zijn broeder Godefridus Hesius bedankte echter voor de eer, welke hem de Echter Pastoor wilde aandoen en nu zocht deze laatste een anderen kapelaan of rector, dien hij vond in zijn landgenoot Antonius van den Boomen, ook uit de Meijerij. Op 28 Maart 1676 vraagt hij aan den Bisschop van Roermond verlof hiertoe.

De Echter bevolking en vooral de Magistraat beviel deze benoeming echter niet, te meer, daar in die dagen te Echt een tijdelijk kapelaan werkzaam was, die door zijn ijver en edele hoedanigheden zeer geliefd was, n.l. pater Baldewynus van de Carmelietenorde. Daarom wordt aan den Bisschop een smeekschrift gezonden, door zeer veel Echter personen onderteekend, om genoemden Pater te behouden en om Antonius van den Boomen te weren.

Uit den brief (in het Archief van het Bisdom) leeren wij genoegzaam kennen de niet al te beste verhouding tusschen Pastoor Hesius met de Regeerders van Echt. Er wordt o.a. gezegd, „dat indijen den voorsschreven Heer Pastoir (Hesius) becompt eenen capellaen van sijne natie, aerdt ende natuyre, gans ende geheel te voorsien staet, dat all veule ergere inconvenienten onder dese kennen te sullen opstaen, die ten langen lesten onverdraegelijk wesen, daerover dat mits desen ten hoogsten worden geclaeght, soo ist, dat wij voorsschreven borgemeesters, schepenen, gesworens, geërfden, naebueren ende ingesetenen om de voorsschreven proclamatiën mits desen commen te schricken" etc.

Het einde van de geschiedenis is, dat pastoor Hesius eenige maanden later sterft en dat Antonius van den Boomen niet kapelaan wordt te Echt. Wij vonden tenminste zijn naam nergens genoemd, maar wel vonden wij een prachtig getuigenis van dezen geleerden man, afgegeven door de schepenen van Lierop (N.B.), alwaar hij pastoor was. Het is hier echter niet de plaats om er verder over uit te wijden.

Te Echt bestaan nog verschillende familiën die den naam Hees dragen; deze zijn zeer waarschijnlijk afstammelingen van gehuwde familieleden van den Echter Pastoor Hesius.

Arnoldus de Jüngen of Jongen.
1676—1681.

Franciscus Delsing, Delsin, Dilsin of Delsingh.
1682—1703.

Volgens kapelaan Peeters kwam pastoor Delsing uit het Walenland met zijn broeder herwaarts. Van dezen laatsten

stammen de Echter familiën van dezen naam. Van dezen pastoor bestaan ook de registers der voormalige pastorie, volgens voornoemden schrijver.

Het karakter van pastoor Delsing leeren wij best kennen uit eene zeer interessante kwestie tusschen hem en zijn koster Lambert Frencken, tegenover den heer Clant van Verduynen. Het gaat over een begrafenis, waarbij vooral de koster te veel zou gerekend hebben en bij den Bisschop beklaagd wordt van het lijkkleed te hebben „ingeslikt"(!). Pastoor Delsing dient den Heer Clant, die nog al gierig aangelegd scheen, van antwoord in een brief aan den Bisschop van Roermond. In dezen brief, in het latijn geschreven, somt de pastoor zeer interessante begrafenisgewoonten op, welke te Echt bestonden.

Pastoor Delsing lijkt ons uit zijn schrijftrant geweest te zijn een vurig en doortastend man, die geen blad voor den mond nam. Onder zijn pastoorschap werden o.a. ook de stoelen en banken van het priesterkoor verwijderd, volgens bevel van den Bisschop, omdat deze plaatsen voor adel en magistraat zeer hinderlijk waren voor de goede orde in de kerk. 't Is te begrijpen, dat vele oude families slechts met veel tegenzin hiertoe overgingen en dat het meermalen tot oneenigheid kwam met den pastoor, die echter ten slotte overwon!

Onder de Echter archieven vonden wij nog met betrekking tot deze familie eene kennisgeving van overlijden van een zekeren Dirck Dielsinck, die als soldaat stierf aan de Kaap Hoorn. Deze kennisgeving lijkt ons interessant genoeg om ze hier tusschen te voegen:

„Ick onderschreven als eerste klerk van het soldij comptoir der Oost Indischen Compagnie, ter camer Hoorn, verklare bij desen dat Dirck Dielsinck van Echt bij Masijk uitgevaren Ao 1731 met het schip Cornelia, voor soldaat naar Oost-Indien op den 6 September 1732 aan de Caap is overleden. Conform de boecken ter camere van de voornoemde Compagnie berustende.

Actum Hoorn den 10 September 1735."

Was onderteekent J. D. Vries,
als eerste klerk.

get. J. Bennenbroek.

Johannes Christianus Oddaer.
1703—1733.

Deze pastoor was tevens landdeken en beneficiant van Sint Joost. Van 1719—1732 was hij beneficiant van het Sint Eligiusbeneficie te Roermond, waarvoor hij bedankte ten gunste van zijn broeder Willem Oddaer, die later pastoor te Maasbracht werd. Pastoor-deken Oddaer stierf plotseling te Maasbracht, terwijl hij bij zijn broeder op bezoek was. Hij werd te Echt begraven en zijn zieledienst werd op 16 Juni gehouden.

Augustinus Ambrosius Voorster, Vorster, Voster of Vosters.
1733—1762.

Hij werd benoemd op 26 Sept. 1733 en stierf op 14 Sept. 1762, waarna hij te Echt begraven werd.

Toen op den 14 April 1762 A. Vorster, pastoor te Echt, zonder testament overleed, bepaalde de Bisschop, dat de erfgenaam, Silvester Vorster, kapelaan te Straelen en broeder van den overledene, de nalatenschap kon aanvaarden onder de volgende voorwaarden:

Den Bisschop zou als jura betaald worden 20 schellingen en een boekwerk uit de bibliotheek van den overledene, als aandenken gegeven; aan het Seminarie zouden 3 pond Vlaamsch en aan de huisarmen van Echt twee malder rogge worden betaald. De erfgenaam zou eindelijk voor de ziel van den overledene 100 missen laten lezen.

Henricus Ghysen.
1762—1798.

Hij werd geboren te Nederweert. Door bisschop Hoensbroeck werd hij benoemd tot Landdeken van Echt en als zoodanig installeerde hij o.a. Johannes Franciscus Schoolmeesters als pastoor te Roosteren.

Deze pastoor volgde hem op, 22 November 1801, als landdeken van het ambt Montfort. Als eigenaardigheid vermelden wij nog, dat bij deze pastoor-installatie te Roosteren mede als getuigen aanwezig waren Alexander Clermont, pastoor van Maasbracht en Arnold Borrett, pastoor van Herten, welke

laatste de opvolger van Henricus Ghysen zou worden als pastoor te Echt.

Deken Ghysen ondervond te Echt de „zegeningen" van de Fransche Revolutie. Op 23 Aug. 1798 door de Fransche regeering tot deportatie gedwongen, moest hij zijn dierbaar Echt en het land verlaten en vluchtte naar Deurne in de Meijerij, alwaar hij den 19 Maart 1800 overleed.

Van pastoor-deken Ghijsen verhaalt men te Echt, dat hij tijdens de Fransche Revolutie zijne kudde niet wilde verlaten en dat hij bleef ondanks alle gevaren, die hem bedreigden. Hij las de H. Mis, zoo zegt men, in de kelders van het kasteel Verduynen, alwaar hem bij gebrek aan misdienaars, zijne nicht bij het dienen der H. Mis behulpzaam was.

In den nacht van 21-22 Augustus vluchtte hij noodgedwongen met de gebroeders Jan Schoolmeesters, pastoor, en W. J. Schoolmeesters, kapelaan te Roosteren, naar het canton Sittard.

Aldaar niet veilig trachtte hij Nederweert te bereiken, wat hem gelukte.

Te Echt werd ten huize van Jan Smeets, die den pastoor huisvestte en verborg de bewuste kamer verzegeld en alle goederen, welke zich aldaar bevonden geconfisceerd. Hij stierf in ballingschap ver van zijne geliefde parochianen.

Arnoldus Eduardus Aloysius Hubertus Borret.
1801—1802.

Geen Echter pastoor heeft misschien meer in zijne bediening te lijden gehad dan pastoor Borret. Hij werd geboren te Ravenstein in 1751, uit zeer achtenswaardige ouders. Zijn vader was paltz-grafelijk landrentmeester van het land van Ravenstein. Eerst schijnt deze Echter pastoor, kanunnik geweest te zijn te Dixmuiden, daarna pastoor te Herten. Nadat zijne pastorie aldaar verwoest was door de Franschen, van wie hij veel te lijden had, werd hij pastoor benoemd te Echt, ofschoon hij gedurende anderhalf jaar tevergeefs getracht had zijne benoeming tegen te houden.

Weldra werd hij zelfs tot landdeken gekozen, maar bedankte voor die eer uit vrees van vervolging.

Op 23 April 1801, kwam pastoor Borret met tegenzin naar Echt, omdat hij ook hier de tegenwerking der Franschgezinden doorzag.

Tien maanden lang heeft pastoor Borret het dan ook slechts kunnen uithouden tegen de oppositie, welke vooral uitging, zooals hij zelf aanteekent, van twee gebroeders Leurs, die uit Protestantsche ouders geboren waren. Eén hunner was maire of meyer en de ander notaris en met geweld wilden zij pastoor Borret doen vervangen door den Franciscaner monnik, pater Ceuterich, die in Echt nog al gezien was.

Pastoor Borret beschrijft zelf zijn wedervaren en verhaalt hoe in den vroegen morgen van den 13 Juni, vier gendarmen aan de pastorie kwamen kloppen, om den pastoor te zoeken. Dit onheilspellend bezoek schijnt echter meer bedoeld te zijn om den pastoor te doen vluchten, dan om hem gevangen te nemen. De pastoor liet zich echter niet bang maken en daar de Echtenaren hem zeer waren toegedaan, bleef hij voorloopig, terwijl hij in stilte de kerkelijke diensten hield in eene kamer, daar de kerk gesloten bleef.

Er slopen echter in die dagen Fransche spionnen en verspieders rond, die hier weldra achter kwamen, want den 11 Januari 1802, werd aan den pastoor alle dienst- verboden en werd hij zelfs door valsche getuigen aangeklaagd bij den prefect van Maastricht. Een veroordeeling van pastoor Borret volgde nu en hij werd tot de ijzers veroordeeld, waar ketenen en dwangarbeid weldra zijn deel zouden zijn.

Het schandelijke vonnis werd door de Franschen op alle hoeken der straten van Echt aangeplakt, maar gelukkig vluchtte de pastoor bijtijds, voordat de gendarmen hem konden gevangen nemen.

Door een hollen weg, dwars door het Doordt, vluchtte de arme banneling in den nacht naar Susteren, maar zich ook hier niet veilig achtende, zette hij zijne vlucht voort door de Echter bosschen naar Sint Odiliënberg.

Zijn trouwe kapelaan Joannes Heiligers volgde den herder in de ballingschap en verbleef verder te Cleef, terwijl pastoor Borret zich voorloopig te Boxmeer vestigde, totdat de tijden beter werden.

Toen door de Roermondsche rechtbank, op 28 October 1802 zijne vrijspraak uitgesproken en de ballingschap opgeheven werd, bood de Bisschop hem aan de pastorie van St. Stevensweert, in plaats van die van Echt.

Pastoor Borret bedankte echter en aanvaardde op 8 October 1803, de deserviture van Haren in het land van Megen.

Op 14 Maart 1806, werd hij Vicaris generaal over de districten Ravenstein en Megen en in Mei 1809, landdeken over dezelfde districten.

Hij verbleef in het dorpje Reek, te midden dezer landjes gelegen, alwaar hij op 26 April 1839, na een zeer verdienstelijk leven stierf.

Volgens kapelaan Peeters liet hij eenige gedrukte boekjes na, o.a. „Lijst der voornaamste schilders van Holland", „Onderwijzingen voor de eerste H. Communie" etc.

Het beknopt dagverhaal der lotgevallen van pastoor Borret is te vinden in de Publications etc. Jaargang 1889, pg. 41 en vlg.

Francisous Ceuterich.

1803—1840.

Zooals wij reeds opmerkten, was pastoor Ceuterich een Franciscaan uit het klooster te Linnich. Waarschijnlijk werd hij te Sittard geboren en trad in de orde der Minderbroeders. Later was hij beneficiant te Susteren en verzorgde hij van hier uit reeds met behulp van kapelaan Heiligers de parochie Echt voordat pastoor Borret benoemd was. Na de vlucht van pastoor Borret werd pastoor Ceuterich met veel eer en hulde te Echt voor goed binnengehaald.

Lange jaren heeft deze pastoor te Echt gewerkt en was er buitengewoon bemind, zoodat men nu nog, na een eeuw, met lof en eerbied over hem spreekt.

Waarschijnlijk had pater Ceuterich den eed aan de Fransche Republiek afgelegd, vandaar dat pastoor Borret in zijn dagverhaal over hem schrijft, „een pater, die door den Bisschop gesuspendeerd is."

Tot het jaar 1850, heeft Echt zijn beminden Herder mogen houden, want in dit jaar stierf hij, op den 19 November, in den ouderdom van 77 jaren.

Toch schijnt hij reeds in 1840 zijn ontslag genomen te hebben, want in dit jaar komt zijn opvolger pastoor Kerbosch te Echt.

Pastoor Ceuterich stierf te Echt, alwaar hij voor den ingang der sacristie begraven werd; aldaar dekt een platte tafelsteen zijn graf.

Henricus Kerbosch.

1840—1884.

Hij werd geboren te Roermond en was achtereenvolgens kapelaan te Stramproy en Weert. Daarna was hij langen tijd, tot aan zijn sterven, de waardige en zeer geliefde opvolger van pastoor Ceuterich.

Op 22 Dec. 1840, werd hij door den Bisschop van Luik alhier benoemd en op 11 Januari 1841, werd hij onder Mgr. Paredis in 't bezit der parochie gesteld.

Onder pastoor Kerbosch had in het jaar 1846 te Echt de beroemde missie plaats, o.a. door Pater Bernard gegeven. Door geheel de streek gaat in deze jaren als gevolg dezer missies een heilige vrees, die leidt tot een heerlijk opbloeien van christelijk leven. De missie duurde van 5—17 September en had o.a. tot resultaat, dat van de 4000 inwoners er 3000 naderden tot de H.H. Sacramenten.

Nog vertelt men van dit heilzaam werk der Redemptoristen onder pastoor Kerbosch. Het is een feit, dat de groote kerk veel te klein was, om bij de predicatiën de geloovigen toegang te verleenen en dat honderden buiten stonden.

Gedurende de heele nachten door werd biecht gehoord en de vurige Echtenaren plaatsten ladders tegen de hooge kerkramen, om door de stuk gebroken ramen naar binnen te klimmen en daar des te eerder een biechtbeurt te krijgen!

Op 15 Januari 1866, vierde pastoor Kerbosch onder groote belangstelling zijn feest als 25 jaar pastoor te Echt. In ons bezit bevindt zich een keurig Fransch gedicht van 142 verzen, bij deze gelegenheid gemaakt. Dit gedicht heeft als opdracht „La joie du bon Pasteur". Van meer belang voor het werk door pastoor Kerbosch lijkt ons de samenvatting ervan, neergelegd in een toespraak door een der kerkmeesters, bij die gelegenheid uitgesproken.

Voor de geschiedenis der Kerk ook, lijkt ons deze toespraak interessant genoeg om hier in haar geheel overgenomen te worden uit ons familieregister.

De Kerkmeester F. W. is aan het woord: „Na de welsprekende redenaars, die wij gehoord hebben en die zoo teregt hebben afgeschilderd al het goede, wat Pastoor Kerbosch voor het geestelijk welzijn der hem toevertrouwde kudde in deze afgeloopene kwart eeuw gedaan en verrigt heeft, zij het mij toegelaten eenvoudig en in korte trekken te schetsen, wat gedurende dit tijdvak op materieel gebied voor de kerk is tot stand gekomen.

Toen hij vóór 25 jaren zijn gewigtig herdersambt aanvaardde bevond zich onze kerk in een desolaten toestand; de vensters waren versleten en dreigden in te storten; het dak, de vloer, de banken bevonden zich in een allerellendigsten staat; aan misgewaad, lijnwaad en noodzakelijk zilverwerk was volslagen gebrek.

Buiten de kerk bevond zich de pastoreele woning, gelijk aan een vervallen huis. Kortom alles was gebrekkig en alles vereischte voorziening. Thans is die toestand omgekeerd. Onze prachtige tempel is van buiten gerestaureerd in den oorspronkelijken stijl, waarin hij gebouwd werd.

De glazen zijn in denzelfden stijl hernieuwd. Het dak en de banken gerepareerd of vernieuwd, de vloer van het koor en de kerk geheel opnieuw met nieuwe steenen (op het choor van marmer) aangelegd.

Op het choor prijkt een nieuw altaar, het eerste chef-d'oeuvre uit het beroemde atelier Stoltzenberg-Cuypers.

De sacristie is bijna geheel hernieuwd; aan misgewaad, lijnwaad en zilverwerk hebben wij wel is waar geen zoogenaamden overvloed of luxe, maar die zaken bevinden zich in eenen staat van te kunnen concurreeren met de beste kerken in Limburg.

Op het Kerkhof is in 2 jaren tijds een reuzenwerk verrigt, waartoe men meende meer dan tien jaren noodig te hebben.

Het pastoreel huis is in eene doelmatige nieuwe pastorij herschapen, die niets te wenschen overlaat en wel met slechts een betrekkelijk gering gemeente-subsidie van 1400 gld.

Die herstelling met zulke geringe middelen hebben wij hoofdzakelijk aan hem te danken, doch zonder indiscreet te zijn mag ik hierbij voegen, dat behalve het opzigt, dit werk ook is tot stand gekomen met aanzienlijke geldelijke opofferingen van hemzelven," etc.

Naast dit werk op stoffelijk gebied verzwijgen wij het door God alleen geziene reuzenwerk van pastoor Kerbosch aan het heil der zielen in deze zeer uitgestrekte parochie. Gedurende 43 jaren was hij te Echt pastoor, geëerd door de ouderen en als groot kindervriend bemind door de kleinen.

Als blijvend blijk van dankbaarheid der Echtenaren aan pastoor Kerbosch staat midden in de Echter kerk de mooi gestoken eikenhouten Communiebank, welke hem aangeboden werd bij zijn 40-jarig feest, als pastoor. Passender huldeblijk kon men den vromen Herder niet aanbieden en de oude Echtenaren, die pastoor Kerbosch nog gekend hebben, zullen hem zeker in hun gebed niet vergeten, wanneer zij voortaan met nog meer devotie neerknielen op deze bank, die een blijvende hulde zij der Echtenaren aan dezen Herder.

Zijne begrafenis op het kerkhof alhier had plaats op 26 November 1884.

Als slot geven wij nog het overlijdensbericht van Pastoor Kerbosch, zooals dit verscheen op 25 November 1884 in de „Courrier de la Meuse".

„Echt. C'est avec de bien vifs regrets, que le diocèse de Ruremonde apprendra le décès d'un des membres les plus honorables de son clergé, le révérend mons. H. G. Kerbosch, curé de cette paroisse.

Après une courte maladie, ce noble prêtre s'est éteint hier le 24 Novembre à l'âge de 74 ans, entouré de la plus haute estime de ses supérieurs et de ses confrères, suivi des regrets unanimes de ses chères ouailles, à la sanctification et au soulagement desquelles il a consacré les 43 dernières années de sa vie.

Prêtre respectable, modèle accompli de toutes les vertus sacerdotales, travailleur infatigable pour toutes les grandes causes, âme d'élite, d'une sagacité et d'une fermeté de caractère peu communes, sa mémoire sera honorée parmi les plus dignes."

Josephus Ernestus Hubertus Menten.
1884—1891.

Pastoor Ernestus Menten werd geboren te Roermond op 23 Maart 1834. Hij studeerde aan het bisschoppelijk College aldaar en later aan het klein Seminarie te Sint Truiden en aan het Groot Seminarie te Roermond. Op 19 April 1859, ontving hij alhier zijne H. Priesterwijding, waarna hij benoemd werd tot professor te Rolduc.

Na den dood van pastoor Kerbosch werd professor Menten benoemd als diens opvolger te Echt, alwaar hij verbleef van 1885 tot 1891.

Zijne plechtige installatie had plaats op 11 Februari 1885.

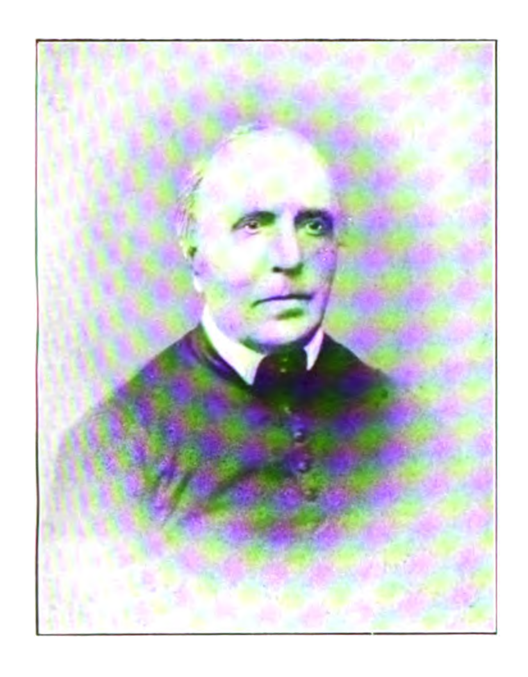
Te Echt heeft pastoor Menten veel gewerkt voor het heil der hem toevertrouwde zielen. H. Familie en Congregaties werden opgericht en door zijn bezielend woord bloeide het godsdienstig leven in onze parochie. Hij was een ware vriend der armen en een wijs raadsman in moeilijkheden. Onder zijn bestuur werd de parochiekerk, die van binnen gewit was, rijk gepolychromeerd. De effen glasvensters werden vervangen door gebrandglasramen, welke een rijk en stemmig aanzien geven aan de mooie gothieke hallen.

In een der zuidvensters vinden wij in de voorstelling van den H. Ernestus de gelaatstrekken van pastoor Menten. Hij hield ervan ook in de verdere geschilderde figuren der kerk hier en daar de patroonheiligen zijner vrienden aan te brengen met de gelaatstrekken der edele gevers. Kostbare paramenten werden door zijne zorg verkregen en de glorie der Echter kerkschatten is de heerlijke monstrans, die onder pastoor Menten door verschillende bijdragen verkregen werd.

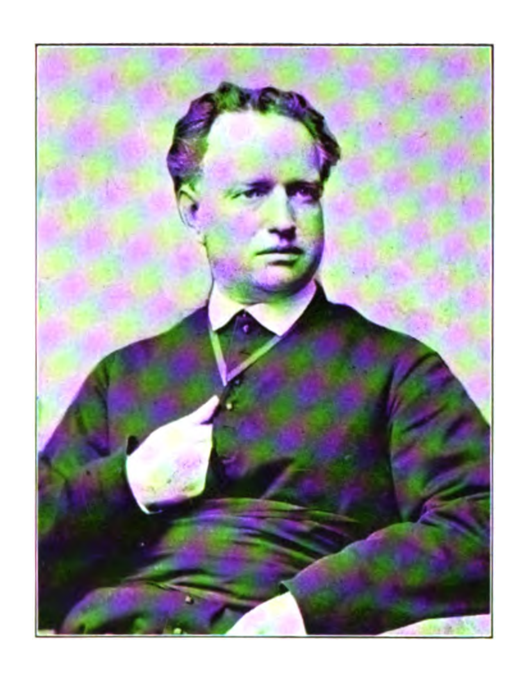
Slechts enkele jaren heeft Echt dezen even beminden als geleerden Herder mogen houden, toen hij in 1891 verplaatst werd naar de zware arbeiders-parochie van Sint Matthias te Maastricht.

Hier heeft hij gewerkt meer dan iemand misschien bevroeden kan tot aan den laten avond van zijn leven. Kerk en staat hebben hem tijdens zijn leven beloond met sprekende onderscheidingen.

Hij was o.a. Doctor in de H. Godgeleerdheid, protonotarius

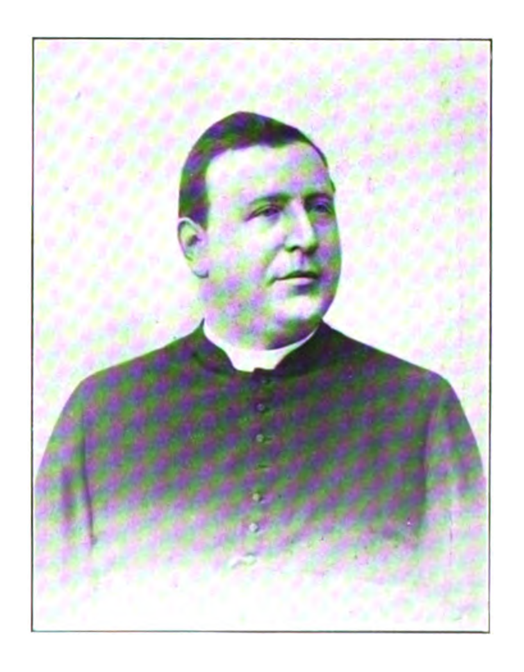
Pastoor Henr. Kerbosch.

Pastoor Ern. Menten.

Pastoor-Deken Fr. Herben.

Pastoor-Deken Will. Jaspar.

apostolicus, huisprelaat van Z. H., kanunnik van het Kathedraal Kapittel en deken van Maastricht etc.

Hij stierf op den 18den Mei 1920 in den ouderdom van 86 jaren.

Gebruik makende van zijn schitterende talenkennis en bereisdheid, schreef hij verschillende werkjes en was hij voortdurend correspondent van vele godsdienstige blaadjes. De gave des woords bezat hij bovendien in hooge mate en boeiend was hij altijd door de frischheid zijner woorden en de hartelijkheid waarmede zij gesproken werden.

Hij was een man van beteekenis, aan wien Echt bovendien veel te danken heeft.

Franciscus Herben.

1891—1908.

Hij werd geboren te Ulestraten in het jaar 1844.

Op 6 April 1867, tot priester gewijd, werd hij in hetzelfde jaar benoemd als professor aan het bisschoppelijk College te Roermond.

Vervolgens was hij kapelaan en rector te Sittard en daarna pastoor te Lutterade. Op 22 April 1891, werd hij als opvolger van pastoor Menten tot pastoor te Echt benoemd. Met schroomvalligheid betrad hij, volgens zijn eigen installatiepreek, den kansel, waar nog de nagalm hing van het welsprekende woord van zijn voorganger.

Onder pastoor Herben, werd Echt op 6 Juni 1895, tot dekenaat verheven en gescheiden met de omliggende parochies van het dekenaat Roermond.

Deze Echter pastoor werd weer na zooveel jaren de eerste verdienstelijke deken, welke waardigheid hij met eere vervulde, zoolang zijne gezondheid het toeliet. Op 15 Febr. 1905, werd deken Herben benoemd tot Kanunnik van het Kathedraal Kapittel.

Eene hardnekkige jichtziekte maakte hem echter in de laatste jaren zijns levens de bediening in de groeiende parochie te zwaar.

In 1908 vroeg en verkreeg de waardige Herder zijn eervol

ontslag en verbleef in het Sint Antonius-Gasthuis alhier, welk klooster onder zijn bestuur gebouwd en ingericht was.

Kort was echter zijne welverdiende rust, want na eenige maanden, op 19 Juli 1908, reeds stierf deken Herben tot groot leedwezen zijner parochianen.

De goede Herder, want zoo mag men hem kort en bondig noemen, om zijn zacht en goedig karakter, werd onder groote deelneming begraven op het kerkhof te Echt.

Een sierlijke grafsteen wijst de plaats aan, waar deze geleerde en beminde man ter ruste werd gelegd naast zijne edele voorgangers.

Wilhelmus Jaspar.

1908.

In 1858 te Beek geboren en in 1881 tot priester gewijd, doceerde onze tegenwoordige deken lange jaren de oude talen als professor te Rolduc. Na daarna eenige jaren als pastoor te Sint Odiliënberg werkzaam geweest te zijn, ontving hij in 1908 zijne benoeming als deken te Echt.

Onder zijn moeilijk maar zegenrijk bestuur kwam vooral het vereenigingsleven te Echt in ongekenden bloei. Daar het niet in onze bedoeling ligt de hedendaagsche geschiedenis te schrijven, laten wij deze zeer dankbare taak over aan het nageslacht. Moge de goede God nog lang dezen geleerden Herder bewaren tot heil van Echt en het dekenaat.

De kapelaans.

Waar de parochie te groot was, om deze alleen te besturen en te verzorgen, werden naast den pastoor aangesteld medehelpers, kapelaans genoemd. Deze werden vroeger gewoonlijk benoemd door de patroons van een of ander beneficie, wier benoeming bevestigd werd door den Bisschop.

Met den pastoor dienden zij de H.H. Sacramenten toe aan de geloovigen, gaven godsdienstonderwijs en zeer dikwijls bekleedden zij ook de functie van schoolmeester. Ook te Echt bestonden in oude tijden kapelaans, die tevens les gaven aan de jeugd.

Wanneer de inkomsten der kapelaans zoo gering waren, dat hun onderhoud onmogelijk bleek, werden dikwijls eenige beneficies vereenigd, opdat de inkomsten eenigszins voldoende zouden zijn.

Te Echt had zulks o.a. plaats vóór de opheffing van het oude Gasthuis ten voordeele van kapelaan Scheyven, toen in 1668, het beneficie van het Sint Catharina Gasthuisaltaar vereenigd werd met dat van O. L. Vrouw uit de groote kerk.

Van een eigenlijke kapelaanswoning vonden wij in oude stukken geen vermelding. Waarschijnlijk woonden de kapelaans toen bij den Pastoor in, of hadden zij hun intrek genomen bij welgestelde families.

Wel wordt er door kapelaan Rullenraedt in het jaar 1689, melding gemaakt van de goederen der kapelanie, waaronder „een huisje gelegen op 't Vrijthof, hetwelk de voornoemde kapelaan, wijl de arme van Echt daarop eene rente had van 1 malder rogge, den pastoor heeft afgestaan tegen een tuintje op 't kerkhof, wat insgelijks den pastoor wegens de gunstige laag werd toegekend. De kapelanie beurde de volgende renten:

uit Echt 20 malder rog en 3 vat haver, uit Maasbracht 4 vat rog en 2 kan zaad". (Peeters.)

De lijst der kapelaans, die wij hier laten volgen, zal wel niet volledig en volmaakt zijn, maar men bedenke, dat het zeer moeilijk is een volledige lijst samen te stellen van de waarnemers van een ambt, waarvan de dragers zoo licht aan verplaatsing onderhevig zijn!

Ook kan men aan de verschillende oude titels soms niet opmaken, of een pastoor, een kapelaan of beneficiant bedoeld is.

Een eigenlijke oprichtingsakte van de kapelanie vonden wij in het Bisschoppelijk archief, maar omdat deze te lang is en bovendien in het latijn gesteld is, laten wij haar hier onvermeld. Zij dateert uit het jaar 1628, met een bevestiging uit het jaar 1642, en bevat een overeenstemming met de beneficianten van het Echter gasthuis, om de beneficies te vereenigen en de opbrengsten ervan over te geven aan de kapelanie.

Bernardus van Grevenbroeck.
1554.

Hij wordt genoemd „vice cureit", hetgeen de beteekenis heeft van plaatsvervangend pastoor.

„Cureit" vindt men terug in het Fransche woord curé. Deze kapelaan is misschien wel dezelfde, die in 1560 te Roosteren als pastoor stierf, onder den naam van Bernt van Grevenbroeck. (Maasg. 1915 Pg. 32.)

Petrus Geijsen.
1639—1642.

„Hij werd ellendiglijk vermoord". (Peeters.)

Melchior de Laure.
1642.

Hij bedankte dadelijk. (Peeters).

Johannes Kleinen.
1642—1645.

Geboren te Schinveld, overleed plotseling te Echt op den

12 Sept. 1645 en werd te Roosteren begraven, alwaar Herman Kleinen, een bloedverwant, pastoor was. (Maasg. 3 Jaarg. pg. 521.)

Lambert van der Boom.
1645.

Deze Lambert van der Boom, die Peeters aldus aangeeft, behoort hier waarschijnlijk niet thuis. In het jaar 1676 wordt door pastoor Hesius, een zekeren pastoor uit Lierop (Meijerij), een landgenoot, genaamd Antonius van den Boomen, aan den Bisschop gepresenteerd als opvolger van pater Balduinus, tot dusverre de geliefde Kapelaan van Echt.

De Magistraat wenscht echter den Pater te behouden, daar men te Echt niet erg gesteld was op buitenlanders door den voornoemden pastoor voorgesteld.

Mathias Scheyven, Schijven of Scheven.
1651—1674?

Reeds in 1651, teekent hij zelf „sacellanus in Echt". (Gerechtsprotocollen 1645—33.) Ook was hij rector van het gasthuis. Onder kapelaan Scheyven is eene uitgebreide correspondentie gevoerd met het Bisdom, in verband met zijne verplichtingen tegenover pastoor Hesius en de kerk. Deze correspondentie lijkt ons niet interessant genoeg om ze hier uitgebreid te vermelden.

Pater Balduinus.
1676?

Hij was van de orde der Carmelieten. Van hem geeft de toenmalige heer van Verduynen, n.l. Clant, het volgende mooie getuigenis: „Ick onderschreven op deses nacht uit Vriesland en Groningen te huis gecomen synde van een reyse van twe maenden en dit briefken my voorgebracht synde, verclaere dat onsen Eerw. pater Balduinus is den allergeleersts in sermonen en catechizatien en allerexemplaerst van leven en sachmoedicheyt en alle andere deugden, also dat alle inwoonderen van Echt sich ten hooghsten verheught hebben over het faveur van

sijne hoogweerdigheyd den Heere Vicaris Generaal, van ons sulcken bequamen devote geestelycken Heerder toegezonden te hebben etc."

Volgens eene aanhaling uit het Bisschoppelijk archief, waaruit ook bovenstaand getuigenis genomen is, schijnt de kapelaanplaats van 1674—1676 gedurende twee jaren opengestaan te hebben.

Pater Hermanus.

1676.

Deze pater schijnt ook een tijd lang hier als helper van den pastoor dienst gedaan te hebben. Wij vonden dienaangaande het volgende uittreksel: „de pastoor is verschuldigd o.a. 48 pattacons voor het costgelt van Pater Hermanus aen den gerichtsschrijver Groenen".

Henricus Corten.

?—1680.

Kapelaan was hij tegelijk schoolmeester. Hij vertrekt in het jaar 1680 en wordt voor dit laatste ambt opgevolgd door den leek Lem (Lambert) Meuwissen. Dit blijkt uit een interessant stukje, hetgeen wij vonden in het bisschoppelijk Archief.

„Alsoo door het vertrek van den Heer Cappelaen Corten, geweesen Schoolmeester deser stadt ende Keerspel Echt, het schoelmeesterschap is comen te vaceeren ende dat in sijne plaetse eenen andere noodtsaeckelijk behoort gesteldt te worden ende gehoert het goedt rappoert ons gedaen van den persoen van Lem Meuwissen wesende een naebuer kindt, die voor alle uuyt heymsche behoiren geprefereert te woorden, soo ist dat wij Borgemeesteren deser stadt ende keerspel voorschreven den voorgenoemten Lem Meuwissen met het voorsschreven schoelmeesterschap wel hebben willen versien ende begiftigen, gelijk wij doen cracht deses op de gagie ende emolumenten gelijk sijnen voorschreven voersaets heeft gehadt ende genoeten, te weten sesthien rijckxdaelers voor jaer gehaldt, twee malder roggen van den armen om de armen kin-

deren te leeren, vier karren torfs ende van ieder schoelkindt gelyck voor desen.

Aldus gedaen tot Echt den 20 Julii 1680.

Onderstondt per ordonnantie van den Borgemeesteren:

G. Groenen.

Lem Meuwissen, Schoelmeester."

Leonard La Ros.

1670—1680.

Aldus volgens Peeters, eveneens de volgende met een verbetering in den voornaam.

Wilhelmus Wolff.

1680—1689.

Gulielmus Abrahams.

1689.

Hij bedankte terstond. (Peeters.)

Wilhelmus Rullenraedt.

1689—1703.

Hij plaatste een raam in de kerk te Maasbracht met het volgende opschrift: Wilhelmus Rullenraedt, sacellanus in Echt et xenodochii Rector p(osuit) 1697. Hieruit blijkt, dat hij ook evenals zijn voorgangers Rector van het gasthuis was. (Maasg. 1909 pg. 92). Hij schijnt later pastoor te zijn geworden in Holtum (Maasg. 1890 pg. 7).

Mathias van der Horst.

1703.

Hij was tevens Rector van het Gasthuis.

Johannes Denys.

1703—1712.

Later werd hij pastoor te Helden. (Peeters).

Hendrik Janssen.

1712—1715.

Arnold Jacobs.
1715—1717.

Johannes Van Horst.
1717—1727.

Renerus Leurs.
1727—1747.

Hij werd geboren te Maasbracht en overleed op 12 Sept. 1747 alhier.

Hij volgde Johannes Meuffels, uit Susteren, op in 1722, als beneficiant van het Sint Silvester-altaar alhier.

Johannes Nelissen.
1747—1749.

Geboren te Maasbracht, alhier overleden op 14 December 1749.

Jacobus Johannes Clermonts.
1749—1781.

Eveneens geboren te Maasbracht, overleed hij alhier op 7 April 1781.

Onder kapelaan Clermonts wordt reeds namens pastoor Vosters onderhandeld om een tweeden kapelaan te bekomen.

Deze aanvrage laten wij hier afdrukken, omdat de inhoud verschillende interessante bijzonderheden geeft. Zoo o.a. draagt de Echter Magistraat bij in het onderhoud van den tweeden kapelaan op voorwaarde, dat deze op alle Donderdagen van het jaar een H. Sacramentsmis zal zingen voor de gemeente. Bovendien op Zon- en Feestdagen zal hij de tweede Mis doen en verder behulpzaam zijn in de geestelijke bediening der parochie.

Het volgende stuk is getrokken uit het meergenoemde „Register der Magistraele vergaederinghen" en luidt als volgt:

„1 September 1762. Den Eerw. Heere Cappelaen Clermonts naemens den Seer Eerweerden Heere Vorsters, pastoor deser gemeente voorgesteldt hebbende de noodsaekelykheydt van eenen derden geestelyken offe tweeden cappelaen waertoe de

jaerlyxe subsistentie mankeerde en versogte dierhalve dat de gemeente daertoe mogte contribueeren; voorst gehoordt hebbende de moderne borgemeesters H. Stocx en P. van Eyll de welke proponeerde, dat daertoe de laest uytgegevene heyde vyfftigh boenders soude konnen gebruyckt worden, is door het voorsschreven Magistraet geresolveert:

dat overmits de vyftigh boenderen nieuwen laest uytgegeven heyde met desen jaere 1762 voor de eerste reyse den schadt moeten betaelen ende daer van alhoewel voor desen lopenden jaere uytgeschreven syn twe en een vierde cedulle naer proportie van twe cedulle ten voordeele deser gemeente op nieuws getrokken wordt vyftigh ducatons, dat eene gelycke somme alle jaeren uyt de schatcedulle aen den nieuwen aen te stellenen derden geestelyken, often tweden cappelaen dienende tot supplement van dessens subsistentie ofte competentie sal worden betaelt, mits conditie dat den selven „curatus" sal moeten wesen ende ***alle donderdaegen 't gansche jaer door H. Sacraments Misse tot voordeel deser gemeente sal gehouden syn te doen,*** behoudende voor hem verders syne libere intentie uytgenomen alleen, dat denselven insgelyx ***tot gerieff der nabueren alle Sondaegen ende heylige daegen tusschen de vroeg ende hoogmisse eene leesmisse sal gehouden wesen te doen,*** overlaetende aen syne hooghweerde de heere Bisschop tot Ruremonde om met overleg so noodig van voorsschreven onsen tydelycken eerw. heer pastoir den verderen last van de te doene functie so van predikken, kranken administreeren etc. verder te stellen so tot soulaes (verlichting) van de pastorie als cappelanye, van welcke te errigeerene twede cappelanye het Magistraet hun reserveerende de vergeevinge, verclaeren, dat ten tyde eenen uyt de gemeente daertoe bequaem synde de preferentie aen enen uytlandschen sal genieten, constitueerende hier mede den voornoemden Eerw. Heer Cappelaen Clermonts om met ende beneffens den landtschryver des ampts Montfort ende mede schepen alhier Johannes van der Leeuw hun ten dien eynde op costen deser gemeente te vervoegen tot Ruremonde by den Heeren geerffdens en aldaer ten eynde haere respectieve consenten daertoe mede te erlangen by requeste de nodige agreatie dier insgelyx te versoecken, verclae-

rende dat allen tgheene de voorsschreven Heere geconstitueerdens ten desen sullen komen te doen ende te handelen sal worden gehouden voor zoodaenigh vast bundig ende van al sulcke waerde al ofte de constituanten sulx selve present gedaen hadden, alles onder de nodige clausulen van ratihabitatie ende andere by de rechten gerequireerd".

In het jaar 1771 wordt door den Magistraat het verzoek herhaald en nogmaals de noodzakelijkheid van een derden geestelijke in deze parochie.

Blijkbaar evenwel wederom zonder resultaat.

Ondertusschen is echter pastoor Vosters gestorven en opgevolgd door deken Ghijsen. Deze pastoor schijnt echter evenmin als de Bisschop, de noodzakelijkheid ingezien te hebben, om nog een kapelaan te Echt aan te stellen en daarom komt hij natuurlijk in conflict met de regeerders der stad.

Deze laatsten zenden wederom een request naar den Bisschop van Roermond, om hun verzoek met redenen omkleed, aan hem voor te leggen.

Belangrijk genoeg om den inhoud is ook dit stuk om het hier weer te geven, overgenomen uit het Bisschoppelijk Archief (1773—1775).

„Doorluchtigsten en Hooghwaardigsten Heere.

De hangende en daegelycx aengroeyende differenten en oneenigheden tusschen den Eerw. Heer Gijsen, pastoor tot Echt en syne gemeente bestaen principalyck hierinne, dat de geheele gemeente ten hoogsten noodigh oordeelt en dus niet soo seer en tragt, dan dat de administratie van den godsdienst ende van de H. Sacramenten conform het Concil. tridentinum Xss. 21, cap. 4 aen de inwoners een tweede cappelaen curatus worde toegevoegt, etc.

Dat deese gemeente niet alleen ***bestaadt uyt duysent vijfhondert communicanten,*** maer dat de selve sig extendeert ***over de dry uhren in de rondte.***

Dat soo synde alhoewel men uw doorluchtigste Hoogwaardigheyt met waarheyt kan verzeekeren, dat het getal der inwoonders ***merckelyck meerder*** bedraegt en principalyck, alswanneer men daeronder comprehendeert diegene dewelcke

woonen in de huisen gelegen op de uiterste limiten van Echt als *Annendael* en *bygelege pachthoven,* de *spaensche huizen* by *Saeffelen, het nieuw dorp oft Koningsbosch,* voort grootste gedeelte over de twee en eene halve ure van Echt gesitueert en welcke inwoonders des niet te min notoir onder de jurisdictie van Echt en gevolgentlyck onder de kercke aldaer gehoorende, volgens conventie bij den Heere pastoor Gijsen van Echt voorsschreven met de Heere pastoor te Vlodrop respectievelyk ende te Saeffelen Gulix territoir ingegaen (: qua authoritate et fundamento nescitur) aldaer tot Vlodrop respectievelyck en Saeffelen te kercke gaan niet alleen, maer aen de selve door gemelte respectieve Heeren Pastoiren gesubministreert worden alle H. Sacramenten, selfs op Paesschen. Waeruit daer en boven veele schaedelycke en onaengename gevolgen, nopende het punt van jurisdictie, voort toecomende te duchten syn, dit generaal getal der inwoonders van Echt inquam bedraagt sig *met de militairen*[1]) *hun in deese gemeente* ophoudende, over de *achttien hondert communicanten* van welck selve getal de kinderen die vooral in de christelycke leere en godsdienst behooren geinstrueert en opgebracht te worden ruim uitmaecken, soo is in confesso onwederspreckelyck, dat een derde zielzorger worde aengestelt en besorgt, die besonderlyck gerequireert wordt ten tyde van contagieuze ziecktens, als wanneer de gemeente onmogelyck door twee zielzorgers kan bedient worden, etc.

En dit gaat soo verre, dat op Son- en heylige dagen, besonderlyck int winter saisoen 70, 80 jae altemins hondert menschen te laet ter kercke komen en sommige int geheel geene Misse hoiren, uit oorsaecke, dat die gene in de vroegh misse geweest syn met geene mogelyckheid op de tydt konnen te huys wesen, dat de andere op syn tydt in de hooghmisse kunnen komen, welck gepreevenieert en tot gerief der ingesetene met eenen derden priester en zielzorger kan gereguleert worden.

Dat wylen den Eerw. Heer Vorster laest geweest synde

---

[1]) Deze militaire bezetting slaat op het bosch- en veeoorlogje met Waldfeucht, etc.

pastoir tot Echt sulx alles gekonsidereert en overwogen hebbende, de regeerders differente maalen in persoon versoght heeft en selfs by vergaederinghe van den Magistraat door den Eerw. Heere Capellaen respectieve ende door synen doenmaligen deservitor, nu pastoir tot Linne, heeft laten versoecken om bedacht te wesen ende te sorgen dat eene tweede cappellanie worde geerigeert met last van zielzorge ende daertoe voor de bequaemste en gerequireerde middelen voorgestelt de unie van de twee beneficien van St. Jan respectieve en St. Catharina authaer (dat deze uitdoen 60 en 40 pattacons) etc."

Johannes Heiligers of *Heyligers.*
1781—1801.

Hij werd geboren te St. Odiliënberg en overleed als pastoor te Montfort in 1833. Deze kapelaan heeft de harde vervolging geleden onder de Fransche Revolutie en later. Toen pastoor Ghysen gevlucht was naar Brabant, bleef hij hier op zijn post. Overdag wist hij zich te verschuilen en 's nachts trachtte hij zooveel mogelijk de zieken bij te staan en de H.H. Sacramenten toe te dienen.

Daar de kerk gesloten was, las hij de H. Mis gedurende die beroeringen in eene kamer van een huis, behoorende aan Frans Meuwissen in de Wijnstraat.

Tenslotte is ook hij met zijn pastoor Borret moeten vluchten.

Daar Echt in de laatste jaren der 18e eeuw van geestelijke herders verstoken was, gingen de meeste geloovigen naar Susteren ter kerke, om daar de H. Mis bij te wonen en de H.H. Sacramenten te ontvangen.

Daar leerde men toen kennen pater Ceuterich, dien men later als pastoor van Echt binnenhaalde.

In 1797 vraagt deken Ghijsen in een latijnschen brief verlof aan den Bisschop, om de jurisdictie-macht van kapelaan Heiligers te verlengen.

Aldaar noemt voornoemde deken hem „een kapelaan van ongerepte zeden, trouw en om het ijverig vervullen zijner bediening ten zeerste prijzenswaardig."

Kapelaan Heiligers is zeker een der meest verdienstelijke kapelaans van Echt geweest.

Nicolaas Ambrosius Stals.
1803—1811.
Geboren te Maseyck en alhier in den ouderdom van 35 jaren overleden en begraven (Peeters.)

Johannes Janssen.
1811—1813.
Eveneens geboren te Maeseyck (Peeters.)

Michaël Frencken.
1813—1818.
Geboren te Bree, alhier overleden (Peeters.)

Leonard Driessen.
1818—1823.
Werd geboren te Weert. Later pastoor van Vlodrop en Neeroeteren. Hij stierf te Hamont (Belgisch Limburg).

Franciscus Joannes Emmanuel Jacobs.
1823—1825.
Afkomstig van Weert. Later pastoor te Maasbracht, alwaar hij in 1826 stierf den 19den November.

Christiaan Leenaarts.
1825—1830.
Geboren te Stramproy, later werd hij pastoor te Posterholt, alwaar hij in 1851 stierf in den leeftijd van 49 jaren.

Johannes Henricus van Wezel.
1826—1838.
Geboren te Wichen. Hij werd het eerst als 2e kapelaan alhier aangesteld. Daarna was hij kapelaan te Meerlo, waar hij in 1854 in den ouderdom van 57 jaren overleed.

Petrus Verschueren.
1830—1848.
Geboren te Weert. Achtereenvolgens was hij later pastoor te Limmel en Ell. Hij stierf op 4 Juli 1866 in den ouderdom van 62 jaren.

Joannes Franssen.
1838—1839.

Afkomstig van Nederweert. Van hier uit werd hij benoemd tot pastoor te Gelinden en daarna te Kempt.

Sigebertus Peters.
1839—1841.

Geboren te Kessel aan de Maas op 13 October 1814. Priester gewijd te Luik op 11 Aug. 1839, kapelaan te Echt en daarna professor aan de Latijnsche scholen te Venray 15 Sept. 1841. Daarna kapelaan te Herten op 18 October 1844. Hij was verder pastoor te Geysteren 30 Juli 1856 en te Ottersum 30 Sept. 1859.

Hij overleed op 27 Mei 1873. (Maasg. 1908, pg. 95.)

Henricus Tindemans.
1841—1850.

Geboren te Weert. Later kapelaan te Ell en pastoor te Ittervoort. Hij nam zijn ontslag als zoodanig in 1862.

Engelbertus van Haeff.
1848—1851.

Geboren te Meerloo 26 Febr. 1817. Onderprovisor te Rolduc 8 April 1843. Priester gewijd te Roermond 1 Sept. 1844, kapelaan te Bergen 1 Oct. 1845, kapelaan te Echt en daarna te Kessel.

Hij werd de 1ste pastoor van Peij, op 2 Juni 1859, alwaar hij veel verdiensten verwierf door het oprichten der parochie en het bouwen der kerk.

In 1873 werd hij pastoor benoemd te Geleen en op 30 Juni 1874 te Ottersum. Hij vroeg zijn ontslag in 1889 en stierf te Meerlo op 2 Febr. 1902.

Antonius van Valkenburg.
1848—1851.

Hij werd geboren te Gemert (N.B.) op 22 Januari 1822 en vestigde zich op jeugdigen leeftijd met zijne ouders te Venraij. Hij werd priester gewijd te Roermond, op 10 Aug. 1846. Om zijne theologische studiën voort te zetten, werd hij naar de

Propaganda te Rome gezonden, doch moest wegens de revolutionnaire woelingen in 1848 de eeuwige stad verlaten.

Den 1 Juli 1848 werd hij benoemd als kapelaan te Echt en 1850 als zoodanig te Horst. In 1856 volgde zijne benoeming als kapelaan aan de Sint Servaas te Maastricht. In 1860 werd hij rector van de Kapel van Sint Jan te Merselo en in 1868 op 30 September pastoor te Arcen.

In Juli 1888 eervol ontslagen, overleed hij te Venraij op 7 December 1902.

Antonius van Valkenburg was voor het eerst te Echt als 3de kapelaan.

Leonard Dassen.

1850—1858.

Geboren te Stein, gestorven te Echt den 14 Januari 1858, in den ouderdom van 34 jaren.

Henricus Baggen.

1850—1856.

Kapelaan Baggen heeft te Echt vooral veel verdiensten gehad, doordat hij de Echter jongens opleidde in verschillende vakken en zoo klaar maakte voor de eerste klassen van het gymnasium. Meerdere Echter priesters danken aan hem hunne eerste opleiding.

Na Echt werd hij kapelaan te Wijk en Sittard en overleed als pastoor te Oirsbeek.

Joseph Smidts.

1851—1873?

Hij werd geboren te Weert en werd later benoemd tot pastoor te Grathem.

Gerard Peeters.

1856—1865.

Geboren te Tegelen 1829; kapelaan te Echt na zijn priesterwijding in 1856 en daarna te Blerick. Hij stierf als pastoor te Wijnandsrade in 1881 (30 Maart).

Kapelaan Peeters is de schrijver geweest van een boekje, hetwelk wij meermalen gebruikten en aanhaalden. Genoemd

boekje is getiteld „Echt in vroegere en latere tijden" en verscheen in het IVde deel dezer Publications, etc. (1867).

Jacobus Snijders.
1858—1859.

Geboren te Stramproy, stierf hij plotseling te Echt den 4 Juli 1859, in den ouderdom van 32 jaren. Te voren was hij gedurende twee jaren te Buggenum als kapelaan. Hij was de laatste 3de kapelaan te Echt, daar in deze jaren de parochie Peij werd opgericht.

Henricus Daemen.
1865—?

Hij werd geboren te Bingelrade en was vervolgens kapelaan te Blerick, Echt en Sittard. Het laatste was hij pastoor te Roggel. Als rustend pastoor stierf hij in 1916 te Sittard.

A. J. Voncken.
1873.

Geboren in 1847. Priester gewijd in 1872 en in 1893 kapelaan te Echt. Sedert 1897 is hij pastoor te Beek, alwaar hij in 1922 zijn 50-jarig priesterschap vierde.

Gerardus Henr. Jac. Hub. Kerbosch.
1871—1889.

Geboren te Roermond 12 Febr. 1846; priester gewiid aldaar in 1869; van af dit jaar kapelaan te Heythuyzen tot 1871; van af 1871—1889 kapelaan te Echt; daarna tot 1892 pastoor te Jabeek en te Nederweert tot 1903; in dit laatste jaar werd hij tot pastoor-deken benoemd te Weert, alwaar hij plotseling stierf op 27 Sept. 1910.

H. H. Reijnen.
1881—1892.

Geboren te Meerlo 13 Mei 1855. Priester gewijd op 20 Maart 1879. Kapelaan te Middelaar 30 Sept. 1879, te Echt 31 Dec. 1881 en in 1892 in dezelfde functie te Ottersum. Pastoor te Oirlo sedert 6 April 1902.

P. F. H. Willemsen.

Geboren in 1854 te Roermond. Priester gewijd 1876. Sedert 1900 pastoor te Swalmen. Gestorven te Roermond op 12 Febr. 1921.

Henricus Willemsen.
1882—1902.

Geboren in 1858 te Roermond. Priester gewijd 1882. Sedert 1902 pastoor te Buggenum.

Josephus Drummen.
1892—1909.

Geboren te Wijnandsrade 22 Maart 1865, priester gewijd te Roermond 1889, kapelaan te Grathem 1889, kapelaan te Echt 1892, pastoor te Born van af 1909. Gestorven te Born op 28 Juli 1921.

Ern. Biermans.

Geboren in 1870, priester gewijd in 1896 en o.a. tot 1906 kapelaan te Echt, daarna aan Sint Servaas te Maastricht. Sedert 1921 pastoor te Elsloo.

Ch. Op de Coul.

Geboren te Roermond 1867, priester gewijd in 1893, kapelaan te Sint Odiliënberg en daarna te Echt. Rector van het gesticht Calvarieberg te Maastricht en daarna in 1918 pastoor benoemd te Swolgen-Tienraij.

Christ. Neis.

Geboren te Munstergeleen, priester gewijd te Roermond, daarna kapelaan te Slenaken, Sint Pieter, Echt tot 1911 en Voerendaal.

Henr. Brentjens.

Geboren te Herten 1885, priester gewijd 1910, kapelaan te Echt en daarna, vanaf 1914, Professor aan het Bisschoppelijk College te Weert.

Jos. van Kessel.

Geb. te Roermond 1883, priester gewijd 1909, professor aan het Bissch. College te Sittard, kapelaan te Echt sedert 1911.

Franc. Custers.

Geboren te Sittard 1885, priester gewijd 1911, kapelaan te Oirsbeek, kapelaan te Echt van af 1914. In 1923 benoemd tot kapelaan te Heerlen, met opdracht tot het oprichten van een nieuwe parochie te Schandelen, aldaar.

Jan Goldschmitz.

Geb. te Roermond 1885, priester gewijd 1910; vanaf dit jaar professor aan het Bisschopp. college te Weert; kapelaan te Echt van af 1923.

Echter priesters.

Na de lijst der dienstdoende Geestelijken te Echt, willen wij nog laten volgen een lijst van priesters, die, zooals wij vermoeden, te Echt geboren zijn. Evenals de vorige lijsten wel niet geheel volledig of volmaakt zullen geweest zijn, zal ook de volgende misschien wel een onnauwkeurigheid of onvolledigheid hebben.

1400. *Matheys Perijt, Peuse of Peuyt van Echt.* Kanunnik en vice-proost van het kapittel van den H. Geest te Roermond.

1450. *Paul Provijnen van Echt.* Kanunnik der Sint Pieterskerk te Sittard.

1642. *Hendrik Micheels* of *Michaelis van Echt.* Kanunnik te Susteren en beneficiant van Sint Jan te Echt.

1670. *Michaël Geeten.* Hij was een zoon van Henricus Geeten, burgemeester en schepen. Deze priester werd op 2 Oct. 1670 gekleed en op 25 Oct. 1671 geprofest in de orde der Dominicanen te Sittard.

Later werd hij prior van het klooster en stierf op 24 Juni 1694.

1672. *Petrus Geeten.* Een neef van Michaël voornoemd. Hij werd geboren te Echt op 14 Sept. 1672. Gekleed op 2 Juli 1691 en geprofest op 16 Juli 1692, in de orde der Dominicanen te Sittard. Hij werd licentiaat in de Theologie. In 1707 vinden wij hem als professor in de Theologie te Leuven. Daarna prior te Sittard. Daarna als „regens secundarius" te Leuven en werd wederom prior te Sittard, maar bedankte na 3 jaren als zoodanig. Daarna treedt hij op als Directeur van Sion te Kortrijk en werd in 1723 bevorderd als „Professor primarius Theologiae" te Mechelen. Hij werd prior nog eens, maar bedankte op 6 Aug. 1724.

Deze groote Echtenaar stierf betrekkelijk jong, op 5 Juli 1729.

1689. *Johannes Bapt. Geeten.* Gekleed op 28 Sept. in de orde der Dominicanen te Sittard. Geprofest op 30 Oct. 1698. In 1720 komt hij nog voor als „confessarius sororum" en eveneens vinden wij hem als supprior.

1706. *Anthoninus Donners.* Zoon van Theodorus Donners en Cath. Geeten. Geprofest in de orde der Dominicanen te Maastricht op 18 Mei 1706.

1712. *Lambertus Donners,* broeder van Anthoninus, geprofest in dezelfde orde op 4 Jan. 1712.

1740. *Philippus Geeten.* Hij stierf als pastoor te Grave in 1771 en was beneficiant van het altaar van Sint Jan te Echt.

1751. *Alexander Clermonts.* Geboren 1751. Priester gewijd te Roermond, alwaar hij in 1775 een theologische thesis verdedigde. Hij werd later pastoor te Maasbracht, alwaar hij plotseling stierf in 1825, door eene beroerte getroffen op den preekstoel. Deze even geleerde als beminde priester en Echtenaar moest tijdens de Fransche Revolutie meermalen vluchten. (Zijn lotgevallen vindt men in „de Maasgouw" 4e jaarg. bl. 648).

1753. *Mathias Smeets,* 2e zoon van schepen Jos. Smeets van Zwaantjeshof. Hij werd geboren op 3 April 1753 en stierf te Echt, 13 Dec. 1796.

1762. *Johannes Matheus Alberts.* Hij werd op 13 Dec. 1762 te Echt geboren en trad eerst als soldaat in den krijgsdienst. Op lateren leeftijd eerst priester geworden, trad hij in de orde der Franciscanen.

Op 4 Aug. 1796 legde hij zijne gelofte af in het klooster Slavante te Sint Pieter bij Maastricht en op 3 Dec. 1796 werd hij priester gewijd. Uit het klooster verdreven, werd hij op 3 Dec. 1817 pastoor benoemd van de vereenigde parochiën Borgharen en Limmel.

Tot 1828 bestuurde hij deze parochiën met veel toewijding en overleed in dit jaar te Doornik.

Ook pastoor Alberts schijnt den eed aan de Fransche Republiek te hebben afgelegd. (Cfr. Publications etc. 1873, pg. 512.)

1800. *Gerard Meuwissen,* geb. 22 April 1800 te Pey-Echt. Priester gewijd 17 Sept. 1826 te Munster, pastoor te Neerlanden 1 Oct. 1826, overleden aldaar 22 Oct. 1875.

1803. *Petrus Smeets,* geboren te Echt 18 October 1803. Te Luik priester gewijd op 24 Febr. 1831, werd hij kapelaan te Susteren en in 1839 pastoor te Guttecoven. In 1846 werd hij pastoor te Herkenbosch en in 1853 te Maasbracht. Hij stierf op 8 Mei 1860.

In de eerste jaren der 19de eeuw zijn geboren twee Echtenaren, die later priester gewijd werden en pastoor waren in België, n.l. *Meuwissen,* pastoor te Neerlanden (B.) en ***Franciscus van Helden,*** pastoor te Rothem (B.)

1809. *Peter Renerus Maessen.* Geboren te Echt, Aug. 1809; priester gewijd 23 Dec. 1843 en daarna kapelaan te Herkenbosch en Sevenum, pastoor te Wanssum 1862 en daarna rustend vanaf 1883. Hij stierf op 21 Maart 1900 te Wanssum.

1814. *A. Meuwissen.* Geboren 1814; priester gewijd 1841; pastoor te Herkenbosch 1858; pastoor te Wessem 1874; nam zijn ontslag 1881 en stierf te Echt in 1883.

1817. *Petrus Joannes Maesen.* Geboren te Pey 1817, priester gewijd 1843. Directeur van het Bisschoppelijk College te Weert 1852, overleden op 26 Sept. 1884.

1819. *Hubert Peys.* Geboren 1819, priester gewijd 1843; pastoor te Melick 1862; gestorven 1874.

1819. *Petrus Johannes Welters.* Geboren 1819, priester gewijd 1847; kapelaan te Baarloo (1848) en later te Elsloo; pastoor te Itteren 30 Sept. 1868; gestorven te Echt.

1824. *Hubertus Ingendael,* geboren 1824, priester gewijd 1852; kapelaan te Schinnen en pastoor te Bergen 1874 en op 22 Jan. 1875 als zoodanig geïnstalleerd. Eervol ontslag October 1893 en gestorven te Echt op 5 Jan. 1901.

1824. *Gerardus Meuwissen,* geb. te Pey 1824. Priester gewijd 1847, kapelaan te Venlo, Beegden, Weert van 1854—1857. Daarna te Beegden, alwaar overleden 1859, op 21 Juni.

1824. *Gerardus Hubertus Gradus,* geboren te Echt 1 September 1824.

? *Philippus Gradus.*

± **1830.** *Josephus Reijnen.* Gestorven als kapelaan te Steijn in 1856.

1830. *Hubertus Maessen.* Geboren 16 Maart 1830. Priester gewijd 1856, assistent te Weert 1856—1857, kapelaan te Heyen

1857, te Wanssum 1862 en Schinveld 1865. Rector te Sweykhuyzen 1873; pastoor te Born van 1879 tot 1895. Eervol ontslagen, sterft hij te Peij 15 Juli 1900.

1839. ***Leonardus Sevriens,*** geboren 18 Januari 1839, priester gewijd in 1863, kapelaan aan de Kathedrale Kerk te Roermond, pastoor te Nederweert 1884, pastoor-deken te Wijk 1889, pastoor-deken van Sint Servaas te Maastricht 1893. Hij was bovendien proost van het Kapittel te Roermond, eere-kanunnik van het Kapittel te Luik, Huisprelaat van Z. H. den Paus en gedecoreerd als Officier in de orde van Oranje-Nassau. Deze geleerde en voorbeeldige priester overleed te Maastricht op 25 Mei 1911.

Met Franciscus Mottu (geboren te Brussel 1837, maar van kind af te Echt opgevoed) en Henricus Welters vormde Leonardus Sevriens een drietal Echter even vrome als geleerde priesters, waarop Echt met recht trotsch kan zijn.

1839. ***Henricus Welters.*** Geboren te Echt op 27 September 1839; priester gewijd op 21 Maart 1863 en op 4 April benoemd tot Rector te Bloemendaal bij Vaals. In 1866 werd hij kapelaan te Merkelbeek en in 1872 rector te Grubbenvorst. Op 3 April 1885 werd hij pastoor benoemd te Spaubeek, alwaar hij overleed op 17 Juni 1887, op den feestdag van het H. Hart van Jesus, Wiens buitengewoon vereerder hij tijdens zijn leven geweest was.

De uitgebreider levensbeschrijving van dezen zeer verdienstelijken Echtenaar vindt men o.a. in de „Publications" van het jaar 1887 bl. 488 en vlg. Om een blijk te geven van de werkkracht van dezen geleerden priester, volstaan wij hier met de voornaamste werken en werkjes op te noemen, die van zijne hand verschenen. Het grootste gedeelte zijner geschriften handelt over theologische, catechetische of stichtelijke onderwerpen. Meer bekend zijn: „Die Heilige Beichte"; verder een „Handboek voor de Jongedochters-Congreganisten" en vooral „Verhalen, Voorbeelden en Gelijkenissen te gebruiken bij het onderwijs van den Catechismus etc.". In de Publications verschenen o.a. van zijne hand: „De Noormannen te Elsloo" en „Denys le chartreux, sa vie et ses ouvrages" en later „Wilhelmus Lindanus, eerste Bisschop van Roermond". Het meest bekende zijner werken zijn de „Limburgsche Legenden etc."

Pastoor HENRI WELTERS.
Geb. te Echt, op 27 Sept. 1839; gest. te Spaubeek op 17 Juni 1887.

(2 dln.) en zijn „Feesten, gebruiken en spreekwoorden in Limburg". Deze werkjes zijn tot op dezen dag zeer gezocht, maar reeds lang uitverkocht. Voor de geschiedenis en folklore van Limburg zijn ze van onschatbaar nut geweest en vooral blijkt dat nut in de laatste jaren, nu men volop put uit deze kostbare bronnen.

1838. *Alexander Meuwissen.* Geboren 1838, priester gewijd 1864, kapelaan te Weert 1864 en later pastoor te Nederweert. Als merkwaardigheid voegen wij hierbij, dat Alexander Meuwissen als pas-gewijde subdiaken diende bij de drie eerste H. Missen van Sevriens, Welters en Mottu in de Paaschdagen van 1863.

1841. *Gerardus Leurs.* Geboren 1841. Priester gewijd 1868, kapelaan te Beesel 1868, te Heel 1869 en aldaar gestorven.

184?. *Henricus Stassen.* Na zijn H. Priesterwijding was hij sedert 1872 kapelaan te Klimmen en Limbricht. Later pastoor te Jabeek en als rustend pastoor gestorven te Posterholt en begraven te Echt.

184?. *Renerus van Halbeek.* Hij werd in het jaar zijner H. Priesterwijding (1873) kapelaan te Reuver en daarna te Grubbenvorst. Later pastoor te Schinveld.

1845. *Josephus Jennissen S. J.,* geboren 1845 en gestorven te Diest (B.) op 11 Juli 1900.

De volgende Echter priesters zijn meest nog in leven; volledigheidshalve vermelden wij daarom slechts hunne namen met hunne vroegere en tegenwoordige standplaats of betrekkingen.

Leonardus Jennissen S. J. is reeds ongeveer 30 jaren werkzaam te Ned. O. Indië. Op dit oogenblik vertoeft hij te Moentilan waar hij zijne krachten geeft aan het onderwijs bij de R. K. kweekscholen. Hij werd geboren te Pey in 1854.

Theodorus Geurts, geboren 1854, priester gewijd 1883; rector Echt (Carmelitessen), rector Tungelroy, Abshoven, Neuborg Gulpen.

Franciscus Hover, geboren 1861. Professor te St. Roch. te Luik 1 Oct. 1885. Priester gewijd 20 Dec. 1885 te Luik. Professor te Waremme 1888. Instituteur bij Baron d'Outreppe te

Luik 1892. Pastoor te Hollogne sur Geer (Waremme). Pastoor te Cras-Avernas (Landen) 1914. Gestorven 1923.

Johannes Thissen, priester gewijd 1894, kapelaan te Geulle; rector Vaesrade, gestorven 1916.

Andreas van de Venne, geboren 1871; priester gewijd 1895; kapelaan St. Servaas Maastricht, kapelaan Kathedr. Roermond, Aalmoezenier v. d. arbeid, Sittard, pastoor Susteren (1919).

Georges Kanters, geboren te Berkelaar-Echt, priester gewijd in 1898, in de Congregatie van het H. Hart, eerst werkzaam in Frankrijk, nu pastoor te Quévi (België).

Hubertus van Halbeek, eveneens priester gewijd in 1898; in de Congregatie van het H. Hart te Heer.

Antonius van de Venne, geboren 1874, priester gewijd 1899, professor, prefect en nu Directeur te Rolduc.

Housmans, in de Congregatie der Missionarissen van O. L. Vrouw van Lourdes. Professor te Keer.

Blanken H. H. F., in de Congregatie der Redemptoristen (Roermond).

Jacobus Reynen, in de Congregatie der Lazaristen.

Johannes Reynen, Leeraar te Zundert.

Johannes Ramakers, Missionaris in China.

Johannes Ingendael, geboren 1883, priester gewijd 1910, kapelaan te Brunssum, daarna te Maastricht O. L. Vr. (1914).

Alphonse van de Venne, geboren 1886, priester gewijd 1911, kapelaan te Neeritter, daarna te Brunssum en Heerlen (Molenberg) (1921).

Adolf Welters, geboren 1888, priester gewijd 1914, kapelaan te Sint Pieter, daarna te Maastricht O. L. Vr. (1919).

Alfons Overman, geboren 1868 te Echt, priester gewijd 1890, professor te Hasselt, kapelaan te Neerpelt, pastoor te Geijstingen.

Henricus Overman, geboren 1876 te Echt, priester gewijd 1914, kapelaan te Tongerloo, pastoor te Voortkapelle (België).

Frans Welters, geboren 1890, priester gewijd 1915, kapelaan te Voerendaal (1915).

Renerus van Kempen, in de Congregatie der Redemptoristen (Amsterdam).

A. van Wegberg, in de orde der Cisterciënsen (Lilbosch-Echt).

Jan Sevriens en *Jac. Geurts,* Missionarissen van O. L. Vr. van Lourdes (Keer).

J. Kuypers uit Echterbosch (1922), priester gewijd als pater-missionaris van het Gezelschap van Maria.

J. Coonen en *W. Seegers* zijn de neomisten van 1923. De eerste vertrok onlangs als missionaris naar China; de laatste werd benoemd als kapelaan aan de St. Michielskerk te Sittard.

A. Omloo en *H. Turlings* (Pey) zullen eerlang de lange lijst hunner dorpsgenooten-priesters aanvullen, maar niet sluiten, daar vele studenten uit Echt zich voorbereiden, om gevolg te geven aan hun uitverkoren roeping.

De kosters.

Naast den pastoor en den kapelaan was de koster een persoonlijkheid, een man met veel invloed. Vooral doordat hij gewoonlijk gekozen werd uit personen, die ontwikkeld waren en hij meerdere ambten tegelijk waarnam, had de koster in vroegere eeuwen een eereplaats tusschen de gezagbekleeders van stad of dorp. De koster werd gewoonlijk benoemd door den pastoor of door den magistraat, of ook wel door beiden samen.

Met het kostersambt was meestal verbonden het gewichtige ambt van schoolmeester, maar meestal was hij ook nog organist, voorzanger, klokkenluider, etc. Ook te Echt komt het in vroegere eeuwen meermalen voor, dat de koster tegelijk schoolmeester was.

Zoo b.v. in het jaar 1590 blijkt, dat de Echter koster-schoolmeester tegelijk de kerk en de school moest poetsen en onderhouden en bovendien de goten moest vegen tusschen de daken der kerk, ook moest hij de groote klok „verwaeren" of verzorgen. Aldus vonden wij in de gemeenterekeningen:
1590. *„den custer ende schoelmeester (synde doens geweest den eenen en deselven persoone) dit jaer om die schoel ende choer 't onderhalden.. 9 gld.*
1599.. *den schoelmeester tot Echt van den choer in ons kirck 't onderhalden.. 24 gld.. den custer die gooten tusschen den scippen van onzen kircke te veegen und ouch daar by die groete klock te verwaeren 15 gld."*

De vergeving der kosterij te Echt geschiedde volgens eene aanteekening van Peeters door den pastoor in overleg met den magistraat en zulks, zoo zegt hij.. „uit hoofde eener onheugelijke bezitting door verscheidene akten van vergeving bekrachtigd."

Ook werd het kostersambt vroeger dikwijls waargenomen door een geestelijke, maar wij vonden niet, dat dit te Echt ooit het geval geweest is.

De inkomsten, aan de kosterij verbonden, waren zeer uiteenloopend en verschillend. Behalve zijn vast jaarlijksch tractement ontving de koster op de meeste plaatsen ook nog van ieder huisgezin een brood, eieren met Paschen, een schoof koren, n.l. de z.g. klokkengerf, omdat hij de klok moest luiden tijdens een onweer etc. Ook ontving hij zooals te Echt het geval was een deel der opbrengsten van de beneficiën van Sint Jans- en Sint Catharina-altaar.

In ons artikel over het kerkhof te Echt hebben wij vermeld, dat de koster ook het grasrecht had van het kerkhof.

Toen in het jaar 1761 de Echtenaren een kudde vee buitmaakten van de boeren van Haeren, die zich vergrepen aan de boschrechten van Echt, liet de magistraat dit vee weiden op het kerkhof.

Daartegen heeft de Echter koster natuurlijk flink geprotesteerd, dat men n l. „zijn" gras af liet vreten, maar de rechtvaardige Raad besloot tot restitutie en werd op 23 Juli 1761 geresolveert ***„dat aen den kuster alhier zal betaelt worden voor de weyde op den kerkhoff voort rindtvee van Haeren twalf schillingen ende dat voor de zelve koeyen klaever sal gekocht worden"***. (Uit Notulenregister). Toen zei de koster „amen" en was met dit besluit content.

In oude bescheiden over Echt vonden wij eenige namen van personen, welke te Echt koster geweest zijn en welke namen wij genoeg vermeldenswaard achten.

Johannes Cremers.

1659.

Hij wordt vermeld als koster zonder eigen woning en als aangesteld zijnde door den pastoor.

Rutgerus Godefridi?

1668.

Waarschijnlijk was hij evenals zijn voorgangers ook koster,

ofschoon hij in de kerkvisitatie van dat jaar alleen genoemd wordt als ludimagister, d. i. schoolmeester.

Johannes van Lin.
1677.

Hij was gehuwd met Grietjen van Eyll, een lid der bekende Echter familie van die naam, welke echter hier uitgestorven is.

Lambertus Frencken.
1694.

Deze koster is bekend uit een geschil met den heer Clant van Verduynen over een begrafenis-betaling. De zaak kwam zelfs voor den Bisschop en daar werd de koster maar even beschuldigd van het lijkkleed te hebben „ingeslickt"! Het schijnt n.l. gebruik te zijn geweest, dat bij deftige begrafenissen telkens een laken baarkleed gekocht werd en de koster had de verplichting, dit kleed gedurende 30 dagen te leggen op het graf in de kerk gedurende de H.H. Diensten. Het schijnt, dat de koster daarvoor het heele kleed eischte, maar dat de heer Clant hem slechts een el er van wil toedeelen. Uit het verhoor verneemt men interessante bepalingen bij begrafenissen. De twist liep zelfs zoo ver, dat een brochure of smaadschrift werd uitgegeven door den koster en zijn zwager tegen den Heer Clant.

J. A. Clermonts.
1740.

Lid van een bekende Echter familie, die verschillende geleerde priesters voortbracht. Koster Clermonts leeren wij elders kennen door een schuttersconflict. Hij was het n.l., die tijdens het vogelschieten der Echter Schutterij ook op den vogel begon te „ketsen", ofschoon hij geen lid der schutten was. Het kwam ten slotte tot groote ruzie tusschen dezen koster en den schuttenkapitein Joannes van Eyl, zoodat zij met het geladen geweer tegenover elkander stonden. Tot moord of doodslag schijnt het echter niet gekomen te zijn, ofschoon de koster op den kapitein „aangelegd" had.

Zooals blijkt moest de koster ook zorgen, dat geen onge-

wenschte gasten den toren beklommen. Tenminste wordt hij in het jaar 1759 er opmerkzaam op gemaakt, dat hij beter moet zorgen, dat de Echter jeugd uit den kerktoren gehouden werd. Aldus besloten de hooge Heeren op het raadhuis *„dat den custer sal opsicht hebben, dat de jongens van den thooren affblijven, op pene dat den schaede op hem sal verhaelt worden"*. (Notulenregister).

In de Kerkvisitatie van 1752 komt de aanteekening voor, dat de kostersplaats te Echt open is.

Het eerste jaartal voor den opvolger van koster Clermont, n.l. F. van Eyll, vonden wij in 1760, misschien dat hij reeds vroeger koster was.

F. van Eyll.
1760.

Koster van Eyll vonden wij genoemd in de Echter overdrachtregisters, alwaar hij een huis koopt op het Vrijthof „tot achter op den gemeynen graeff". Op 14 Mei 1760 koopt custer F. van Eyll, gehuwd met Maria Everaets, „het huys op het Vrydthof neffens Jan Meuwissen tot achter op den gemeynen graeff van Hermanus (Cusmarus?) Coenen en Francis Haelken belast met 15 pattacons, opgenomen door wylen de heere landtdeeken Oddaer tot Maesbracht voor 50 pattacons; item eene nieuwe kiste met haer toebehoor en twee nieuwe plancke stoelen etc."

Koster van Eyll beklaagt zich in volgende jaeren over het kerkuurwerk, dat niet meer loopen wil. De Magistraat besluit op zijn verzoek als volgt: *„Raedtsdagh den 1 Febr. 1770.... op clachte van den koster F. van Eyl, dat de kercke horologie niet meer behoorlyck aent gaen kan houden door den stadthouder en gerichtsborgemeester voorgebracht, is op heden daerop geresolveert dat aen den horologiemaeker Michiel Joosten by missive verzocht zal worden om sigh alhier te vervoeghen ten eynde de geseyde kercke horologie te visiteeren ende te repareeren etc."*

Voor het jaar 1772 teekent Peeters in zijn boekje het volgende aan: Bij de laatste vergeving van de kosterij in 1772 aan L. van Eyll (of Johannes?) ontstonden er moeilijkheden,

wijl zich niet minder dan zes candidaten hadden voorgedaan. Na vele beraadslagingen werd de zaak ter beslissing aan den Hoogen Raad van Venlo overgegeven, die zich mitsgaders den momber de vacatuur voorbehield, totdat eindelijk de pastoor en schepenen gemachtigd werden om P. J. Delsing tot het kostersambt wettig aan te stellen."

Volgens eene aanteekening uit het meergenoemde notulenboek der raadsvergaderingen werd de kostersbenoeming gedaan op het raadhuis.

1772.... *„geresolveert dat op voordraegen van den schepen en gerichtsborgemeester Clermonts, dat heden over veerthien daegen wesende den 14 October 's morgens ten negen uuren op den raedthuyse alhier de custerye sal worden vergeven."*

P. J. Delsing.

1772—1828.

Peter Jan Delsing is zeer lang koster geweest. Zooals uit den volgenden brief blijkt werd in 1828 een mede-koster benoemd en leefde hij nog in 1835.

Hermanus van de Venne.

Hij was op 11 Dec. 1830 gehuwd met Catharina Elisabeth Meuwissen, die geboren was op 4 Dec. 1807. Zijne vrouw was een dochter van den meer bekenden molenbaas Frans Meuwissen. Uit het huwelijk van koster Hermanus van de Venne ontsproten 6 kinderen.

Uit een brief van koster van de Venne, welk schrijven berust in ons familie-archief, leeren wij zijn toestand kennen en de situatie van den Echter koster vóór honderd jaren.

Hij richt zich met het volgende verzoek aan den Bisschop van Luik, waaronder de parochie Echt ressorteerde:

Hoogwaardigste Heer:

„Vertoont met de grootste onderdanigheid en eerbied de ondergeteekende Hermanus van de Venne, koster en organist der succursale kerk van Echt,

Dat hij benoemt is geworden tot koster (organist is hier doorgehaald) in den jare 1828 door de Kerkmeesters op voorstel van den Eerwaarde Heer Pastoor, onder beding dat hij alle

emolumenten en verdienste aan gezegde kostersplaats verbonden met den toenmalige koster Jan Peter Delsing voor de helft moest partageeren. Hoezeer deze voorwaarde tegen alle billijkheid en regt geschied is daar de nieuw benoemde koster de geheele bediening der kerk op zich had, zoo nam hij echter de fonctiën van koster met de voorbeduide voorwaarde aan; de gansche opbrengst der kosterplaats op zijn hoogst 125 florins opbrengende, welke hij met den ouden koster moest deelen, bleven slechts ruim 60 florins voor hem over, hetwelk hem in geenen deele een bestaan kon opleveren. Maar hij was ongehuwd en hoopte binnenkort deze voorwaarde te zien vervallen te meer nog dewijl den ouden koster gehuwd, doch zonder kinderen van zijn eigen een goed en toereikend bestaan heeft.

Thans echter na 7 jaren met alle zorgvuldigheid en ijver de moeijlijke fonctien van koster in deze uitgestrekte gemeente van twee uren in den omtrek waar genomen te hebben en daarbij gehuwd en huisvader zijnde van drie kinderen zonder andere middelen van bestaan dan die van de plaats, die ik bekleed en waarin ik het genoegen had van de goedkeuring en tevredenheid van Uw HoogEerwaarde bij uwe visite alhier te mogen wegdragen, thans kan ik de kostersplaats niet langer meer bekleeden, tenzij men mij de gansche opbrengst derzelve laat genieten. etc."

Naar het schijnt werd zijn verzoek ingewilligd en blijft van de Venne koster. Hem volgde op de tegenwoordige koster.

Gerardus Smeets.

Evenals zijn voorganger bekleedt hij met eere sinds vele jaren niet alleen het ambt van koster, maar is hij tegelijk voorzanger en organist. Hij erfde dezelfde mooie, volle stem van zijn voorganger.

Als kind reeds luisterde ik met bewondering naar koster Smeets, wanneer wij in de donkere weken voor 's Heeren geboorte, Kerstliederen oefenden, staande voor het zware eikenhouten orgel. Het wekte een niet te vergeten stemming, als zijn sonore stem het innige „Adeste fideles" inzette en doorzong door de donkere gewelven der lange hallenkerk.

Met welk een diepe innigheid zong hij — en zingt hij nog

altijd — die roerende dagelijksche Requiem-Mis, stichtend de kerkbezoekers tot diep godsdienstige gevoelens. Wat gaat er toch een stroom van gemengde herinneringen, blijde en droeve, door het leven van één enkelen man, die bij het leven en dood stond van zoovelen, gedurende al die jaren, dat hij als misdienaar en koster diende in de Echter kerk. Hoevelen heeft hij toegedekt met 't blijde wit bij den doop, of met het droeve zwart bij den dood. Over hoevelen heeft hij moeten zingen een „libera" of een „alleluia". Hoe dikwijls heeft hij moeten luiden dezelfde oude klokken en stemmen tot een blij of een droevig lied. Hij zal het laatste „amen" misschien nog zingen over velen van ons.

Hoe het zij, de oude, sympathieke koster blijve nog lange jaren het model van trouwe plichtsbetrachting en toewijding in het eereambt, dat hij reeds zoovele jaren ook met eere vervult.

Vermeldenswaard is het zeker, dat Echt in de laatste 150 jaren, slechts drie kosters gekend heeft, n.l. Delsing, van de Venne en Smeets.

Het miraculeus beeld van O. L. Vrouw,
in de kapel van Schilberg.

De kapel van Schilberg A° 1691.

De kapel van Schilberg.

't Is omstreeks het jaar 1500. Op een der zandige heuvels van Schilberg staat peinzend een herder, geleund over zijn schop. Witte krullen glijden over zijn schouders en schilderachtig steekt zijn groene mantel af tegen den blauwen achtergrond der lucht. Beneden hem drijft de kudde door de hooge paarse hei, als een witte wolk, langzaam en telkens in grilliger vorm. Nu en dan springt de wolfshond op en drijft de afgedwaalde schapen samen, dat ze opdringen met de blatende koppen bijeen. En als de stofwolk weer optrekt, dan staat de oude herder nog daarboven, onbewegelijk vooruitstarend naar het Westen, waar achter het stadje Echt de zon ondergaat en het gansche roode heideveld zet in vuur en vlam. En wanneer hij in de verte de oude kom Echt ziet liggen in dien purperen zonnebrand, met de grijze strooien daken der uitloopende huizen en hoog daarboven den grijzen toren, dan is 't den ouden herder, of daar ginds ook een kudde ligt neergehurkt, met den toren als wachter daartusschen.

Tusschen Echt en Schilberg is het veld kaal en heuvelachtig; holle zandige veldwegen met diepe karresporen, komen in trage wendingen uit bosch en hei en zoeken, onzeker, de richting naar het stadje. Hier en daar een boom met een veldkruis eronder.

Naar het Zuiden liggen de donkerten van het akelige Doort, met zijn zwart geblakerde puinhoopen; ginds tusschen de zware eiken flikkeren de gouden weerhanen van de Horst even op. Dan wendt de oude zich om en ziet naar het Noorden over het ruige Peyerveld. Door de bosschen ziet hij de flikkering der zon in de kleine venstertjes van het deftige huis „de Holstaete" en 't lijkt alsof het heele kasteel bij den Wolfsberg in brand staat.

En wanneer plotseling uit het Paterskloostér van Sint Joost het Angelus klept over het stille heideveld, dan knielt de herder neer van huivering om het plechtige avonduur, want nooit in zijn vele jaren zag hij een avond zoo schoon sterven, zóó in 't koninklijk purper, zoo hemelsch. Zijne hei, waarover hij reeds als kind gedwaald had, was hem geworden als eene vriendin in zijn eentonig leven. Hij kende en noemde elk bloempje bij zijn naam; hij kende die diepe geheime kracht van ieder kruidje; blindelings kende hij er den weg door de dichte bosschen en de gevaarlijke vennen; hier sprak hij in zijn eenvoud, hardop met „de soete Maegd" en bad, daar hij niet lezen kon, maar altijd door zijn rozenkrans.

Maar nu was de avond zóó wonderschoon, zóó vol goud en licht, dat hij meende in den hemel te zijn en hoorde hij stemmen, als het zoemen zijner bijen zoo fijn. Nu kende hij zijn hei niet meer! En toen de Angelus-tonen uit het klooster verstorven waren, hief de oude herder zijn hoofd omhoog om nog eens te genieten van die wondere pracht, waarmede de zon te pronken stond als een pauw met zijn kleurigen waaier. Maar plotseling siddert de oude van aandoening en vrees; de schop valt uit zijn handen; de trouwe hond kruipt schuw achteruit, de bange schaapjes duiken hunne witte vachten in de purpere hei. .....

Tegen een forschen eik hangt een wonderschoon beeldje van Maria met het Kindje Jesus op haren arm. Vol teederheid ziet de „Soete Lieve Vrouwe" op den herder neder en het Kindje lacht hem zoo vertrouwelijk tegen, dat de oude nader komt en het stralend beeldje huiverend van geluk in zijne handen neemt.

Tranen van aandoening vallen op het beeldje neder, dan kust hij de edele trekken van Moeder en Kind en duizelend van vreugde snelt hij door de holle wegen van Schilberg naar Echt, naar den herder der Parochie om hem de wondervolle verschijning te verhalen en ook hem te laten deelen in zijn groot geluk. En over gansch Echt gaat weldra de blijde mare van de wondere verschijning op de hei van Schilberg. En de oude herder besloot in overleg met den Pastoor het schoone beeldje te plaatsen in de kerk.

Maar Maria besloot anders; want zie! toen de oude schaapherder des morgens wederom zijne kudde uitdreef naar de wondere plek, zag hij, nog vol van de vreugde des vorigen daags, wederom het beeldje aan den boom. Nu op zoo'n duidelijke wijze werd aangeduid, waar het beeldje moest rusten, besloot de herder ter plaatse een klein veldkapelletje te laten bouwen en daarin het wondervolle beeldje ter vereering der geloovigen te plaatsen. En dit kapelletje werd aldra een toevluchtsoord voor zieken naar ziel en lichaam, een waar oord van genade, waar velen hulp zochten en vonden, door de voorspraak der H. Maagd Maria. Aldus de legende van Onze Lieve Vrouw van Schilberg.

Zooals deze legende verhaald wordt op andere plaatsen, waar op dezelfde wijze een beeltenis van de H. Maagd gevonden werd, zoo vertelt men haar ook in een overlevering van eeuwen te Echt. De vrome legende is er ons echter daarom niet te minder om.

De geschilderde voorstelling van het vinden van het beeldje, bevindt zich in het altaar der Kapel van Schilberg aan de epistelzijde.

Het miraculeus Beeldje, dat nu in het altaar boven het tabernakel staat, maar gedurende de octaaf van O. L. Vr. Geboorte onder een troontje aan de Evangeliezijde geplaatst wordt, stond vroeger in een glazen kastje tegen den muur. Maar later werd het door pastoor Welsch, die als rustend priester nabij de kapel woonde, op het altaar geplaatst. Deze laatste en de volgende bijzonderheden over het Beeldje vonden wij in het werk van Pater Kronenburg „Maria's Heerlijkheid in Nederland" (Dl. VI pg. 478 sqq.):

„Het beeldje zelf duidt door zijn stijlvormen aan, dat het in de Brabantsche school gemaakt is en van ruim den aanvang der 16de eeuw dagteekent. Het is van hout en 30 centimeter hoog. Vroeger was het beeldje gekleed, maar het is tusschen de jaren 1876 en 1880 van zijne mantels ontdaan geworden. Thans is het zeer fraai gepolychromeerd en draagt in plaats van de oude, veel te groote kroon, een sierlijke nieuwe, uit eerbied en liefde aan Maria vereerd!" De voorstelling van het beeldje is eigenaardig en zeer naïf. De H. Maagd draagt n.l. op haren

rechterarm het Kindje Jezus, dat lachend met beide handen speelt met de bladeren van een opengeslagen boek, dat de H. Maagd voor zich houdt, zonder er evenwel in te zien. Tusschen de gelaatstrekken van Moeder en Kind is verder geen verband. Het beeldje toont een aantrekkelijke voorstelling, ofschoon de onderlinge vormen niet overal in juiste evenredigheid zijn.

Van af den dag dat het Maria-beeldje in het eenvoudige kapelletje stond, (welk eerste gebouwtje wij ons niet anders voorstellen dan de kapelletjes, welke men nu nog hier en daar rondom Echt in het veld vindt) begon de vereering van Onze Lieve Vrouw van Schilberg. En de herder zal wel uit liefde voor zijne lieve Moeder het liefst zijne kudde geleid en geweid hebben in de omgeving van dit kleine heiligdom in het veld. En toen hij eindelijk stierf, moet de hei te Schilberg wel doorsneden zijn van vele wegen, welke uit alle gehuchten recht door het veld op de kapel uitliepen. Nu nog loopen er een vijftal wegen naar toe. Of het nu uit devotie was of wegens bouwvalligheid van het gebouwtje, wij weten 't niet, maar het waarschijnlijkste is, dat men èn wegens ouderdom èn door den godsdienstzin van een Echter persoonlijkheid in het jaar 1691 het oude veldkapelletje afbrak, om er eene nieuwe en ruimere kapel voor in de plaats te bouwen. Dit is n.l. de kapel geworden zooals wij ze tegenwoordig nog kennen. Voor het eerst wordt deze kapel in de kerkvisitatie van 1703 genoemd.

Was het oude kapelletje zoo klein, dat men het niet eens noemenswaard achtte in de vorige kerkvisitatiën? Wij laten de vraag in het midden, maar een feit is dat het kapelletje van Schilberg niet genoemd wordt in de Kerkvisitatie van het jaar 1668.

Over het gebouw zelf dezer kapel kunnen we het volgende zeggen. De tegenwoordige kapel werd, zooals het anker- en het jaarschrift aangeven, gebouwd in het jaar 1691. Aldus geven aan de eenvoudig-gesmede ankers in den topgevel en ook het opschrift in den vierkanten hardsteen, vlak boven den ingang.

Aldaar leest men: MarIa Van peYs, Van trost en hULpe tegen aLLe VerWoestIngen onser VIJanDen.

Wanneer men de waarde der cijferletters samentelt, dan komt men eveneens tot het getal 1691, het jaar waarin deze kapel gebouwd of liever herbouwd werd.

Al is de kapel, wat het uiterlijke althans betreft, vanaf het jaar 1691 tamelijk hetzelfde gebleven, toch zijn er in den loop der eeuwen zeker verschillende veranderingen aangebracht. Men beschouwe slechts deuren en vensters, welke gewoonlijk het eerste vernieuwd worden. Ook denke men eraan, dat onder de witte kalklaag de kleurrijke roode baksteen begraven zit, die eertijds zoo wondermooi moet hebben geharmonieerd met het purperen leiendak en met de wisselende kleuren van groen en geel van de overhuivende boomen. Het dak was vroeger bedekt met leien, zooals trouwens, als een laatste overblijfsel, nog te zien is aan de bekleeding van het slanke en spitse torentje. [1]) Uit geldelijk oogpunt en misschien ook al om het plaatselijk product, zal het pannen dak wel een voordeel zijn, te meer ook, daar deze pannen indertijd als een „ex voto" aan de kapel vereerd werden door het stoompannenfabriek. Maar om het antiek en deftig cachet te bewaren, zouden we hier liever het oude leiendak behouden zien.

Toch doet deze kapel in geheel haar bouwtrant zeer weldadig aan. Ofschoon hier geen gothiek, noch eigenlijk romaansch, noch een andere stijl te bekennen is, toch vinden we hier een eigen, wij zouden zeggen een Limburgschen stijl terug, welke zich wonderbaar aanpast aan den bouwvorm der puntgevelige boerenhuisjes der omgeving. Plaats eens in uwen geest een oude schuur met strooien dak en met haar gedrukten poortboog naast deze kapel en gij zult in de hoofdlijnen tusschen beide gebouwen nauwelijks eenig verschil vinden. Alleen de weinig uitspringende contreforten, welke aan de kapel van buiten zijn aangebracht en waarin de schilderijen der 14 staties op iets meer dan manshoogte zijn aangebracht, breken een weinig de vlakheid der buitenmuren.

Maar wat men aan de innige schoonheid van dit gebouw door de kunst niet heeft kunnen, of willen bijzetten, dat heeft

[1]) De klok in dit torentje schijnt een opschrift te bevatten, hetgeen echter vanaf den grond zelfs met het gewapend oog niet te ontcijferen is.

men aan de natuur overgelaten. Welke volkskunstenaar plantte eens de jonge lindeboompjes, die nu in dubbelen krans uitgewassen zijn tot stoere pilaren van eene kerk van ongekorven hout! Zonder deze boomen was deze kapel haast gelijk aan een schuurbouw, nu ligt ze er als een steenen juweeltje in 't half donker der zonneschiftende linden. De kapel is geworden in deze landelijke omgeving, een der aantrekkelijkste plekjes van geheel het uitgestrekte land van Echt, vooral natuurlijk om de Zoete Lieve Vrouwe daarbinnen, maar ook om den stemmigen geheimzinnigen schemer onder de boomen, waar het schijnt te zoemen, onder den geurenden lindebloesen, van de gebeden en liederen der duizenden bezoekers en pelgrims gedurende eeuwen.

Aantrekkelijk oord! Zelfs voor den onbekende, die van verre de doorschijnende boomengroep ziet koepelen hoog boven het vlakke land en vragend vorscht, welk kleinood er ginds bewaard wordt onder die groene stolp! Maar veel aantrekkelijker voor den Echtenaar, die er als kind speelde en bad ongestoord, want de kapel werd beschouwd als het eigendom van Onze Lieve Vrouw alleen, van niemand anders en toch ook als gemeengoed van allen.

Op de opmerking, waarom de kapel niet met het front naar den grooten weg ligt, zou men verschillende redenen kunnen opgeven.

Vooreerst was de tegenwoordige provinciale weg in den tijd dat de kapel gebouwd werd, nauwelijks meer dan een gewone veld- of boschweg en liep de groote weg van dien tijd na den tegenwoordigen grooten weg gekruist te hebben, vlak voor de deur der kapel door en verder naar het veld. Dit was de heerbaan, waarover ook de legers van Napoleon grootendeels opgetrokken zijn naar Rusland. Men vertelt nog, dat gedurende dien doortocht, welke verscheidene weken aanhield, aan de kapel verschillende kraampjes met levensmiddelen opgesteld stonden, om daarmee profijt te trekken van de rustende en trekkende soldaten. Dat de verkoopers soms de soldaten tot Roermond moesten naloopen om betaling te eischen van de gekochte levensmiddelen, pleit niet erg voor den eerlijkheidszin en de menschlievendheid dier ruwe krijgers!

Het IIe en Ve der „Zeven-Voetvallen" kapelletjes.

De bewuste weg, waaraan de kapel dus met haar front grensde, is nu geworden een nietig veldwegje, ongeveer parallel loopende met het spoor. De ligging der kapel kunnen we ook nog verklaren door orientatie; zij is n.l. evenals de Kerk van Echt en Pey naar het oosten gewend d. i. eene liturgische richting, met deze zinrijke verklaring, dat de zon, die in het oosten opgaat ons doet denken aan Christus, het Licht der wereld, de Zon der gerechtigheid, welke iederen dag ook opstijgt van het altaar in de handen van den priester.

De bouw der tegenwoordige kapel uit het jaar 1691 hangt nauw samen met het bouwen der 7 kleinere kapelletjes in de buurt, bekend onder den naam van de Zeven Voetvallen.

We willen hier alleen volstaan met te zeggen, dat de 7 kapelletjes ongeveer tegelijk met de tegenwoordige kapel gebouwd werden door de goede zorgen van den toenmaligen Heer van het Kasteel „de Holstraete", onder Pey. Deze was de „Overste Luitenant der Cavalerie", n.l. Franciscus de Chattelain, die in het jaar 1670, voornoemd goed kocht en te Echt leefde, tot na den herbouw der kapel in 1691. Over de familie de Chattelain en over „de Holstraete" spraken we elders [1]).

Al is 't zeker, dat deze Heer der Holstraete de kleine kapelletjes liet bouwen, toch schijnt dit niet gezegd te kunnen worden van de groote kapel, ofschoon, verleidelijk genoeg, het tijdstip van beider bouw ongeveer samen moet vallen; want de kapel van Schilberg werd gebouwd in 1691 en Franciscus de Chattelain kwam te Echt om 1670 en bleef er tot ongeveer 1700. Hij zal zeker veel hebben bijgedragen, om deze kapel tot stand te kunnen brengen, daar het voor zijne familie van groot belang was eene dusdanige kapel in de nabijheid te kunnen bezoeken en aldaar de H. Mis te kunnen bijwonen.

In het Kerkarchief van Echt bevindt zich over den herbouw der kapel in 1691 een stuk, dat zeer merkwaardig is, al is het waarschijnlijk slechts eene copie van het origineel stuk, dat misschien op het Bisschoppelijk Archief te Roermond zal berusten. Het behelst de „vermeerdering" of de vergrooting van

[1]) Zie „Drie Adellijke Huizen te Echt", Publications enz., Jrg. 1919, Pg. 140. Tevens verkrijgbaar in den boekhandel R. Griens, te Echt.

het oude kapelletje tot eene groote nieuwe kapel, als gevolg van de kerkvisitatie van den Bisschop van Roermond in hetzelfde jaar.

Deze Bisschop was Reginaldus Cools, die te Antwerpen geboren, daarna luitenant en vaandrig werd en op 30-jarigen leeftijd in de orde der Dominicanen trad te Brussel. Als Prior van dit klooster werd hij om zijne groote geleerdheid en deugd omstreeks het jaar 1676, Bisschop van Roermond benoemd. Hij was de 7de Bisschop van Roermond en stierf in 1706 als Bisschop van Antwerpen, in den ouderdom van 89 jaren. Deze Bisschop nu, die zich in het begin van het volgende stuk „Frater Reginaldus" noemt, bezocht in 1691 de stad Echt en vond er het kleine kapelletje, maar zegt, dat „vele godtvruchtige persoonen grooten yever toonden, opdat wy seeckere capelleken soude doen vergroeten". Ter plaatse schijnt de Bisschop geweest te zijn en bepaalde, dat het kapelletje nog tien of twaalf voeten zou uitgezet en vergroot worden. Hieruit kan men al vast opmaken, hoe groot het oorspronkelijke kapelletje moet geweest zijn. Ook wijst de Bisschop aan, de bestuurders of bewaarders der kapel n.l. den pastoor, kapelaan en den kerkmeester te Echt, die ieder een sleutel hadden van het offerblok aldaar, welk laatste met drie sloten behangen was. Eveneens had ieder een sleutel van het geldkoffer in de sacristie der groote kerk, waarin het geofferde geld bewaard werd, van half jaar tot half jaar.

Vóór alles kwamen deze offerpenningen ten goede aan de Kapel zelf, tot herstelling en onderhoud. De Bisschop bepaalde, dat daarna twee derde van het offergeld voor het onderhoud der Echter Kerk bestemd werd en het ander derde deel tot onderhoud der Gasthuiskapel. Wanneer dit niet noodig mocht zijn, dan eerst kwam dit deel aan de armen, of weer ten voordeele van de Schilberger kapel zelf.

Van de deur der kapel hadden de pastoor en de kapelaan ieder een sleutel. Eigenaardig is, dat de Magistraat van Echt zich in latere jaren mengde in het bestuur der kapel en het recht opeischte, om het offerblok te openen en den inhoud ervan te besteden volgens zijn goeddunken. Zelfs ontstond er tusschen den Echter deken Ghijsen en den Magistraat eene on-

eenigheid hierover, in de jaren 1773 en volgende, maar zooals blijkt was de deken in zijn volle recht.

Ten slotte wordt in het volgende stuk opgedragen te onderzoeken, wat waar is van de bewering, dat de voorouders van de huisvrouw van den Heer Bernaerts, Raadsheer, de oude kapel van vóór het jaar 1691 zouden hebben laten bouwen.

Jammer genoeg weten wij het resultaat niet van dit onderzoek, anders zouden wij hier de zekerheid hebben, door wien en wanneer de eerste kapel van Schilberg gebouwd werd. Wanneer wij ons niet vergissen, dan is de Heer Bernaerts raadsheer geweest te Roermond en wij achten het niet onmogelijk, vroeg of laat den naam te vinden van zijne vrouw, waardoor wederom een lichtpuntje meer zou vallen op de duistere geschiedenis der eerste kapel van Schilberg.

Het hierboven besproken archiefstuk laten wij hier in zijn geheel volgen. Het document draagt tot opschrift:

„Ordonnantie aengaende de vermeerderinge der Capelle tot Echt geleegen op den Scheelbergh onder den titel van onse Lieve Vrouwe van Peys, Troost en hulpe, 2 Junii 1691."

„Frater Reginaldus door de gratie Gods enden Apostolysche Stoel Bisschop van Ruremondt.

Alsoo wy in onse visitatie gedaen ten 20 Maii lestleden onse kercke der stadt Echt hebben bevonden, dat vele godvruchtige persoonen, grooten yever toonden opdat wy seeckere capelleken een quartier uyr van de stadt gelegen op den Scheelberg eenichsins soude doen vergroeten tot meerdere devotie van de gemeente en passagers; ende dat het seer moyelick was aldaer misse te lesen ofte hooren, besonderlick als het regent ofte groote wint is, soo ist dat wy naer visitatie van 't selve cappelken hebben goet gevonden, dat het woorde vermeerdert ende uytgeset noch thien oft twelf voeten ten uyterste, boven de groete diet het nu is hebbende: waer af wy met desen de directie ende opbouwe committeren aen den heere pastoor van Echt, den capelaen ende kerckmeester om te samen de handt te vergaderen, de aelmoessen die de godtvruchtige menschen daer toe, het sy in geldt ofte material sullen contribueren ende quamer (zou er komen) eenig disput, ten oorsaecke van dien oft van den selve opbouwe, sullen die remitteren ter onser decissie (oplossing).

Ende het selve cappelke alsoo geextendeert (uitgezet, vergroot) synde, syn wy van intentie het selve te dediceeren (toewijden) aen de *Lieve Vrouwe van Peys, troost* ende *hulpe* ende sal daer in gestelt woorden eenen stercken block met dry sleutels, waeraf den eenen sal hebben den Heere Pastoor, ten tweede den Heere Capelaen en den derde den Kerckmeester van de moederkercke van de voorsschreve stadt; ende sullen ten minste alle maenden samen den offer daer uyt haelen ende consigneeren in het coffer, dat men daer toe sal maecken ende oock stellen met dry sleutels in de sacristie tot Echt en sullen van half jaere tot half jaeren den selven offer daer uyt haelen ende appliceren (aanwenden): twe derden deelen tot onderhout van de voorschreve kercke, sacristie en ornamenten, sonder daer mede te ontlasten de obligatie, die de Mevrouwe Abdisse van Munster (Roermond) en de gemeente syn hebbende, tot ordinarisse reparatie en met het resterende derden deel sal men in staet stellen het daech ende capelle staende binnen Echt dienende voor het gasthuys; ende de selve reparatie gedaen synde sal het voorschreven derde deel jaerlicks geimployeert worden tot den armen, oft de reparatie van de voorschreven capelle soo daer toe geen andere middelen en syn.

Wel verstaende dat den voorschreven offer eerst sal dienen om het voorsschreven cappelken in behoerlichen staet te stellen en oock te onderhouden.

Alle het welcke wy alsoo ordoneren by provisie te onderhouden te woorden tot meerdere dispositie; verstaende nochtans dat jaerlicks van alles rekeninge sal woorden gedaen aen ons of onse gecommitterde met interventie van den Heer Pastoor, Capelaen en de Kerkmeester, ten daege daertoe te saemen kwaemen. Ende soo veel aengaet de deure van het Cappelken daer af sal den Heer Pastoor ende den Heere Capellaen elck eenen sleutel hebben mits de selve wel bewaerende.

(Door een andere hand is erbij geschreven.)

Ende alsoo wy verstaen dat de voorelders van de Huysvrouwe van den Heere Raedt Bernaerdts de voorsschreven cappelle souden gemaeckt hebben niet wetende mit wat intentie oft op wat manier, soo ist dat onder de voorschreven gecommitteerde wordt belast om te sien off men in de comme ofte

archyve van Echt de voorsschreven fundatie niet en sal connen vinden, om achtervolght ende voorts gedisponeert te worden naer behoiren.

Aldus gedaen in ons Bisschoppelyck Paleys te Ruremonde, den tweeden Junii 1691."

Over het inwendige der Kapel van Schilberg, kunnen we kort zijn, daar er helaas geen groote schatten of kunstwerken aanwezig zijn in deze intieme omgeving van het miraculeus Beeldje. De eenvoudige, gebrandschilderde vensters, banken, altaar zijn eerst in de laatste jaren aangebracht; eveneens de polychromie langs de muren en tegen de houten zoldering. Door de goede zorgen der dienstdoende Kapelaans van Echt, waarvan er één altijd speciaal met het toezicht op de kapel belast werd, zijn vooral in de laatste 15 jaren verschillende goede versieringen en veranderingen aangebracht. Vooral de Communiebank, offerblok in 't midden van de Kapel en de groote gesmede ijzeren luchter zijn nu ware sieraden.

De goede schilderingen in de vleugels van het altaar stellen voor: aan de Evangeliezijde de open deur der Kapel, waardoor de zieken in- en uitgaan; aan de Epistelzijde de herder, die in zijne handen het miraculeus Beeldje houdt, pas gevonden aan den boom; op den achtergrond de Kerk van Echt.

Langs den muur staan tusschen eenige beelden de versierde offerkaarsen, welke in de processie gedurende de octaaf van O. L. V. Geboorte door jongedochters ieder jaar worden meegebracht.

Twee deuren geven toegang tot de kapel n.l. één oude ingang aan de noordzijde en één aan de westzijde. Ter rechterhand van dezen laatsten ingang geeft eene trap toegang tot een tamelijk ruim oxaal.

Wat de ex-voto's of wijgeschenken der kapel betreft, welke zilveren, gouden, of ook wel wassen voorwerpen tot dank voor verkregen gunsten aan de H. Maagd werden opgeofferd, deze zijn nu op eenige vierkanten borden achter het altaar tegen den muur bevestigd. In zooverre is dit een kostbare schat, daar elk voorwerp een heerlijk bewijs geeft van een verhoord gebed door de voorspraak van Maria. Arme menschen offerden na hunne genezing dikwijls als dank een wassen arm of beentje.

Maar vóór een goede eeuw n.l. vóór de Fransche revolutie moet de kapel rijk zijn geweest aan verschillende voorwerpen van waarde, eens aan de H. Maagd vereerd. De Echter Kapelaan Joannes Heyligers, die ook uit Echt moest vluchten voor de Franschen en die van 1781—1801 alhier werkzaam was, beschrijft ons, dat de kapel vóór de Fransche omwenteling eenige kostbaarheden aan goud en zilver bezat en dat de inventaris in het begin van 1800 bevat:

„Twee beelden met zilveren kronen, twee zilveren scepters, één zilveren wereldbol, acht gouden kruisen; drie gouden Christusbeelden; een Christusbeeld met edelgesteenten en vele dankgeschenken, bestaande in zilveren oogen, hartjes, gouden ringen, zilveren platen, een zilveren kelk, een met zilver beslagen misboek etc."

„Maar ook te Echt, zoo zegt pater Kronenburg in zijn voornoemd boek [1]), kwamen de „bevrijders der menschheid", de Fransche revolutionairen aan het bewind en eischten geld voor hunne „edele" taak. Dientengevolge werd den 2den Nivôse van het derde jaar der Republiek (22 December 1794) aan den deken bevolen binnen 24 uren in handen van den schatheffer over te leveren, alle zilver en goud in of aan de Kerk en de Kapel.

Daags daarna moest de schatheffer met al dat zilver naar Gelder om het te gelde te maken, „alles met belofte van ratihabitie ende indemnisatie als naer recht", zooals de mannen der vrijheid verzekerden. Die belofte is — 't hoeft niet gezegd — nooit vervuld." Het is natuurlijk zeer te betreuren, dat deze waardevolle voorwerpen op bovengenoemde wijze verdwenen zijn, vooral omdat zij zoo'n heerlijke bewijzen gaven van de vele gunsten en verhooringen door de H. Maagd aan ons volk verleend.

In de oude Echter testamenten en wilsbeschikkingen troffen wij aanhoudend aan, hoe gouden en diamanten kruisjes en andere voorwerpen gelegateerd werden aan het miraculeus Beeldje in de kapel.

Als voorbeeld hiervan diene een uittreksel uit het testament

---

[1]) Maria's heerlijkheid in Nederland, Deel 6 pg. 478 sqq.

gemaakt omstreeks 1770 door Anna Meuwissen, weduwe van Peter Ramaeckers: ....*„Ende vermits de testatrice haer leven lanck eene particuliere devotie gehadt heeft tot onze Lieve Vrouwe in de Cappelle op Scheelbergh, soo wilt ent begeert* (zij), *dat uyt haere contante voor ornament vant Lieve Vrouwe beeldt aldaer een nieuw kleedt gemaekt sal worden ter weerde van dry pattacons".* Hieruit blijkt dus wederom, dat het Beeldje vroeger is gekleed geweest.

Dat het niet alleen de Franschen geweest zijn, die het op de Kapel gemunt hadden, maar dat ook anderen zich aan dit heiligdom vergrepen, blijkt uit verschillende inbraken, welke aan de kapel hebben plaats gehad.

Zoo b.v. werd in het jaar 1761 te Echt een vreemdeling op de pijnbank gelegd, die daarop bekende zich te hebben schuldig gemaakt aan verschillende diefstallen o.a. te Sittard en Susteren en in 't jaar te voren zich de Kapel van Schilberg had laten open maken, alwaar hij ook zijn slag deed. Zijne verklaring op de pijnbank luidt aldus: „Dat voorders hy gedetineerde omtrent Cruytwijn (O. L. Vrouw Hemelvaart) van voorleden jaer sigh hebbende laeten openen de capelle aen 't Scheelbergh alhier onder Echt. Dat hij aldaer in de Capelle synde mit synen haemer den offerstock in de selve capelle synde, opengebroecken ende het geene daerinne, synde ter somme van ongeveer dry schillingen daer uyt gestoolen heeft ende is door de vrouwspersoone, wonende aende de Capelle naer syn vertreck de deure van de capelle gesloten worden" etc.

Het is niet waarschijnlijk, dat men bij dezen diefstal een verband met de beruchte bokkenrijders moet zoeken, daar de bende deze kapel in tegenstelling met die van Sint Joost gespaard heeft. Wel vertelt men, dat de bokkenrijders om deze kapel van Schilberg eene ketting spanden, die telkens één schakel te kort bleek, maar dit verhaal behoort tot de legende.

Het schijnt, dat ten allen tijde de zorg voor de bediening en het opzicht der kapel van Schilberg berustte bij een der kapelaans van Echt. Zoo is het nu nog, zoo was 't ook vroeger, toen er te Echt maar één kapelaan was. Naar eene aanteekening van kapelaan Heiligers (omstreeks 1780) blijkt „dat de

dienstdoende kapelaan van Echt de zorg droeg voor het noodige onderhoud dezer kapel, daar hij elk jaar op Witten Donderdag eene rekening had te vereffenen, wat het schoonmaken, het gebruik van olie enz. aanging."

In deze zorg voor het onderhoud en de versiering der kapel, werd hij dan bijgestaan door de een of andere vrome familie, die in de buurt woonde en aan welke de sleutels van kapel en offerblok werden toevertrouwd.

Ook dit nog bestaande gebruik bestond vroeger reeds, zooals wij uit het voorgaande konden opmaken, alwaar eene vrouw voor de dieven de kapel had opengesloten. Uit de kerkvisitatie van het jaar 1703, blijkt het bestaan van hetzelfde gebruik, want aldaar lezen wij (Habet's Geschiedenis van het Bisdom Roermond III pg. 274): ***„Haeredes demortui pastoris Delsing debent reddere computos de oblatis in sacello in arena de Schelbergh"*** d.i. „de erfgenamen van den gestorven pastoor Delsing moeten rekenschap geven van den offer in de kapel van het zand in Schilberg". Hieruit kunnen we opmaken, dat in dien tijd voornoemde familie mede de zorg en de sleutels van de kapel toevertrouwd werden.

Het zal in deze aanhaling opvallen, dat de kapel van Schilberg hier genoemd wordt ***„in het Zand"***. En toch schijnt deze naam gebruikelijk geweest te zijn hier, zoowel als hij nog bestaat bij de „kapel in het zand" te Roermond. Hier zoowel als daar, is deze naam eenvoudig te verklaren, doordat beide heiligdommen gelegen zijn in eene zandige en hei-achtige omgeving, tenminste in die jaren, waarin die naam nog volop gebruikt werd.

De naam „Schilberg", is niet met zooveel zekerheid af te leiden. Het is niet waarschijnlijk, dat die verklaring juist is, welke zegt, dat Schilberg zoo genoemd wordt, omdat de heuvelen in deze zandige omgeving deels door onvruchtbaarheid, deels door het afhakken der héi door de landbouwers ten dienste van stalstrooisel, als het ware „geschild" en kaal geworden zijn. Vandaar „geschilde berg" of Schilberg! Waarschijnlijk is de naam „Schelberg" juister niet alleen, omdat deze omgeving vroeger ook zoo genoemd werd, maar ook omdat men den naam, aldus gespeld, ook terugvindt op meer-

dere Limburgsche plaatsen (o.a. te Heerlen en Eysden). Schilberg vindt men ook gespeld en uitgesproken (o.a. te Noorbeek en Swolgen).

In verschillende jaren en eeuwen werd de naam van dit gehucht aldus geschreven: pl.m. 1300 Scheylbergh; in 1703 Schelbergh; in 1752 Schelberg; in 1758 Scheelbergh.

Wij veronderstellen, dat de naam *Schilberg* of *Scheelberg* ontstaan is door samentrekking van *Schedelberg* (schedel-scheêl-schel-schil) en de plaats zou deze benaming gekregen hebben van wege een kruisbeeld, of calvarieberg (Schedelberg) eertijds op deze plaats opgericht. Zulk een kruis staat er trouwens nog achter het koor. Dat vroeger hier een begraafplaats was, waaraan de naam, ontleend zou zijn, lijkt ons minder waarschijnlijk, maar niet onmogelijk.

Met den dienstdoenden kapelaan van Echt deelde ook de Magistraat de zorg voor het onderhoud der kapel.

Verschillende aanhalingen, uit het notulenregister der raadsvergaderingen uit de helft der 18e eeuw, bewijzen dit. Ook volgt hieruit, dat in latere jaren het offerblok der kapel plechtig geopend werd, in tegenwoordigheid van alle regeerders.

Zoo geschiedde er in het jaar 1772: *„Geresolveert, dat op aenstaende Maendagh 's naermiddags ten twee uhren den offerstock in de Capelle doort Magistraat geopent sal worden, om uyt de daer in wesende penninghen de nodige reparatie te laeten doen aen de selve capelle ende het overige t' employeren als naer raede".*

Zulke reparaties aan de Schilbergsche Kapel werden o.a. uitgevoerd eenige jaren te voren, toen het leiendak hersteld moest worden: ..1758 *„is geresolveert ende geaccordeert mit den leyendekker Johannes Smeets, woonende onder Sittard, op den Steenwegh, dat hij voor een jaerlycx gehalt van vier pattacons voor den tydt van acht achtereenvolgende jaeren sal onderhouden het lyen dack der kercke alhier met den thooren, mitsgaeders de gemeente geuten, item het dack vant stadthuys, benevens de capelle op Scheelbergh ende die van Sint Rochus etc."*

Dat de toenmalige vroede vaderen veel devotie hadden voor O. L. Vrouwe van Schilberg en dat zij in hunne boeteoplegging

wel eens eigenaardige, maar niet onpractische besluiten konden nemen, bewijst een raadsbesluit uit het jaar 1755. Er was n.l. gebleken, dat vele Schepenen, net als tegenwoordig soms, aan afwezigheidsziekte leden.

Men nam daartegen het volgende besluit:

1 Aug. 1755 *„Brengt de peyborgemeester J. van der Leeuwe voor, dat overmits op de meeste raedsdaegen den eenen offte anderen ende dickwils differente manqueeren etc.. is geresolveert, dat deese reys* (keer) *den schepen Stocx en Jan Jennissen wegens verzuim ieder sal geven aen den pey-borgemeester tot profijte van de capelle een pond wasch (sic!)".*

Zonder protest bleef dit besluit echter niet, daar de schepen van Ulfft, die zich waarschijnlijk ook nog al eens aan verzuim schuldig maakte, hiertegen protesteerde.

De devotie tot O. L. Vrouw van Schilberg heeft zich echter vooral ontwikkeld in de laatste jaren. Reeds onder pastoor Kerbosch begon de vereering van de H. Maagd te Schilberg meer en meer in omvang toe te nemen. Onder zijn bestuur werd volgens kapelaan Peeters „van Zijne H. Pius IX de gunst erlangd, om bij het feest van Maria Geboorte eene plegtige octaaf in deze kapel te mogen vieren, waardoor aan alle geloovigen, die hiervan gebruik maakten, een volle aflaat verleend werd. Gedurende de Vasten, alle Vrijdagen door het jaar, doch meer bijzonder 's Zondags namiddags en op Allerzielendag wordt deze eenzame bidplaats door talrijke landbewoners bezocht."

Onder zijn opvolger, onder pastoor Menten, bestond in de jaren 1890 het plan, om de kapel aanmerkelijk te vergrooten n.l. om aan de koorzijde (oost) een bijbouw te maken in den vorm van een klaverblad. Dit plan, dat zeker te prijzen was en tot de uitvoering waarvan de benoodigde materialen ook reeds beloofd waren, door vereerders van de H. Maagd, moest helaas, door zijn vertrek onuitgevoerd blijven.

Meer en meer neemt ondertusschen de devotie tot de H. Maagd te Schilberg toe. Honderden bezoeken de kapel vooral des Zondags, om aldaar in den namiddag in den stillen schemer der brandende kaarsen hun rozenkrans te komen bidden vóór het Miraculeus Beeldje. Een bedegang naar de kapel behoort

voor zeer vele Echtenaren tot de Zondagsviering en men betreurt 't, als men door omstandigheden het bezoek aan de kapel niet kan brengen. Op de Zaterdagen in Mei gingen de leerlingen der Kweekschool, door hunne leeraren vergezeld, bedevaarten naar de Kapel en zongen er oudergewoonte de duitsche Mis, terwijl hun Directeur er het H. Misoffer opdroeg.

Maar de vereering van Maria stijgt er ten top in de octaaf van O. L. Vrouw Geboorte, wanneer er telken dage de H. Mis en Lof gezongen worden en op den feestdag zelf de processie van Echt er in al haren luister heentrekt, met een omweg over den Rijksweg bij Pey. Dan wordt in de kapel de plechtige Hoogmis opgedragen en door duizendn in en om dit heiligdom in allen eerbied bijgewoond. En des namiddags onder het Lof, wordt er door een Franciscaner pater gepreekt over de vereering van de H. Maagd. Deze preek heeft plaats in de open lucht, onder de kerk der prachtige linden en zelden zal men er een stemmiger godsdienstoefening bijwonen, dan wanneer hier onder de zacht ruischende boomen het krachtige woord Gods weerklinkt over de luisterende hoofden van eenige duizenden toehoorders.

Men waant zich op dat oogenblik in de eerste eeuwen van het Christendom te zijn, toen de heilige geloofsverkondigers hier kwamen, om in de open lucht het ware Evangelie aan de heidensche volkeren, samengestroomd in hun heilig bosch, te verkondigen! Met vreugde ziet men ieder jaar het getal der vereerders van de H. Maagd toenemen te Schilberg. Moge het zoo blijven!

Maastricht heeft de Sterre der zee; Sittard de Lieve Vrouw van het H. Hart; Roermond de kapel in het zand; zoovele andere plaatsen in Limburg hebben hunne heerlijke en druk bezochte genadekapellen ter eere van de Lieve Moeder Gods. Ook Echt mag trotsch zijn op zijn eigen Lieve Vrouwe Kapel „in het Zand", trotsch op het Miraculeus Beeldje van Maria; maar meer nog, het mag zeer dankbaar zijn en blijven voor alle gunsten en gaven, die hier afgebeden en verkregen zijn! Want wie zal ze tellen de zieken naar ziel en lichaam, die hier gebeden hebben; Zondag op Zondag, altijd maar aanhoudend, komen de geloovigen om de genezing te verkrijgen voor hunne

dierbaren! Hier heeft ook de moeder voor haar kind gebeden, dat afdwaalde.... hier bidt het kind voor zijne ouders.... en allen, zonder uitzondering, vonden hier bij de „Hulp der hulpeloozen" verhooring, zij vonden troost bij de „Troosteres der Bedrukten"!

Vele tranen werden hier geweend, maar vele tranen werden er ook gedroogd, zoodat Schilberg voor Echt en omgeving geworden is een ware Troostberg.

Als slot op deze aanteekeningen over de kapel van Schilberg, plaatsen we het volgend gedichtje, dat we eens in onze jeugd maakten ter eere van Onze Lieve Vrouw en dat we nog gaarne onderschrijven en aanbevelen:

O, Gij, die door dit heilzaam Beeld
Zoovele kranken hebt geheeld,
Gij, die de Troost der droeven zijt,
Tot U kom ik, uit dankbaarheid
Voor zooveel g'nadegaven.

En mocht ik eens op 's levens baan
Door 's levens last gebogen gaan,
Dan smeek ik U, o Moeder zoet,
Dat Gij mijn ziel verlossen doet
Van alle zielepijnen!

De kapel van Sint Rochus.

Evenals verschillende andere Limburgsche plaatsen heeft ook Echt zijn Sint Rochusvereering en zelfs eene Sint Rochuskapel. Deze is van ouds gelegen op het einde der Wijnstraat, nabij de Beekbrug. Tot meerdere kennis en liefde voor dit Sint Rochus-kapelletje en vooral om de mooie devotie tot den H. Rochus aan te wakkeren, laten wij hier eenige geschiedkundige aanteekeningen volgen. Vooraf geven wij eene korte levensbeschrijving van den H. Rochus, die vooral wordt aangeroepen tegen besmettelijke ziekten, pest, enz.

De H. Rochus werd in 1295 te Montpellier in Frankrijk geboren uit een aanzienlijke familie en droeg bij zijne geboorte een rood kruis op zijn lichaam, hetgeen met de jaren schooner en grooter werd. Op 20-jarigen leeftijd verloor hij zijne ouders, verdeelde zijn vermogen onder de armen en werd pelgrim en bedelaar. Hij kwam ten tijde van een hevige pestziekte naar Italië en wijdde zich eerst te Aquapendente in Toscane aan de verpleging der pestzieken. Hetzelfde deed hij te Rome en elders. Met een enkel kruisteeken genas hij vele zieken. In Piacenze werd hij zelf door de ziekte aangetast en om geen last te veroorzaken aan zijne omgeving trok hij zich in eene hut in het bosch nabij het dorp Sarmato terug, alwaar hij door een engel verpleegd werd, terwijl een hond van een edelman uit de buurt hem dagelijks de zweren likte en hem brood uit de stad bracht, totdat hij gezond was. Daarna keerde hij naar Montpellier terug, alwaar hij ondertusschen vergeten was, als spion vastgegrepen en door den stadsrechter, zijn eigen oom, tot gevangenisstraf veroordeeld werd.

Hier stierf hij, zonder zich bekend gemaakt te hebben, 5 jaren later, in het jaar 1327.

De H. Rochus werd reeds in de middeleeuwen als patroon tegen de pest aangeroepen. In het jaar 1485 bracht men zijn lichaam naar Venetië en bouwde men ter plaatse de kerk San Rocco.

Talrijk zijn de kerken en kapellen, die ter zijner eere gebouwd zijn, talrijk ook de Sint Rochus-hospitalen, welke in alle landen te vinden zijn.

Gewoonlijk wordt de H. Rochus afgebeeld als pelgrim, het kleed een weinig opnemend om zijne pestwonden, gewoonlijk aan den knie, te laten zien; meestal is hij vergezeld van een hond, die hem in den bek brood brengt; soms ook staat naast hem een engel afgebeeld. (Heinrich Detzel, *Christliche Ikonographie.)*

Zooals het meermalen gebeurde, ontstond de devotie tot den een of anderen Heilige uit den nood of den drang der tijden. Zoo zal 't te Echt ook wel het geval zijn geweest met de godsvrucht tot den H. Rochus. Het schijnt dat in vroegere eeuwen Echt, evenals in de laatste jaren door de griepziekte, meermalen bezocht werd door besmettelijke ziekten.

En wat was dan natuurlijker, dan dat men zijn toevlucht nam tot dien Heilige, die als bijzondere voorspreker aangeroepen werd.

Zoo is 't niet onmogelijk, dat de Echter vereering van den H. Rochus ontstond ten tijde, dat Echt bezocht werd door geweldige pestziekten, die om het jaar 1688 honderden menschen hier en uit de omgeving ten grave sleepten, aldus Peeters. Dezelfde schrijver schijnt zich echter te vergissen, daar hij dit jaartal meent te halen uit een tijdschrift, dat naar aanleiding van deze pestziekte zou opgemaakt zijn. Dit tijdschrift zou te vinden zijn op een steenen balk in het Ursulinenklooster en zou luiden:

AUXILIo DIVIno tUeMUr In peste
et IgnE,

d. i.: Van pest en brand zullen wij door Gods hulp bewaard worden. Wanneer men nu de tellende cijfers samentelt, dan krijgen wij het jaar 1586.

Genoemd jaarschrift bevindt zich op het oogenblik op een

steen welke eertijds ingemetseld was in een ter plaatse van het tegenwoordig Ursulinen-klooster afgebroken huis nadat dit huis afgebrand was. Het opschrift luidt als volgt:

AUXILIO DIVINO A PESTE ET ACRI
IGNE TVEMVR.

De vertaling luidt: Door de goddelijke hulp zullen wij van pest en zwaren brand beveiligd worden. De waarde van het chronicum is 1686 [1]).

Moeten wij nu vanaf dit jaar de bijzondere devotie van den H. Rochus te Echt laten beginnen? Het is niet onmogelijk, zekerheid hebben wij echter niet, wanneer de eerste kapel van Sint Rochus gebouwd werd. Ook kan de eerste kapel van Sint Rochus bezwaarlijk op dezelfde plaats gelegen hebben als de tegenwoordige, omdat toen ter plaatse van de tegenwoordige kapel de stadsgracht stroomde.

Inderdaad heeft het oude kapelletje van Sint Rochus vroeger iets meer naar het Westen gelegen, dus naar den kant der tegenwoordige beekbrug.

Zelfs vonden wij een uitdrukking in oude registers betreffende het Sint Rochus-huisje, alwaar men het op de brug zelf legt, „het *heyligen huysken op de brugge*". Men bedenke echter wel dat hier beek en stadsgraaf naast elkaar stroomden, slechts gescheiden door een dam. De brug hier besproken kan dus ook van de stadsgracht geweest zijn, welke gelegen moet hebben ongeveer ter plaatse waar nu 't Sint Rochus-huisje ligt.

Waarschijnlijk is met dit Sint Rochus-Kapelletje in de nabijheid der poort gelegen, steeds verbonden geweest een wachthuis voor soldaten of gewapende burgers. Dit verklaart ook, dat dit Sint Rochus-huisje tot in onze dagen steeds genoemd werd „de wacht" en als zoodanig gebruikt werd niet alleen in

---

[1]) In dezen kloostermuur in zgn. speklagen gebouwd, bevindt zich nog een andere merkwaardige steen met het volgende opschrift, dat vroeger eveneens in een der woonhuizen aangebracht was:

OMNIPOTENTI HONOR PAXQVE HISCE
AEDIBVS POPVLOQVE IN EIS.

Vert.: Den Almachtige eer en vrede aan deze woningen en aan de bewoners.

onzen tijd, maar ook reeds in vroegere eeuwen. Ook was er ingebouwd een arrestantenlokaal. Voor eigenlijke gevangenis gebruikte men echter meer in vroegere eeuwen den onderbouw van den toren der kerk. Wij vonden n.l. hieromtrent een klacht van de gemeenteraden, omdat vreemde troepen den burgemeester gevangen genomen en in den kerktoren opgesloten hadden.

Hierover nog eenige kortere aanhalingen uit het meergenoemde notulenboek der raadsvergaderingen:

1755.... „is geresolveert dat den peyborgemeester ene stooff sal coopen voort wachthuys ende eene deur laeten maeken int selve wachthuys voor de gevanckenisse."

1761.... „item dat 2 keersse van acht op een pont ende 's daeghs een mand torff aen de wacht sal gelevert worden."

Verder worden er nog verschillende herstellingen aan de Sint Rochus-kapel vermeld, waaruit tevens blijkt, dat deze kapel met een leien dak gedekt was.

Na het dempen van de stadsgracht werd de Sint Rochuskapel, ongeveer in het begin der 18e eeuw, opgebouwd op de plaats waar ze nu staat en eerst om het jaar 1867 ingebouwd tusschen twee nevengebouwen, n.l. een wachthuis en een brandspuitenhuis, beide gebouwen gesloten met twee groene ronde poorten.

Kapelaan Peeters zegt hiervan: „Het zoogenaamde Sint Rochushuiske, gelegen op het uiteinde der Wijnstraat, nabij de Molenbeek, is in deze jaren (1867) door het opbouwen van een sierlijk wacht- en brandspuitenhuis, dat deze kapel bevat, meer in aanzien gekomen. Eenige gegoede burgers dragen zorg, volgens een van oudsher bestaand gebruik, dat er elke nacht een licht brande ter eere van den H. Rochus. Op H. Sacramentsdag wordt in deze dan sierlijk opgetooide kapel de plechtige zegen gegeven".

Maar ook deze kapel werd afgebroken en de heele „wacht" erbij. Hier huisde eertijds de nachtwacht en bracht bij de warme kachel den nacht door, wanneer hij niet de uren hoefde af te roepen, of te waken had door de stille straten.

De oude wacht met het Sint Rochushuisje verdween voor 'n 15 tal jaren en nu werd een modern woonhuis gebouwd met

een hoekkapelletje van Sint Rochus. Maar toch blijft ons nog, ondanks deze verbouwing, altijd bij het oude Sint Rochushuisje met zijn twee groote groene poorten, zoo innig ingebouwd en beschermd als tusschen twee vleugels. Ik herinner mij uit mijn jeugd, dat wij nooit voorbij dit kapelletje kwamen, of wij namen onze petten af en gingen er een Vaderons bidden. En altijd brandde er een kaars of stonden er kleurige veldbloemen door kinderen bijgebracht en onze Zondagscent is menigmaal door het smalle gleufje in de deur, rinkelend naar binnen gevallen..

Hier werd in tijden van ziekten en vooral in de octaaf van Sint Rochus de rozenkrans luidop gebeden op de open straat; men vereerde den beminnelijken Volksheilige, men had hem lief. Moge 't zoo nog zijn en moge deze vereering blijven bloeien tot behoud der gezonden en tot genezing der zieken!

Een zaak is jammer bij de laatste verbouwing van het Sint Rochus-kapelletje. En dat is, dat men het Sint Rochus-beeldje, dat vroeger in eene nis boven de deur stond, niet mee overgebracht heeft naar het nieuwe kapelletje. De nis, die men aldaar gemaakt heeft was trouwens veel te klein, zoodat het zeer mooie oude beeld van den H. Rochus nu elders bewaard wordt, maar zich helaas niet bevindt op de plaats, waar 't zijn moest.

Ook diende dit oude beeld, dat gewit is, opnieuw gepolychromeerd te worden.

Het onderhoud der kapel kwam vroeger, althans voor het uiterlijke, ten laste van de gemeente. Zoo bepaalde men in de raadsvergadering van 1 Dec. 1758, dat mede de Sint Rochuskapel zou gerestaureerd worden. Waarschijnlijk is hier sprake van het leien dak, dat herstelling behoefde.

„Op heden 1 December 1758 is doort magistraet geresolveert ende geaccordeert mit den leyendecker Johannes Smeets, woonende onder Sittard op den Steenwegh, dat hij voor een jaerlijcx gehalt van vier pattacons voor den tijdt van acht achtereenvolgende jaeren sal onderhouden het leijendack der kercke mit den thooren, mitsgaeders de gemeente geuten; item het dack vant stadthuys, benevens de capelle op Scheelbergh ende die van Sint Rochus etc.

Voor het innerlijk onderhoud der Kapel zorgden gewoonlijk

vrome buren en vooral het Ursulinenklooster, vlak in de nabijheid gelegen.

Steeds is in dit klooster de devotie tot den H. Rochus in hooge eere geweest en wanneer wij ons niet vergissen siert zijn beeld hare Kapel en wordt er iedere maand eene H. Mis ter eere van den H. Rochus gelezen.

Moge hij dan ook deze bewoners vooral beschermen tegen alle gevaarlijke ziekten en mogen de Echtenaren, die in de laatste jaren zoo zwaar geslagen werden, door de voorspraak van den H. Rochus voortaan gespaard blijven van alle besmettelijke ziekten.

En wanneer alle Echtenaren in deze Octaafdagen zich verzamelen voor deze Kapel, om in den rossen schijn van kaarsen onder het vallen van den schemeravond den rozenkrans te bidden, dan vergete men niet de innige bede:

Sint Rochus bescherme Echt!

Beeld van O. L. V.
in de kapel van Berkelaar.

De kapel van Berkelaar.

De kapel van Berkelaar.

Een der oudste en zeker een der meest historische gehuchten van Echt is Berkelaar.

Berkelaar is gelegen ter halverwege Echt—Maasbracht en wordt naar den omvang der huizengroepen verdeeld in Groote en Kleine Berkelaar. Het laatste gehucht is het kortste bij Echt gelegen. Deze verdeeling is echter weinig meer in gebruik.

In deze omgeving schijnt vroeger een groot bosch gestaan te hebben, vooral beplant met berkeboomen.

De laatste uitloopers van dit bosch kan men terugvinden in de omgeving van de hoeve Bosscherhof, eveneens in het land van Berkelaar gelegen. Opmerkelijk vindt, of vond men, tot voor eenige jaren terug, in deze streek meer berkeboomen en -struiken dan elders.

De eerste nederzetting in dit berkenbosch noemde men heel natuurlijk „Berclara" of Berkelaar, hetgeen dus beteekent een ontgonnen plaats te midden, of op den rand van een berkenbosch.

De naam Berkelaar of Byrkeleer vonden wij ook elders, o.a. bij Habets in zijn leenakten van Valkenburg, alwaar een der leengoederen aldus genoemd wordt.

Het terrein om Berkelaar, het Berkelaarderveld, vormt eene prachtige vlakte, een der uitgestrektste en vruchtbaarste landouwen van midden-Limburg.

Des zomers liggen de lage huisjes weggezonken als volle schepen in een zee van gouden koren.

En in den trillenden zonnebrand liggen de roode daken in helle kleuren te gloeien in deze schaduwlooze streek.

Hier en daar overhuift de geliefde noteboom met zijn frissche dichte blaren het halve erf en werpt zijn donkere slagschaduw op dak en muur.

De groote en goed onderhouden grintweg, welke Echt met Berkelaar verbindt, werd reeds in 1400 en vroeger genoemd „de Berckleerswege".

De naam „Berkelaar" werd natuurlijk door de eeuwen heen verschillend, maar toch met weinig verandering geschreven. Zoo vonden wij in de verschillende geschiedbronnen en bescheiden o.a. ***Berclara, Berckel, Berckelaer, Berckele, Berckeler, Berckleer.*** Zelfs vindt men op de oude Schuttersplaten der Grenadiers: ***Berckever*** en ***Berckevir,*** maar blijkbaar is dit een verkeerde spelling.

Elders hebben wij meermalen melding gemaakt van eene edele Vrouw Gerberga, die de zuster was van Keizer Otto I, en later gehuwd met Lodewijk IV van Overzee zelf Koningin van Frankrijk was.

Deze vrouw nu bezat in en om Echt vele goederen. Zij gaf aan het benadeelde stift van Sint Servaas te Maastricht de Echter kerk en de tienden, benevens andere goederen om Echt gelegen, aan het Kapittel van Sint Servaas.

Dit geschiedde om het jaar 930.

Ook gaf deze Vrouwe, na de Proostdij van Meerssen gesticht te hebben, aan dit klooster verschillende goederen, welke meest in en om Limburg verspreid gelegen waren.

Onder deze goederen behoorde ook Berkelaar. In het jaar 1178 werd het eigendom dezer goederen voor de Proostdij van Meerssen bekrachtigd door den toen regeerenden Paus Alexander III.

Met name noemt de Paus in zijn „Privilegium" naast verschillende andere plaatsen ook ***„Berclara".***

Wij stellen ons voor, dat Berkelaar dier dagen er heel anders uitzag dan tegenwoordig en dat er niet meer was dan één of meer Koninklijke landgoederen, of groote boerderijen, met er om heen gebouwde stallen en schuren.

Zekerheid hieromtrent hebben wij niet, maar wij achten het zeer waarschijnlijk, dat een dezer hoeven, waaruit Berkelaar ontstaan is, gezocht moet worden ter plaatse, waar nu Zwaantjeshof ligt.

Merkwaardig is de kapel, welke in het midden van dit gehucht langs den grooten weg Echt—Maasbracht gelegen is,

Kapelaan Peeters, wiens getuigenis hierover wij vooraf geven, zegt er het volgende van:

Omtrent de meer merkwaardige kapel te midden van Berkelaar, weet men, dat ze over eene eeuw, nadat de grootere en geheel bouwvallige der 14de eeuw, naar den westkant van Berkelaar gelegen, was afgebroken, tot stand kwam en wel door toedoen eener dame uit Stevensweert, die tevens een beneficie tot onderhoud dezer bidplaats had aangewezen. Het was aan de Kapel van Berkelaar en aan die van Sint Joost, dat zich alle jaren op twee der Kruisdagen de processiën van Echt en Maasbracht vereenigden en bij afwisseling door een der bijzijnde geestelijken eene gelegenheidspreek gehouden werd.

Sinds eenige jaren is dit gebruik achtergelaten.

Dat dit gebruik afgeschaft werd, heeft zijn reden wel gehad. Want door het samentreffen der twee processies van Echt en Maasbracht ontstond er langzamerhand in de aangrenzende huizen, rondom de Kapel van Berkelaar en zelfs over het geheele gehucht, een echte kermis. Er werd voor deze gelegenheid „gebakken" en dus ook gegeten en gedronken naar echt Limburgschen trant.

En het gevolg was, dat, wanneer voor de beide processies de tijd gekomen was om weder huiswaarts te keeren, vele vrome zieltjes bleven plakken achter de koffietafel. En verder op den dag werd het meer een kruik-dag dan een kruisdag.

Het laat zich daarom begrijpen, dat voortaan het samentreffen der beide processies nauwkeurig vermeden werd en in onderling overleg nam men den weg wat korter.

En daarom trekt de Echter processie, op de Kruisdagen, niet meer tot in Berkelaar zelf, maar gekomen aan de eerste huizen, slaat men bij de kromming van den grooten weg rechts af en keert over den veldweg huiswaarts.

Over de tegenwoordige kapel van Berkelaar kunnen wij het volgende zeggen:

Ze is een eenvoudig en stevig gebouw. Voor het gehucht Berkelaar vormt deze kapel, gelegen op de snijding der twee hoofdwegen, inderdaad een middelpunt zoo natuurlijk, dat men verbaasd zou staan als hier, op dit punt, geen kapel of kruis zou staan.

Een oud poortje, waarvan de groote sleutel in een huis in de buurt bewaard wordt, geeft toegang tot de Kapel. Boven het poortje bevindt zich een dichtgemetseld nisje.

Er staat een soort kaarsenbank en daarachter in eene halfronde nis een Lieve Vrouwebeeld. Dit doet ons veronderstellen, dat deze Kapel steeds aan de H. Maagd is toegewijd geweest.

Met zekerheid weten wij dit echter niet, omdat het Lieve Vrouwebeeld, dat nu in deze Kapel staat, oorspronkelijk elders stond.

Dit merkwaardige beeld in deze kapel is n.l. afkomstig uit de groote Kerk van Echt en werd misschien een 50 jaren geleden door tusschenkomst van een Kerkmeester uit Berkelaar aan deze Kapel afgestaan. In de groote Kerk stond dit beeld op het Onze Lieve Vrouwe-altaar, welk altaar stond in de Kapel, welke bij de Oude Kerk aan de noordzijde uitgebouwd was.

Niemand weet misschien en de „Berkelaarder" mogelijk het minst, dat dit gehucht in dit Mariabeeld een sieraad rijk is.

Want dit beeld, dat hier ongekend en vergeten staat, is inderdaad een mooi en merkwaardig kunststuk.

Eenparig luidde het oordeel van verschillende kunstkenners, dat het beeld mooi is, waarschijnlijk uit den na-Renaissancetijd en vervaardigd omstreeks de 18e eeuw. De H. Maagd wordt er voorgesteld met uitgestrekte armen, in eene aantrekkelijke tegemoetkomende houding. Over het rijk geplooide onderkleed hangt in bevallige plooien een losse mantel. Hare voeten staan op de halve maan, met omhoog gerichte horens en trappen op de kronkelende slang, die den paradijsappel in den bek houdt. Het hoofd van dit Mariabeeld is ongesluierd en laat de loshangende haren in vrije golving vallen over hals en schouders; eromheen prijkt een aureool op afstand met sterren bezet.

Het beeld is van hout, wel niet massief, maar van binnen hol; de rug is plat, zoodat men zich af zou vragen of het beeld niet als een „Marianum" zou gediend hebben.

Verschillende zaken echter in aanmerking genomen, zal dit wel niet het geval geweest zijn; vooral wanneer men de groote afmetingen voor oogen houdt. Deze zijn n.l. voor de hoogte

1.30 M. en voor de breedte (eigenaardig genoeg) juist de helft, n.l. 0.65 M.

In de Kapel zijn nog sporen van eene half vergane polychromie te zien, o.a. een sterrenmotief en een bloemendécor, maar door de vocht heeft alles zeer geleden. Het zou een zeer goed werk zijn, wanneer men alle overtollige vaasjes en luchters, welke er dooreen staan, zou verwijderen en van het inwendige één mooi, doch eenvoudig geheel maakte. De aantrekkelijkheid dezer Kapel met haar waarlijk mooi beeld zou er door winnen.

Met weinig kosten en met onderlinge hulp zou dit mooi gelegen heiligdom, vooral inwendig, hersteld kunnen worden, om voortaan te blijven de merkwaardige Kapel van Berkelaar.

De ouden van dagen, die niet meer ter kerke kunnen gaan, zouden strompelend naar deze kapel hun gemis niet zoozeer voelen.

De kleinere kinderen zouden hier reeds een zoete voorspraak kunnen genieten van het zoete verblijf in het Huis des Heeren.

Des avonds in de Meimaand wordt hier door het vrome landvolk de Rozenkrans gebeden....

Het is een schoon en echt Limburgsch gebruik, wanneer in de stille schemering der kaarsen de heldere stemmen opklinken in den zachten Mei-avond.

Maar hoeveel inniger en aangenamer zou dit gebed zijn, wanneer ook de heele innerlijke omgeving dezer Kapel een meer verheffenden indruk zou maken op het hart dezer vrome bidders. Men zorge bijtijds voor een passende versiering dezer kapel met haar innig-mooi beeld.

Wanneer wij het getuigenis van Kapelaan Peeters mogen gelooven, aangaande den ouderdom der tegenwoordige Kapel, dan zouden wij hare stichting moeten zoeken omstreeks het jaar 1750.

Het is niet onmogelijk, dat deze Kapel toen gebouwd werd van den afbraak der oude Kapel, die bouwvallig geworden was en die niet op deze plaats, maar aan den westkant van Berkelaar gelegen was.

Aldaar ligt eene weide, bekend onder den naam van *„Pellegroos"*. Welnu, aldaar stond de oude Kapel, waar ook van ouds de processies van Echt en Maasbracht samenkwamen.

Waarschijnlijk was dus oudtijds hier het middelpunt van Berkelaar, of ten minste liep hier een hoofdweg en heeft het dorp zich naderhand meer naar het oosten uitgebreid.

Ook lag aan deze zijde de aloude en zeer merkwaardige hoeve, nu Zwaantjeshof genoemd, hetgeen ons alle zekerheid geeft, dat het hoofdverkeer zich vroeger aan deze westzijde bewoog.

De naam *„Pellegroos"* doet ons vermoeden, dat hier een verbastering heeft plaats gehad en dat de eigenlijke naam geweest is *„Capellegroos"*. In deze veronderstelling beteekent „groos" dan een dialectische naam voor „weide".

In deze buurt is ook bekend de Kapellesteeg, namen, die ons aanduiden, dat hier de oude Kapel van Berkelaar gestaan heeft.

Hoe groot deze oude Kapel geweest is, weten wij niet, maar het is niet onmogelijk, dat men vroeg of laat de fundamenten van dit gebouwtje zou aansteken, wanneer men in deze buurt zou graven.

Het Gasthuis.

Een der interessantste en oudste plekjes uit de kom van oud Echt is wel de plek gelegen ter linkerhand, wanneer men van af de Groote Straat de Gasthuissteeg inslaat.

Hier n.l. waar nu de huizen Ruyters staan, lag tot vóór 150 jaren, het oude Echter Gasthuis, een groot en ruim gebouw, met kapel en kerkhof, zoodat we met recht kunnen zeggen, dat we ons hier op eene merkwaardige, historische plek bevinden. Dit terrein, waaraan men nu achteloos voorbijgaat, zonder te weten, of eraan te denken misschien, wat hier vroeger al zoo omging, zal voor den Echtenaar vooral beginnen te leven, wanneer hij met aandacht deze aanteekeningen lezen zal.

Met zekeren eerbied zal hij in het vervolg deze Steeg ingaan, wanneer hij weet, dat hier eeuwenlang een heilig Huis, een klooster en kapel lagen als in een warmen stralenkrans van echte christelijke liefdadigheid.

En ook zal menigeen misschien een „schoevering" over zijn leden voelen gaan, als hij des avonds door de donkere Gasthuissteeg komt en zich plotseling herinnert, dat hij langs en over de graven gaat van honderden menschen, die hier door de eeuwen heen begraven werden, nadat ze in het hospitaal gestorven waren door ziekte, of ouderdom.

Van dit Gasthuis nu willen we hier de ons bekende bijzonderheden mededeelen.

Het Gasthuis — het woord verklaart zichzelf — was een Huis voor arme vreemde gasten en was een dier bekende weldadige instellingen uit de middeleeuwen, welke ons nog heden ten dage bewondering en dankbaarheid afdwingen voor den liefdadigen geest onzer voorvaderen. Geen plaats immers van beteekenis was er, of men telde er één of meer zulke Huizen,

gewoonlijk gesticht door edele personen, door kloosterorden en kerken, of onderhouden door de burgers, alwaar de zieken verpleegd, de vondelingen en de reizigers opgenomen, de ouden verzorgd en de armen onderhouden werden. Hier zocht en vond men altijd een veilige toevlucht in den avond van den dag, of in den avond van het leven.

Ook voor den armen reiziger was het Gasthuis bestemd en ik mag wel zeggen, dat zulke Huizen, in den beginne vooral, gesticht werden, om den reiziger van dienst te zijn. Want men moet zich hier herinneren, dat onze reizende voorvaderen met heel wat meer moeilijkheden te kampen hadden op hunne weliswaar zeldzame, maar toch soms noodzakelijke reizen. Men reisde „per pedes Apostolorum", n.l. te voet, over de slechte, ongebaande veldwegen, 's zomers vol stof en 's winters vol modder. Men vond niet langs den weg, zooals 't tegenwoordig is, op iederen kilometer afstand een herberg, of een noodstation door den wielrijdersbond opgericht; van geregelden modernen dienst per diligence, trein, auto, of zelfs vliegmachine had men zelfs geen begrip. Neen, onze voorzaten van vóór eeuwen moesten soms uren aan uren gaan in alle weêr en wind, eer men eene menschelijke woning gewaar werd. Gelukkig de reiziger, die tegen 't vallen van den avond de stad kon bereiken, voordat de zware onverbiddelijke poorten gesloten werden! Want wie te laat kwam, kon dikwijls ergens in het veld zijn leger opzoeken in de „herberg", die de maan tot uithangbord heeft. Maar eens binnen de poorten, dan zocht de meer gegoede de een of andere herberg op; ergens „in de klock", of „in den bonten os", of „in den gouden sleutel", vond men altijd een stevig avondmaal en een goed bed. Maar de arme marskramer, of reizende poorter, of de onvrije, zij zochten meestal een gratis logies in het armengasthuis; en al was daar het bier misschien een beetje zuurder, of het bed een beetje hard, toch waren ze vol dankbaarheid, wanneer ze des morgens dit gastvrij Huis verlieten. En met een „God loone 't U", moeten ze wel afscheid genomen hebben van den gullen gasten- of armenmeester, om hunne reis voort te zetten.

Voor den arme was er eene plaats in de samenleving dier tijden; hij werd niet uitgestooten of afgewezen, maar overal

woonde bij onze voorvaderen de heilige Liefde voor den naaste, die altijd een bed open hield, om den arme te laten rusten en een brood gereed had liggen op tafel, om hem te laten eten!

Mocht het nog zoo zijn in onze dagen, dan zou er meer zegening en minder ontevredenheid zijn!

Het Gasthuis lag gewoonlijk langs den grooten weg, of op een der hoofdstraten en werd soms bestuurd door een Gasthuismeester met knechten en meiden, maar ook zeer dikwijls door leden van een mannelijke, of vrouwelijke kloosterorde.

Zoo lag ook het Echter Gasthuis langs de Groote Straat, kort bij de Kerk en het Raadhuis, op het middenpunt der kom. Daar Echt zelf een zeer oude plaats is, moet ook het gasthuis van zeer hoogen ouderdom geweest zijn. Ja, het is zelfs gebeurd, dat uit een enkel gasthuis langzaam aan zich gevormd heeft een dorp, of eene stad, doordat men zich naast en om het gunstig gelegen gasthuis kwam vestigen. Zoo *kan* het ook met Echt gegaan zijn en in dit geval, zou hier ter plaatse, waar het Gasthuis stond, de eerste steen van Echt gelegd zijn! Wie zal 't met zekerheid zeggen? Toch weten we „iets" met zekerheid van het oude Echter Gasthuis, n.l. dat het reeds in 1307 bestond. Maar toen zal het Hospitaal, zooals het in die jaren genoemd werd, wel al eeuwen in werking zijn geweest. ***„1307, 14 Febr. Het gericht van Echt verklaart, dat het Cistercienser Convent te Roermond, in het bezit is der tienden van acht bunders land, genaamd Lottelope (Loop), gelegen naast den nieuwen molen (watermolen), welk land het vermeld gericht tot verhooging van den godsdienst aan het Hospitaal van Echt geschonken heeft".*** [1])

In het Register op de leenaktenboeken van Gelder [2]) wordt onder no. 121 dit land in het jaar 1474 genoemd ***„het gasthuyslant op der molenbeek".***

En in hetzelfde register vonden we onder no. 116, dat een leen te Berkelaar, een verplichting van een malder rogge te betalen had aan het Gasthuis.

De uitdrukking „tot verhooging van den godsdienst" zullen

---

[1]) Volgens een aanhaling van Sivré (Roerm. archief).
[2]) Door Baron Sloet en van Veen.

we wel zoo te verstaan hebben, dat het land gegeven werd, opdat de pacht, of de opbrengst zou dienen tot het onderhoud der kapel en van den dienstdoenden rector, of beneficiant.

Aan het Echter Gasthuis immers was ook eene kapel verbonden, alwaar tenminste één̂s per week de H. Mis gelezen werd.

Wij vonden van het Gasthuis melding gemaakt in de verschillende staten, welke opgemaakt werden gedurende de kerkvisitatiën uit de jaren 1400, 1485 en 1558.

Hier wordt dit huis gewoon en kortaf genoemd *Hospitale*, hospitaal. [1])

Op de bekende kaart van Echt, die berust op het Rijksarchief te Maastricht en in 1550 geteekend werd door Jacob van Deventer, vinden wij het Gasthuis als een tamelijk groot gebouw geteekend, met een spits torentje op het midden der gebouwen en de planteekenaar schreef bij deze gebouwen het woord: *„Sorores"*, hetgeen „Zusters" beteekent; we weten echter niet tot welke orde ze behoorden. Naar aanleiding hiervan zegt Habets in zijn voornoemd werk (Dl. III, pg. 710). ***„Te Echt in de Gasthuisstraat, hoek Hoogstraat, bevond zich in oude tijden een gasthuis, dat door nonnen werd bediend. Op eene oude kaart van Echt, geteekend door Jacob van Deventer in 1550, worden zij met den naam „Sorores" aangeduid. Naast dit gasthuis lag eene Kapel. Tot welke orde deze nonnen behoorden, weten wij niet, denkelijk echter tot den derden Regel van den H. Franciscus".***

De patrones der Kapel en van het Gasthuis was de H. Catharina, maagd en martelares. Een vaste rector was er oorspronkelijk aan het Gasthuis niet verbonden, maar ééns of meermalen per week werd er door den beneficiant van het Sint-Catharina-altaar op bepaalde dagen de H. Mis gelezen. Zoo was in het jaar 1628 Simon Bex, kanunnik te Maeseyck, tevens rector van dit altaar in het Gasthuis en genoot hij als zoodanig eenige inkomsten. Daar er echter in Echt toen geen kapelaan was, die speciaal met de zielzorg belast werd en de pastoor alleen de uitgestrekte parochie onmogelijk kon waar-

[1]) Cfr. Habets, Geschiedenis van het bisdom Roermond dl. I pg. 380).

nemen, werd door den toenmaligen Bisschop van Roermond, n.l. Jacobus a Castro, een vergelijk getroffen tusschen voornoemden Simon Bex en den kanunnik Michaels van Susteren, rector van het O. L. V. altaar in de kerk.

Om een kapelaan eenigszins te kunnen onderhouden, werden de inkomsten van het Sint Catharina-altaar uit het Gasthuis met die van het Onze Lieve Vrouwe-altaar uit de groote Kerk vereenigd en met eenige verplichtingen geschonken aan den nieuwen zielzorger.

Een der verplichtingen van den Kapelaan was o.a., dat hij des Donderdags de H. Mis moest lezen in de Gasthuis-kapel, verder had hij te zorgen voor de kaarsen, hosties, den wijn en voor den misdienaar.

Het Gasthuis zelf had voor alles te zorgen, wat op hét altaar zelf betrekking had. Zoo moesten de Zusters zorg dragen o.a. voor het altaarlinnen, voor de miskleederen, voor kelk en ampullen etc. Bovendien moesten zij ook het onderhoud van het kapelgebouw zelf, terwijl de magistraat zorgde voor het onderhoud van de andere gasthuis-gebouwen.

We vonden deze verplichtingen nauwkeurig omschreven in de kerkvisitatie van het jaar 1668. (Habets, dl. III, pg. 273).

„Tot last vant gasthuys staet al wat den Autaer aengaet, te weten de schilderye boven int voorhooft vant autaer, die men noempt tabula, het crucifix, drie dwelen (altaarmappen), twee candelaers opten altaer, handdoeken, antipendiën of voorbehangsels, den kelk met ampullen, een schotelken om de handen te wasschen, misboeck en misgewaed van den priester, mitsgaeders de reparatie van den choor en schip van voorseyde capelle, zoo binnen als buyten.

Tot last van den recteur ofte capellaen sal wezen het ligt, misbrood ende wyn, onder den dienst, alsoock eenen dienaer om hem te dienen".

Deze voorschriften echter vonden wij aanhoudend gewijzigd en veranderd, zoodat ook hier geen vaste bepalingen en verplichtingen vast te stellen zijn. In voornoemd jaar was Mathias Scheyven rector en kapelaan te Echt. Aan de Gasthuiskapel was ook een kerkmeester verbonden, die het opzicht had over den geregelden gang der zaken, zijn woord te zeggen had in

de jaarlijksche afrekening en in naam van den Magistraat medebestuurder was van het Gasthuis. Tot dezen vertrouwenspost werd gewoonlijk aangesteld de oudste der zeven schepenen en hij werd benoemd door den Magistraat zelf, onder toezicht van den pastoor en den kapelaan.

Ook het onderhoud van het Gasthuis stond tot last en zorg van den Pastoor en één der leden van den Magistraat, hetgeen ook duidelijk blijkt uit de volgende rekening van herstellingen uit het jaar 1710.

„Specificatie van het geene gemaekt is aen het Gasthuys door last van den Heer pastor ende stadhelder G. Drissen ende betaelt door Hermanus Janssen in den jaer 1710..

Vooreerst betaelt aen Jenneke Segers tot Roeremond:

	Gld.	*St.*	*penn.*
voor dry plancken tot een deur te maecken aen het voorsschreven huys, het stuck 9 stuvers in luyx (koers van Luik) facit . .	*1*	*13*	*3*
Item voor 4 stuver nagels tot deselve deur .	*0*	*4*	*0*
Item een paer gehingen op deselve deur met een schaue	*0*	*17*	*0*
Item aen Aerret Vergossen voor de deur te maecken	*0*	*15*	*0*
Item twee nuywe ankers op de twee siede van het huys	*3*	*1*	*0*

Ook hing in het torentje van de Gasthuiskapel eene klok, welke eveneens onderhouden werd door de stad. In het jaar 1705 krijgen de groote klokken in de kerk een nieuwen klepelband en bij deze gelegenheid wordt, zooals blijkt uit de stadsrekeningen, het klokje van het gasthuis niet vergeten. Nelis van gen Dyck, die het werk uitvoerde, gaf bij deze gelegenheid de volgende kwitantie af:

„Bekenne yck ondergeschreven, ontfangen te hebben uyt (uit) handen van den heer borgemeester Hendryck Klermondt de somma van vyfthen schellinghen ende dat van twe ny (nieuwe) klocken bent te maecken yn die grosten klock, ende eenen

nyen bent yn de klen klock ende ook eenen nywen yn dat klocken van dat gasthuys".

Actum Echt, den 9 Augustus 1750.
Nyllies van gen Dyck.

Zoo heeft het Echter armengasthuis zijn zegenrijk bestaan eeuwenlang voortgezet tot een troost en een toevlucht niet alleen van duizenden Echtenaren, maar ook van ontelbare vreemden, totdat het in het jaar 1765 opgeheven en de gebouwen aan den meestbiedende verkocht werden. De kooper was Peter van Eyll, die het eeuwenoude Huis kocht voor de geringe som van 230 pattacons (een pattacon is ongeveer f 2.24). Deze nieuwe eigenaar zal het Gasthuis misschien gedeeltelijk afgebroken of veranderd hebben, tot het doel waarvoor bij het gebouw wilde betrekken. In alle geval is van het oude gasthuis geen muur meer overgebleven en de herinnering eraan wordt alleen bewaard in den naam der aangrenzende steeg n.l. *de Gasthuissteeg.*

De redenen waarom het Gasthuis verkocht werd kunnen we niet achterhalen, maar we veronderstellen dat het door de tijden heen zóó bouwvallig geworden was, dat het schier onbruikbaar werd. In deze meening worden we versterkt, wanneer wij zien, dat in de laatste jaren voor den verkoop aanhoudend herstellingen noodig bleken en dat men nu en dan ankers moest leggen, hetgeen nu wel niet noodig is voor een stevig en sterk gebouw. Bovendien was de koopprijs, ongeveer 515 gulden, wel een zeer lage prijs voor het heele complex, hetwelk een flinke oppervlakte besloeg; daaruit kunnen we wel opmaken, dat de gebouwen niet veel waarde meer hadden.

Terwille van de volledigheid laten we hier de verkorte overdracht volgen, zooals deze plaats had, op den 12den Maart van het jaar 1765. De verkoop geschiedde zooals blijkt met volle goedkeuring van den Bisschop van Roermond:

„Conditie ende voorwaerde onder dewelcke den Eerw. Heere Pastoir Gysen als opperprovisor ende den stadhouder P. Moers als mede provisor der armen alhier uyt crachte van speciale permissie van syne doorluchtighste hoogweerdigheid den Heere Bisschop tot Ruremonde in dato den 6den Meert 1765 naar

voorgaende kercke-publicatie publyckelyk aen de meest biedende sullen verkoopen het arme gasthuys mit annexe moeshoff op de bovenste straet neffens Anthoon Smeets en de gemeene steegh geleegen (volgen verschillende bepalingen).. Ingezat op tweehondert vyfftich pattacons ende affgegaen tot twee hondert vyff pattacons, is bij Peter van Eyl daervoor ingemynt, die gehooght heeft vyff pattacons; Johannes Reynen nog vyff pattacons; Peter van Eyll noch vyff pattacons; Lenert Geurts noch tien pattacons; Peter van Eyll noch vyff pattacons, waarop de keerse aengesteecken synde, is hetzelfde aen den voorschreven Peter van Eyll voor twee hondert en dertich pattacons verbleeven (12 Meert 1765). (Uit de Echter overdrachtsregisters).

Met den verkoop van het Gasthuis is natuurlijk ook zijne geschiedenis afgesloten. Na een korte aanteekening over het Gasthuis-kerkhof, kunnen wij deze schets eindigen. Men heeft n.l. in den loop der jaren, ter plaatse van het oude Gasthuis, vele beenderen opgegraven; zelfs is het zoo lang nog niet geleden, dat men er een soldaat opgroef met een sabel, dien men hem, volgens de gewoonte van vroegere tijden, had meegegeven in het graf.

Daar het kerkhof moet gelegen hebben achter de eigenlijke kapel, welke ligging zoo ongeveer moet overeenkomen met de plaats waar later eenige woonhuizen in de Steeg werden gebouwd, zal men wel niet spoedig meer merkwaardige vondsten doen.

Wat de Gasthuissteeg betreft, hebben we een dubbele reden, om dezen naam te behouden èn wegens het oude Gasthuis op den hoek èn omdat deze steeg leidt naar het nieuwe „Sint Antonius" Gasthuis op het Kerkveld. Voor een twintigtal jaren werd dit hospitaal gebouwd door eenige Duitsche Zusters Franciscanessen, ter verpleging van zieken en ouden van dagen. Dit „klösterke" is voor Echt weer geworden een nieuw Huis van zegening en troost en menige zieke vindt er een zorgvuldige oppassing en voorspoedige genezing; menige oude van dagen vindt er een liefderijke verpleging, zoodat wij terecht kunnen zeggen dat het oude gasthuis herleeft in deze nieuwe stichting.

Een wegkruis staande langs den weg Echt-Berkelaar.

Hagelkruis en veldkruis.

Er is misschien geen jaar geweest, waarin Echt meer geteisterd werd door allerlei rampen, dan wel het jaar 1703.

Op Zondagnamiddag, den 9den December 1703, werd half Echt in asch en puin gelegd door een verschrikkelijken brand.

Dien dag brandden immers 35 groote huizen, 28 schuren en 3 brouwerijen tot den grond toe af; zelfs werd de kerktoren door den vuurgloed aangetast en beschadigd. De schatters, tevens regeerders uit Sint Stevensweert, waren eenige dagen later gekomen, om de geleden schade op te nemen en op ongeveer honderdduizend gulden te stellen.

Door dit verschrikkelijk ongeval groeide meewarig de reeds bestaande ellende, welke reeds eenige maanden te voren veroorzaakt was door een geweldigen hagelslag, die in het voorjaar van ditzelfde jaar over de bloeiende graanvelden gevallen was.

Dat de nood en de armoede groot was, dat hongersnood en gebrek heerschte in het land van Echt kan men te eerder begrijpen, wanneer men bedenkt, dat de bevolking van het stadje meest uit landbouwers bestond en dat in die jaren noch brand-, noch hagel-verzekering bekend waren.

Het was op 28 Mei 1703, dat het noodweer losbrak en dat de hagel met striemend geweld, als van dorschvlegels, al het onrijpe graan op het uitgestrekte veld plat sloeg en totaal vernietigde. In een wijden cirkel bleef in het mooie vlakke Echter veld geen halm meer recht, geen aar schier gespaard.

Andermaal komen de onzijdige schatters uit Sint Stevensweert, om de geleden schade op te nemen en een rapport op te maken, om daardoor eenige leniging en hulp te ontvangen van de hooge Regeering. Eene copie van dit proces-verbaal

vonden wij onder de archieven van Echt en wij laten den inhoud ervan hier volgen.

In het geheel waren er, zooals blijkt, 800 bunders rogge vernietigd, buiten de tarwe, spelt en wintergerst, welke gewassen eveneens veel geleden hadden.

Zelfs voor veevoeder schijnt het verpletterde graan ongeschikt te zijn geweest, zoodat het stroo nergens anders voor kon dienen, dan tot mest. Interessant is 't ook, de oude namen der velden te lezen, welke bij deze gelegenheid bezocht werden.

„Wy Dirck Moors ende Jan Geurts Schepenen der vrije heerlykheydt S. Stevensweerdt, Ohe ende Laeck tuygen ende certificeeren, mits desen, dat wy ons op heden dato onderschreven ter requisitie van de Borgemeesters, schepenen ende gesworens der Stadt ende Heuffgericht Echt vervoeght hebben ter voorsschreven plaetse ende geleydt synde naer het Cappittels eyckerveltjen, van daer naar het Hoogveldt, voorst naer het Peyerveldt, verners naer het Peyerroeth, vandaer naer het Hutsell, wyders naar Cortbosscherveldt, vandaer naer het Dyckerveldt, voorst naer den Commell ende Doordt ende ten lesten naer het Hamveldt, daer onder mede resorteerende de Bellicken vuytdragende int geheel ter quantiteyt van ongevehr vierhondert ende twintigh boenderen, gelyck den oogenschyn heeft betoont, welck voorsschreven boender getall wy bevonden hebben te syn besayt mit rogge, korn ende welcke gemelte velden soodaenicklick door eenen hagelslach den 28 May lestleden voorgevallen, syn verplettert, datter verre of naer soo veele vruchten syn overgebleven, dat daer uyt het halve saet koren sal connen gevonden worden; selver gebleeken, datter vele stucken bereyts waeren affgemaeyt, welckers stroy nyvers anders toe en can dienen als tot mist, selver datter affgemaeyde stroy in straeten is blyven liggen, sonder dat de beesten hetselve connen genieten; oock datte meeringhe velden, soedanicklick syn beschaedicht, datter int geheell ten minste acht hondert boenderen rogge syn verslaegen, alles buyten den terwe, spelte ende winter gerste, welcke door denselven hagell slach merckelyck hebben geleden, in voegen dattet jammer is om aensien, ende dat velle gemeyne nabuyren het lieve broott niet en connen genieten ende want 't geene voorschreven alsoo

by ons is gevisiteert ende bevonden soo hebben in oirconde van waerheydt dese mit opdruckinghe van onsen gemeynen schepen amptz zegell becrafftigt ende door den procureur Zeger Raemaeckers (: tot desen acte door den heere Scholtis van Stevensweert voorsschreven by indispositie van den Secretaris aldaer Johannes Zoutsen expresselick geauthoriseert :) de bovengenoemde visitatie mede bygewoont hebbende, laeten onder teeckenen; aldus gedaen tot Echt den 12 Juny 1703 ende was onderteekent:"

(niet ingevuld.)

Twee geweldige hagelslagen volgden elkaar op in het jaar 1753 n.l. op 1 en 5 Juni, welke onweders aan de groenende korenvelden ontzaggelijk veel schade hebben toegebracht.

Tot leniging in den algemeenen nood en tot ontheffing van de te betalen belasting, worden eenige gecommitteerden naar Venlo gezonden om aldaar de lijst der schade en de belangen der getroffen landbouwers te bespreken.

Eene korte aanteekening hierover vonden we in het notulenboek der raadsvergaderingen over voornoemd jaar.

„Op heden den 2en July 1753 is ter ordinaire vergaederinghe by 't magistraet der standt ende gemeente van Echt geresolveert, dat twee magistraetspersoonen sullen gaen naer Venlo om den Heere Landtrentmeester te berichten over de apostille, verleent bij Haere Hooghmoogende op de requeste wegens de schaede op den 1sten en 5en Junii eerst leeden door den haegelslagh ende overgrooten stortregen in onse gemeentens velden gecauseert ende syn dyenvolghen daer toe gecommitteerd den schepen P. van Ulft en den gesworen H. Smeets."

Wij begrijpen dat na zulke nooden het geloovige volk leerde bidden.

Om van den grootsten vijand van den oogst n.l. van onweer en hagelslag gespaard te blijven, richtte het geloovige volk te midden der korenvelden op, gewoonlijk op een kruisweg of driesprong de z.g. *hagelkruisen.*

In het Katholieke Limburg vindt men overal die mooie natuur-monumentjes in het open veld. Ook te Echt vindt men eenige van deze hagelkruisen, groote houten kruisen, waaraan een houten, meestal ruw, maar soms ook kunstig gesneden

Christusbeeld bevestigd is. En onder het beeld meestal een eenvoudige offerblok met de bede: „Van hagelslag en donderweer, verlos ons Heer!"

Evenals in vroegere eeuwen worden de hagelkruisen, zooals ook nu nog, onderhouden door het Gemeentebestuur en door de goede zorg der naastbij gelegen buurt of hoeve. Van den inhoud van den offerblok worden meermalen H.H. Missen gelezen, opdat onder Gods onmisbaren zegen de oogst en de gewassen mogen gelukken.

Hoe de Echter Magistraat vroeger voor de hagelkruisen zorgde, blijkt uit de volgende aanhalingen, waaruit men ook kan opmaken, dat de meeste kruisen eeuwenoud zijn. Natuurlijk werden de kruisen meermalen vernieuwd, omdat het hout aan wind en weer blootstond en dus gauw verging.

Het meest bekende hagelkruis is wel hetgeen staat langs den Roermondschen weg, halverwege het spoor en de kom van Echt. Dit kruis is bovendien zeer oud, want het moest in 1757 reeds heelemaal vernieuwd worden.

Op 1 December 1756 werd geresolveerd door de regeerders *„dat het haegelkruis op den Ruremontschen wegh eenen nieuwen lass (?) mitsgaeders nieuwe schiempers (?) sal aengesat worden."*

Denkelijk worden door deze woorden stutten of steunpalen bedoeld.

„Op heden 1 Meert 1757 is ter vergaederinghe vant Magistraet geresolveert, dat den tijdelijcken peyborgemeester op den Roermontschen wegh een nieuw haegelkruis sal laeten maecken."

Uit de volgende aanhaling welke evenals de voorgaande uit het notulenboek der raadsvergaderingen genomen is, zou men moeten opmaken, dat er onder de vele veldkruisen om Echt slechts één het hagelkruis werd genoemd. Want zonder verdere aanduiding wordt aldaar besloten: *„dat het hagelcruys met menagement van costen opnieuwe sal gemaeckt worden"*.. Toch zijn meerdere hagelkruisen bekend, zoo b.v. het kruis staande langs den weg naar het Doordt.

De ongekunstelde en goede smaak des volks, heeft uit eerbied om deze kruisen geplant een groepje van drie of vier

boomen en de rest eenvoudig overgelaten aan zon, regen en wind. En zoo zijn de boompjes langzaam uitgegroeid tot geheimzinnige natuurkapelletjes; vergroeid met den grond, passen deze landelijke monumentjes zoo wonder wel in de omgeving, waarin zij staan. Knoestig en sterk zijn de boomen soms uitgegroeid, als de landman, die daar te spitten staat in hun schaduw; windscheef staan de stammen onder het dichte loover, evenals het boerenhuisje, ginds langs den weg.

„Hagelkruis", schijnt een bang en huiverig woord, maar het wordt u zoo lief en aantrekkelijk als een mooie schilderij, wanneer gij het in werkelijkheid ziet in de breede, gouden omlijsting onzer Limburgsche korenvelden.

Maar nog veel aantrekkelijker wordt ons het hagelkruis langs den weg, wanneer ons oog zich niet alleen blijft verlustigen in den uiterlijken vorm, maar binnendringt in het zieleschoone ervan.

Want het hagelkruis staat niet te midden van het open veld, om te zijn een mooi rustpunt voor het oog, vooral is het opgericht om te zijn een toevlucht in de ure van nood, een rust voor het geloovige hart. Want als na brandend-heeten zomerdag de zwoele lucht vol noodweer drijft, dan strekt, tegen de zwarte lucht, het witte Kruisbeeld zijne armen beschermend uit over den teeren rijkdom van het korenveld.

En bij het grommen van den donder en het flitsen van den bliksem, vlucht mensch en dier van het veld naar huis, waar men bidt in den rossigen schijn der gewijde kaars.

Tusschen de holle boomengroep, te midden der wiegende golven der korenzee, staat nu het hagelkruis verlaten en alleen, met den Heer met uitgestrekte armen, zooals Hij eens stond in de holle opgezweepte boot. Dan in die bange ure, dat hemel en aarde bewogen wordt, wanneer mensch en dier stil en stom is van angst en ontzetting, dan bedare Hij ook voor ons die dreigende zee daarboven en verhoore de Heer dan de innige bede van het oude hagelkruis:

„Van hagelslag en donderweêr,
Verlos ons Heer!"

Alle kruisen, welke wij langs onze Limburgsche wegen vinden, zoo zeiden we reeds, zijn nog geen hagelkruisen.

De meeste dezer kruisen zouden wij kunnen noemen „Memorie-kruisen", „devotie-kruisen" of gewone veldkruisen, welke opgericht zijn om verschillende redenen, nauw samenhangend met de Katholieke geloofsuiting. Men vindt in Limburg een kruis of kapelletje op bijna iederen kruisweg, niet alleen in de kom der dorpen, maar vooral in het veld, zoodat het ons op zou vallen, wanneer wij het kruis zouden missen op zulke plaats. Zelfs op zeer vele driesprongen, daar zelfs waar wij met moeite de dichtgegroeide wegen moeten zoeken, in afgelegen heide- of weidevelden, zelfs langs de Maas of bij een zijrivier vinden wij nog het kruis, al heeft men aldaar ook het kruisbeeld bevestigd op een eeuwenouden eik of op den gevel van een huis.

Ook vindt men vele kruisen langs den rechten weg, waar geen zijweg te bekennen is. Gewoonlijk is dit kruis, meestal in een klein model uit steen of ijzer vervaardigd, en aldaar geplaatst bij gelegenheid van een moord of een doodelijk ongeluk, dat op die plek gebeurd is. Men spreekt dan van een „moordkruis".

Het opschrift verduidelijkt dan ook zeer dikwijls de reden der plaatsing. Daar is iemand door eene kar overreden, of onder een paard geraakt; hier is iemand door een beroerte getroffen, door een ongeluk of twist gedood! Deze plaats wordt, 's avonds vooral, zooveel mogelijk vermeden en de late landbouwer, die van markt of stad komt, voelt een „schoevering" over zijne ledematen gaan, wanneer hij dit kruis voorbijgaat.

Het planten van een kruis op kruisweg of driesprong heeft echter een anderen oorsprong.

Reeds de Romeinen plaatsten op een kruisweg of driesprong grenspalen, als uitgangspunten voor de landmetingen en tot afpaling der eigendomslanderijen. Deze eenzame steenen stonden wel eens aan het gevaar bloot om vernield, uitgetrokken of verplaatst te worden; daarom werden deze steenen onder de bescherming der goden geplaatst en werd voorgeschreven, dat er op geregelde tijden op die plaatsen offers zouden worden opgedragen. Op deze wijze werden deze plekken langs de kruiswegen meer en meer geheiligd, zoo zelfs dat er ten slotte

speciale godheden aldaar werden vereerd en priesters werden aangesteld, die belast werden met het onderhoud der kruisweg-altaren en de bediening ervan.

Vóór de komst der Romeinen in ons land waren bij Germanen, zoowel als bij de Galliërs de kruiswegen reeds haarden van bijgeloof en tooverij.

Daar op die kruiswegen en driesprongen reikten verleden, heden en toekomst elkaar de hand; daar kreeg men, zooals men geloofde, contact met de geestenwereld en met de overledenen.

Daar werden een soort van openluchtmeetings gehouden door de geesten, wanneer de najaarsstorm voer door de dichte reuzenbosschen en het er dreunde en kreunde alsof er een leger in aantocht was.

Ook de heidensche bewoners onzer streken kenden de vereëring der kruiswegen en zoo diep zat dit bijgeloof in het volk, dat toen de eerste geloofsverkondigers kwamen en aan onze heidensche voorvaderen het ware Evangelie brachten, dat geen bijgeloof of godendienst duldde, dat die heilige mannen groote moeilijkheden vonden in het uitroeien dezer heidensche gebruiken. Ja, zelfs eeuwenlang na de kerstening dezer landen, moest nog tegen het bijgeloof bij de kruiswegen opgetreden worden.

Zooals de H. Kerk echter steeds zeer wijs gehandeld heeft met vele heidensche instellingen, zoo deed ze ook hier. Altijd was ze er op uit, niet om die gebruiken der heidenen af te schaffen, maar wel om deze om te scheppen en te hervormen tot Christelijke gebruiken. De heidensche altaren en teekens verdwenen, maar op hunne plaats verrezen meermalen kruisen en de kapelletjes langs de kruiswegen en de driesprongen, zooals wij ze nu kennen.

Daar wordt evenals in de heidensche tijden, op vaste tijden gebeden en gezongen, daar bij het kruisbeeld langs den weg komen de kinderen en hechten een garve kleurige veldbloemen om de doorwonde voeten van het eenvoudige Christusbeeld; daar brandt nog in den laten zomeravond eene kaars voor den zieke in de buurt en hier knielt op het vermolmde bankje de landman, die van het veld huiswaarts keert en bidt

hij zijn kort dankgebed. Hier offert de wandelaar zijn penning „tot lafenis der geloovige zielen", of „tot behoud der vruchten der aarde". Van uit dit kruis, langs den weg, gaat uit een opvoedende kracht, grooter dan menigeen zou denken.

Hier in de nabijheid van het veldkruis vindt de arbeider, die werkt en zwoegt in den trillenden brand der zomerzon, de kracht in zijn werk en draagt hij naar zijns Meesters voorbeeld gelaten zijn kruis, den last des levens. Wanneer de ruwe voerman hier voorbijvaart, dan verstomt de vloek op zijn mond en veegt hij met een kruisteeken zijn opkomende drift weg. Hier leeren de ouders hunne kinderen, hoe zij ook in het openbaar en midden op den weg voor hun geloof moeten uitkomen en iedere moeder of vader zal het kind terecht wijzen, als het in jeugdige onbezonnenheid vergeten heeft zijn pet af te nemen of een kruisje te maken in het voorbijgaan van een Kruis. En wanneer de mijnwerker, de fabrieksarbeider, de landman, de knecht zoowel als de heer en de patroon, het kruisbeeld passeeren, dagelijks op weg naar hun werk, worden ze er dan niet aanhoudend voor gewaarschuwd en er aan herinnerd, dat ook langs hun levensweg menig kruisje zal staan?

Maar niet alleen opvoedend werkt het kruis langs den weg, ook doet het ons schoonheidsgevoel goed, wanneer wij wandelend door het vlakke veld, onze oogen laten dwalen over het eentonige landschap, maar telkens kunnen laten rusten op de ronde verhevenheid van de boomen om het Veldkruis. Hier in de eenige schaduw van dit donkere openlucht-kapelletje, vlucht hij door de wijde opening naar binnen, wanneer de zomerzon davert over het wijde veld en bidt hij rustend zijn gebed. Als reuzenstolpen met een band van groen fluweel omzoomd, zoo staan ze daar, die veldkapelletjes in de open zalen van Gods wonderbare natuur en alwie hier langs gaat en onder den schemer der oude boomen het met rozen versierde Veldkruis ziet, hij zal het getuigenis moeten afleggen: „Hier woont een braaf, godsdienstig, hier woont een goed Katholiek volk!"

Aldus kan iedereen volop getuigen, die de omstreken van Echt bezoekt. Onze gehuchten vooral zijn gezegend met typische kruisen, welke daar langs de wegen staan, als even zooveel wegwijzers naar den Hemel.

In de omgeving van Berkelaar alleen vindt men tal van innige kruisen of kapelletjes en wanneer men in een namiddag door de gehuchten over den Rijksweg of door Gebroek, Ophoven en Aasterberg wandelt, dan zal men met gemak tientallen Veldkruisen kunnen bewonderen, alle verschillend en elk sprekend zijn eigen taal tot het geloovige hart. Hier tusschen de samen vergroeide oude boomen, geplant door onze voorvaderen, woont trouw en innige liefde; ginds spreekt ons het verwaarloosde kruis, eenzaam in het vlakke veld, van diepe verlatenheid des Heilands.

Waarschijnlijk zullen in de omgeving van Echt niet heel veel oude Kruisbeelden gevonden worden. Volgens een besluit immers der regeerders, gedurende de Fransche revolutie, moesten overal van torens en huizen de kruisen verdwijnen. Ook te Echt werd aan dit dapper besluit streng de hand gehouden, zoodat volgens een rapport uit 1799 er in het heele land van Echt geen uiterlijk kruis meer gevonden werd, behalve een enkel ergens op een klein woonhuisje. Maar ook dit zou verwijderd worden.... en de staat was gered!!

Dat door dit onheilzaam besluit ook de veldkruisen gevallen zijn, kunnen wij wel veilig aannemen, alleen kunnen wij nog veronderstellen, dat de vrome Echter bevolking de kruisen wel afgenomen en bewaard heeft, om ze later, na het gevaar, weer in eere te herstellen.

Eertijds (vóór 50 jaren nog) stond er voor den ouden Echter Kerktoren, ter linkerzijde van den ingang, een groot kruisbeeld. Toen bestond er te Echt de schoone gewoonte, dat wanneer de landlieden bij het vallen van den avond huiswaarts keerden, ze eerst voor het kruisbeeld kwamen neerknielen op den grond en met uitgestrekte armen hun dank- en avondgebed kwamen bidden!

Een reiziger, die in het jaar 1846 Echt bezocht en door het venster van zijn herberg dit schoone gebruik gadesloeg, werd er zóó door getroffen, dat hij er de volgende verzen op maakte:

„Bij 't vallen van den dag zag men hier akkerliên,
Na 't afgedane werk, geknield het aan God biên.
Voor 't regts geplante kruis, bij d'uitgang van den tempel

En zigtbaar voor elks oog, geheven naast zijn' drempel.
Dat 's Heeren teeken, 't welk alom zijn stralen schiet,
Waardoor elk zegeviert, troost, kracht en heil geniet;
Verwinningsteeken dus, dat immer hoog moet pralen,
Waardoor zelfs Constantijn de zege moge behalen!" etc.

Wat men vertelt van het Veldkruis, hetwelk staat tusschen Echt en Hingen, even voorbij den overweg van het spoor, is niet te Echt, maar in Herten gebeurd. Aldaar zou n.l. een soldaat van het leger van Napoleon van een Veldkruis de beenen verbrijzeld hebben. Eenige jaren later strompelde een arme havelooze bedelaar op twee krukken door de straten. Zijn beide beenen waren weggeschoten! In hem herkenden de verschrikte bewoners denzelfden soldaat, die op deze zichtbare wijze zoo verschrikkelijk door God gestraft was voor zijne heiligschennis. Hier mogen wij de opmerking wel maken, dat wij naar het voorbeeld onzer voorouders den plicht hebben, om onze innige Veldkruisen in stand te houden en te bewaren voor verval. Wat is het jammer, dat vele dezer kruisen totaal verwaarloosd worden, of dat men ze onoordeelkundig onderhoudt. Bij elke processie of feestelijke gelegenheid worden de Christusbeelden soms wit of zwart oververfd, zoodat ten slotte van de edele gelaatstrekken weinig meer te bekennen is. Beter ware het de beelden eens af te nemen en ze in handen te geven van kundige vaklui, om ze van de vele verflagen te ontdoen en ze opnieuw te herstellen. Voor zeer oude en zelfs voor vermolmde beelden kent men tegenwoordig nog redding. En dan vergete men niet het kruis te plaatsen, daar waar nieuwe wegen worden aangelegd of waar een kruis door omstandigheden verdwenen is en God zal op die plaats zijn zegen niet vergeten te geven.

Zoo houde men in hooge eere die heerlijke openbare getuigenissen van ons Katholiek geloof, die mooie Kruisen, waarmede het Echter veld zoo rijk gezegend is.

Kerstmis in oud-Echt.

Geen Kerstmis werd treffender en indrukwekkender gevierd in de gansche omgeving, ja in gansch Limburg misschien, dan de Kerstmis in oud Echt.

Over de Echter Kerstnachtviering lag eene bekoorlijkheid van kinderlijken eenvoud, gelijk aan dien der herders, die eertijds van Bethlehems velden liepen om het Kindeke te gaan zien in de kribbe. Maar tegelijkertijd lag er over het oude Echter Kerstfeest een glans en een jubel, welke men kon afgekeken en afgeluisterd hebben van het lichtende koor der Engelen, zingende boven den armen stal.

't Is Kerstnacht! Weldra is het plechtige uur van 's Heeren geboorte aangebroken; het uur van middernachte, waarop de heele wereld den adem inhoudt van huivering en blij verwachten; het uur, waarop alle goede menschen, wakende of slapende, slapen of waken met een glimlach van geluk en vrede op hun aangezicht. Weldra zal het heiligste uur van geheel het jaar aangebroken zijn, waarop zelfs volgens het volksgeloof het redelooze vee op de knieën neerligt in de stallen, in aanbidding voor hunnen Schepper, die ter wereld komt!

Dan zullen ook, volgens het volksgeloof de ongedoopte klokken beginnen te luiden, die door den duivel neergesmakt zijn in de diepe plassen, maar die alleen hoorbaar zijn in den Kerstnacht. Ook in de „Cargatskeel" bij Berkelaar, zegt het volk, zouden de klokken dan te hooren zijn!!

Sneeuw over de lage huisjes, een pels van sneeuw om de geraamten der boomen, een kapje van sneeuw op iederen paal, reine onvertrapte sneeuw over de smalle, buigende straten, sneeuw over de hooge kerk en over de diepe graven, sneeuw over de eindelooze eenzame weidevlakten langs de Maas,

sneeuw over de dichtgevroren vennen en plassen. 't Echterbosch, één pracht van Kerstboomen! Alles slaapt! alles droomt van blij verwachten, nu langzaam aan de gouden wijzers der torenklok zich vereenigen bij de twaalf.. Plots rolt een zware bons uit den Echter toren; 12 zware slagen volgen elkaar op en trillen en dreunen de nachtelijke stilte wakker. Een lange sleep losse sneeuw schuift door de trilling van den toren af en dekt met doffen plof de graven onder. En wanneer de laatste slag slepend verstorven is over de huizen en velden rondom.. dan is 't even stil! De groote klok haalt adem, het hijgt en knerst daarboven in den toren van raderen en touwen, want de groote klok haalt diep adem, nu zij het uitzingen gaat het eerste van alle klokken. Over dorpen en velden zal het klinken „Christus natus est nobis! Venite adoremus!” Christus is voor ons geboren! Komt, laten wij Hem aanbidden!

Bommm!! dreunt door de witte stilte van den heiligen nacht de eerste groet, lang en gerekt. Hoort, hoe diep ze adem haalt. Bommm!.. bommm! want ver en luid zal ze moeten roepen: Kommm!.. Kommm!..

En de Echtenaren, die slapen in de kleine huisjes daaronder, schrikken wakker uit hun eersten slaap.

Hoort! zeggen ze, huiverend in de heilige stonde, hoort de groote klok! Hoort, roept moeder tot de kinderen: Kènjer op! Het loejdt de greaote peaos!!

En overal luiken de venstertjes de oogen open onder de witte sneeuwen mutsen over de geveltjes. Overal roode oogjes, overal kerstlichtjes en daarboven bonst en bomt de zware oude groote klok, nu harder en harder, want verder, veel verder moet zij gehoord worden, tot aan de grenzen!

„Heuertj!” zeggen de menschen langs de Maas, op de Laak, op het Aasterberg, „Loester, de greaote peaos in Echtj!”

„Heuertj” zeggen de menschen nu ook, die wonen in de ingesneeuwde boschhutten op den Echterbosch, „de greaote klok van Echtj!”

Op de Slek en in het Putbroek, tot op den Deelgaard toe heeft men nu de klok gehoord door de stilte van den heiligen nacht. O, nu luidt de klok blijer, nu luidt ze gauwer, nu ze overal ziet de lichtjes, zoo verre als ze zien kan, kerstlichtjes overal. Ze luidt van twaalf tot één, de groote poos!

En ziet! kort bij één uur, daar naderen over de ingesneeuwde veldwegen, uit alle windstreken, lichtjes, kruipend over de sneeuw, schommelende lantarens, gedragen door de menschen van de gehuchten. En achter en tusschen die lichtjes komen ze, kleine drommen van menschen achter elkaar aanstappend door de dichtgesneeuwde velden. Hoort! zij bidden hardop den rozenkrans, dat hoort zoo, dat kort den weg, want zij komen van verre! O! vrome herders van Bethlehem!

Daar komen die van Pey, een groote troep, wit besneeuwd, met sneeuwklompen aan de voeten. Daar over het Vrijthof komen die van Berkelaar, ginds op de Plats naderen met stallantaren en stokken die van Hingen en Sint Joost, daar de biddende groep van Gebroek met den baron van de Horst in hun midden. Allen moeten naar Echt ter kerke komen. Reeds staan de Kerstmis-gangers van Ohé en Laak voor de groote kerkdeur, maar deze is en blijft nog gesloten en alles blijft geduldig wachten, want eerst moeten die van den Deelgaard hier zijn, de bewoners der verst afgelegen hoeve der parochie.

En onder dat wachten luidt de groote klok maar door haar jubel en haar gloria, haar lied van vreugde en vrede, want nu ziet ze met voldoening neer op die honderden, die zij van alle kanten geroepen heeft naar de kribbe: Venite adoremus Dominum! Komt! laten wij den Heer aanbidden!

Zie! wat 'n lichtjes.. wat een dof gezoem van stemmen!

Opeens komt er beweging onder de wachtende menigte. Daar komen ze! De menschen gaan op zij en stellen zich in twee breede rijen op om den „Kuusch van den Deelgaard" met zijn reisgenooten door te laten. De kinderen, die voor 't eerst ter nachtmis gaan, rekken de halzen, om den held van den nacht te zien voorbijgaan. Aan een koning kan niet meer eer gebracht worden. Daar komt hij aangestapt, een groote sterke man uit de Echter bosschen; voorafgegaan door iemand met een lantaarn, draagt hij op zijn sterke schouderen een prachtigen denneboom, kaarsrecht als een mast geschilderd, maar met het groene topje nog behouden.

Alles zwijgt en de man, die wel twee uren geloopen heeft over de oneffen en gure wegen, stapt regelrecht naar de deur der kerk.

En nu heeft eene eenvoudige, maar treffende plechtigheid plaats, eeuwenoud; eene plechtigheid, welke ons herinnert aan die op Palm-Zondag.

De sterke man neemt den dennenmast van zijne schouderen en terwijl hij driemaal tegen de dichte, zware eikenhouten kerkdeur beukt, roept hij uit:

„Doontj aope de doeur [1])
De Kuusch van den Deelgaard stuitj ter voeur!" [1])

Nu eerst wordt de deur van binnen geopend en achter den Kuusch van den Deelgaard, met zijn dennenmast, treedt het geheele volk de helder verlichte kerk binnen.

Hij plant den staak met het groene naaldentopje als eerste offergave aan het Kerstkindje, naast het stalletje, want deze dient om gedurende het jaar de Kerk te „kuischen" van vuil en spinneweb. Vandaar ook, zoo meende men, draagt de brenger den naam van Kuusch of Küisch! [2]) Nu stroomt het volk in de verlichte en versierde kerk en ziet nu van dichtbij die Kerstmisgangers uit alle dorpen der omgeving.

Ziet eens, hoe ze ingepakt zijn in mantels en jassen, ziet hen met die lantarens en stokken, hoe ze zich, de eenvoudige lieden, verdringen om het stalletje, midden in de kerk.

Ja, zoo moeten de herders eertijds zich verdrongen hebben in den stal van Bethlehem om den kleinen Heiland te zien!

Om de hooge pilaren kringelen de kaarsjes, langs de gothische gewelven kruipen de lichtjes rusteloos voort; in feestdos staan de altaren, in één licht staat het houten stalletje met het Kerstkindje, met Maria en Joseph, met de herders, met een os en een ezel.

En de eenvoudige buitenkinderen, die voor het eerst mogen meegaan, die zoo ver geloopen hebben en die daar ginder in de bosschen of langs de Maas zoo weinig zien in hun afgezonderd leven, hoe gaat een gloed van bewondering en ont-

---

[1]) „Oeu" uit te spreken als in het fransch „Coeur". „Doet open de deur, de K. v. d. D. staat er veur".

[2]) Deze verklaring lijkt ons niet juist en gezocht. Beter zal de afleiding gezocht worden bij het oude woord „cuse", dat in Limburg ook nog verbasterd bestaat en „stok" beteekent.

roering over hunne koude roode gezichtjes, nu zij dat alles voor het eerst zien.

Zooveel schoons in eens doet hen huiveren en met glinsterende oogen zien ze rond, meenende opeens in den hemel geplaatst te zijn. Alles leeft voor hen, die kaarsjes in die hooge gewelven zijn de sterren, de engelen hooren ze zingen, het Kerstkindje lacht, muziek klinkt in hunne ooren, waar de menschen schuifelend de kerk binnenkomen. Kou en slaap zijn ze vergeten en nu en dan kijken ze op naar vader of moeder, vol van vragen en opmerkingen over alles wat zij zien, maar spreken durven zij niet, want ze zijn in de groote kerk van Echt..

En wanneer de klok één geslagen heeft, dan houdt het luiden op. Dan is de groote klok daarboven in den toren tevreden en langzaam waggelt zij in rust, als een tevreden klokhen, nu zij hare kinderen onder zich vergaderd heeft in de warme Kerk.

De plechtige Nachtmis zal nu beginnen.

Daar verschijnen uit de deur der Sacristie de drie heeren Geestelijken in glans van schitterende miskleeren. Een stoet van misdienaren in wit en rood, met zilveren wierookvaten en brandende kaarsen, gaat hen vooraf. En pas heeft de stoet het hoofdaltaar bereikt of daar breekt uit het orgel in volle spel het heerlijke danklied:

Te Deum, laudamus, te Dominum confitemur!

U, o God loven wij, U Heer belijden wij!

Tibi omnes angeli, tibi coeli et universae potestates!

U zingen alle Engelen toe, tot U de hemelen en alle machten.

Daar komen de klokken los en zingen mee over hei en wei door de heilige luchten van den heiligen nacht: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth!

Heilig, heilig, heilig, is de Heer, de God der legerscharen.

. . . .

In de kerk rillen de orgeltonen langs de hooge vensters, rinkelen de zilveren altaarschellen, zwaaien de geurende wierookvaten, jubelen de zangers en.. huiveren van aandoening, met een traan van dankbaarheid in hunne glinsterende oogen, de eenvoudige geloovigen, de Echtenaren, de Herders van den Echterbosch of de visschers van den Maaskant. En wanneer dan vóór de H. Mis Gode op de eerste plaats dank gebracht is

voor de verlossing, ons gebracht en wanneer binnen de kerk de wierookgeur van het „Te Deum" is opgetrokken en de klokketonen daarbuiten verwaaid zijn, dan beginnen de drie Heilige Missen, waaronder gezongen wordt, dat altijd mooie en roerende „Adeste fideles"!

Zoo was 't, misschien sedert eeuwen, dat Echt zijn Nachtmis vierde, met de groote poos, met den Kuusch van den Deelgaard, met het luisterrijke „Te Deum" vóór de Heilige Missen; eeuwenlang heeft het vrome oude Echt zoo zijn vreugde en dankbaarheid uitgezongen in den Kerstnacht, totdat.. alles voor en na afgeschaft werd.

Men zegt, dat het waken der luiders voor de groote poos misbruiken meesleepte, maar men bedenke vooral, dat voor en na nieuwe parochies en nieuwe kerken rondom Echt werden opgericht. Ohé en Laak kreeg zijn eigen parochie, de gehuchten van over den Rijksweg kregen eene kerk met parochie te Pey, later verrees de parochie van Echterbosch. En nu kwam de Kuusch van den Deelgaard niet meer en met zijn wegblijven verviel natuurlijk ook de eigenaardige plechtigheid aan de kerkdeur.

Het is slechts eenige tientallen jaren geleden, dat de Nachtmis verplaatst werd op 4 uren en het „Te Deum" vóór de heilige diensten werd nog gezongen onder pastoor Menten. Na zijn vertrek werd, jammer genoeg, ook deze eigenaardige, maar oude plechtigheid, welke alleen in de Echter kerk gehouden werd, afgeschaft.

. . . .

Wanneer de plechtigheden in de kerk waren afgeloopen, dan verzamelden zich de huisgenooten om de zware eiken tafel, om gezamenlijk „koffie te drinken". Maar bij koffie alléén bleef 't natuurlijk niet, want gebraden worst met balkebrij waren de hoofdschotels; ook voor hen, die van zoo verre gekomen waren, zullen deze gerechten wel klaar gestaan hebben in de verschillende herbergen rondom de Plats. [1])

Wat men ook afschafte.. dit niet!

't Is nog pikdonker daarbuiten, wanneer men verzadigd van

[1]) De markt.

tafel opstaat en daarom wacht men den dag af, terwijl het heele gezin zich behaaglijk schaart rondom den open haard.

En terwijl de kille oostenwind giert om het leemen huis, vertelt men Kerstverhalen uit oude tijden.

Daar lag in den haard de kerstblok te sissen en te knetteren, zoodat de spattende vonken als gouden gloeiwormpjes sprongen op de kleederen der huisgenooten. Ja, ook de kerstblok uit de Echterbosschen, dat is nog zoo'n mooi stuk geschiedenis uit oud Echt.

Ginds lagen de ingesneeuwde Echterbosschen, de goudmijn van Echt, het koninklijk geschenk van Pepijn, het beroemde „Echterwaldia" met zijn reuzenstammen, die volgens de overlevering hun weerga niet hadden in het heele land van Gelder.

„In een bosch zoo volgeladen miste men eenige boompjes niet", zoo mogen we wel zeggen, maar zoo dacht ook de royale magistraat van het bevoorrechte Echt. En daarom verordende men, dat ieder Echtenaar op Kerstmis zijn „voeder" eikenhout mocht gaan kappen om te dienen voor zijn kerstblok op het vuur, volgens een eeuwenoud gebruik ***„nae den gueden alden herkhomen"***. Aldus werd bepaald in het beschreven boschrecht van de gemeente Echt uit het jaar 1447: ***„nemant en sal eyckenhout houwen, toch einre tied uytgescheiden op den Kyrsavent*** (doch op een tijd uitgezonderd n.l. op Kerstmis) ***dan zoo mag ein jegelich nae den gueden alden herkhomen ein voeder eycken holts haelen tot synen Kersstock."***

Dat de strenge „fursters" of boschwachters in die dagen, dat heel Echt uittrok om zijn Kerstprovisie op te doen, een oogje dicht deden en op een stokje meer of minder niet keken, kunnen we wel veronderstellen. In geen huis werd 's avonds voor Kerstmis het vuur gedoofd, maar omdat de nachtmis reeds zeer vroeg begon, werd de eiken kerstblok 's avonds in den brandenden haard geworpen.

En wanneer men uit de nachtmis terug kwam, moe, koud en hongerig, dan was 't een vreugde te mogen aanzitten aan de welvoorziene tafel en daarna rondom den haard, waar de vlammen met hunne lange roode tongen reeds likten om den keiharden eiken blok. De gloeiende kerstblok bracht licht en leven,

warmte en gezelligheid mede en speelde dansende schaduwen op de zwarte zoldering. 't Was er echt gezellig! [1])

Wanneer nu de dag in de lucht kwam, dan maakten ook de parochianen der verre gehuchten, die bij familie of vrienden „de koffie" gedronken hadden, zich gereed om huiswaarts te keeren. Eerst zullen ze nog een laatsten Kerstgroet gebracht hebben aan hunnen kleinen Verlosser in de Kribbe.

Vol van feestvreugde en zegening en de kinderen vol van al het wondervolle, dat ze voor het eerst gezien hadden, keerden ze naar huis.

„En de Herders keerden terug", zegt de H. Lucas (II. 20) „God verheerlijkend en lofzingend over alles, wat ze gehoord en gezien hadden."

---

[1]) Eenzelfde boschrecht, in de Kerstdagen, hadden ook de bewoners van Susteren in hunne bosschen, maar verder was dit Echter voorrecht iets heel bijzonders.

Vastenavond.

Evenals op andere Limburgsche plaatsen, werden ook te Echt de Vastenavonddagen doorgebracht in meer dan gewone luidruchtigheid en vroolijkheid.

Wie zal daar iets tegen hebben, wanneer men zich samen vermaakt in eer en deugd, gedurende die dagen, welke voorafgaan aan de dagen van boete en versterving? 't Is nog in den winter! 't Is nog gezellig bij den huiselijken haard, want buiten giert de wind en klettert de regen in de modderplassen der straten. De dagen zijn kort en 't is reeds vroeg donker!

Waar kan men dan beter zijn, dan in het ouderlijke huis, waar men zich gepaster en gezonder kan amuseeren, dan te midden der hossende dwazen in de zwoele rook- en bierlucht der herbergen! Dat lichtzinnig gedoe is zoo klein en de naweeën zijn zoo groot, zoodat de meesten met schaamte en schande terugzien op die dagen.

En daarom, waar kan men beter zijn dan in de gezellige huiskamer, waar de pan sist en kist en waar ons de geur van pannekoek, poffertjes of wafelen reeds tegenkomt aan de deur!

„Zoo druk als de pan op Vastenavond", zoo druk is 't ook in het vertrek, waar de ouders temidden der kinderen zich vermaken met allerhande spelletjes.

Op vele plaatsen in Limburg is in deze dagen het Veertigurengebed en aldaar worden de oude rampzalige vastenavonddagen, vol dronkenschap en zedeloosheid soms, nu dagen van zegening en geluk.

Onze menschen vinden het zoo beter en alwie verstandig is, dankt in zijn hart voor deze heilzame verbetering de bedienaren der Kerk, wier plicht en recht het is, te zorgen voor het zielenheil der parochianen.

Zoo worde langzaam aan het heidensche carnavalsfeest, dat reeds eeuwen niet meer past in onze christelijke samenleving, verbeterd en verchristelijkt.

In de vastenavonddagen trekken langs de huizen de arme kinderen, meestal der gehuchten, met een soort verkleeding, die lijkt op een omgekeerde jas en het gezicht bedekt met een rooden zakdoek of een stuk gordijn. Door dat „mommegezicht" gluren dan de oogen angstig rond naar den troep plagende kinderen, achter hen. Voor elk huis zingen ze hun „vastelaovendsleedje" in de hoop een aalmoes of een stuk spek machtig te worden, dat ze dan rijgen aan een spits gemaakt stokje. In den arm hangt de „pungel" en in de handen houden ze den „fokkepot", waaruit ze een zeer melodieuze (!) muziek te voorschijn halen. Zoo trekken ze van huis tot huis en zingen ondertusschen hun oud of nieuw vastenavondslied. Aldus was 't vóór eeuwen en aldus trekt men nog altijd door de straten onzer Limburgsche dorpen en steden gedurende de vastenavonddagen.

Schier ieder dorp heeft zijn eigen vastenavondslied en al gelijken deze liedjes doorgaans wat inhoud en vorm betreft veel op elkander, toch vindt men zeer vele variaties.

Ook Echt heeft zijn eigen liedje en geen kind hoe klein of het dreunt U in deze dagen honderdmaal per dag het bekende vastenavondsliedje op. De wijs is een zeer eenvoudige volksmelodie, waarbij schier iedere regel op dezelfde wijze afgedreund wordt.

Ofschoon dit liedje voor iederen Echtenaar bekend is, wordt het toch niet altijd begrepen en daarom laten we het Echter vastenavondslied met een kleinen uitleg hier volgen.

Alla! junkske zèng nog mer ens dien vastelaovendsleedje. En 't „junkske", dat met zijn omgekeerde jas aan en zijn gordijntje voor 't gezicht langs de huizen trekt, zet zich in postuur, want de geur van de beloofde wafel kriebelt hem al in zijn neus. En terwijl hij met zijn natte hand langs het rieten stokje van zijn „fokkepot" strijkt, begint hij onder het foekefoekefoeke zijn Echter „vastelaovendsleedje":

Deze vastelaovendj dè kömptj aan,
Laot die mèdjes vreug opstaon.

Zie kieken hiej, ze kieken dao,
Ze kieke rommentomme.
Moder zitj det mutske recht,
Van den aovendj zulle ze komme,
Komme ze dezen aovendj neet,
Den komme ze den hièle vastelaovendj neet.
A bankette!
Wo zulle weer de wiever op zette?
Hiej ene stool en dao ene stool
Op eder stool ei kösse
En dao eine pannekook tösse.
Zitj die lijer aan de wandj
En snitj mer aan die lange.
Es die lange geète zeen,
Den zulle die korte bèter zeen.

Een luid gejuich van goedkeuring gaat er op uit het troepje kinderen, dat samengeloopen is om den bedelenden „vastelaovendsgek", nu hij zijn liedje heeft afgedreund.

En het jongetje even tevreden met wat hij krijgt, laat zijn wafel of zijn centje in den zak glijden en daar gaat 't weer verder, want:

„Laot mig neet te lang hie staon,
Ich mot nog ei deurke wujer gaon!"

En in de verte klinkt het weer, aan 's buurmans deur:

„Deze vastelaovendj dè kömptj aan"!....

't Is misschien noodig een kleine omschrijving te geven, opdat het liedje beter moge begrepen worden.

Zooals het begrijpelijk is, zijn de kermis- en vastenavonddagen de uitverkoren dagen voor jonge paartjes om nader kennis te maken! En daarom moeten de meisjes reeds vroeg op om netjes voor den dag te kunnen komen. Zoo zingt men op andere plaatsen:

Als de meisjes vroeg opstaan
dan staan zij in den spiegel
Moeder staat mijn mutsken knap
Mijn lief zal 't avond komen.

(Schrijnen, Nederlandsche volkskunde, dl I, pg. 160).

Zoo staan ze, netjes uitgestreken, aan deur of venster „rommentomme" kijkende of de „jong" nog niet komt. Dat men in Echt ook wel eens zingt „Ze kieke om den tore" is zeker een latere verbastering en zonder zin of wel.... de uitverkorenen moesten van plan zijn per vliegmachine te arriveeren!!

„A Bankette" zal wel beteekenen „au banquet" of „nu aan tafel" en dan volgt de heel natuurlijke vraag: Hoe of waar moeten we gaan zitten, want nu er vreemden in huis zijn, kent niemand zijn oude plaats meer. De stoelen worden bijgeschoven, de beste uit „de kamer", welke stoelen niet met houten zittingen maar met kussens opgemaakt zijn.

En daar men volgens oud gebruik met Vastenavond wafelen, poffertjes of pannekoek bakte, werd er tusschen ieder paar op de tafel een pannekoek geplaatst.

Boven aan de zwart-berookte zoldering hingen de spek-„schilderijen", want het „verke" was geslacht en men moest eens proeven van de lange varkenszijden. De ladder werd tegen den muur geplaatst en

„laot het metske zinken
tot op die witte schinke!"

Nu zal men wel begrijpen het oude liedje, dat men wel zingt, maar dat men hier en daar toch niet heelemaal begreep.

Met vastenavond draven de boerenknechten op hunne mooi versierde en opgesmukte paarden door de straten — een echt Limburgsch gebruik der z.g. voejègers.

De afleiding van dit laatste woord is niet zoo zeker, misschien kan het beteekenen „fooi-jagers", omdat de ruiters in de herbergen, waar zij halt hielden, „getracteerd" werden.

Zooals op andere grootere plaatsen gaf men ook te Echt in de vastenavonddagen eene speciale courant uit, welke alhier „de Eèster" genoemd werd.

Onder de beschermende vleugels van „de Eèster" werden soms heel wat flauwigheden en „schampen" uitgeklapt.

Dat de christelijke naastenliefde daar wel eens in 't gedrang kwam, laat zich wel begrijpen en daarom was er hier en daar nog wel eens wat af te keuren.

Overigens waren deze couranten in tegenstelling met die op andere plaatsen, alleronschuldigst en men vermaakte zich met

het lezen van de gehekelde plaatselijke toestanden, gedurende het afgeloopen jaar voorgevallen. Vooral de omliggende gemeenten moesten het soms ontgelden en de oude bijnamen kwamen weer eens voor den dag. In eenige oude vastenavond-couranten, welke wij nog bewaarden van uit de jaren '90 vindt men de advertenties van alle beroepen en ambten meest in dichtvorm.

Gecostumeerde optochten werden te Echt ook wel eens gehouden. Bekend is de groote optocht uit het jaar 1893, toen o.a. „Juffrouw Songerskop" op de Plats onthoofd werd. Het feestprogramma vermeldde 25 groote groepen, meest betrekking hebbende op de geschiedenis van Echt.

Een typisch voorval had plaats gedurende een vastenavond uit het midden der vorige eeuw. Het was n.l. te Echt al jaren bekend, dat de Peyer bevolking van over den Rijksweg met hart en ziel verlangde naar een eigen kerk en reeds bezig was tot dat doel, n.l. om een eigen parochie te stichten, gelden in te zamelen.

't Schijnt echter, dat men in de Echter kom daar niet zeer meê gediend was en hoe onredelijk het ook was, men spotte een beetje met de „bosch-gehuchten", die zulke zware plannen smeedden.

Die spot werd ten top gedreven op een der vastenavonddagen, toen een troep Echter verkleeden optrokken naar Pey. Ze sleepten met zich mee touwen en paaltjes en hamers en latten en allerlei bouwmaterialen en zouden de bewoners van Pey even komen helpen hunne kerk te bouwen. Te Pey gekomen begonnen ze alvast op een braakliggend terrein met touwen de kerk uit te zetten.. maar pas hadden de Peyers hunne bedoeling begrepen of het Peyer bloed begon te koken, zoodat het hoogtijd werd, dat de Echtenaren den aftocht bliezen.

Voor de rest onderscheidde zich het vastenavondvieren te Echt niet van de gewone Limburgsche viering gedurende deze dagen.

Paschen.

We hebben Kerstmis geschilderd wit van sneeuw!

Sneeuw over de Maasweiden, sneeuw over stad en gehucht, sneeuw over de Echtervennen en -bosschen!

„Een witte Kerstmis, een groene Paschen!" zegt het volk.

En daarom zullen we Paschen kleeden in het versche groen der ontluikende lente.

Paaschmorgen! In deftige stemming brengt ons reeds dit woord. Een blij wachten hangt er in de natuur, waar alles als met ingehouden adem rustig en stil is op dit uur, dat ons herinnert aan het glorieuse oogenblik, dat de Heer plotseling in glans en glorie te voorschijn trad uit het gesloten graf....

Daar gaan over de gele veldwegen de eerste vrome kerkgangers. Eenvoudige lieden — meest landbouwers sterk en stoer, hunne leden gedrongen in de nauwe zwarte bruidsjassen. Achter hen de vrouwen met de deftige doorwerkte doeken omgeslagen rood en geel, met de kostbare kanten mutsen op het hoofd, de gouden bellen in de ooren en de gouden keten met het gouden communiekruisje om den hals. Wie waren er eenvoudiger en toch deftiger dan zij met hare dochters, wanneer zij hoogtij vierden op Paschen!..

Langzaam aan wordt de ruime kerk vol van de geloovigen uit kom en gehuchten. Het altaar staat in feestdos; de rijk versierde en gezegende paaschkaars steekt haar licht hoog op tusschen de palmen, als droeg ze een gouden kroontje. „Zoo deftig als een paaschkaars!" zeggen de menschen. In de Godslamp flikkert weer het reine roode vlammetje, het nieuwe licht; door de kerk druppelt de sprenkeling van het nieuwe wijwater; de paaschbeste miskleeren, fonkelend van goud, glanzend van zijde, worden voorzichtig te voorschijn gehaald uit

diepe donkere kasten. En daarboven in den toren hangen weer de zware oude klokken, groen uitgeslagen van weêr en wind, nu „terug van Rome" met een nieuw lied, met een nieuwen zegen van den Paus, met den schoot vol eieren, uitgestrooid over tuinen en hoven, in de dauwende heggen en struiken.

Na de doodsche stilte der goede week, hebben ze van morgen reeds vroeg hun alleluia uitgebeierd en de klanken als een slinger van versche bloemen gestrooid over de lage huisjes daaronder.

Met Paschen is er te Echt veertigurengebed.

Als een gestolde fontein van goud fonkelt op het altaar de rijke, de koninklijke monstrans, hoog opheffend „Ons Heer" ter aanbidding voor zoovele trouwe en vrome bezoekers.

Eene kroon stond op het Paaschfeest van dat jaar, waarin Echt een nieuwgewijden priester had. En wanneer deze, zooals het gebruikelijk was, op Paaschdag zijne eerste plechtige H. Mis opdroeg in „zijne" schitterende parochiekerk, waarin hij gedoopt werd en zijne eerste H. Communie mocht doen, dan kende de algemeene vreugde geen grenzen. Dan zong de toch al hoog gestemde Paaschvreugde haar schoonste lied. Dan stond een haag van versche groene dennen uit de Echterbosschen geplant van zijn ouderlijk huis tot bij de kerk; dan richtte de buurt kleurrijke „arken" op, dan waaiden de vlaggen de bonte kleuren uit hoog van de daken en over die kleuren en geuren wierp de gouden Paaschzon haar lichte sluiers van het teêre lentelicht.

In een openluchtkerk waren dan de straten herschapen, waardoor de jonge priester onder blij muziek geleid werd naar de kerk.

Aan hoevele tientallen van Echter zonen werd op die wijze waarlijk een onvergetelijke dag bereid.

In de kerk mocht men op dien Paaschdag wel het mooie lied dier dagen zingen, dat het ruischte langs de gothische gewelven: „Haec dies, quam fecit Dominus"! Dit is de dag, dien de Heer gemaakt heeft!

Eén Paaschdag echter willen wij hier bijzonder herdenken in onze aanteekeningen, omdat zoo'n feest in eeuwen wel niet

meer terug zal komen. Hier geef ik even het woord aan een anderen schrijver, die dit Echter Paaschfeest reeds beschreef voor enkele jaren [1]).

„Op Zaterdag in de Goede Week van het jaar Onzes Heeren 1863 heerschte er te Echt 'n wondere bedrijvigheid.

Vlugge meisjeshanden vermaakten gansche karrevrachten sparregroen, aangevoerd uit de naburige bosschen, tot kunstige, met bloemen doorvlochten guirlandes.

De mannelijke jonkheid richtte statige mastboomen op, versierd met bonte, ritselende, papieren vlaggetjes.

Kleurig, geverfde houten palen werden er alom langs de straten neergeplant; kransen en festoenen, opschriften en chronogrammen aangebracht op de huizengevels.

En, toen tegen den avond gansch Echt herschapen was in 'n paradijs van groen en bloemen, waarin 't Nederlandsch dundoek vroolijk wapperde naast de Pauselijke kleuren, verkondigden naar oud-Limburgschen trant, 't blij gebeier van de klokken en 't wijd dreunend geschut der donderbussen tot ver in den omtrek, dat Echt den volgenden dag feest zou vieren.

En Echt had tot feestvieren reden. Driedubbele reden!

Leonard Sevriens, Frans Mottu en Henri Welters gingen op Paaschmorgen 1863 voor 't eerst als priesters 't Echter Godshuis binnen, met muziek en trommelslag, omstuwd van magen en vrienden, begeleid van jonk en oud.

De blij-vrome Echter bevolking zag 't nooit geziene schouwspel, dat drie harer „jongens" tegelijk opgingen naar 't altaar des Heeren in de feestelijk versierde parochiekerk. En gedurende die Paaschdagen heerschte er in Echt een feestelijke stemming, niet 't minste ook in den familiekring der jonge priesters."

Reeds zijn deze „drie Echter jongens" gestorven, maar edeler drietal dan dit heeft Echt nooit gekend, edeler priesters dan deze waren moeilijk te vinden in het bisdom Roermond. *Leonardus Sevriens* is geworden de even vrome als geleerde deken van Maastricht; *Henri Welters* werd de bekende Limburgsche schrijver van tal van werken, welke in onze dagen

[1]) Uit Limburgsche Portretten-Galerij: „Henri Welters", door J. Cremers.

zoo gezocht zijn; *Frans Mottu* werd de populairste kapelaan, die Roermond ooit kende, de oprichter van het eerste patronaat in het Bisdom, de latere even geliefde als geestige pastoor van Heythuizen.

Op dien Paaschmorgen van het jaar 1863 diende bovendien mede als pas-gewijde Subdiaken, de vierde Echtenaar, Alexander Meuwissen, later kapelaan te Weert en die als pastoor van Nederweert stierf.

Oude Echtenaren herinneren zich nog de treffende feestpredicatie van den beminden pastoor Kerbosch „drie priesters en één subdiaken!"

—

Wanneer onze diep geloovige voorvaderen, vooral die der verre gehuchten, hunne godsdienstplichten moesten vervullen, dan was hen niets te veel. Zoo goed als men op Zon- en feestdagen te Echt ter kerke kwam en er zelfs een eer in stelde om in het gure wintergetij de middernachtsche Kerstmis bij te wonen, zoo was ook hunne grootste zorg om in „hunne" Kerk te Echt „de Paschen te komen houden."

Men begrijpt, dat zich voortdurend groote moeilijkheden voordeden voor de Echter ingezetenen der verre gehuchten, wanneer de Paaschtijd gekomen was en zij in hunne parochiekerk hunne paaschplichten moesten vervullen. Vooral de gehuchten Annadaal, Spaanschhuiske en Koningsbosch lagen ongeveer 2 à 3 uren van de Echter Kerk verwijderd en bij de bestaande slechte wegen, was het haast ondoenlijk om in de drukte der paaschdagen te Echt geholpen te kunnen worden.

Want onze parochie telde om de jaren 1770 een kleine 2000 communicanten, waartoe toen ook nog behoorden de bewoners van Ohé en Laak en die der bovengenoemde gehuchten langs de Duitsche grens, terwijl slechts één pastoor en kapelaan met hunne zielzorg belast was.

Wanneer er in die paaschdagen bovendien vele zieken waren, aan wie de H. Paaschcommunie moest gebracht worden soms uren in de rondte, dan gebeurde het wel eens, dat de pastoor of kapelaan gansche dagen afwezig waren, vanwege het oponthoud op hunne verre diensttochten.

Het is bekend, dat de kapelaan des morgens ter bediening

uitging naar den boschkant en dat hij eerst tegen het vallen van den avond terugkeerde. En dan de wegen dier tijden, vooral na zoo'n regenperiode om de Paschen! In zoo'n regenseizoen zakte men in „den" Echterbosch diep door den modder der ongebaande wegen en begaf men zich Westwaarts naar Aasterberg en Ohé en Laak, dan stonden de weiden blank van de overstrooming der Mazen, die het op plaatsen wegens de diepte en het geweld van het water levensgevaarlijk maakten, om over te steken. Men zal toegeven, dat in die dagen de bewoners van die afgesloten gehuchten hun geweten niet bezwaarden, wanneer zij met het vervullen van hun Paaschplicht maar een weekje uitstelden.

Wij lezen in een brief van de Echter regeering aan den Bisschop van Roermond, waarin men een tweeden kapelaan vraagt (archief van het Bisdom), *„ende dit gaat soo verre, dat op son- ende heylige daegen, besonderlijck int winter saisoen 70, 80, ja altemins hondert menschen te laet ter kercke komen en sommige int geheel geene Misse hooren, uit oorsaecke, dat diegene in de vroeghmisse geweest syn met geene mogelyckheid op die tydt konnen te huys wesen, dat de andere op syn tydt in de hooghmisse komen konne, welck geprevenieert en tot gerief der ingesetene met eenen derden priester en zielzorger kan gereguleert worden".*

Ook tot gerief der boschgehuchten had de toenmalige Echter pastoor Ghysen eene overeenkomst getroffen met de Herders der aangrenzende parochies n.l. van Saeffelen en Vlodrop, alwaar de Echter parochianen, die in die nabijheid woonden ter kerke konden gaan en zelfs hunne paaschplichten konden vervullen. Daar onze Magistraat echter dat overloopen der gemeentenaren naar vreemde parochies niet gaarne zag en daarom den pastoor aansprakelijk stelde voor de gevolgen van zijne welwillendheid, wordt ook in voornoemden brief dit punt voor den bisschop besproken: ....*„dat deese gemeente niet alleen bestaadt uit duysent vyfhondert communicanten (elders achttien hondert), maer dat de selve sig extendeert over de dry uhren in de ronte.. dat soo synde, alhoewel men Uw Doorluchtigste Hoogwaerdigheyt met waerheyt kan verseekeren, dat het getal der inwoonders merckelyk meerder be-*

draeght en principalyck als wanneer men daer onder comprehendeert diegene dewelcke woonen in de huisen gelegen op de uiterste limiten van Echt, als Annedael en bygelegene pachthoven, de spaensche huizen by Saeffelen, het nieuw dorp oft Koningsbosch, voort grootste gedeelte over de twee en eene halve ure van Echt gesitueert en welcke inwoonders des niet te min notoir onder de jurisdictie van Echt en gevolgentlyck by den heere Pasttoir Gysen van Echt voorschreven met de Heere Pastoir te Vlodrop respectieve ende te Saeffelen, Gulix territoir ingegaen (qua authoritate et fundamento nescitur d.i. op welke gronden is onbekend) aldaer tot Vlodrop respectieve en Saeffelen te kercke gaan, niet alleen, maer aan de selve door gemelte respectieve heeren pastoiren gesubministreert worden alle H. Sacramenten, zelfs op Paesschen."

—

Voor de Heeren Geestelijken waren overal en altijd de weken om Paschen, de drukste van het heele jaar. Ook de parochianen weten dat wel en daarom brengen ze ook als blijk van dankbaarheid voor de ontvangen zegeningen hunne Paaschgaven. Dit is een gebruik dat eeuwenlang bestaat en steunt op een tiende recht, dat de dienstdoede Geestelijken van ouds genieten om n.l. door hunne parochianen onderhouden te worden. Dienaangaande teekende kapelaan Peeters aan: „Ook had de pastoor het regt van jaarlijks tegen Paschen uit elk huis een brood van 10 pond te ontvangen; doch geen pastoor heeft zulks gevorderd en daarom was bepaald, dat het beneficie van Sint Jans altaar den pastoor zou toekomen, wat nogtans niet gebeurd is". [1]) Uit een staat van pastorale inkomsten op het einde der 18de eeuw blijkt, dat de Echter pastoor-deken Gijsen „profiteerde van de halfluyden van torf, vrugten, boter etc." In plaats van dit „etc." kunnen we gerust zetten de paascheieren, die ouder gewoonte met Paschen naar de pastorie gebracht werden.

Zelfs werden ook geverfde paascheieren medegebracht door de kinderen voor den schoolmeester.

---

[1]) Eenzelfde recht had o.a. de koster te Sint Stevensweert, die er bovendien met Kerstmis nog een brood bij kreeg 1472 (Habets, Limb. Wijsd. 311.)

Van de paascheieren, welke hetzij naar de Geestelijken gebracht werden, hetzij door de meiden of misdienaars opgehaald werden, kreeg natuurlijk ook de trouwe koster zijn deel.
„Wanneer het op den pastoor regent, dan druppelt het op den koster!" zegt immers een typisch Limburgsch spreekwoord.
De groote moeilijkheden voor de parochianen in het vervullen hunner kerk- en paaschplichten, werden in het midden der vorige eeuw ondervangen en opgeheven door het stichten van nieuwe parochies, vooral te Pey en Echterbosch.

Kermis.

Op den eersten Zondag na het feest van Sint Remigius, of zooals men te Echt zegt: Sintermijs of Sint Remijs, valt de groote Echter Kermis. En daar het feest van dezen Heilige op 1 October valt, begint de Kermis dus op den Zondag, die afwisselend moet vallen op 2 tot en met 8 October.

Het verband van de Echter kermis met het feest van Sint Remigius lijkt ons wel opmerkenswaard en wij achten het niet onwaarschijnlijk, dat wij hier te doen hebben met eene zeer oude Kermisviering.

Voordat we echter onze meening hieromtrent uiteenzetten, laten we tot beter begrip van het woord *„kermis"* hier eenige nadere verklaringen volgen.

Zooals het tegenwoordig nog gaat bij gelegenheid van eene plechtige kerkwijding, zoo ging het vroeger ook. Wanneer n.l. met onderlinge hulp en eendracht, met groote offers en moeiten het nieuwe kerkgebouw klaar was, dan stuurde men een deputatie naar den Bisschop, om hem nederig te verzoeken, de nieuwe Kerk te komen wijden.

Men begrijpt, dat het een groote gebeurtenis was voor de bewoners, wanneer zij eindelijk na zoovele jaren van zwaar werken en ongeduldig wachten, hunne kerk mochten versieren tot ontvangst van den Bisschop.

Dan stroomden van alle kanten de bewoners naar de bevoorrechte plaats, niet alleen uit nieuwsgierigheid, maar vooral ook om van de komst van den Prins der Kerk vrucht te trekken. Want zeldzaam in die eerste tijden was zijn bezoek, daar de uitgestrekte Bisdommen en de moeizame wegen den Bisschop weerhielden van een veelvuldig bezoek aan de parochies. Maar kwam de Bisschop b.v. bij eene kerkwijding, dan

stroomde het volk bijeen om bij deze gelegenheid de H.H. Sacramenten, vooral het H. Vormsel, te ontvangen.

Dan was er feest in het dorp, dat eerst een aanvang nam, wanneer de eerste H. Mis door den Bisschop was opgedragen in de pas gewijde kerk. De herdenking aan dezen heuglijken dag moest bewaard blijven en daarom bepaalde men, dat in het vervolg ieder jaar op den dag der kerkwijding het blijde gebeuren herdacht moest worden, dat de kerk was gewijd en de eerste „Kerkmis" opgedragen werd. Een nieuw feest was op deze wijze voor de bewoners der omgeving geschapen, een feest dat ieder jaar op vaste dagen gevierd werd en genoemd werd *Kerkmis* of *Kermis.*

Door het samenkomen van veel volk bij deze feestelijke gelegenheid ontstond vanzelf een aanleiding tot handeldrijven en tot het verkoopen van allerlei zaken, welke tot het oponthoud ter plaatse noodig waren. Om en nabij de kerk schaarden zich allengs de tentjes en kramen, zoodat voor en na het kerkelijk karakter van het kerkwijdingsfeest meer en meer vergeten werd en een meer wereldsch feest in de plaats kwam. Met het karakter van het feest sleet ook de naam af en het *Kerkmisfeest* werd *Kermisfeest.* Het kerkelijk karakter is echter nog meer dan op andere plaatsen behouden, alwaar men op den dag of op den Octaaf-Zondag van het feest van den Kerkpatroon na de plechtige Hoogmis groote processie houdt, zooals op vele plaatsen, vooral in Zuid-Limburg, maar niet te Echt, het geval is.

Bij gelegenheid der nieuwe Kerkwijding, ontving de Kerk een Patroon, onder wiens bescherming de parochie gesteld werd.

Deze Patroon werd natuurlijk niet blindelings gekozen, maar bij voorkeur nam men een Heilige, die bij het volk bekend en bemind was. Ook gebeurde het wel, dat de Heer of de Vrouw der plaats veel hadden bijgedragen, om de Kerk te bouwen en de parochie op te richten. Zij zullen dus ook hunne stem zwaar laten wegen, wanneer de Kerkpatroon gekozen werd.

Als eerste Vrouwe van Echt wordt nu genoemd de machtige Gerberga, Koningin van Frankrijk, zuster van Keizer Otto I en dochter van Keizer Hendrik, dus een vrouwe van groot

aanzien en macht. Dat deze Vrouw innig met de Kerk van Echt verbonden was, blijkt uit het feit, dat ze om verschillende redenen de Kerk van Echt en het patronaatschap en inkomsten afstond aan het Kapittel der Sint Servaas te Maastricht. Dit kon ze alleen doen, wanneer ze eerst bezitster was van de Echter Kerk en dit geworden was, of door erfenis, of door het zelf bouwen ervan. Hoe dit zij, Gerberga was met de Kerk van Echt, omstreeks het jaar, dat deze Vrouw leefde (pl.m. 960) nauw verbonden. Maar meer is, dat Gerberga ook eene groote devotie schijnt gehad te hebben voor den H. Remigius. Zoo staat ze aan de Abdij van den H. Remigius te Reims, ter eere van dezen grooten apostel der Franken af, groote bezittingen o.a. te Meerssen gelegen. Gedurende haar leven werd deze Abdij der Benedictijnen op vele wijzen bevoorrecht en opmerkelijk genoeg werd in het jaar 968 een schenkingsakt voor dit klooster te Echt opgemaakt. In dit jaar vertoefde Koningin Gerberga dus te Echt.. op het Kerkwijdingsfeest?? Is 't nu na deze voorafgaande gegevens niet zeer natuurlijk te vragen of het niet Gerberga kon geweest zijn die een verband heeft gelegd tusschen den H. Remigius en de Echter Kerkmis of Kermis?

Het is in alle geval eigenaardig, dat men te Echt de kermis viert niet omstreeks het feest van den H. Landricus, die de Kerkpatroon is, maar wel in een tijd welke afhankelijk is van het feest van den H. Remigius.

Maar hier zal ook wel weer de geschiktheid van den tijd een hoofdfactor geweest zijn, daar men liever en beter kermis viert na den oogsttijd, dan in de drukkere zomermaanden.

Tegenwoordig viert men te Echt (kom) twee kermissen n.l. *de groote Kermis* in de eerste dagen van October, welke gewoonlijk 3 à 4 dagen duurt en nagevierd wordt op den volgenden Zondag (na-kermis) en de z.g. *kleine Kermis op H. Sacramentsdag*. Deze laatste Kermis schijnt echter in het vergeetboek te geraken; toch is deze Kermis ook eeuwenoud, daar ze reeds in het jaar 1500 genoemd wordt.

Deze kermis werd gehouden eertijds na de groote processie, die plaats had op den dag na (1668), of later op H. Sacramentsdag zelf. Toen de plechtigheid van dit feest verplaatst

werd op den volgenden Zondag verviel ook deze kermis. Van deze processie en over de kermis op H. Sacramentsdag, vonden wij eene aanhaling in het beruchte proces van Echt tegen Ohé en Laak over het bezit van het Hazelaarsbroek, om het jaar 1718 reeds gaande. Aldaar verwijt de advocaat voor Ohé en Laak aan de Echtenaren, dat ze „meyen" gekapt hebben uit het Echterbosch, om daarmee met de Processie de Kerk en de huizen van de Magistraatspersonen te sieren. Die van Echt zouden n.l. gezegd hebben volgens hem *„dat sij nog van intentie waren op den dagh van hunne Kermissie (gewest sijnde op den lestgepasseerden H. Sacramentsdagh) meyen te kappen op den Echterbosch, om hunne kercke en straeten te cieren voor de huysen van de Magistraatspersonen ende dat zij sulcx in voortyden alle jaere hadden gedaen."*

Maar de Echtenaren gaven door hunnen verdediger Advocaat van Wessem tot antwoord: *„ontkennende, dat sij van intentie syn geweest om hunne huysen met meyen te cieren op den lest gepasseerden H. Sacramentsdagh, maer wel hunne kercke volgens oude gewoonte, waerdoor niet en can geseydt worden dat den Bosch soude worden verdorven, mits daertoe geen eycken dan ander slecht houdt wordt gebruikt."*

In het begin der 18de eeuw was dus deze kermis in volle eere op H. Sacramentsdag, maar is door omstandigheden langzaam aan verslapt en nu bijna totaal vergeten.

In het jaar 1500 stichtte Hendrik Krenen, pastoor te Lohn (D), Echtenaar van geboorte, een altaar ter eere van den H. Silvester in de Kerk van Echt. (Dit altaar stond midden in de Kerk, ter hoogte van de twee zijaltaren.)

Tegelijkertijd stichtte hij 4 jaargetijden welke te houden waren op Sint Silvesterdag en verder op de 3 Kermismaandagen van het jaar. „Item dat eerste jaargetijde sal men halden des maendaghs nae Echter *gewijder kermissen,* item dat ander op Sint Sylvesters dach. Item dat derde des *maendaghs nae gasthuys kermisse* en dat vierde sal men halden des *maendaghs nae sacramentsdagh"* etc.

Zooals men uit deze aanhaling ziet bestond er behalve de reeds genoemde kermissen ook nog een Gasthuis-kermis; wij weten echter niet op welken tijd van het jaar deze gehouden

werd, waarschijnlijk op het feest van Sint Catharina, de patrones van het gasthuis.

Dat de kermis in die jaren 1500 nog een kerkelijk karakter had, bewijst ons hier de uitdrukking *„Echter gewyder kermis"*, maar hoe dikwijls helaas werd die gewijde kermis ook in vroegere eeuwen ontwijd door dronkenschap en daaruit voortvloeiende ondeugden. We zullen maar niet opnoemen de vele vechtpartijen welke wij vonden in de registers Gerichtsprotocollen van oud-Echt en welke plaats gehad hebben op de kermisdagen! Zij kunnen niets anders doen, dan het volkskarakter uit vroegere eeuwen ontsieren. Toch, om bij de waarheid te blijven en een juister beeld te geven van het volksleven uit oude tijden, moeten wij één enkele aanhaling weergeven als een voorbeeld, maar meer tot een afschrikkend voorbeeld. In vergelijking van andere kermisvechtpartijen, lijkt deze nog maar een „gewone"!

De veldwachter van Linne n.l. Engel van Vlodrop, is in het getuigenverhoor aan het woord en verklaart: 1724 *„dat hy op den lesten Echter kermis wesende ter maeltydt bij sijnen swaeger in 't Klooster (Sint Joost) gezien heeft, dat Nicolaes Timmermans ende den Coopmankens soone, in de wandelinge alsoo genoemd, met de stocke, dewelcke sy in hunne handen hadden, den knecht van Jan van Albeeck, schepen, soodanigh geslagen hebben, dat het gesicht van de voorschreven knecht geschent ende geveld synde, hy dapper bloeyde, waarop Corst van Buggenum seyde, dat mij sulcx gebeurde ick"* etc.. de rest kan men er zich bij phantaseeren.

Een ander voorbeeld: Hendrik Schulpen, knecht op den Haverhof te Berkelaar verklaart *„dat hij seer jaemerlyck is worden geslaegen, dat hij seventhien daegen niet een duit heeft connen verdienen"* etc.

Dat zijn helaas de uitwassen van de Kermisdagen, waar het drankmisbruik gewoonlijk de aanleiding toe geeft. Ook in onze dagen moest men niet als een groot „nieuws" in de couranten behoeven te schrijven na de Kermisdagen: „Geen wanklank werd gehoord" of „alles verliep in goede orde"! alsof dit een uitzondering was! In de laatste jaren schijnt de Kermis d.w.z. de vermakelijkheden van draaimolens, schommels, kramen en

tenten zich van de Plats meer en meer te verplaatsen naar de Peyerstraat. Laat men waar ook, Kermis vieren, gerust! en schaffe men niet af die dagen van gezellig verkeer, maar dan in eer en deugd!

Laat men „den inwendigen mensch" ook eens versterken met de heerlijke Limburgsche voortbrengselen, met moeite gewonnen in het zweet des aanschijns en door God gegeven, maar dan met mate! Kermisdagen zijn de dagen bij uitstek van het heele jaar, waarop de familieleden weer eens samen komen in het ouderlijke huis om in den schaduw van den Echter toren weer eens te ondervinden, dat het, waar in den vreemde ook, nergens beter en hartelijker is dan bij vader en moeder, in het ouderlijke nest!

Hier kijkt moeder niet op de vingers, wanneer de kinderen en de gasten rondom de tafel zitten en tasten naar de oude Limburgsche kermisgerechten: „Krèntemik, flaai, knapkoek, rijstepap en de hooggeroemde Echter „Sokkerringskes"; maar aanhoudend zal ze aanmoedigen: „Etj mèr kènjer, dootj of ger thoes zeetj; 't is aug mer ens kirmes!"

En in de „kamer" heerscht langzaam een echt gezellig verkeer van oomes en tantes en kennissen, die elk jaar ter kermis komen en dus volgens Limburgsch recht „familie" zijn.

En wanneer de kleinere kinderen moe gedold van het draaien op „het schipke" [1]) ter ruste zijn gelegd, dan blijft er voor de ouderen een lange avond over, die nergens beter en gezelliger kan doorgebracht worden, dan in den huiselijken kring.

---

[1]) Echter benaming voor draaimolen.

Volksgebruiken.

In verschillende onzer beschrijvingen hebben wij reeds gesproken over oude volksgewoonten en -gebruiken, die in oud-Echt onderhouden werden. Men herinnere zich *Kerstmis* met zijn „groote poos", met den „Kuusch van den Deelgaard" en met zijn eeuwenouden kerstblok; *Vastenavond* met zijn eigenaardig liedje en met zijn vette pannenkoeken; *Paschen* met zijn paaschklokken en -eieren; *Kermis, processie-Zondag* enz. Al deze gebeurtenissen uit het burgerlijk of kerkelijk jaar brengen ons in eene bijzondere stemming en doen ons op een bijzondere wijze feest vieren.

In al deze volksgebruiken spiegelt zich af de aard en het karakter van een volk en daarom zouden wij onvolledig zijn, wanneer wij over Echt schrijvende, hier zouden vergeten de voornaamste nog bestaande of reeds verdwenen volksgebruiken, die te Echt in zwang waren of nog zijn.

Nieuwjaar. Op dezen eersten dag van het jaar werd vroeger meer dan tegenwoordig z.g. „nieuwjaar" geschoten. Bij het scheiden van oud en nieuw klonken uit allerlei schietmateriaal de schoten door de nachtelijke stilte. Den geheelen nieuwjaarsdag bleef men bezig, zoodat men op alle hoeken der straat troepjes jongens vond, bezig met schieten, vooral met geladen holle sleutels. Men bakte z.g. nieuwjaarskoeken, n.l. lange platte en ovaalvormige krentenkoeken, bestoken met een geldstuk, welke de kinderen ontvingen, wanneer zij bij familieleden gingen nieuwjaarwenschen.

Men tracht elkaar te „verrassen" of „nieuwjaar af te winnen", waarvoor degene die het eerst „zalig nieuwjaar" gewenscht heeft, moet uitbetaald of „getracteerd" worden. De

kinderen lezen hunne nieuwjaarsbrieven voor, in school mooi geschreven op heel bijzonder brievenpapier met opgeplakte prentjes. Meestal worden in vele families deze brieven bewaard als merkwaardige stukken voor later!

Driekoningen. Men bakt den „koningskoek", waarin de boon verborgen zit. Wanneer een meisje de boon krijgt, mag zij als „koningin" haren „koning" kiezen. Terwijl de gelukkige de familieleden onthaalt, wordt de avond verder gezellig doorgebracht.

Naar men meent, zou het verbergen dezer boon in verband staan met een oud Germaansch gebruik of samenhangen met de Romeinsche Saturnalia-feesten, waarop ook door middel van boonen een koning gekozen werd.

Sint Martinus. Te Echt bestond van oudsher de gewoonte om het feest mede te vieren van dezen volksheilige. Weinig heiligen genieten in onze streken en ook in het algemeen in de naburige landen meer vereering van het volk dan Sint Maarten.

In ons Bisdom Roermond alleen zijn er niet minder dan 22 oude parochiekerken, die Sint Maarten tot patroon hebben. Bijna al deze parochiekerken liggen langs de Maas (twee slechts uitgezonderd) en men zegt, dat dit niet toevallig is. Deze parochies langs de Maas zouden n.l. den H. Martinus tot patroon verkozen hebben, omdat de macht over het water algemeen aan dezen Heilige wordt toegekend.

Meer nog dan in ons land is Sint Martinus gekend en gevierd in Frankrijk en België vooral, alwaar honderde kerken aan hem zijn toegewijd.

Daar hoort deze Heilige dan ook thuis, omdat hij de groote apostel van Gallië geweest is en de bekende bisschop van Tours. Na een zeer vruchtbaar en voorbeeldig leven stierf hij omstreeks het jaar 400 en genoot sindsdien de groote vereering vooral van het volk. De jeugd vooral viert zijn feest door tegen het vallen van den avond rond te trekken en te zwaaien met brandende fakkels, een dennenstaak met stroo omwonden. In onzen tijd had dit fantastisch tooneel van brandende fakkels en vuren plaats op het Kempke, alwaar traditioneel „gefakkeld" werd. Na afloop trok men rond met uitgeholde

„bronkappels" en roode bieten, waarin een gezicht gesneden was! Tegenwoordig doet men het eenvoudiger, maar niet mooier, met gekleurde lampions. Toch zingt men evengoed nu als vroeger van: ***Sint Mèrte! bookeskook en mèlk is nog neet gèète!!*** Men at 's avonds dan ook echt boekweitkoek en melk.

Vroeger n.l. voor honderd jaren schijnt het nog al erg geweest te zijn met de Sint Maartensvuren, daarom werd er door een volgend raadsbesluit uit het jaar 1822 aan alle Echtenaren verboden Sint Maartensvuren te stoken „en loopen door de velden met vackels".

„Op Sint Maartensavond, zoo zegt een Limburgsche schrijver, [1]) kan men door geheel Limburg en Brabant op de heuvelen langs de Maas de Sint Maartensvuren in flikkerende vlam met rossen gloed zien opgaan. Terwijl de stapel brandt, zwerven de knapen met ontstoken fakkels door de velden."

Het is niet onmogelijk, dat een jaar te voren door deze vuren brand ontstaan is met nadeelige gevolgen. Wij twijfelen er echter aan, of dit raadsbesluit het oude volksgebruik heeft kunnen uitroeien. Het besluit dat wij vonden tusschen een familie-archief, was gesteld als volgt:

Publicatie.

Het bestuur der Gemeente van Echt, willende voorsien tegens alle ongeregeldheden en gevahren die door het stoken van de zoogenoemde Sint Martens vuren en loopen door de velden met vackels konnen worden veroorsaeckt, gesien de ordonnantie van den Hove van Venloe van den 6den November 1769, heeft goedgevonden alle ende een-iegelyck van wat staath of conditie hij soude moegen wesen te inderdiceeren ofte verbieden eenige Sint Martens Vuuren op wegen, in de velden of elders te stooken, mits gaeders met vuurvackels door velden of op wegen te loopen, sullende de overtreders vervallen in de amende van ses guldens, vastgestelt bij de selve ordonnantie.

En sal deze tot een ieders naerigt ter gewoonlycke plaetse worden geaffigeert.

---

[1]) Limb. Jaarb. I blz. 72.

Gedaan op den Raedthuyse tot Echt, den 9den November 1822.

De Schout:
J. Meuwissen.
H. van Holthausen: schepen.
R. M. Ingendael: schepen.

Silvester-dag. Nog een oud volksgebruik, dat wij in onze jeugd nog volop gekend hebben, maar dat nu afgeschaft schijnt, valt op den laatsten dag van het jaar. Wanneer n.l. op H. Silvester-dag de morgenschool uit is, dan loopen de kinderen door de straten om voor de huizen der betere families schreeuwende en roepende te blijven wachten, totdat een raam opengaat en hen centen en verschillende lekkernijen worden toegeworpen. Men meent dit gebruik in verband te kunnen brengen met de zegeningen, welke het Kerstkind in deze dagen meebracht.

Huwelijk. Volgens pastoor H. Welters in zijn „Feesten, zeden en gebruiken en spreekwoorden in Limburg" bestond er vroeger te Echt het gebruik, dat de deur van het bruilofthuis met bloemen getooid werd. *„Wanneer de gehuwden uit de kerk komen"*, zoo schrijft hij, *„worden zij in bevriende huizen op den drempel dezer woningen door de huismoeder „beschonken", dat is op een glas wijn of jenever met gebak onthaald; ondertusschen schieten de jongelingen met pistolen of geweren tot teeken van vreugde. Na het bruiloft-ontbijt vertrekken de gehuwden naar de naburige stad, of gaan op reis, hetgeen men „uitrijden" noemt; ondertusschen gaat de bruiloft steeds volop voort, twee, drie dagen achter elkander. Vla, taart, mik en vooral rijstepap moegen niet ontbreken."*

Op sommige plaatsen werd vroeger bij het einde van het feest een groote kom met wijn of jenever rondgegeven, waaruit elke der genoodigde vrouwen of meisjes een lepel slurpte en dan een lang gerekten en doordringenden kreet „io" of „ioug" aanhief. Dit gebruik bestond vroeger ook te Echt en in onze familie wordt nog een dergelijke beker van kristal bewaard, welke jarenlang tot voornoemd volksgebruik gediend heeft.

Doop. Gewoonlijk is bij den doop van een jongen de grootvader van vaderszijde peter, of vaders oudste broer; wanneer een meisje gedoopt wordt, is gewoonlijk de grootmoeder van moederszijde meter, die dan ook als een recht beschouwen hun naam aan het kind te geven. Aan de plaats die peter of meter innemen, wanneer zij met de vroedvrouw ten doop gaan, kan men zien of een jongen of een meisje ter kerke gebracht wordt.

H. Communie. Vroeger bestonden bij deze plechtigheid de z.g. paren. Twee aan twee gingen de kinderen ter kerke en men hield samen feest en relatie ook in het verdere leven met den jongen of met het meisje, waarmee men „paar" geweest was.

Buurtschap. Iedere straat haast onderhoudt haar buurtschap, te Echt de „naoberse" genoemd. Innig is men verbonden in lief en leed. Deze betrekkingen komen vooral uit in de volgende gevallen: bij sterfgevallen worden vooral de „naoberse" aangezegd en deze komen des avonds den rozenkrans bidden bij het lijk; ook dragen de mannen de lijkbaar ter kerke en luiden ze de klokken; de buurmeisjes maken kransen voor de gestorven kinderen en dragen eveneens het lijkkistje; ongehuwden worden gewoonlijk ook ter kerke gedragen door jonkmannen als de gestorvene een jonkman is en anders door meisjes. De buurtschap gaat mee ter kerke en „ten offer", d. w. z. zij legt een geldstuk op den schotel bij den rondgang achter om de communiebank (vroeger achter het altaar) onder de H. Mis; de buurtschap helpt, of informeert bij ziekten, of waakt bij ernstiger ziektegevallen; bij processie of eerste H. Mis maakt de buurtschap de bloemenslingers en versieringen en houdt een inzameling voor een aan te bieden geschenk. Na afloop der droeve of blijde plechtigheid worden de „naoberse" op een koffiepartij uitgenoodigd, volgens oud gebruik en recht.

Begrafenis. Uit een begrafeniskwestie, welke te Echt ontstond tusschen den Heer Clant van Verduynen, wiens neef aldaar gestorven was en tusschen den koster van Echt, trekken wij verschillende gegevens, hoe een begrafenis alhier plaats had n.l. in het jaar 1694. In deze jaren werd nog volop in de kerk zelf begraven, vooral wanneer het adellijke of magistraatspersonen en geestelijken betrof.

De gestorvenen werden niet aan huis afgehaald, maar tot aan het kerkhof nabij de kerk gebracht. Bij hooge uitzondering echter werd het lijk aan huis afgehaald. Het lijkkleed werd door de familie zelf betaald en dit kleed werd, wanneer het lijk in de kerk begraven werd, gedurende 30 dagen door den koster over het graf uitgespreid gedurende de nadiensten. Op de hoeken plaatste men dan kaarsen en na de H. Mis kwam de geestelijke met den koster aldaar „De profundis" en de „Miserere" bidden. Van dit lijkkleed kreeg de koster gewoonlijk een el toegewezen voor de bewezen diensten.

Dit gebruik bestond ook te Venlo en in de kathedrale kerk te Roermond en in andere groote plaatsen van Gelder. In het Gulicksche kreeg de koster gewoonlijk anderhalf el van de wollen baarkleederen. Het schijnt zelfs dat deze toezegging door een bisschoppelijk reglement uit het jaar 1620 ten bate van de kosters was bekrachtigd.

In het jaar 1694 bij voornoemde begrafenis eischte de koster echter het geheele lijkkleed en omdat deze kleederen dikwijls dure stukken waren, ontstond er tusschen hem, Lambert Frenken, en den Heer van Verduynen groote oneenigheid.

Wij konden helaas niet achterhalen wie van de twee gelijk gekregen heeft, maar dat deze begrafenisstrijd hevig was bewijst wel dit, dat de koster een pamflet uitgegeven had tegen den Heer Clant om zich daarin te verdedigen.

Wanneer voorname personen, zooals schepenen, gestorven waren, dan kwamen de familieleden gedurende zes weken, ook des Zondags, „ten offer" en legden hunne offerpenningen op het altaar.

Wanneer hier iemand gestorven is, worden heden ten dage meestal deze traditioneele gebruiken in acht genomen:

De gestorvene wordt in de goede kamer z.g. „op schouf" gelegd, d.i. men schuift twee tafels te samen, waarover men stroo spreidt of een wit laken. Men sluit de blinden of laat de valgordijnen af in het geheele sterfhuis; ook de naaste familieleden doen aldus ten teeken van rouw. De klok wordt stil gezet, de spiegel wordt omgedraaid, of bekleed met een wit of zwart doek „anders zal er spoedig een nieuw lijk in huis zijn" meent men! De kinderen en ongehuwden zet men een kransje

op het hoofd, om de saamgevouwen handen wordt de rozenkrans gewonden en een glas met wijwater, waarover een palm, wordt voor de hand gezet.

Nu heeft de „aanzegging" plaats bij de buren en bij vrienden en familieleden en de mannen der buurt gaan zelf ter kerke om te „overluiden", driemaal voor volwassenen en eenmaal voor kinderen. De buren dragen, zooals reeds gezegd, ook de lijkkist naar de kerk. Bij de begrafenis van heel kleine kinderen wordt het kistje op de baar, of ook wel op den arm door buurmeisjes ter kerke gedragen.

Wanneer de begrafenisdag gekomen is, plaatst men op de gehuchten de kist op kleine bossen stroo op de kar en men volgt den lijkweg. Aan den ingang der kom gekomen, wacht men de komst der geestelijken af; de kist wordt nu op de baar geplaatst en de bossen stroo worden neergelegd bij het naastbijzijnde veldkruis. Aldaar blijft het stroo langs den lijkweg liggen tot het vergaan is en zoolang wordt de voorbijganger ook vermaand tot een gebed voor de arme zielen.

De familieleden volgen achter de baar, de naaste familie en de oudste leden daarvan voorop, gevolgd door de jongere. Aldus blijft ook de volgorde, wanneer de familie in de kerk plaats neemt op de rouwbank en na de offerande „ten offer" gaat. Aan het graf wordt samen gebeden, hetgeen eveneens geschiedt maar nu in stilte bij de terugkomst vóór het huis van de(n) afgestorvene.

De manier, waarop te Echt in vorige eeuwen een plechtige jaardienst voor overledenen gehouden werd, lezen wij uitgebreid omschreven in de stichtingsoorkonde van het Echter St. Silvester-altaar (1500) door ons vermeld in „de Maasgouw" Dec. 1918.

Aldaar vinden wij voorgeschreven voor een gestichte jaardienst, dat vóór de H. Mis door zes priesters de metten gezongen worden, waarna de H. Mis begint. De koster, de schoolmeester en tien jongens zullen gedurende de H. Mis zingen. Na het evangelie keerde de priester zich aan het altaar om en bad voor de zielen, waarvoor de H. Mis werd opgedragen, n.l. tegelijk met den koster „De profundis". Daarna vervolgde hij de H. Mis en wanneer deze uit was, begaven de

zes priesters zich naar het graf van de overledenen en baden daar de „Miserere” en „De profundis”. Op het graf stonden gele waskaarsen, geplaatst op de vier hoeken. Evenals tegenwoordig werden reeds om 1500, de jaargetijden van den preekstoel afgeroepen op den Zondag te voren.

Ook vonden wij meermalen onder de Echter archieven testamenten, waarin nauwkeurig werd beschreven hoe na den dood de begrafenis moest plaats hebben. Gewoonlijk werd daarin de plaats van hun graf aangegeven, of deze moest zijn in of buiten de kerk; of het lijk aan huis moest afgehaald worden; verder bepalingen over H.H. Missen en over kaarslicht en over brooden, die na de begrafenis aan de armen moesten uitgedeeld worden etc.

De graven werden in de kerk gewoonlijk afgedekt door zware platte steenen met inschriften, figuren of wapens. Deze hebben zeer zeker ook in onze kerk gelegen bij tientallen, maar zijn helaas verdwenen. Misschien bevinden er zich van deze steenen nog onder den tegenwoordigen vloer. Buiten op het kerkhof plaatsten de meer gegoede burgers steenen kruisen op hunne laatste rustplaats. Van deze oude kruisen bestaat nog slechts een klein tiental, nu geplaatst langs den kerkhofweg. Eene beschrijving van hunne opschriften hebben wij reeds vroeger gegeven.

Het oud-klooster St. Joost (1923).
Op den vóór-grond stond eertijds de kapel.

Het oud klooster van Sint Joost.

Op een afstand van ongeveer een half uur ten noord-oosten van Echt, ligt, nabij den grooten rijksweg Maastricht-Nijmegen, een oude gewitte hoeve.

Deze hoeve is bekend onder den naam Kloosterhof, zoo genoemd, omdat, zooals wij nader zullen zien, ter plaatse een klooster gelegen heeft, welke bijzonderheid dit gebouw belangrijk maakt. Wegens gebrek echter aan genoegzame gegevens en lichtbronnen over dit oude klooster van Sint Joost, zijn wij, evenmin als de geschiedkundigen, die over deze plaats schreven, niet in staat, om het volle licht te laten schijnen door de nevelen, waarin de geschiedenis dezer oude muren nog gehuld is.

Wij hebben echter getracht, naar best vermogen, om ook dit klooster van Sint Joost en zijn geschiedenis meer te leeren kennen.

Vooreerst laten wij eenige getuigenissen volgen van eenige schrijvers, die over Kloosterhof hunne meening gezegd hebben. Uit het meer besproken boekje van kapelaan Peeters kunnen wij het volgende aanhalen: *„Aangaande de kapel en het klooster Sint Joost is mij bijna niets bekend. Men wil, dat zich eene afdeeling van de orde der Tempelheeren aldaar zoude gevestigd hebben, blijvende den naam van de opgehevene orde behouden en een bepaalden levensregel volgen."* Verder haalt schrijver een citaat van Bachiene aan uit 1791, hetwelk luidt: *„Tusschen Echt en Montfort ligt in het veld Sint Joost, nu een groote pachthoeve, doch welke men meent in vorige tijden een klooster der Tempelheeren of Tempeliers geweest te zijn.'*

„Dit kloostergebouw, voortdurend Templiersklooster gehee-

ten", aldus vervolgt de eerste schrijver, *is nog meerendeels in wezen. Het is zeer hecht en ruim, bevattende eene kapel, in welke de altaarlijsten nog in den muur bestaan. Onder de puinhoopen van een nevenbouw ontdekt men voortdurend doodsbeenderen, een bewijs, dat er naast de kapel een kerkhof lag.*

Vóór het jaar 1650 betaalde het zoogenaamde convent Sint Joost eene jaarlijksche pachtrente aan den pastoor van Echt, die zorg droeg, dat er elken Vrijdag het H. Misoffer werd opgedragen. Na dien tijd werd deze rente gelost door het Seminarie van Roermond, dat sinds ook het onderhoud dier kapel tot last had.

Volgens eene opgaaf uit 1666, bestond er voor het hoofdaltaar der kapel een miraculeuze put. Den 11 September 1658, werden twee ingezetenen van Echt voor den officiaal des bisschops van Roermond aangeklaagd van hunne vruchten in de kapel te hebben ingeschuurd en daarom gestraft met eene boete van twee pattacons. Al wat de bewoners onzer streken betreffende den H. Judocus plegen te verhalen, is niet alhier te Sint Joost, maar in Frankrijk gebeurd."

Schrijver gaat verder door met een korte aanteekening over de bokkenrijders te Sint Joost, welke bijzonderheid wij later zullen aanhalen.

Ondanks ons zoeken omtrent het ontstaan van het Sint Jooster klooster hebben ook wij niet kunnen vinden, wanneer het gesticht is. Wel vonden wij in de Echter archieven op het Rijksarchief te Maastricht een zeer uitgebreid rechtstuk uit het jaar 1718. Dit stuk draagt als titel: „Canonicus van Dael [1]) als administrator van het Seminarie te Ruremonde gedaegde en geinsinueerde tegens S. W. Smackaerts, rentmeester van 't vrijaedelijk stifft en capittel tot Susteren, cleger ende suppliant."

Er wordt o.a. gesproken ook over het klooster van Sint Joost naar aanleiding van een brief uit het jaar 1342. Moeten wij om dit jaar het ontstaan van het klooster schatten?

In alle geval denken wij, dat wij in de eerste helft der 14e eeuw het stichtingsjaar van Sint Joost als klooster moeten

---

[1]) Zie Maasg. 1888 pg. 97.

zoeken. Dat in dit geval het klooster met de orde der Tempeliers niets heeft uit te staan, blijkt dan ook allerduidelijkst, daar in het jaar 1312 deze orde werd opgeheven. Overigens schijnen de verhalen over de Tempeliers in ons land en hunne kloosters slechts fabelen te zijn en heeft deze orde in ons land nauwelijks, of niet bestaan.

Wanneer te Sint Joost dus geen Tempeliers gewoond hebben, welke kloostergemeente komt dan wel in aanmerking?

Nu zijn de schrijvers er het nog niet over eens of dit Cauliten of wel Begaarden geweest zijn.

Archivaris Habets, dit klooster besprekende, meent dat hier te Sint Joost gewoond hebben de ordeleden der Begaarden, waar hij hierover schrijft als volgt:

„Het mannenklooster (der Begaarden) onder Maasbracht.

De geschiedenis van dit klooster ligt in het duister. De broeders waren Caulieten of Begaarden, maar geen Tempeliers, zooals Bachiene verhaalt. Wij meenen dat ze Begaarden waren. De paters uit het klooster van Sint Elisabethsdal bij Heithuysen hielden jaarlijks een jaardienst voor de stichters der Kapel te Sint Joost. Deze waren vroeger Caulieten, vandaar misschien de meening, dat te Sint Joost ook Caulieten zouden geweest zijn.

In 1448 kwam een broeder „der orde van Sint Joost" te Maeseyck, nam in het klooster der H. Agnes den regel van Windesheim aan en werd priester. Den 26 Maart 1491 kocht broeder Goessen, procurator des kloosters van Sint Joost, van Lodewijk van der Horst en Bele diens huisvrouw eenen griend en aanwas tusschen Pol en de Maas voor 500 Rijnsche guldens". [1])

Ter verduidelijking wat „Begaarden" eigenlijk waren, zegt hij terzelfder plaatse: „De Begaarden waren leden der derde orde van den H. Franciscus; zij waren voor de mannelijke bevolking wat de Begijnen waren voor de vrouwelijke.

Er zijn schrijvers, die meenen, dat de Luikenaar, Lambert Lebègue, stichter zou zijn der Begaarden en Begijnen. De Begaarden leefden van handenarbeid; bij hen vond men in den

---

[1]) Gesch. van het bisdom Roermond, IIIde deel pg. 702.

regel veel weefgetouwen en spinnerijen. Aanvankelijk vormden zij leekenbroederschappen van vromen aard; eerst later namen zij een bijzonder habijt aan."

Andere geschiedschrijvers, zooals Flament en Pastoor Wolters meenen, dat in dit Klooster van Sint Joost de Cauliten gewoond hebben. Zoo teekent eerstgenoemde aan in „de Maasgouw" [1]): *„Bij Echt vindt men nog het overblijfsel van het Klooster der Cauliten van Sint Joost, namelijk een boerderij, waarin men nog de sporen van gothieke bogen ziet."*

Tegelijk met eene omschrijving van de kloosterorde der Cauliten geven wij ook hier weer de meening van Pastoor Wolters:

„De Cauliten ontleenen hunnen naam aan het hoofdprioraat hunner orde, (Val des Choux — Vallis Caulium) geheeten en gelegen bij Dyon in Bourgondië.

Hun vrome stichter, Virardus genaamd, verwierf omstreeks het jaar 1188 van Paus Innocentius III de goedkeuring der kloosterregels. De monniken onderhielden den regel van den H. Benedictus, volgens de constitutiën der Cisterciensers.

Hunne bezigheid bestond hoofdzakelijk in stille afzondering, boete, gebed en overweging. Zij mochten hun klooster nimmer verlaten; grondontginning, akkerbouw en veeteelt lagen geheel buiten het doel hunner orde.

Hun kleed verschilde weinig van dat der Cisterciensers; zij droegen een wit habijt met een zwart Schapulier en kap.

Deze orde was in ons land weinig verspreid. Zij bezat voor zoover wij weten, geen andere kloosters in onze streken dan te Sint Joost, tusschen Maasbracht en Echt en te Sint Elisabeth-dal nabij Nunhem.

In dit laatste verblijf toefden de Cauliten ongeveer 2 eeuwen." [2])

Als voetnoot voegt genoemde schrijver er nog bij over het klooster te Sint Joost:

„De bouwvallen van dit klooster zijn thans nog zichtbaar. Sommige schrijvers meenen ten onrechte, dat de Begaarden

[1]) 25 Jrg. Pg. 53.

[2]) Publ., Jrg. 17, Pg. 7.

daar in gewoond hebben. Het volk van den omtrek beschouwt deze overblijfselen als herkomstig van de orde der Tempeliers".

Uit het vervolg dezer bijdrage zullen wij echter zien, dat deze schrijver zich met deze laatste uitspraak over de Begaarden vergist en dat archivaris Flament eveneens zoo niet onjuist, dan toch tenminste onvolledig is.

Nog een laatste getuigenis willen wij aanhalen uit het tijdschrift „Ancien pays de Looz". Tome 5, pg. 47.

Aldaar somt Pater van Hasselt O.S.C. op de lijst van Rectoren en Professoren uit het oud Klooster van Peer, waar o.a. voorkomt met bijzonderheden betrekking hebbende op Sint Joost:

„Lambert de Sepperen fut le Septième recteur, celui-ci était du Convent de Sint Joest entre Echt et Maesbracht. L'histoire de ce couvent de Saint Joest se trouve encore ensevelie dans les ténèbres. Le peuple attribua les ruines encore existantes de ce couvent aux Templiers. Ailleurs on le trouve designé sous de nom de couvent des Begards. Toujours est-il certain qu'au commencement du quinzième siècle il était habité par des Caulites etc."

Wanneer wij hier naast de bovenvermelde meeningen over de kloostergemeente van Sint Joost de onze mogen stellen, dan lijkt het ons het meest waarschijnlijk, dat in dit klooster eerst Cauliten en daarna Begaarden gewoond hebben. Dat er Begaarden gewoond hebben is zeker, hetgeen wij nader zullen aantoonen. Waarschijnlijk echter achten wij, dat daarvóór Cauliten hier geweest zijn. Vanwaar anders het verband van het Caulitenklooster van Sint Elisabethsdal bij Heithuyzen met Sint Joost? Aldaar werd een jaardienst gezongen voor de stichters der kapel van Sint Joost, welke stichters dus op deze wijze gedankt of beloond werden wegens hunne verdiensten ten opzichte van het klooster. En dan komt het ons voor, dat Sint Joost een filiaal klooster geweest is van dat te Nunhem bij Heithuyzen. Ook is deze overeenkomst met beide kloosters merkwaardig: Daar de hoofdpriorie, zegt Habets, op verren afstand lag van dit klooster (te Nunhem), begon na verloop van tijd de tucht te verslappen. In 1430 bleven maar vier Cau-

liten meer over. Twee hunner, Godfried Nobis en Martinus Naus, beiden uit Weert, bewerkten bij de kerkvergadering te Basel, dat Sint Elisabethsdal bij de Congregatie van Windesheim werd ingelijfd, wat den 11 Aug. 1434 plaats had.

Hetzelfde had in 1448 plaats te Sint Joost, waar „een broeder der orde van Sint Joost" te Maeseyck den regel van Windesheim (bij Zwolle) aannam. Is deze misschien ook de laatste of één van de kleine rest geweest die overbleef?

Bekend is de geschiedenis van het Klooster te Nunhem, dat de Spanjaarden er gehuisd hebben en de gebouwen daarna in brand staken, waarbij een aanzienlijke bibliotheek in vlammen opging.

De paters vluchtten eerst naar Keizerbosch onder Neer en verder naar Aken, alwaar de meesten stierven aan de pest, met uitzondering van één enkelen, n.l. Tilman Voest.

Eigenaardig is in dit verband een mondelinge traditie, welke rondgaat in de omgeving van Echt en Sint Joost. Er zou te Sint Joost een orde bestaan hebben. Toen kwam er een nieuwe orde, welke zich echter niet schikte naar den Drossaard van Montfort. Deze liet toen alle paters ophangen, met uitzondering wederom van één enkelen, die zich verstoken had! Waarschijnlijk volksverdichting, maar in dit verband toch eigenaardig. Wij komen straks evenwel nog even op dit volksverhaal terug. Ook de Fransche Heilige Justus, waarnaar Sint Joost genoemd wordt, past zoo goed in het kader der Cauliten, die dezen Heilige als Patroon meebrachten uit hun land.

Zeker is het, dat in de 16e eeuw de Begaarden te Sint Joost gewoond hebben. Wanneer ze er echter gekomen zijn, is nog niet met zooveel zekerheid te zeggen, als wanneer ze er vertrokken. Dit geschiedde omstreeks 1574, zooals blijkt, eveneens met de reden waarom, uit eenige brieven onlangs door Dr. van Veen gepubliceerd in „de Maasgouw" [1]). Aldaar wordt afgedrukt een verzoekschrift van de „Conventualen van het Clooster van Sint Joos neffens onser stede Ruremonde", om te komen tot samensmelting van hun Begaardenklooster te Sint Joost met het klooster van dezelfde orde te Roermond.

[1]) 38 Jaarg. no. 7.

Het verzoek werd toegestaan en het klooster te Sint Joost werd opgeheven en aan den Bisschop van Roermond gegeven, die het klooster en eigendommen liet besturen door een procurator, ten voordeele van het Seminarie. Het klooster werd een pachthoeve, waarop een pachter kwam wonen en de kapel, die bleef bestaan, werd voortaan bediend door de geestelijkheid van Echt, welke er op bepaalde dagen de H. Mis kwamen opdragen, zooals wij nader zullen zien.

In voornoemden brief wordt ook aangegeven, waarom de Begaarden hun geliefd, maar open klooster te Sint Joost verlieten, om zich veiliger te gaan vestigen binnen de muren van Roermond. De strooperijen der rondtrekkende soldatenbenden, die het klooster van Sint Joost, zoo onbeschermd en in het oog vallend als het gelegen was, niet met rust konden laten, waren de aanleiding daatoe. Het was in dien verschrikkelijken tijd, dat de troepen van Willem van Oranje plunderend en moordend rondtrokken en te Roermond verschillende kloosteringen en geestelijken vermoordden.

Ook te Sint Joost hebben deze geuzen, tijdens de Nederlandsche beroerten huisgehouden. Gemoord schijnen ze alhier wel niet gedaan te hebben, maar geplunderd des te meer, zoodat er deur noch venster, vee, noch vruchten gespaard bleven; daarom gaf Bisschop Lindanus aan de arme beroofde Begaarden van Sint Joost den raad, maar binnen Roermond te komen wonen in het Begaardenklooster van Sint Theobald.

De ellendige toestand van het Klooster te Sint Joost in 1574 blijkt voldoende uit een klein uittreksel van den brief van pater van Hasselt aan het Hof.

„Ich b. Johan van Hasselt, pater oder minister des conventz Sint Joest, gelegen in den ampt van Montfort, geve uwer Wiisheit ind Fromicheit demoitlichen to erkennen, soe wir Sint Joest langen tiit verleden durch krüchshandel, opten lande liggende, groete schade, onrust ind verdriet hebben geleden, siin wir ten lesten inder tiit die Goessen Ruremonde hebben ingenomen und al dairuit by ons to Montfort by die ses weecken siin gebleven, hebben sy onse cloester meteyn verdorven ind beroefft van koren, beesten, clocken, bedden, vynsteren, doren ind allerlei huysraedt ind gereitschap etc."

Na het vertrek der Begaarden van Sint Joost naar Roermond kwam dus het oude klooster met de kapel en de boerderij aan het oud Seminarie te Roermond.[1])

Tijdens het bezit en bestuur van Sint Joost door het Groot Seminarie bleef de kapel bestaan en bediend door de geestelijkheid van Echt. Toch blijkt het toezicht niet al te streng geweest te zijn, daar het mogelijk werd, dat twee Echtenaren hunne vruchten in de kapel schuurden en voor deze schanddaad door den Bisschop gestraft werden.

Volgens de kerkvisitatie der volgende jaren, n.l. in 1669, bestond er in de kapel van Sint Joost slechts één altaar, hetwelk toen door kapelaan Mathias Scheyven bediend werd. Op Vrijdag van iedere week ging hij er de H. Mis lezen. In 1756 werd er ook des Zondags de H. Mis gelezen door den toenmaligen rector Johannes Bours.

Deze gegevens vonden wij in de beschrijvingen van eenige kerkvisitaties, welke wij volledigheidshalve hier laten volgen, achter elkaar, zooals zij verspreid opgegeven worden in het 3e deel van Habets' geschiedenis van het Bisdom Roermond.

Pg. 278. Maasbracht, 4 Januarii **1669.**

Est Capella Sti. Judoci, volgo Sint Joost, spectans sub parochia de Bracht, habens unicum altare. Deservitor est D. Mathias Scheyven. Obligatur ad unum Sacrum legibile feria sexta. Adsunt ornamenta. Patronus est modo St. Judocus. Dicitur esse capella miraculosa, habet puteum ante summum altare. Reparatio sacelli est ad onus Seminarii Ruraemundensis.[2])

Ex visiatione anni **1703.** *Capella est Sancti Judoci in Sint Joost. Omnia ad onus sunt Seminarii. Collator est Episcopus. Rector N. van Beeck.*

---

[1]) Behalve deze bezitting bezat het ook nog eene andere landhoeve in deze omgeving, n.l. het Pijlsleen. In dit laatste leen zullen wij wel moeten zien de tegenwoordige hoeve, genaamd: „Het Leen", welker goederen eertijds grensden aan „die broderen van Sint Joost". In 1523 werd dit goed genoemd „Op geleen" en omstreeks de helft der 16de eeuw werd dit leen ontvangen door Johan van geen Leen van Lynne (Linne). Deze Familie van gen (of geen) Leen, gaf aldus haren naam aan deze hoeve, welke naam tot op onze dagen bewaard bleef.

[1]) De Kerkvisitatie van den 7 October 1666 heeft nog: Schola fit per custodem.

1756. *Capellae sunt duae, nempe capella S. Judoci in Sint Joost. Item capella B. M. V. Lauretanae in Beeck. Rector capellae S. Judoci est Johannes Bours institutus 31 Maji 1740. Patronus est Episcopus. Onera singulis dominicis legere Sacrum et per hebdomade, Sacrum fundatum 29 Aprilis 1728 per Johannem Christianum Oddaer past. Echtensem et decanum districtus Montford. Ad reparationem capellae et ornamentorum tenetur Seminarium episcopale. Reditus annue 50 flor. solventur a Seminario pro missa fundata hebd. a pastore Oddaer anno 1728 et 8 imperiales census 200 imperialium. Capella B. M. V. est in Beeck. Rector est Ludovicus Leurs, subdiaconus institutus die 17 Novembris a pastore de Maesbracht, tamquam patrono. Onus est Sacrum hebdomadale. Altare est portatile, ornamenta adsunt. Reditus sunt 10 circiter imperiales.*

Wat de ligging der velden en wegen betreft en hunne namen, deze kunnen wij hier opgeven met de hulp eener kaart uit het jaar 1680, welke zich op het Rijksarchief bevindt. De gebouwen lagen ongeveer in den omvang zooals ze nu nog liggen, ingesloten door eene breede gracht, welke gevoed werd door de Beek, die oostwaarts het terrein afsloot. De loop dezer ringgracht is nu nog zeer goed te volgen. Eene brug gaf toegang tot het klooster. Vlak langs de beek lag ten noorden der gebouwen „het Elsenhout van het klooster". Ten westen het z.g. „Kloosterveld" en het „Kloosterbosch". Ten zuiden lag buiten de gracht „de Kloosterboomgaard". De loop der wegen in voornoemd jaar verschilde weinig met de huidige. Ook de gebouwen lijken ons in deze jaren in denzelfden omvang te zijn geweest als nu, alleen stond er aan de noordzijde een zijgevel n.l. de Kapel bijgebouwd, naar het oosten gericht. Het dak van dit gebouw was versierd met 2 kruisjes. Dezelfde twee kruisjes vindt men ook op het nu nog bestaande gedeelte geteekend.

Wanneer wij ons niet vergissen, dan is de lengte der kloosterkapel ongeveer 20 M. geweest. De kapel had verder 5 vensters van gelijke grootte in gothieken stijl en was opgericht op fundamenten van keisteen. In de kerkvisitatie uit het jaar 1669 wordt er gezegd, dat deze kapel eene mirakuleuze is en dat er zich voor het altaar een put bevindt.

Van deze kloosterkapel is nu niets meer behouden. Verleden jaar werd echter het terrein, waarop de kapel gestaan had geniveleerd en de uitgegraven grond gebruikt om de noordgracht te dempen. Bij deze uitgraving vond men de fundamenten der kapel terug, welke inderdaad hoofdzakelijk bestonden uit keisteen. Bovendien werden gevonden beschilderde glasscherven uit de oude kapelvensters.

Bij deze opgraving werden bovendien verschillende geraamten ontdekt, welke meest op een bed van ruwe keien begraven waren. Niets, geen hout of leer, zelfs geen spijker werd in de graven gevonden, daar wij zelf bij de opgraving aanwezig waren en nauwkeurig toezagen. Het was alsof de lijken (waarschijnlijk der paters, daar de graven in den omvang der oude kapel lagen) zonder kist en zonder (boven)kleeren begraven waren zonder orde, omdat de diepte en de ligging der graven zeer verschilde.

Groot was bovendien onze verwondering bij verschillende lijken of wel geen hoofd te vinden, of wel met het hoofd afzonderlijk naast de handen.

Wat hier gebeurd is weten wij niet, maar onwillekeurig dachten wij aan de martelaren uit het Karthuizersklooster van Roermond die in 1572 door de troepen van Willem van Oranje wreedaardig werden vermoord. Deze troepen zijn, zooals vooraf bleek, ook te Sint Joost geweest en hebben hier zeker in de gebouwen verschrikkelijk huisgehouden. Of zou de legende van den Drossaard hiervoren aangehaald, dan toch nog grond van waarheid vinden in deze lugubere vondst?

Tot in 1748 werd, volgens Habets, in de kerk van Sint Joost op de Zondagen de H. Mis gelezen door den rector. Sedert 23 Augustus van voornoemd jaar geschiedde dit op een werkdag.

Ook de twee oude en mooie beelden, welke steeds op de hoeve bewaard werden, zullen eertijds wel in de kapel gestaan hebben. Het eene beeld is van de H. Maagd met den druiventros en het andere stelt voor een Heilige in koorkleed, waarschijnlijk den H. Johannes Nepomucenus.

Vóór den ingang van de boerderij ligt als dorpelsteen een groote altaarsteen, waarop de kruisjes nog zichtbaar zijn.

Allerwaarschijnlijkst heeft ook deze steen eertijds het hoofdaltaar der kapel bedekt. 't Is natuurlijk zeer te betreuren, dat deze steen zulke bestemming gekregen heeft maar.... er is weer een legende aan verbonden. Men verhaalt n.l., dat men meermalen getracht heeft dezen altaarsteen weg te nemen en te vervoeren, maar tot aan de brug over de grachten ging het nog even met groote moeite, maar verder kwam men nooit.

Zelfs waren vier sterke paarden niet in staat den steen verder te bewegen. En zoo was men, zooals „men zegt", weer genoodzaakt, door een onzichtbare kracht gedwongen, om den steen terug te brengen naar de oude plaats!

In ieder geval leert men uit dit volksverhaal, dat ook het gewone volk zoowel de verwijdering van den steen afkeurt en zeker ook niet graag ziet, dat deze altaarsteen dient als drempel. Het zoude dan ook zeer te prijzen zijn, dat nu nog deze steen weggenomen werd en eene meer geschikte plaats kreeg.

Deze kapel van Sint Joost wordt zelfs in een grensbeschrijving uit het jaar 1472 „die kerck van Sint Joest" genoemd, welke als een grenspunt diende voor de heerlijkheid van Sint Stevensweert. (Habets Limburgsche Wijsdommen pg. 313.)

De origineele zegelstempel van den hof te Sint Joost, welke zegel berust op het Rijksarchief te Maastricht, wordt beschreven als volgt (Maasg. 23 Jaarg. pg. 92): „Een renaissanceschild, beladen met een rechter schuinbalk, waarop drie visschen, paalsgewijze geplaatst; het schild gedekt door een gepluimden helm, waaruit als helmteeken een met uitgespreide vleugels en naar rechts ziende adelaar, wassend te voorschijn komt. Omschrift: Sigillum curiae cens. in Sint Joost et Roosteren etc.

Dit verband met Sint Joost en Roosteren komt nog beter uit wanneer wij weten, dat in het jaar 1780 de ridder De Plevitz te Roosteren de hoeve en de kapel van Sint Joost aankocht, welke nog altijd toebehoorden aan het Groot Seminarie te Roermond.

Den 23 April, zegt Habets (pg. 702 t.a.p.), van het volgend jaar, verleende de bisschop van Roermond aan De Plevitz het recht en de macht, om wegens bouwvalligheid der kapel of kerk, het beneficie met zijn rechten en lasten naar zijn kasteel

te Roosteren over te brengen om te dienen zijn huiskapel. Vanaf deze jaren zal wel het droevige verval dateeren van het vroeger zoo innige en wijdingvolle klooster van Sint Joost.

Even bouwvallig werd in den loop der tijden het mooie en merkwaardige Kapelletje, dat zich ten Zuidwesten nabij de tegenwoordige hoeve bevindt. Wij herinneren ons nog er een houten beeld in gezien te hebben, misschien van Sint Joost, maar totaal vermolmd en verwaarloosd. Zorgvuldig wordt dit beeld nu nog bewaard in het nabij gelegen huis. Zeer merkwaardig is dit kapelletje echter, dat gelukkig, naar men zegt, zal hersteld worden. Vooral interessant is de rugzijde, waar in een randversiering ingemetseld zijn voorwerpen, o.a. gezichten van ijzersteen, welke met kalk bestreken zijn, hetgeen wijst op hoogen ouderdom.

Dit kapelletje, dat zooals wij denken aan den H. Judocus is toegewijd, geeft ons ook de gelegenheid om een korte levensbeschrijving van dezen Heilige te laten volgen, opdat zoodoende deze Patroon meer gekend moge worden.

Het feest van den H. Jodocus of Judocus, ook kortweg Sint Joost, wordt gevierd op den 13den December. Volgens de geschiedenis moet hij een kluizenaar geweest zijn uit het jaar 663. Als zoon van Judhaels, Heer van Domnonium in de Bretagne (Frankrijk) behoorde hij tot een adellijk geslacht. Hij werd priester en Kapelaan van Graaf Heimo van Ponthieu, daarna kluizenaar. Na ongeveer acht jaren aldus geleefd te hebben, verhuisde hij naar Runiac (nu Villiers-Saint Josse), alwaar Heimo hem een kerk bouwde ter eere van den H. Martinus. Hij stierf om het jaar 669. Men stelt den H. Judocus voor als kluizenaar, met eene kroon onder zijne voeten, terwijl hij met zijn staf eene bron doet ontspringen.

In de nabijheid van Sint Joost ter plaatse van het veld, nu nog „aan de galg" genoemd, stond vroeger de lugubere en schrikwekkende galg van Echt.

De veroordeelden ondergingen hier, zooals ook elders, hunne straf op de grenzen van de plaats en liefst op de uiterste grenzen.

Onze voorouders deden dit natuurlijk met een zeker doel en wilden de terechtstelling der boosdoeners niet doen plaats

hebben in de nabijheid hunner huizen, maar zoo mogelijk diep in het veld. Men was n.l. bang voor de akelige gebeurtenissen, die om de galg voorvielen, zooals men meende. Immers daar spookte het altijd!

Of dit de laatste terechtstelling geweest is, weten wij niet, maar in het jaar 1787 werden volgens Peeters twee boosdoeners alhier opgehangen, omdat zij o.a. de kerk van Maasbracht bestolen hadden.

Waar de galg ongeveer stond, kan men ook benaderen uit de volgende aanhaling, genomen uit eenige aanteekeningen van een Roermondenaar, welke geschriften zich in particulier bezit bevinden. Aldaar wordt de route aangegeven van den postwagen uit het midden der 18e eeuw als volgt: „den 8 October met den postwagen van Venlo affgevaren van Ruremond door Merum en Lin, den weg vervolgt langs het gericht (d. i. de galg) van Echt op Sint Joost, alwaar in de herbergh bij Hamerstrut (d. i. Hamers Trui) de peyrden broodt sijn gegeven; vandaer opwaerts langs een cruys aen de lincke handt eenig houtgewas, over een beeck tusschen het wapen van den koninck van Pruyssen op een houten pael ende dat van.... (opengelaten, waarschijnlijk Gulik bedoeld) synde het eynde van Echt en het begin van.... of Susteren, alwaer de postillon twee brieven affgeleyt hebbende in den Moriaen, etc."

Meer berucht is dit oude klooster geworden in de Limburgsche geschiedenis, doordat zijne kapel in de jaren van verval geworden is een toevluchtsoord voor de gevreesde bende der bokkenrijders, die in de 18de eeuw onze streken zoo onveilig gemaakt heeft. Waarom en hoe men in deze kapel terecht kwam, zal wel hoofdzakelijk te wijten zijn aan den naam „Sint Joost". De bokkenrijders immers zochten bij voorkeur die kapellen als vergaderplaatsen, waar een Heilige vereerd werd, die in eenig verband stond met den duivel, hetzij door zijn naam of door de voorstelling zijner beeltenis. Zoo werden voor de beruchte bende de volgende eenzame kapellen zeer bekende bokkenrijders-verblijven: Sint Rosa-kapel op den Kollenberg bij Sittard en Sint Leonard-kapel op den Schaesberg. Ook de kapel van Sint Joost bij Echt schijnt wel een der meest bezochte geweest te zijn, omdat de naam „Joost" ook wel eens spottenderwijze aan den duivel gegeven wordt!

Wanneer wij nu bedenken, dat in deze Sint Jooster kapel de schandelijke plannen gesmeed werden, waarvan de uitvoering de bewoners dezer landen deed sidderen en beven van angst; wanneer wij weten, dat hier de goddelooze eeden werden afgelegd der nieuwe bokkenrijders, die hier uit alle dorpen samenslopen door de stormachtige herfstnachten, dan gaat ons nu nog een huivering over onze leden als wij deze beruchte plek betreden.

Lees eens den inhoud van den bokkenrijderseed, zooals wij hem opgeteekend vinden bij S. J. P. Sleinada (d.i. omgekeerd A. Daniels P(astor) I(n) S(chaesberg) en gij zult met mij moeten getuigen, hoe schandelijk die eedsaflegging was en hoe ontzettend de eertijds zoo heilige kloosterkapel van de broeders van Sint Joost, ontheiligd werd door de bokkenrijders!

(Pg. 64.) „By hun scheen de nature, den goedsdienst aengaende de boosheyt te overwinnen, nademael dat zylieden om den eed te doen geene profane of slegte plaetzen, maar de God toegeheyligde uytzogten; hiertoe hadden zy verkozen verscheyde Capellen: de capelle van S. Leonard gelegen by 's Hertogenrade, de capelle van S. Rosa gelegen omtrent Zittard, eene capelle gelegen omtrent Urmond aen de Maese, eene gelegen binnen de heerlykheyd Schaesberg in het bosch, aldaer deden zy den eed op volgende wyze.

Aen het Autaer in de capelle stond eenen gekleed, met eenen langen tallaer of toge aen, in het zwert neffens hem eenen tweeden met eenen boek in zyne handen, op het autaer stonden twee brandende kersen, op den voet ofte voor het autaer lag een crucifix en ook zomtyds een beeld van Maria de Alderheyligste Maget en Moeder Gods; den zweerder ofte den geenen die zynen eed moeste afleggen, quam te ruggewaerts naer de capelle in, en dan wierd hem gevraegd van den getallaerden naer zynen name, qualiteyt en ouderdom etc.; alsdan moeste hij opsteeken de twee vingeren van de linke hand, met zynen regten voet staende op het op den vloer liggende crucifix ofte Beld van de Allerheyligste Maget Maria en zweeren deze volgende puncten (ik stelle alleen hier de bezonderste).

1mo. moest hij God afzweeren en alle zijne heyligen.

2do. in alles getrouw te zijn aan de bende, noyt het minste daer van te ontdekken, nogte vrywillig, nogte gedwongen door de tortuere, en bij hoeverre dat hy wat moest bekennen door al te groote pyne, nogtans zooveel te verzwygen als 't mogelyk was, geen complicen of medepligtige te ontdekken, en eyndelijk als het ook zoo verre quam, dat hy aen de gallige moeste sterven, alles te wederroepen.

3tio. moest hij zweeren van hem naer den uytwendigen schyn te draegen als eenen opregten Cristen mensch volgens zijne religie, dikmaels te biechten gaen en de H.H. Sacramenten ontvangen, edog noyt ofte immer aengaende de bende aen zynen bichtvader te minste ontdekken.

4to. Op geen praetext oft voorgaeve, wat name de zelve ook mogte hebben van de vergadering der bende af te blyven als hem den tyd en de plaetze verwittigt was van te compareren, tenzij bij ziekte ofte krankheyd oft eene andere dusdaenige onmogelijkheyd hem daeraf beletde, welke hy nogtans zoo haest hij kende aen zijne overigheid ofte ook aen den geenen, die hem de comparitie hadde aengezegd, moeste kenbaer maeken.

5to. Moeste hy zweeren van op zyn zelven geen inbreuken ofte gequalificeerde dieveryen te begaen, van ook niemand op publique weegen als eenen straetroover ofte struyckdief aen te doen etc. en eyndelyck van hier by te blyven leven en sterven; dan wierd hem eenen drank van warme waters ofte brandewyn gegeven, eenige moesten op het crucifix spouwen, en daer mede naer hunne naem in een boek geschreven, ofte geteekent te hebben, was deze goddeloosheid geeyndigt.

Joannes P. heeft mij gezeyd, dat toen hij den eed deede, alhoewel het in den winter was, nogtans niet een haier zonder zweet op zijn hoofd hadde. O schoon en fraey gezelschap alwaer den duivel het hoofd en praesident af is."

Dezelfde pastoor, welke dit boekje over de bokkenrijders geschreven heeft, noemt ook met name dat deze eed vooral in de kapel van Sint Joost werd afgelegd, zooals duidelijk blijkt uit een volgende aanhaling.

Wij willen deze aanteekening nog geven als slot. Men begrijpt trouwens, dat deze bende Echt en gehuchten niet ge-

spaard hebben, wanneer men zoo herhaaldelijk in deze onmiddelijke omgeving samenkwam.

„In het Hollands en Oostenryks Valkenborg tot in het land Gulik en ampt Montfort hoorde men niet anders als van hangen, naderen, vierdeelen, brannen enz.....

Te Heerlen wierden twee galgen opgeregt en een groot getal gehangen.

In de heerlijkheid Schaesberg wierd geexecuteerd dien vermaarden Mathijs A. met zijne vrouw en schoonzoon Joannes, benevens een groot getal gehangen.

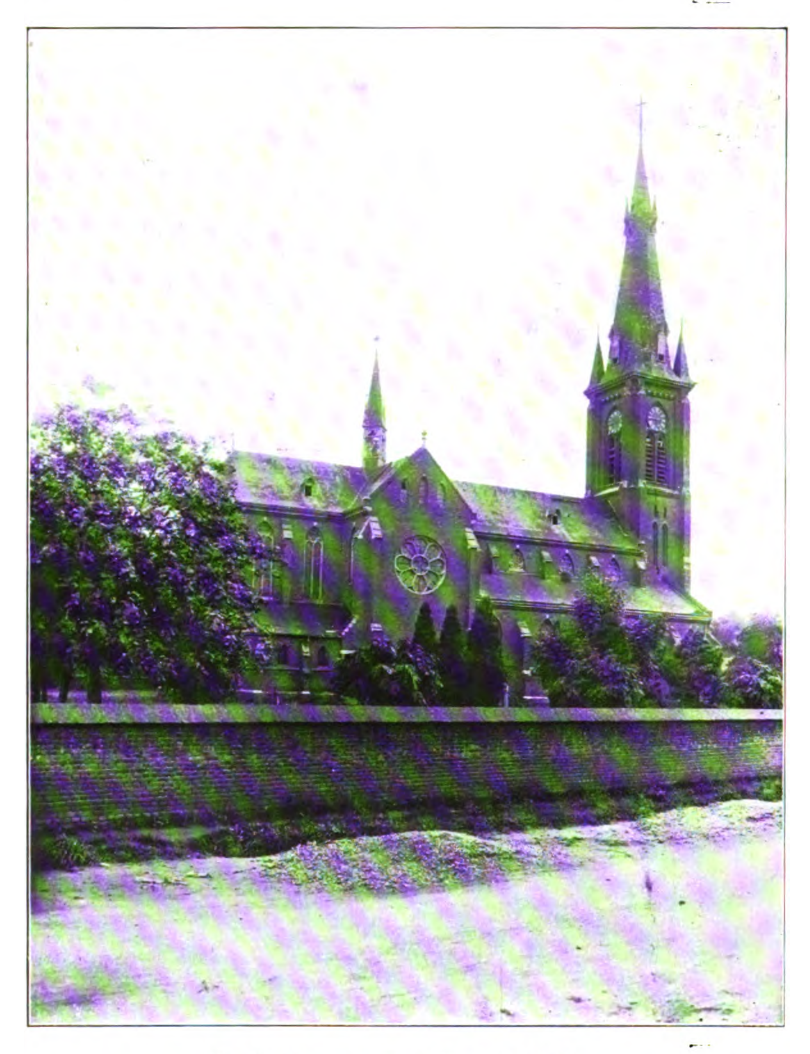
Schinnen, Spaubeek, Geleen, Nuth, Doenraad, Merkelbeek, Brounshem en Schinveld waeren ook niet vrij. Met één woord, geen dorp, en in 't land van 's Hertogenraade en van Valkenburg of het had geëxecuteerdens of ten minsten vlugtelingen en beschuldigden; en zelf Nieuwstad, *Echt,* en den Maaskant hebben meegedeeld van 't getal der nagtdieven. Het inzien alleen van eenige crimineele protocollen van die tyden zouden ieder doen schroomen en de hairen te berge reyzen. Ik zou het Formulier van den eed, die de meeste *in de kapelle van Sint Joost omtrent Echt* gezworen hadden, hier van woord tot woord opgehaeld hebben, indien ik niet geoordeeld hadde, dat de schriklijkheyd aen den lezer ondienstig waere, en aen het gemeene best onvoordeelig.

Doch om er iets van te zeggen, gelieve men den inhoud van den zelve te hooren, zijnde het volgende: „Dat God afgezworen wierd met alle Heiligen, en dat zig den zweerder overgaf aan den duivel, beloovende alle kwaad te zullen doen, het geene hem zou mogelijk zijn." [1])

Als slot willen wij in herinnering brengen, dat Kloosterhof nu eigenlijk ligt in de gemeente Maasbracht, maar dat toch zijne geschiedenis steeds in innig verband gestaan heeft met de parochie Echt.

Eenige kleinere bijzonderheden over het Sint Joost klooster en het goed „de Horst" vindt men nog in het register op de Leenaktenboeken van Gelre (door Sloet en Van Veen). Daar ze ons echter van minder belang schenen, hebben wij dezelfde hier onvermeld gelaten.

[1]) S. J. P. Sleinada, Oorsprong etc. van een godlooze bezwoorne bende, nagtdieven en knevelaers binnen de landen van Overmaze Pg. 15.

De kerk van Peij-Echt (1923).

De Parochies Pey en Echterbosch.

Over de parochies Pey en Echterbosch, als zijnde van recenten datum willen wij kort zijn. De parochie Pey werd opgericht in het jaar 1859, door Bisschop Paredis. De Rijksweg (Maastricht-Nijmegen) zou de scheidingsgrens vormen tusschen de moederparochie Echt en de nieuwe op te richten parochie van Pey. Het land, waarop de kerk gebouwd zou worden, werd geschonken door J. R. Meuwissen en J. Dierks en de verdere kosten der kerk werden geraamd op ongeveer 23.000 gulden. De kerk van Pey werd in gothieken stijl gebouwd door Dr. Cuypers en was een zijner eerste kerkgebouwen. Zij is toegewijd aan O. L. V. Onbevlekt Ontvangen.

De kerk bezit eenige zeer mooie antieke beelden, welke deels door giften ontvangen zijn gedurende een bedeltocht, welke de eerste pastoor door Limburg hield ten bate zijner nieuwe kerk. Men vindt er o.a. een zeer mooi H. Annatrits (± 1500), Kruisbeeld met Maria en Johannes, H. Caecilia, H. Sebastiaan, H. Johannes Bapt., een onbekende vrouwelijke Heilige, waarschijnlijk allen uit de XVIde eeuw. Eveneens uit dien tijd een Miskelk, zilveren reliekenhouder [1]), lavaboketeltje. Van lateren datum schijnen het beeld van Sint Joseph, H. Lucia, geschilderd doek met de Moeder der Smarten en de Koorbanken en de fraaie koperen kandelaars.

Bij de klokkenwijding te Pey, op 15 Mei 1865, werd door den bekenden Echtenaar Henri Welters, destijds nog rector te Bloemendaal (Vaals) een groot feestdicht gemaakt in het Fransch en opgedragen aan pastoor van Haeff.

---

[1]) Opschrift: „Fundationis Beatae Mariae Virginis de Thorn 1685", renovata 1735, waaruit blijkt dat deze houder uit Thorn afkomstig is.

Dit zeer mooi en melodieus gedicht berust in ons bezit en draagt tot titel: „Le chant de la cloche", pour le baptême des trois cloches de l'église de Pey, le 15 mai 1865; Hommage de respect et d'amitié au très-digne curé de Pey J. E. van Haeff. Het frappante opschrift (chronogram) op eene klok luidt:

DeIparae VIrgInI sIne MaCULa ConCeptae. (1865)

De pastoors die te Pey verbleven waren de volgende:

J. Engelbertus van Haeff, geb. te Meerlo 1817, priester gewijd 1844 na reeds in 1843 te Rolduc aangesteld te zijn als onderprovisor. Achtereenvolgens was hij kapelaan te Bergen, Echt en Kessel.

Hij werd op 2 Juni 1859, eerste pastoor te Pey, waar hij nog met eere genoemd wordt wegens zijne groote verdiensten aldaar. In 1873 werd hij pastoor te Geleen, een jaar later te Ottersum, eervol ontslagen in 1889 en gestorven te Meerlo, op 2 Febr. 1902.

Franciscus Petrus Henricus van Haeff, zijn broeder, volgde hem op. Geb. te Meerlo 10 Oct. 1826, priester gewijd te Roermond 15 Maart 1851, rector te Steyl 31 Maart 1851, kapelaan te Kessel 5 Juni 1859, rector te Leunen 6 April 1862 en daarna van af 13 Maart 1873 tot zijn afsterven op 16 Maart 1895 pastoor te Pey.

Petrus Josephus Rutten, geboren te St. Stevensweert 1849, priester gewijd te Roermond 1873, professor te Rolduc 1873-1895, pastoor te Pey 1895-1900, pastoor te Urmond 1900-1903, rector R. K. weeshuis te Maastricht 1903, rector der Franciscanessen te Breust-Eysden 1905-7 Oct. 1912, zijn sterfdag.

Leonard Th. Penders, geb. 1850 te Dieteren, priester gewijd 1878. Pastoor te Pey 1900-1909, waarin hij zijn ontslag nam wegens een ongeval met den trein en vestigde zich te Heel.

Johannes L. H. Drummen, geboren te Wijnandsrade 1862, priester gewijd 1887, kapelaan o.a. te Oud-Vroenhoven. Pastoor Ohé en Laak 1906-1909, pastoor te Pey van af 1909.

De parochie te Echterbosch.

De parochiekerk werd eveneens door Dr. Cuypers gebouwd in het jaar 1865, nadat de parochie was opgericht in 1862. Ook

deze kerk staat evenals die te Pey onder de bescherming van O. L. Vrouw Onbevlekt Ontvangen en is gelegen te Koningsbosch. Merkwaardig en waarschijnlijk om de 17de eeuw zijn het doopvont, eenige houten beelden, zooals dat der H. Maagd, H. Goothardus, H. Theresia, alliantiewapenfragment en kleine detailstukken van hout. Te Spaanhuiske staat eene kapel, in 1859 gebouwd (3½ bij 7 M.) met vierkant klokkespitsje zonder verdere merkwaardigheid.

Aldaar bevindt zich ook bij een 5-sprong een kruisbeeld met het volgende typische opschrift:

Fünf Wunden bluten hier
Wanderer zur Labung dir
Fünf Wege hier scheiden
Die Welt voll Trug und Leiden,
Wanderer, Wanderer labe dich
Und vergisz die Quelle nicht!

Aan den Molenweg te Echterbosch staat eveneens een kapelletje, toegewijd aan de H. Maagd. Op het altaartje staat een typisch en lang niet onaardig houten O. L. Vrouwe-beeld met Kindje Jezus, dragende met uitgespreide handjes een wereldbol (XVIIIde eeuw?).

Nadat van de oude parochie Echt eerst de parochie Pey en daarna die van Echterbosch werden gevormd, zal eerlang wederom een nieuwe parochie ontstaan door splitsing vooral van de parochie Pey, n.l. Putbroek-Diergaarde. Moge onder Gods zegen de voorbereidende werken daartoe weldra tot gunstig resultaat komen. Alsdan zal de oude gemeente Echt vier parochies tellen. Reeds worden in de aldaar gebouwde noodkerk des Zondags de H.H. Diensten gehouden door een pater uit het Trappisten-klooster van Lilbosch.

De pastoors die te Echterbosch-Koningsbosch hunne bediening uitoefenden waren de volgende:

P. A. Kelleners	1862—1878.
P. H. Dämkes	1878—1886.
G. A. H. Hoester	1886—1891.
J. Goessens	1891—1893.

C. J. Cremers	1893—1899.
P. H. Geusens	1899—1906.
W. H. H. Berger	1906—1909.
P. J. H. Jongen	1909—1911.
H. J. H. Steinbusch	1911—1920.
J. A. Kusters	1920—

De kapelaans, die achtereenvolgens te Pey werden aangesteld zijn de volgende:

Martin Rutten	1886—1887.
Victor Schoolmeesters	1887—1894.
Ludov. Soons	1894—1904.
Casp. Bernegau	1904—1907.
Petr. Stassen	1907—1911.
Henric. van Houdt	1911—1914.
Henric. Mooren	1914—

De abdij Lilbosch.

Voor eenige eeuwen terug, lag op den rand van het Hazelaar, in de onmiddellijke nabijheid van het water „het Bolven", een goed, genaamd „Lilbosch".

Het moet eene groote en schoone bezitting geweest zijn, goed onderhouden, zorgvuldig beveiligd door watergrachten en omheiningen.

Omstreeks het begin der 17de eeuw behoorden er ongeveer 50 bunders heide of akkerland bij. De boerderij werd, zooals het gewoonlijk ging, en zooals het ook het geval was met het in de nabijheid gelegen goed „de Holtstraete", verpacht aan een halfman of halfwinner, die volgens contract de opbrengst deelde met den Heer.

Het goed „Lilbosch" was echter geen gewone boerderij, maar een adellijk goed, eertijds bewoond door of toebehoorende aan adellijke personen. Het komt op het einde der XVIIe eeuw zelfs voor onder de domeingoederen van den Koning van Spanje. Bovendien wordt het genoemd een allodiaal goed, hetgeen ongeveer wil zeggen, dat deze bezitting van niemand afhankelijk was dan van den Heer en dat Lilbosch dus met recht kan genoemd worden: „de Vrijheerlijkheid Lilbosch". Dit recht wordt in een hier volgend stuk als volgt omschreven: „vrij van schattingen, thiendens, hoofftgeld en beestenschat, exempt van alle gemeentelasten, vrij van inquartieringen" etc.

Over de eerste geschiedenis van dit adellijk goed Lilbosch weten wij tot nu toe niet veel. Toch weten wij, dat dit Huis reeds bestond op het einde der 17de eeuw, dus omstreeks het jaar 1690.

Over de verklaring van den naam „Lilbosch" kan men van meening verschillen; soms is het zeer moeilijk, om iets met

zekerheid te zeggen, hoe of een naam moet verklaard worden. Men meent o.a., dat „Lil" een persoonsnaam is, ook in verband staande met den naam „Lelfert", zooals ongeveer het middelpunt van Peij genoemd wordt. De oplossing is allereenvondigst, maar daarom nog niet zeker!

Het achtervoegsel „bosch" wijst ons genoegzaam er op, dat deze vrijheerlijkheid Lilbosch eertijds te midden van bosschen gelegen heeft, die voor en na echter gerooid zijn, om plaats te maken voor vruchtbare akkers en welige weiden.

Zooals Lilbosch eertijds gelegen was, te midden der bosschen, veronderstellen wij, dat het in zijne allereerste bestemming gediend heeft als verblijf voor de boschwachters, die hier wonende in eene hut, de Echterboschen bewaakten. Ook is het niet onmogelijk, dat oorspronkelijk hier toevluchtstallen gestaan hebben voor de groote kudden, welke hier, na overdag in de bosschen gegraasd te hebben, des nachts hun toevlucht en beveiliging vonden in deze kooien.

De eerste eigenaar, voor zooverre wij konden nagaan uit de zeer weinige stukken over Lilbosch, was na den Koning van Spanje de bekende adellijke familie de Pavinowitz, een Poolsche familie, die te Echt eene rol gespeeld heeft in vroegere eeuwen. Een lid dezer familie, te Echt woonachtig en ook begraven, was o.a. tijdens zijn leven kolonel der Croaten. Ook woonde deze familie op het Huis Ohé, in een mooi kasteeltje te midden van dit dorp gelegen.

Het verband van de Pavinowitz te Ohé, met zijne bezitting te Lilbosch lijkt ons wel opmerkenswaard, vooral wanneer men er aan denkt, dat Ohé en Laak altijd zijne rechten op deze omgeving van Lilbosch, n.l. op een deel van het Hazelaar opgeëischt heeft.

Misschien ook heeft Jonkheer de Pavinowitz hier op Lilbosch een soort van jachtverblijf of buitenplaats gehad naast of met eene boerderij.

Uit 't volgende archiefstuk getrokken uit de Echter archieven, leeren wij, dat omstreeks 't begin der 18de eeuw Marcellus de Pavinowitz, heer van Lilbosch was, alwaar hij als pachter en halfman had aangesteld Lambertus Raets. Zijn rentmeester.was Hillen, zeer waarschijnlijk een lid der familie van

dien naam, die vroeger op de Holstraete woonde. De heer Hillen wordt elders in het processtuk genoemd, „erfgenaem van wijlen den advocaat Hillen 1726" en wegens zijne aanmatiging op Lilbosch: „Hillen, Meester ofte Joncker van Lilbosch spelende".

De Echtenaar R. Leurs, die na den dood van den heer de Pavinowitz „momboir", voogd of curator benoemd werd, legt de volgende verklaring af, waardoor een beetje licht valt op de vroegere verhouding ten opzichte van het goed Lilbosch.

„Den onderschreve in qualiteyt als momboir der naergelaetene goederen van wijlen den WelEd. Heere Marcellus de Pavinowitz verklaert hiermede, dat den halfman Lambertus Raeds op 't aedelyck goedt Lilbosch noyt op bequaemen tydt heeft laeten vraegen het noodigh holt tot de schuyre, maar twee a dry mael in den somer, als wanneer ik dito halfman hebbe geantwoordt dat sulcx moeste geschieden in den winter gelyck behoorden te syn, vorders dat Lambert voorsschreven van my heeft gehaelt 16 vaeten rogge om te sayen, hetgeene hem niet ex parte mea versprooken (is); dat den Heere rentmeester Hillen tot den jaere 1738 door Lambert Raedts is voldaen magh den Heere Hillen met goedt gemoedt zeggen, want den ondergeschrevene gedwongen synde in qualitate qua door den Edelen Hove tot Venlo voor Lambert Raedts aan dito Heer Hillen heeft moeten betaelen, wie oock de oncosten daer op geresen, waerover den onderschrevene noch by den Eersaemen gerichte van Sint Stevensweert moet procederen.

In oirconde der waerheyt te Echt den 16 Jan. 1740.

Was geteyckent R. Leurs, Echt."

Den 22 Jan. 1758 geven Josephus Gulielmus de Pavinowitz en zijne gemalin Alexandrina de Schotte hun vrij adellijk goed in pacht aan Peter Willems en diens echtgenoote Cornelia Tegels en wel voor den duur van acht achtereenvolgende jaren. [1])

Wat de verdere geschiedenis van Lilbosch betreft, kunnen wij nog het volgende mededeelen. De erfgenamen van Jonker Marcellus de Pavinowitz erfden dan deze goederen en bleven

[1]) Uit archief van Maeseyck, medegedeeld door Prior Dr. Giesberts O. C.

in het bezit ervan naar het schijnt tot het jaar 1765. In dit jaar heeft de volgende overdracht plaats: Jonker J. G. de Pavinowitz en zijne vrouw Alexandrina Schotte (elders: de Schotte) verkoopen hunne goederen te Lilbosch aan den Scholtis van St. Stevensweert, n.l. van der Leeuw en diens echtgenoote Amalia Louisa Köberling en wel voor de som van 1300 pattacons.

Deze en meer bijzonderheden vindt men in de volgende verkoopacte, welke op 3 Juli 1765, te Echt werd opgesteld:

Heer Pavinowitz vercooper, Heere Scholtis van der Leeuw aencooper.

Compareerde voor ons J. A. Clermonts substituyt Scholtis der Stadt ende Hooft Gerichte Echt, P. Moors ende Reynen ende J. van der Leuwe, mitsgaerders den alsnoch mede schepen J. Leurs, bij absentie van den Secretaris alhier dessens functie doende, den seer Eerw. Heere A. Broeckarts, Pastoor der gemeente van Stevensweert, den welcken aen ons in originale heeft verthoont, voorgeleesen ende hier naer ten prothocolle geregistreerd, seker act van coop cedulle van dat den 28 juny laetsleeden geteekent bij J. G. De Pavinowitz ende Alexandrina De Pavinowitz née Schotte, waer uyt aen ons geconsteert heeft, dat den Heere van der Leuw, Scholtis der Heerlijkheden Stevensweert Ohé ende Laeck ende dessens Vrouwe Eheliefste Amelia Louise Köberling aengecogt hebben van gemelte WelEdelen Heere ende Joncker Josephus Gulyelmus de Pavinowitz cum sua der selver vry allodiael Goedt Lilbosch, met alle recht ende Gerechtigheyden daertoe annex, gelyck het selven in syne graeven rontsomme in de Gemeensheyde van Echt gelegen is, groot circa de vyftigh boerderen, edog in de maete onbevangen, vrij van Schattingen, thiendens, hooftgelt en beestenschat, exempt van alle Gemeent lasten, diensten ende corveyen met allen vrijdom op de gemeente mitsgaeders vrij van inquartieringen etc., ingevolge acte daer van synde gegeven ende geteekent tot Brussel den 16 Octobris 1699, by ons Gerichtspersoonen in originali gezien; het selve goedt jaerlyx alleenelyck uytkeerende aan den Souverain van den Lande thien malderen haever ruremontse maeten ende sulcx voor eene somme coopspenningen van derthien hondert

specie pattacons, alles breder op den voet in de voorss. coopcedulle naerder vermelt ende vermits de clausulen van constitutie op allen thoonderen dessells, hebbe ick voor den Heere Substituyt Scholtis, coram scabinis praedictis, den Seer Eerw. Heere Pastoor Broeckaerts naemens den weledelen Heere ende vrouwe vercooperen van het voorsschreven allodiael goedt Lilbosch onterfft ende den Heere Scholtis van der Leeuw cum sua dulcinea geërfft, gericht ende geguet als recht ende coustumelyck is etc..... in oirconde van waerheyt hebben wy scholtis ende schepenen voornoemt desen acte door ons en jonghsten mede schepen bij absentie als boven, depescheeren ende onderteeckenen laeten tot Echt, den 3 Juli 1765.

Was geteeckent J. Leurs,
Accordeert by my J. Driessen op Heide,
Secretaris.

In de nabijheid van Lilbosch strekte zich in vroegere eeuwen, nog verder dan tegenwoordig, uit, het lange, stille en geheimzinnige water, genoemd: „Het Bolven". De naam „Bolveen" of „Bolven" komt elders ook voor. Misschien is de naam af te leiden van „bol" of „hol" en „ven", en dan heeft het eerste woord de beteekenis van een hol, verraderlijk terrein zonder ondergrond. Eveneens spreekt men hier van „boal ies" in de beteekenis van ijs, dat wrak is en geen ondersteuning van het water heeft.

Het „Bolven" bleek in de laatste jaren niet zoo diep te zijn, als men vroeger meende, en het lange meer zal voor en na wel leegloopen. Reeds voor eeuwen schijnt men bezig geweest te zijn dit water af te tappen door verbindingskanalen. Ten minste uit het jaar 1753 vonden wij een besluit dienaangaande luidende aldus:

„1753. Is geresolveert ende belast aen de tijdelijcken borgemeesters eenen graeff te laeten maecken midden door het Boolven, beginnende van de Landweer tot aen Lilbosch, waertoe voor den eersten dagh gecommitteert syn Schepen R. Reynen ende geswooren A. Smeets, voor den tweeden dagh den Schepen J. A. Clermonts en de geswooren G. Bocken."

De naam „Landweer" komt velen misschien onbekend voor, maar ter verduidelijking moet men bedenken, dat wij in deze

jaren nog midden in den oorlog zaten met de naburige oostelijke dorpen en bovendien de rechtsquaestie met Ohé en Laak ook nog lang niet opgelost was.

Ter verdediging van het terrein hadden de Echtenaren nu overal heuvels en verdedigingswerken opgeworpen, opdat men zich daarachter in tijden van gevaar kon verbergen. Gewoonlijk geleken deze verdedigingswerken op lange wallen, bezet met palissaden of dicht struikgewas en wanneer deze wallen op tijd bezet werden, dan konden deze heuvelen zeer goed helpen om de stroopende benden van vijanden te keeren. Deze werken nu noemt men „de Landweer". Ook op andere plaatsen gebruikte men veel deze verdedigingswijze.

Gedurende de gedingen met andere gemeenten werd meermalen een onderzoek ter plaatse ingesteld, om het terrein in oogenschouw te nemen. Zulk een „vue de lieu" werd o.a. door den advocaat der gemeente met den magistraat, alsmede door andere autoriteiten gehouden te Lilbosch in het midden der 18de eeuw.

Gewoonlijk werd dan, om den weg naar Echt niet weer te moeten maken, in Lilbosch de maaltijd gebruikt.

1763.... ***„stelt voor het proffytelyck te syn, dat ten tyde vant houden van de vue de lieu door de gemeente op Lilbosch gefourneert wierde de koude keuken, mitsgaerders eenigh bier ende wyn, soo voor den Heere Commissaris in saecke den Heere Griffier, advocaat deser gemeente als leden vant magistraat om daerdoor de terugh reyse naer Echt te cuteeren (af te snijden)."***

Het adellijk goed Lilbosch is in onze dagen meer bekend geworden, doordat de oude hoeve aangekocht werd door de Paters Trappisten die hier een nieuw klooster stichtten. Op den 11den Juli van het jaar 1883, kwamen van uit het klooster van Sint Benedictus te Achel, meer bekend onder den naam van de „Achelsche kluis", eenige Paters naar Lilbosch. Een eenvoudig klooster met kapel werd aangebouwd en weldra begon onder Gods zegen de bloei van Lilbosch.

Aanvankelijk een priorij werd het klooster voor eenige jaren verheven tot eene abdij (September 1912). Tot eersten abt werd door de kloostergemeente gekozen de toenmalige prior,

Dom Victor van den Eynden. In 1894 reeds werd er een juvenaat opgericht, totdat in 1906 met een gymnasium werd begonnen, eerst binnen de enge muren van het klooster, maar later toen de toeloop der meest Duitsche studenten zoo groot werd, verlegd naar een prachtig nieuw gebouw, aan de westzijde der kerk opgericht.

Onder de kundige leiding der Paters, waaronder verschillende den doctorsgraad behaalden, hebben honderden hier reeds hunne opleiding genoten en de eenzame ligging van het klooster, ver van huis en verkeer is geen beletsel geweest, dat deze kostschool steeds flink bezocht werd. De abdij Lilbosch staat onder de bescherming van den H. Joseph, terwijl het gymnasium, dat tegenwoordig door een volledig aantal Hollandsche studenten bevolkt wordt, genoemd wordt het Collegium Bernardinum.

Behalve de studie leggen de Paters Trappisten zich toe op de ontginningen en op de veefokkerij, zoodat dit klooster door zijne bewoners een zegen geworden is voor het land van Echt.

Een geweldigen indruk maakt deze omgeving, waarin dit eenvoudige klooster ligt op iedereen, die vooral in den winter deze streek bezoekt.

Nooit voelt men zich meer verlaten, dan wanneer men deze gebouwen ziet ingesneeuwd in deze eindelooze vlakte zonder leven.

En wanneer de wind giert over de doodsche velden en de vroege avond valt, dan voelt men zich bang en zoo eenzaam nabij dit klooster vol eeuwige stilte en harde versterving.

En als te middernachte een klagend klokje de witte paters roept uit de enge cellen voor de metten, dan klinkt over het nachtelijke veld een lied zoo geheimzinnig, dat men meent te staan voor een dier afgelegen kloosters uit de verre middeleeuwen.

Maar ook in den zomer ligt het klooster ook in het volle lustige leven der ontginningen. Dan liggen de lange gebouwen er als zware schepen, gezonken in een zee van ruischend graan, in een zee van vruchtbaarheid! Dan juicht hoog op het luidruchtige spel der spelende leerlingen; dan komt er kleur en leven in de heele omgeving, wanneer telkens de witte mon-

niken aan de zware kloosterdeur verschijnen, welke van verre nauw zichtbaar is in de zware schaduw der huivende kastanjelaan.

Zoo ligt er Lilbosch vergeten en toch overbekend voor de vele bezoekers, in een groote wildernis en toch door noesten arbeid in een land van vruchtbaarheid.

Moge dit gastvrije klooster onder Gods zegen blijven wat het steeds was, een zegen voor ziel en lichaam voor de bewoners van Echt en der verre omgeving.

De volgende mededeelingen danken wij nog aan den tegenwoordigen prior der abdij, den E. H. Dr. Aug. Giesberts.

De vreeselijke wereldoorlog vergde ook van Lilbosch, waar verscheidene Religieuzen van Duitsche nationaliteit tot de Orde behooren, zijne slachtoffers. Twee scholastici sneuvelden in de vuurlinie; een priester verloor den linkerarm. Nagenoeg allen moesten den dood herhaaldelijk in de oogen zien.

Na den terugkeer der Duitsche Religieuzen bevond de kloostergemeente van Lilbosch zich sterk genoeg (80 personen, waaronder 30 priesters), om eene filiale te stichten. Na verschillende pogingen elders voerde de Voorzienigheid den Herder der kudde naar een bergtop, duizend voet boven den Rijn gelegen. Daar staat een Heiligdom, in het dorpje Ockenheim nabij Bingen, aan de veertien H.H. Noodhelpers toegewijd. Hier zou de Abdij Lilbosch haar eerste filiale stichten. Na eenige maanden van voorbereiding ten opzichte van het allernoodzakelijkste, kon men einde April van het jaar O. H. negentienhonderd twee en twintig tot de canonieke oprichting van het nieuwe klooster overgaan. Stemt de eenzaamheid, die men bij de stichting onzer kloosters zoo streng mogelijk bewaart tot beschouwend gebed, St. Jacobsberg aan den Rijn werkt in deze richting meer dan dubbel door zijn weergaloos panorama.

Drie vrouwen-kloosters.

I. Het Ursulinenklooster te Echt [1]) (Wijnstraat).

Anno 1865.

Reeds jaren lang had Mère Marie Harlinde (Anna Cath. Cornelia Jennissen, geboren te Echt), assistente in het Ursulinenklooster te Maeseyck, het voornemen gemaakt om te Echt een klooster van *hare* Orde te stichten. Zoodoende zouden de meisjes niet meer verplicht zijn de gemengde school te bezoeken en was het middel gevonden de jonge dochters een goede opvoeding te verschaffen.

Ofschoon 't doel van Mère Harlinde bij uitnemendheid was: God door dit werk meer en meer te verheerlijken, hoopte zij ook, dat dit instituut in verschillende opzichten nut zou brengen aan de maatschappij.

Ongeveer vijftien jaar vóór de eigenlijke stichting had zij haar plan reeds medegedeeld aan een invloedrijk persoon uit hare geboorteplaats; doch deze gaf haar weinig of geen hoop. dat haar wensch ooit zou verwezenlijkt worden.

Onderworpen aan en vertrouwend op de beschikkingen der goddelijke Voorzienigheid maakte zij haar testament zóó, dat zij ook na haren dood nog tot deze stichting zou kunnen bijdragen, in geval deze tijdens haar leven niet tot stand kwam.

In September 1863, echter werd door bemiddeling van den Eerw. Heer Directeur Severijns te Maeseyck en den Z. E. Heer H. Kerbosch, pastoor te Echt, een perceel gekocht op de Wijnstraat, grenzend aan de eigendommen van Mère Harlinde's vader, die destijds nog leefde en zich met de betaling belastte.

---

[1]) De schrijver dankt deze gegevens aan de Eerw. Mère Angèle.

Het vooruitzicht, op zijn terreinen een klooster te zien verrijzen en wellicht zijn eenig kind in dat klooster te mogen begroeten, maakte den grijsaard overgelukkig. De achtingswaardige man mocht echter deszelfs voltrekking niet beleven. Einde November van hetzelfde jaar stierf hij, maar de herinnering aan zijne milddadigheid en medewerking tot het stichten van dit Godshuis blijft voortbestaan.

1865. In den zomer 1865 waren de gebouwen in zooverre gereed, dat men den 22en September de Meisjesschool kon openen met ± 140 leerlingen (thans 280) en eveneens een Bewaarschool, waartoe een oud huis van hoofdcommies Janssen (eigendom van 't klooster) werd ingericht voor 40 kleinen (thans 120).

Eenige dagen te voren waren uit het klooster te Maeseyck overgekomen: de Stichteres, Mère Harlinde, als Overste, Mère Ignace (Emilie Crets, geb. te Maastricht) als hoofdonderwijzeres, Mère Eulalie (De la Haye) onderwijzeres, Mère Agathe, Sr. Suzanne, die beiden later naar 't Moederhuis te Maeseyck terugkeerden en een postulante, Barbara Wolters, de welbekende portierster, Soeur Maria.

Onmiddellijk bij aankomst werd een kamer in gereedheid gebracht als kapel, alwaar de Pastoor of een der kapelaans Zondags beurtelings de H. Mis kwamen lezen. In de week moesten dus de Zusters de parochiale kerk bezoeken.

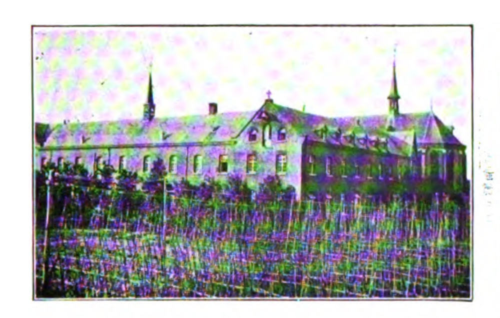
1871. Daar het personeel der kloostergemeente reeds tamelijk was aangegroeid en het maandelijksch schoolgeld — de eenige bron van bestaan — ontoereikend was (de Staat verleende toen aan de bijzondere scholen nog geen subsidie), werd aan Mgr. Paredis, bisschop van Roermond, verlof gevraagd een pensionaat te openen, hetgeen in October 1872, plaats vond. Begon men met het miniem getal van acht kostleerlingen (internen), thans is het ruim vertienvoudigd en kunnen de leerlingen of wel aan 't meer uitgebreid lager onderwijs deelnemen of op de voorbereidende klasse voor het toelatingsexamen tot de kweekschool opgeleid worden.

1894. Op uitdrukkelijk verlangen van Mgr. Boermans, bisschop van Roermond, werd in Maart 1894, de Bisschoppelijke Normaalschool voor onderwijzeressen opgericht. In 1903 werd

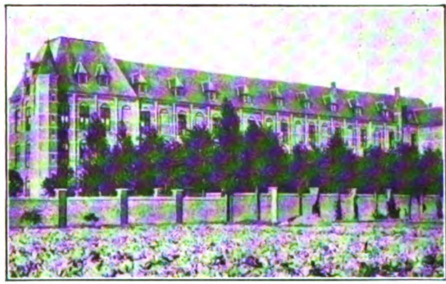

Klooster der Z.Z. Carmelittessen.

Klooster der Z.Z. Ursulinen.

Abdij der Cisterciensen te Lilbosch.

Gymnasium der Cisterciensen te Lilbosch.

Kweekschool der Z.Z. v.h. H. Bloed
te Koningsbosch.

Klooster der Z.Z. v. h. H. Bloed
te Koningsbosch.

deze in Kweekschool herschapen, telt op 't oogenblik 95 kweekelingen en heeft in 't kwart eeuw van haar bestaan aan 343 leerlingen de Akte van Onderwijzeres bezorgd.

1903. Den 27sten Mei 1903 vroeg de Heer een zwaar offer van de kloostergemeente, door hare eerste Overste, de eerbiedwaardige Mère Harlinde, een toonbeeld van deugd, tot een beter leven op te roepen.

Zij bereikte den gezegenden ouderdom van 83 jaren en werd opgevolgd door Mère Stanislas, die thans nog het bestuur der Inrichting in handen heeft.

Aan Mère Harlinde heeft Echt veel te danken. Van het goede, door het R. K. Onderwijs aldaar gesticht, was zij eigenlijk de grondlegster.

In 1922 werd een nieuw pand aangekocht, n.l. haar ouderlijk erf en daarop de nieuwe school voor de Echter jeugd gebouwd.

1914. Om aan de oud-leerlingen (onderwijzeressen) gelegenheid te geven tot verdere studies, werd op 1 September 1914 een cursus tot opleiding van hoofdonderwijzeressen begonnen en tot heden hebben er 55 deelneemsters bedoelde akte verkregen.

1916. Ook buiten de kom Echt wenschte men de vrouwelijke jeugd het R. K. bijzonder onderwijs te doen genieten en werd de werkkring uitgebreid door het stichten van een filiaal te Pey-Echt, waar zes religieuzen en drie leeke onderwijzeressen werkzaam zijn en waar 251 meisjes de lagere school en 82 kleinen de bewaarschool bezoeken.

1923. De kloostergemeente der Wijnstraat telt op 't oogenblik 70 leden, terwijl sinds de fundatie (1865) 30 Zusters het tijdelijke met het eeuwige verwisselden.

Als Rector zijn aan de inrichting verbonden geweest: de E.E. H.H. H. Tindemans, M. Arits, beiden rustende geestelijken en sinds 1899 de Eerw. Heer W. Theunissen, die thans nog met de godsdienstlessen in kweekschool en pensionaat belast is en zich met veel toewijding van zijn verheven taak kwijt.

Vanaf het bestaan van dit klooster tot nu hebben ongeveer 40 Echter meisjes, die hier hunne opleiding genoten hebben, den kloosterstaat gekozen en zijn in de eene of andere kloostergemeente opgenomen.

II. Congregatie der Zusters van Liefde, Dochters van 't Kostbaar Bloed, te Koningsbosch.[1])

Anno 1874.

Op den St. Agnetenberg (Plakstraat) te Sittard stond 'n oud vrouwenklooster uit de 17e eeuw. Tijdens de Fransche Revolutie werden er de Zusters verdreven en sindsdien werd het gebouw door het stadsbestuur verwaarloosd en tot profane doeleinden gebruikt. In 1863 vestigde zich de Congregatie opnieuw. Armen vonden er ondersteuning, zieken werden er verpleegd, ouden van dagen verzorgd, behoeftige weezen van heinde en ver met liefde opgenomen. Zuster Serafine († 1876), eerste Overste van dit klooster, hoewel ze met groote, vooral financiëele moeilijkheden te kampen had, gevoelde zich in haar zielenijver aangespoord tot 'n nieuwe stichting in Echterbosch, waar de bevolking tot dan toe bijna geheel verstoken was van geestelijke hulp en de kinderen opgroeiden in onwetendheid en verwaarloozing.

Echterbosch, behoorende tot de gemeente Echt, was toen nog grootendeels enkel bosch en hei met hier en daar 'n armelijke leemhut. Deze stichting (1874) was bij het begin meer dan bescheiden. Ze was toegewijd aan 't H. Hart van Jezus en Hij heeft er Zijne belofte vervuld: „Ik zal de huizen zegenen, waar de beeltenis van Mijn H. Hart zal worden uitgesteld en vereerd". Tot op den huidigen dag staat Zijn Beeld in den voorgevel boven den ingang.

Het aantal religieuzen vermeerderde en om de rustige omgeving werd het noviciaat van Sittard naar hier verplaatst. Daardoor was Koningsbosch, zooals het klooster gewoonlijk genoemd werd, Moederhuis der Congregatie geworden, wier constituties, gegrond op den Regel van den H. Augustinus, door Paus Leo XIII in 1890 werden goedgekeurd, terwijl Zijne Heiligheid bij den titel „Zusters van Liefde" dien van „Dochters van 't Kostbaar Bloed" voegde. Sindsdien dragen de

---

[1]) Deze gegevens werden ons welwillend verstrekt door een der Eerw. zusters van dit klooster.

Zusters 't borstkruis aan 'n rooden band en 'n rooden gordel om het midden.

Aanvankelijk bepaalden zich de zorgen der Zusters tot de verwaarloosde kinderen der omgeving, maar weldra werd ook 'n schaar weeskinderen van Sittard hierheen gebracht. Onder 't bestuur van Moeder Josefine, die in 1876 Moeder Serafine als Algemeene Overste was opgevolgd, kreeg 't klooster een tijdens den Cultuurkamp uitgeweken Franciscaan tot Rector. Op zijn aanraden werd 'n pensionaat geopend, om Duitsche ouders in dien benarden tijd in de gelegenheid te stellen hun kinderen 'n katholieke opvoeding te geven onder religieuze leiding. Dit pensionaat bestond uit twee afdeelingen, één voor kinderen van 5 tot 15 jaar en 'n huishoudschool voor meisjes boven de 16 jaar. In loop van tijd werden meer en meer Hollandsche kinderen opgenomen en in de laatste jaren bijna uitsluitend.

In 1883 werd 'n normaalschool opgericht voor religieuzen en aanstaande religieuzen. Om 't succes bij de examens wenschten er ook velen, die geen roeping tot het kloosterleven gevoelden, opgenomen te worden, waardoor de normaalschool groote uitbreiding kreeg. In 1896 werd ze omgezet in 'n kweekschool, die zich in 'n steeds stijgenden bloei mag verheugen.

In 1921 werd voor de meisjes uit het dorp 'n volkshuishoudschool opgericht, want in den loop der jaren is Koningsbosch tot een dorp uitgegroeid, waar door de goede zorgen vooral der E.E. Z.Z. de armoede en achterlijkheid van vroeger verdwijnt. Welvaart is er in de steeds groeiende parochie en wijd en zijd liggen er korenvelden op de plaats der vroegere bosschen en heidevelden.

Met de uitbreiding der werkzaamheden ging een uitbreiding van het gebouw gepaard, vooral tijdens het zegenrijke bestuur van Moeder Ludgera, 3de Algemeene Overste (1886-1920), die door haar rusteloos werken, haar energie, wijs beleid en den krachtigen, geestelijken steun van Mgr. Dr. Fels de inrichting tot bloei bracht. 't Tegenwoordige hoofdgebouw omsluit 'n binnenplaats met in den Westvleugel de groote kapel, toegewijd aan 't Kostbaar Bloed. In 1912 maakten wettelijke bepalingen den bouw van 'n nieuwe kweekschool noodzakelijk.

Deze verrees aan den Zuid-Oostkant, de Mulo bevindt zich aan de Oostzijde en de Huishoudschool aan den Noordkant. Buiten 't hoofdgebouw liggen aan de Westzijde de Leerschool en het St. Jozefhuis voor kostdames; verder af: schuren, stallingen en bakkerij. Achter 't klooster strekken zich uit park, moestuin en weide. Het geheele terrein is omsloten door een muur.

Na God danken de Zusters van Koningsbosch den zegen, dien ze mochten ondervinden, vooral aan de geloovige zielen. Met goedkeuring van Rome werd er namelijk in 1896 'n kleine zoogenaamde „bazaar" opgericht. Daarin kunnen bezoekers tegen 'n vergoeding allerlei fraaie handwerken krijgen, die door de Zusters inzonderheid in de ontspanningsuren worden gemaakt. Van de opbrengst wordt dagelijks voor de geloovige zielen 'n H. Mis gelezen en aalmoezen gegeven onder voorwaarde van bepaalde gebeden voor de overledenen.

In Sittard werd ook 'n pensionaat en huishoudschool (internaat) geopend en 'n lagere Muloschool. Aan 'n volkshuishoudschool ontvangen tevens de dames van de „school voor maatschappelijk werk" in Sittard praktisch onderricht. Filialen ontstonden in Goorle, Vinkeveen, Abcoude en Hengelo. Overal met aparte naaischolen en knipcursussen. Ook nemen de Zusters in eenige filialen de wijkverpleging waar, zoodat deze Congregatie gestadig haar zegenrijk liefdewerk uitbreidt.

Binnenkort in 1924 zal het 50 jaren geleden zijn, dat de Zusters van Liefde zich vestigden te Koningsbosch.

Mogen zij dan, terugziende naar het volbrachte werk, de voldoening smaken zeer veel voor God, Kerk en Maatschappij gedaan te hebben.... in stilte, maar niet ongezien door den Looner van alle goed.

III. Het klooster der E.E.Z.Z. Carmelitessen, te Echt. [1]

Anno 1875.

Als een geweldig onweer woedde de z.g. Kulturkampf in

[1] Deze gegevens werden genomen uit een duitsch boekje over de Karmel-kloosters.

Duitschland. De herders werden volgens het woord van de H. Schrift geslagen en de kudden werden verstrooid; ook op de zware kloosterpoorten klonk in die dagen de ijzeren vuist van geweld en het strenge slot waarachter de vreedzame bewoners zich beveiligd dachten, werd wreed verbroken. De echo van deze gewelddaden klonk ook door tot de stille kloosters der Carmelitessen in Aken, Neuss en Keulen. Als schuchtere duiven werden ook hier de Godgewijde maagden opgejaagd en de kuische bruiden van den armen vervolgden Heiland moesten, evenals Hij, vluchten in ballingschap. Maar geen nood! De goede God, die de kleinste schepselen niet vergeet, waakte ook over deze „onnoozele kinderen" die leden om Hem. Limburg zou het zonneland worden, waarheen deze blanke duiven des Heeren zouden trekken gedurende die stormen der Kerk. En Maastricht, Roermond en Echt zouden de gastvrije tillen zijn, waar zij konden rusten te midden van zoete veiligheid en warme liefde.

In het jaar 1850, 3 Juni vertrokken van uit Luik 3 Carmelitessen naar Keulen om aldaar een nieuw klooster te stichten. Het klooster bloeide in de eerste jaren reeds zoodanig dat het Keulensche klooster reeds in 1862 te Aken en in 1870 te Neuss een nieuw filiaalklooster kon stichten. Te midden van deze bloesemende pracht kwam plotseling de Kulturkampf als een ijzige voorjaarsstorm de blijde verwachtingen vernietigen. In 1875 kwam de treurige tijding dat het Keulensche klooster opgeheven werd en dat de Zusters als staatsgevaarlijk (!) moesten vertrekken.

Waarheen zouden zij gaan? Waarheen zou God hen leiden? Niet naar een onherbergzaam Egypte, maar wel naar een eenvoudig en heilig Nazareth en dat Nazareth werd Echt, „het heilig stadje", zooals het genoemd werd. Op raad van den Belgischen provinciaal Pater Dionysius en door de goede zorgen van een zekeren heer Rittwegen werd te Echt naar een huis uitgezien en eindelijk gevonden, om als woning te dienen voor de arme ballingen. Op 3 Juli 1875, reisden de vier eerste zusters af om de eenvoudige woning eenigszins als klooster in te richten voor de andere medezusters, die op 20 Juli volgen zouden.

Onnoembare behandelingen moesten de arme zusters nog verdragen vanwegen den „Herr Polizeikommissär" gedurende de laatste dagen vóór hun vertrek uit Keulen. Met getrokken degen rende hij door de gangen, door sacristie en kapel, terwijl hij schreeuwend en dreigend zich erop beroemde den Aartsbisschop zelf in de gevangenis gebracht te hebben.

Door het onbeschoft optreden van dezen dapperen (!) handlanger der wet stonden de eenvoudige zusters bloot aan den grootsten hoon en verachting en men begrijpt in welk een angst zij den laatsten nacht tesamen doorbrachten, te meer doordat een geweldig onweer boven de stad bleef hangen.

Des morgens ontvingen zij voor het laatst te Keulen de H. Communie en trokken toen, het „Salve Regina" zingende door de kapel naar buiten.... naar hunne ballingschap. Daar het ontzettend regende hadden vrome vrienden van het klooster voor eenige rijtuigen gezorgd, omdat het bezwaarlijk was blootsvoets door de overstroomde straten te gaan. Het station te Keulen bood eenigen troost in deze vroege, haastige vlucht, doordat zeer vele bekenden hier kwamen afscheid nemen en om strijd met het stationspersoneel hunne diensten bewezen aan de vluchtelingen. Het was voor de zusters een troostelooze reis, maar hoe meer men Echt naderde des te meer klaarde de hemel op en toen eindelijk de trein binnenreed scheen boven Echt, als een Gods glimlach van wellekom.... de zon!

Met open armen, zoo mogen wij wel zeggen, nam de vrome Echter bevolking, die talrijk bij het station vergaderd was de arme ballingen op. Zij beschouwde het als een eer deze godgewijde maagden te mogen herbergen, gedachtig het woord des Heilands: „Wat gij de minsten der Mijnen gedaan hebt, dat hebt gij Mij gedaan".

Deels te voet, deels per rijtuig, trokken de nieuwe Zusters Echt binnen en weldra zongen zij in hunne huiskapel het blijde „Laudate Dominum omnes gentes".

Zooals te begrijpen valt, was de inrichting van hun kloostertje op de Groote straat geheel primitief. Men had zelfs zoo weinig plaats, dat men op den zolder moest slapen en dat men koordienst hield in de eetkamer. Een zestal zusters vond dan ook een liefdevol onthaal bij de E.E. Z.Z. Ursulinen, alwaar zij gedurende de eerste weken opgenomen werden.

Het werd langzaam aan winter; van het regenseizoen hadden de arme zustertjes genoeg te lijden gehad, wat zou het worden in sneeuw en ijs.

Een beschermer vonden de Carmelitessen echter in den geliefden Echter pastoor Kerbosch, die niet alleen biechtvader der zusters werd, maar ook het tijdelijke bevorderde door spoed te maken met een nieuwbouw als clausuur.

Het klooster te Keulen werd verkocht, de Belgische Carmelitessen hielpen mee, opdat langzaam aan een klooster kon gebouwd worden volgens de voorschriften van den H. Kloosterregel. De eerste steen voor het klooster werd gelegd op 3 Mei 1879 en die voor de kerk het volgend jaar, op 11 Maart, welke laatste in 1885 klaar kwam. Door den generaal der orde was reeds op 13 September 1882, de klausuur plechtig ingezegend, zoodat de Carmel te Echt gesticht was voor goed. En van dat oogenblik is dit klooster voor Echt geweest een rijke bron van zegeningen. Wat hier gebeden en verkregen is naar ziel en lichaam weet God alleen.... maar ook wat hier geleden is in stille armoede en versterving. Moge dit klooster met zijn geheimzinnig biddende zustertjes voor Gods troon blijven staan als een geurend wierookvat voor een tabernakel en mogen de Echtenaren, als binnenkort de Carmelitessen hun 50-jarig bestaansfeest vieren, bewijzen, dat gedurende die 50 jaren dit klooster geheel „van ons" geworden is.

Die Belagerung von Maastricht
(1794).

Nach unveröffentlichten Briefen des letzten Gouverneurs.

Von Dr. Philipp Losch.

Der letzte Gouverneur der Generalstaaten in Maastricht war Prinz *Friedrich von Hessen-Cassel.* Geboren am 11. September 1747 zu Cassel als jüngster Sohn des regierenden Landgrafen Friedrich II von Hessen-Cassel trat er zuerst 1760 in dänischen Militärdienst, den er 1768 mit dem der Generalstaaten vertauschte. Er wurde Generalmajor und Inhaber der bisherigen Dragoner regiments von Ditfurth, 1770 Inspecteur der Cavallerie und 1772 General der Cavallerie. Seit 1776 Commandant zu Grave, wurde er 1784 der Nachfolger des Fürsten Carl von Nassau-Weilburg als Gouverneur von Maastricht und übernahm damit ein Amt, das schon sein Grossvater Landgraf Wilhelm VIII [1]) von 1723 bis 1747 bekleidet hatte.

Prinz Friedrich von Hessen war seit dem 2. December 1786 verheiratet mit der Prinzessin Caroline, Tochter des gleichfalls in niederländischen Diensten stehenden Fürsten Carl Wilhelm von Nassau-Usingen. Es war eine ungemein glückliche,

---

[1]) Vergl. über ihn Dyserinck, De militaire gouverneurs van Maastricht (Publications 48, 187ff) sowie Molhuysen en Blok, N. Nederl. Biograf. Woordenboek, I, 1097.

Wo aber zu berichtigen ist, dass Landgr. Wilhelm nicht mit Wilhelmine Charlotte von Anholt-Bernburg sondern seit 1717 mit Dorothea Wilhelmine von Sachsen-Zeitz verheiraret war. Ausserdem ist zu bemerken, dass das in den Publications S. 186 veröffentlichte Porträt nicht den Landgr. Wilhelm VIII sondern seinen Urgrossvater Wilhelm V († 1637) darstellt, der weder Gouverneur von Maastricht noch überhaupt in niederländischen Diensten war.

durch die Geburt von 8 Kindern (meist zu Maastricht geboren) gesegnete Ehe. Der Prinz war ein Mustergatte, der mit seiner Frau Freud und Leid teilte und keinen Tag, den er von ihr getrennt war, vorübergehn liess, ohne ihr ausführlich zu schreiben und ihr seine grossen und kleinen Erlebnisse zu berichten. Diesem regen Briefwechsel verdanken wir sehr ausführliche Nachrichten über die Belagerung von 1794.

Die Amtszeit des Prinzen fiel ja in die aufgeregte, ereignisreiche Zeit der französischen Revolution. Am 1. Februar hatte Frankreich den Generalstaaten den Krieg erklärt und schon wenige Tage darauf machte der spanisch-südamerikanische Abenteurer Miranda den Versuch mit einem Revolutionsheer die bedeutendste Maasfestung zu erobern.[1]) Mirandas Unternehmen missglückte, und Maastricht, das durch das mehrtägige Bombardement viel gelitten hatte, wurde nach einigen Tage durch die Österreicher wieder entsetzt. Ueber ein Jahr lang erfreuten Stadt und Festung im weiteren Verlauf des Krieges sich verhältnismässiger Ruhe, bis im Sommer 1794 die Franzosen ihren Versuch die Festung zu erobern, diesmal mit besseren Erfolg erneuerten.

Bei der Belagerung von 1793 war die Gemahlin des Gouverneurs mit in Maastricht gewesen und hatte die Schrecken des Bombardements mit ihrem Gemahl geteilt. Als nun die Gefahr eines neuen Angriffs sich wiederholte, wollte Prinz Friedrich seine Familie in Sicherheit wissen und veranlasste rechtzeitig ihre Abreise. Am 20. Juli 1794 verliess die Prinzessin mit ihren Kindern Maastricht und reiste zu ihren Eltern nach Biebrich am Rhein. Mit jeder Post erhielt sie dort ausführliche Nachrichten von ihrem Manne, der sich in Sehnsucht nach ihr vergehrte. Der Gouverneur war trotz seines hohen militärischen Ranges — er war der einzige General der Cavallerie der Republik — keine Kriegerische Natur. „Je serais mille fois plus heureux dans le sein de l'amour et de l'amitié en famille que dans la politique et les horreurs de la guerre", schrieb er damals nach Biebrich. Den Feldzug von 1793 hatte

[1]) Ueber diese Belagerung vergl. Dyserinck in Publications 48, 225 und A. Rojas, Miranda. Caráras 1889.

er z. T. im Hauptquartier der Verbündeten mitgemacht und er hatte seitdem keine grossen Hoffnungen auf einen günstigen Ausgang angesichts der im Feldlager beobachten „confusion, qui règne dans notre armée". Dass Maastricht mit seiner geringen einheimischen Garnison nicht zu halten war, hatte er mehrfach nach dem Haag berichtet und erklärt, dass er ohne ausreichende Hilfe der Verbündeten gezwungen sein werde, die Festung „wegens manquement aan garnisoen en geschut" preis zu geben. Die ganze niederländische Besatzung [1]) bestand nur aus dem Reg. Nassau-Usingen (750 Mann), Depot des Reg. von Wilcke (316 M.), 188 Dragonern des Reg. Hessen-Cassel, 316 Artilleristen und 173 Mineurs, während mindesten 12.000 Mann zu einer regulären Verteidigung der ausgedehnten Werke erforderlich waren. Die Hochmögenden hatten dem Gouverneur denn auch geantwortet, dass er unter Umständen den Platz räumen solle, wenn die Österreicher ihn nicht genügend unterstützten. Solange diese unter Coburg westlich der Maas standen, drohte keine unmittelbare Gefahr. Als dann am 22. Juli die österreichische Armee bei Maastricht über den Fluss ging, setzte der Gouverneur es durch, dass der General *Kray* mit über 10.000 Mann auf dem linken Ufer blieb, um die Festung zu schützen, wobei freilich die Umgebung furchtbar unter den Requisitionen und Plünderungen der Kaiserlichen litt. „Die Österreicher fressen uns auf" klagte Prinz Friedrich von Hessen, aber er war doch sehr froh über ihre Gegenwart und hoffte sogar mit ihrer Hilfe „de sauver cet état et peut être l'Allemagne en conservant la Meuse". Als dann die Franzosen weiter vorrückten und bedrohliche Nachrichten von den Unruhen in Lüttich eintrafen, wo es zu Strassenkämpfen mit den Kaiserlichen kam, da wurde seine Stimmung weniger zuversichtlich. Robespierres Sturz und Tod gab neue Hoffnungen auf innere Wirren in Frankreich und dadurch zu erzwingenden Frieden. Dann kamen Nachrichten von dem zweideutigen Verhalten der Preussen unter Möllendorff, die den grimmigen Zorn des hessischen Prinzen erregten. „La conduite abomi-

---

[1]) Sabron, De oorlog van 1794-95, I, 283. Bis zum April 1794 lagen 3000 Mann Braunschweiger in niederl. Sold als Besatzung in Maastricht.

nable des Prussiens est la cause primitive de nos malheurs; j'espère qu'ils en seront punis". Den Rücktritt Coburgs vom Oberbefehl begrüsste der Prinz als ein Glück und erhoffte viel von dessen Nachfolger *Clerfayt,* der mehr Energie und Tatkraft versprach. Aber Clerfayt war krank und bald kamen neue Hiobsposten von der Einnahme niederländischer Festungen durch die Franzosen. Am 2. September zog die Garnison von Valenciennes „avec le baton blanc" durch Maastricht (sie musste die Schiffbrücke benutzen, „afin que cela ne fasse pas de rumeur en ville") und die schimpfliche Preisgabe der Festung machte einen niederschmetternden Eindruck. „Qu'est ce qui en deviendra? Dieu le sait, mais la vue de l'avenir est affreuse". In der Nachbarschaft wurde es immer unruhiger. Zahlreiche Vorpostengefechte zeigten das Vorrücken der Franzosen an, während die Österreicher immer mehr an Boden verloren.

Am 17. Sept. erhielt der Prinz durch einen Kurier *Clerfayts* die Nachricht, dass der Feldmarschall gezwungen sei, sein Hauptquartier zu verlegen und sich zurückzuziehn. Aber er liess 8 Bat. Infanterie der österr. Regimenter Keuhl, Michel Wallis Stein u. Wenzel Colloredo nebst 500 Mann Kavallerie, zusammen 7375 Mann, unter dem Befehl des Generals *v. Klebeck*[1]) in Maastricht zurück, wodurch die Besatzung auf 9745 Mann (inkl. der Nichtkombattanten) stieg. Der Prinz war damit sehr zufrieden. „Mes approvisionements sont fait, mes fortifications en bon etat, mes canons doivent arriver ce soir, ainsi je suis tranquille la dessus". Wegen der vorgeschrittenen Saison glaubt er nicht, dass es zu einer wirklichen Belagerung kommt, rät aber seiner Frau zur Vorsicht in ihrer Korrespondenz, die aufgefangen werden könnte.

Am 20. schreibt er, dass die Österreicher in Maastricht eingezogen sind und dass bei ihm der erste Kriegsrat mit Gen. Lt. *v. Klebeck,* G. Maj. *Kempf* und den übrigen höheren Offizieren beider Nationen stattgefunden hat. „Il paroit qu'ils sont fort complaisant et content. Je tache d'aproprier un peu les 2 ser-

---

[1]) Wilhelm Frh. v. Klebeck (1729-1811) aus Livland, seit der Erstürmung von Belgrad 1789 K. K. Feldm. Leutnant. (Wurzbach 12, 26).

vices. ***Wilcke*** [1]) vouloit s'y cpposer pour des petitesses qui n'auroient fait que des brouilleries, mais j'ai tenu bon et ***Welderen*** [2]) a trouvés que j'avois raison".

Der nächste Brief vom 22. Sept. berichtet von einem Vorpostengefecht am Deutschen Tor. „J'ai perdu 8 Dragons par la faute du Cap. ***Blank*** et avanthier 6 per celle de ***Trip***". Dieser durch den österr. Ulanenoffizier Grafen ***Eszterhazy*** besorgte Brief war für lange Zeit die letzte direkte Nachricht, die Prinzessin Caroline von deren Mann erhielt. Maastricht war eingeschlossen und vcn der Aussenwelt völlig abgesperrt. Mehrfache Versuche, durch Bauern beiderlei Geschlechtes oder durch scheinbare Deserteure die Verbindung wiederherzustellen, missglückten. Alles was der Gouverneur vom 22. Sept. bis 6 Nov. 1794 an seine Frau schrieb (20 Bogen mit 80 eng beschriebenen Seiten) bildet einen einzigen Brief oder vielmehr ein zusammenhängendes Tagebuch, das die Prinzessin erst lange nach dem Falle von Maastricht erhielt. Aus der Fülle der Mitteilungen dieses Riesenbriefes können unsre kurzen Auszüge nur das bringen, was für die Stadtgeschichte und den Verlauf der Belagerung wichtig erscheint. [3])

22. Sept. J'écris toujours et quand je trouve une occasion cela part. Aujourd'hui j'ai eu le bonheur de voir arriver un Cte ***Esterhazy*** avec un détachement d'Houlans et vite je lui donnois ma dernière [lettre nr.] 31. Celle ci [nr. 32] restera jusqu'à une autre cccasion sure.... J'ai vu du Cavalier former la ligne de l'Ennemi entre Veltweesel et Kaaberg, mais c'étoit pour montrer leur force et ne nous a fait aucun effet. On a tiré quelques coups sur leur patrouille ce que j'ai désapprouvés, car cela ne mène à rien. Le coup d'oeil dans les rues n'est pas gay, car partout on voit le fumier pour le bombardement. J'es-

---

[1]) Gen.-Ltn. Friedr. Wilh. Baren von Wilcke, Major-Kommandant von Maastricht.

[2]) Gen.-Ltn. Wilh. Ludwig Graf von Welderen, Kommandant von Maastricht.

[3]) Ueber die Belagerung vgl. man besonders das mehrfach erwähnte Werk von Sabron, De oorlog van 1794-95. Breda 1892, das auf den officiellen Berichten des Gouverneurs beruht. Ferner Relations des principaux Sièges en Europe (von Marescot). Paris 1806.

père qu'ils en seront quitte pour la peur.... Je ne saurois que me louer du Lt. Gen. de *Kleebeck* et des troupes Autrichiennes, je vis fort bien avec eux. Les off. ingenieurs sont très bons et de grand mérite, ainsi de ce coté suis je infiniment mieux que dans le premier siège [de 1793]. Me de *Wilcke* est partie aujourd'hui.... Je crois que la Gen. *Schmid*[1]) est la seule femme restée en ville; puisque le General est dans les bans principes et dit qu'on ne sauroit abandonner Maastricht. Je le pense de même et cela fait ma consolation.

24. Sept. Tout ce prépare pour un bombardement. Cela prouve qu'ils ne sont pas en force et qu'ils ne croient pas avoir du tems pour faire le siège, mais en attendant la pauvre ville sera ruinée une seconde fois, et après avoir consulté mes ingenieurs ils disent qu'il n'y a rien à faire que de se tenir tranquille étant preuve qu'ils ne peuvent nous assièger. Mais cela sera violent....

25. Sept. J'ai du quitter brusquement votre lettre hier pour courir à Wyck où il y avait une affaire avec mes travailleurs. Je les ai sauvés et pris 2 prisonniers. J'étois à peine rentré qu'il m'est arrivés un officier avec un trompette pour reclamer une sauve-garde pris à Gronsfeldt. J'y ai renvoyés *du Caylar* avec l'homme. Le Gen. *Du Bois* a été fort poli....

26. Sept..... Nous sommes cernés et je ne puis vous donner de mes nouvelles. J'ai déja envoyés un paisan dehors avec un billet, mais je n'en apprens rien.... Tout a été fort tranquille cette nuite, comme si nous étions en pleine paix.

27. Sept..... Au moment que l'après midi je voulois aller à l'ouvrage [Einrichtung einer Kriegskasse für die Österreicher] je reçus la sommation dont je Vs envoye copie.[2]) Je l'ai lu haut en présence du Cte de *Welderen* et Lt. Gen. de *Kleebeck*

[1]) Gemahlin des niederländischen Gen.-Ltn. G. F. Schmid.

[2]) Die Sommation Klebers vom 5. Vendémiaire (26. Sept.) ist abgedruckt in Sabron, De oorlog van 1794-95 D. 1 Bijlage 19. Die kurze Antwort des Gouverneurs womit er zugleich den Brief Klebers an den Magistrat von Maastricht zurückschickte, lautete: „Mon honneur et mon devoir m'imposent la défense de cette place, qui m'est confiée, et je la soutiendrai avec ma brave garnison. La lettre du magistrat sera remise". Frédéric de Hesse.

et de l'officier, et j'appuyai sur chaque passage. Ma réponse est courte. Je fis rassembler les 3 magistrats que j'ai encore, car la peur a pris tous, et ils eurent grand peur, mais je les rassurai de même que la bourgeoisie assurant que ce n'étoit que bravade et me promenant dans les rues. Comme ils ont travaillé à la montagne des apôtres, nous avons cru, qu'il y auroit grand feu cette nuit; car nous avions fait tous nos arrangemens en conséquence, mais ils nous ont attrapés et tout a été fort tranquille. Le Cap. *Du Pont* qui a l'observation à la tour avec le Lt. de *Ruphy* m'assure qu'ils sont très faible et que ce n'est qu'une bravade....

28. Sept. La tranquillité continue. Pas un coup de canon. Ils marchent toujours, ce que cela veut dire s'ignore parfaitement. Hier j'ai envoyés *Du Caylar* à Nederkan chès ce Gen. *Klaeber* avec la réponse du magistrat. Dans ce moment à 10 h. je reçois le rapport que l'ennemi se retire du Kaaberg et prend sa marche vers l'Apostelberg. Dieu donne que ce soit vray, c'est trop bon pour le croire. J'envoye tout de suite toute ma cavallerie dehors pour savoir ce qui en est.... Je Vs envoye ce soir un autre billet par un soldat de Kheul dans un baton priant le Cte *Clerfay* de vous le faire parvenir. Je vais à la Porte de Tongres voir ce que c'est, un autre rapport me rend confus. C'est que du gros canon vient au Kaaberg. Si cela est vray mon espoir est vain....

29. Sept. La journée de hier a été fort orageuse. Comme de tous les cotés les rapports étoient si différens je priois le Lt. Gen. de *Kleebeck* d'envoyer ses Huzards et Chasseurs dehors [1]) qui les surprirent, tuèrent une 50 et emmenèrent 1 canon avec 2 chevals en ville et 3 prisonniers. Je l'ai achetés des housards [2]) que étoient fort content. Hier après midi on a fait une 2e sortie qui n'a pas si bien réussie. Je l'avois dit d'avance, ils étoient pret à nous recevoir et nous ont tué du monde. Le Coll. *Lombach* a tiré un canon dans une division des Autrichiens et a tué du monde. Il assure que Non, crie beaucoup,

---

[1]) Vergl. Sabron I, 288.

[2]) Für 233 Gulden. Vgl. Sabron I, 288 Anm.

mais toutte la garnison en est persuadée ce qui fait un mauvais effet.

Die nächsten Tage vergingen in verhältnismässiger Ruhe. Aber man war eingeschlossen, die französischen Vedetten standen in Abständen von 30 + Schritt und liessen niemand durch. Es verlautete, dass Clerfayt seine Armee bei Aldenhofen zu einem grossen Schlage sammelte. Man hörte Kanonenfeuer von weitem, und der Gouverneur, der auf einen Sieg der Österreicher rechnete, fing schon an Pläne zur Wiedervereinigung mit seiner Familie zu machen. Aber die Stimmung schlug bald wieder um.

4. Octobre..... La canonade d'avanthier m'avoit fait le plus grand plaisir. Nous attendions notre délivrance, mais rien n'est arrivés — hier un silence effrayant et l'ennemi s'est renforcé et a travaillés de tous les cotés avec une rapidité, tous les paisans y étant employés. L'on a tiré beaucoup, mais je doute que nous en aions beaucoup de fruit. C'est marque que la canonade d'avanthier n'a pas réussis pour nous.

.... J'ai trouvés un paisan qui est allés ches Clerfay s'il peut passer, mais il ne vouloit se charger de rien. J'avois arrangés un tout petit billet pour mon amie, mais il ne pouvoit pas.... Je ne puis m'imaginer qu'on nous abandonne ici, ceci étant le dernier point interessant; car avec nous le sistème general des puissances écroule. Mais hier soir j'ai longtems parlés avec des Autrichiens, qui m'ont rappellés combien l'on a abandonnés Valenciennes et les 3 autres Ipres, Charleroy. Ainsi que nous devions attendre le même sort; cela m'a abattus. Dieu me soutiendra....

5. Octobre, Dimanche .... Tous les rapports ne sont que des nouveaux ouvrages de l'ennemi, qu'il se montre sur les hauteurs qui sont garnis de monde. Je vois nos propres paisans qui doivent travailler contre nous. Le canon va continuellement. Cette auxiété continuelle, cet abandon total du monde entier — car je ne puis rien apprendre, et mon paisan dont je Vs ai parlé hier a dû rentrer. Les Vedettes l'ont chassé à notre place d'exercice — cette incertitude totale sur notre avenir est affreux .... J'irai à l'église ches *Payen* aux Mennonites, l'église françoise étant donnée aux travaux de l'arsénal .... L'argent

[pour les Autrichiens] me fait beaucoup d'histoires, mais on doit s'aider [1]) .... et puis le chauffage est un grand manquement, point de provision de faite, et les Autrichiens en consument imensement, de sorte qu'on coupe tous ces beaux arbres dans les ouvrages, ceux de dehors étant tous brulés et bientot nous en viendront au rempart. La Promenade et le Vrythoff resteront pour la fin, mais c'est triste à voir ....

5. Octobre après midi. J'ajoute à ma lettre d'aujourd'hui qu'un Garde National a parlés à un de nos Chasseurs Vedette et lui a dit que la canonade du 2d que nous avons entendus si clairement étoit une attaque des François sur *Clerfay*, mais qu'ils avoient été repoussés et avoient perdus beaucoup de monde.... J'ai été extremement touché ce matin à l'Eglise des Mennonites, où *Payen* nous a fait un beau sermon. Une petite chambre, où le reste de notre Communauté étoit en contrition et fondant en larmes, Payen ne peuvant retenir les siennes, étoit un service bien touchant. J'ai beaucoup pleuré mais j'ai tenu meilleure contenance que le reste....

6. Octobre. Ce matin à 4 h. Le Cap. des Chasseurs m'a proposé une petite sortie de 100 Houzards et 100 Chasseurs pour mettre en feu la maison de tabac devant la Pte de Bruxelles, mais ils ont été reçu avec un tel feu, qu'ils ont perdu du monde. [2]) Sans aucun succès outre cela j'ai 6 déserteurs cette nuit dont 4 de N. Usingue, ainsi que pour ma faible garnison j'ai fait une forte perte.

7. Octobre. Toujours la même situation. Point d'espoir de délivrance. Un silence effrayant. Qu'est ce qui deviendra de nous c'est la demande de chacun que je rencontre. Je les console, mais dans moi je n'ai aucun espoir dans les hommes surtout dans cette affreuse politique des cours. .... La journée d'hier a été fort tranquille. Quand nous ne tirons pas eux font de même, mais ils travaillent beaucoup. Le Gen. de *Kleebeck* est contre les sorties, puisque nous y avons perdus quelque

---

[1]) Die Bürgerschaft musste während der Belagerung dem Gouvernement gegen 150000 Gulden vorschiessen. Ausserdem wurde aus abgeliefertem Klostersilber für über 37000 Gulden Notgeld geprägt.

[2]) Vgl. Sabron 1, 289.

monde, mais je suis tourmenté par des demandes continuelles pour eux. Cela ne finit pas et c'est si embarassant de refuser. Ils ne veulent pas sentir la faiblesse de nos moyens en vivres, argent et en chauffage. Aujourd'hui ma derniere ressource les beaux arbres du Rempart seront coupés. Je n'ai osé faire aucune difficulté, les ingenieurs les demandant pour des blindages. Enfin je vois cette bonne ville pillée et maltraittée de tous les cotés sans pouvoir y aider.

8. Octobre .... un silence affreux .... leurs ouvrages augmentent visiblement. De Holstein je les ai vu hier distinctement dans leurs redouttes pouvant distinguer leur visage. Cela n'est pas agréable. Tout les officiers sont tristes. Les bourgeois au désespoir que c'est si long. Pour moi soutenu de la Bonté Divine je les console autant que je puis, mais je n'en souffre intérieurement pas moins. .... Si nous gagnons la fin du mois, la mauvaise saison arrive et nous sauvera peutêtre .... *Alsfeldt* que j'ai envoyé de tous cotés a trouvé un garçon qui veut porter un billet. C'est ma 5me mission, Dieu donne qu'elle réusisse mieux....

9. Octobre. Les Autrichiens ne sont pas consolants, les officiers n'ont rien avec eux; qu'ils sont sur que point de secours ne viendra, qu'on les abandonnera comme à Valenciennes et Condé. Cela fait un effet terrible dans la bourgeoisie, qui ne veut travailler ni rien faire s'attendant à en être la victime. La terreur est extrême, je ne puis avoir personne pour sortir. Le garçon d'Alsfeldt, cet homme de Dcpff se sont retractés ce matin, leurs amis les déconseillant disent qu'ils seront pendus.

10. Octobre. J'ai été interrompus hier matin fort désagréablement par le Cap. *Du Pont* qui me dit que les François avoient fait un nouvel ouvrage vis à vis du fort. Je fus à mon toit, je le découvris fort bien .... Le Maj. *Straubenzee* qui avoit été de garde au fort, fut mal reçu de n'avoir pas tirés ni fait rapport. Cette négligence me fit bien de la peine tombant sur un national. Enfin la faute étoit faite, il falloit la reparer. Je fus avec le Lt. *Mayard* chès le Lt. Gen. de ***Kleebeck,*** qui ne veut pas de sortie et lui en représentois la nécessité. Il s'y conforma et je pris la disposition des ingénieurs. Elle étoit de 400 Autr., 150 Nation., 400 de Réserve, 200 Travailleurs et 200

Chevaux. Je les vis partir du marché a 9. .... Le Col. Cte de *Pachta* commandoit. J'ai monté à mon toit, où il faisoit bien froid, et je ne sai pourquoi cela a duré jusqu'à onze. Heureusement l'ennemi ne s'est douté de rien. C'étoit fort tranquille. Tout à coup je vis tout le ciel clair, un feu roulant et les cris de nos gens qui entrent dans la redoutte. Ils ont tout massacrés, mis en feu la grange et minés les ouvrages. On voiait clair que le feu se retiroit au Lichtenberg, dans ces buissons ils ont tenus longtemps, mais nos gens les en ont chassés .... je ne sai pas les détails ultérieures. Clerfay doit avoir entendu la vivacité de notre feu .... Le Col. *Pachta* vient de me faire rapport, qu'ils ont abattus les ouvrages et mis l'ennemi en fuite à la 3. redoutte, où il y avoit du canon. Que nos gens y sont entrés pêle mêle, que nous avons perdus une cinquantaine d'h. et 4 off. Je regrette beaucoup le Cap. de *Botti* des Mecklenbourgeois qui s'est offert volontairement et qui est perdus. On ne sait s'il est tué ou prisonnier .... Le but est remplis de se faire respecter, il faut en être content. [1])

11. Octobre .... La feu a été très vif. J'ai fait de nouveau des sorties qui ont chassés les travailleurs. Cela a fait un feu general autour de la place. Mais à la longue nous ne pouvons soutenir ces pertes et ils continuent avec vivacité. Et je n'entens rien de *Clerfay!* .... J'ai bien de difficultés intérieures et je dois prendre toute ma fermeté pour les surmonter. *Wilcke* sort de chès moi, il pleure comme un enfant. Tout le monde est abattus. Pour moi je tache de consoler et j'ai mon ferme espoir en Dieu.

12. Octobre. Hier fut une turbulente journée. A 11 h. j'appris que 2 colonnes entroient dans la plaine de Wyck et comme les avantpostes avoient dit que *Clerfay* avoit passé le Rhin la désolation étoit generale. Je montai sur mon toit et j'en vis une longer la montagne et l'autre par Amby-Meersen-Schaan vers le moulin de Gronsvelt, où ils se parquèrent et ce matin ils marchent plus loin. Je suppose la collonne étant immense que c'est le gros bagage de l'armée. Les Postes autour de la ville sont doublés ce qui me fait juger qu'ils ne veulent pas nous

---

[1]) Vgl. über diesen Ausfall Sabron I, 290 f.

communiquer leur retraite. .... J'entens toujours le canon de St. Pierre et cela m'est désagréable. Cela me fait voir qu'ils continuent à travailler avec force, mais j'espère que ce n'est qu'une demonstration pour protéger leur retraite.

13. Octobre. Sortant de l'église j'appris qu'une Collonne ennemie se montroit à Nederkan que nous avons vu longer avec du canon et se placer au Kaaberg, ainsi que nous devons craindre que ce n'est pas une retraitte mais un renforcement de l'armée de siège .... Je m'attens à une attaque generale, si on ne vient pas bientôt à notre secours. Nous n'entendons rien de Clerfay ....

14. Octobre. Un chasseur qui causoit sur parole avec une vedette françoise fut enlevés de force. J'y envoyois le Cap. *Stephanini* du même corps pour le reclamer. [1]) Ou le mèna les yeux bandés à Pietersum, où il trouve dans le sallon de Merode la société à diner. Le Gen. *Kleber* lut haut ma lettre, le chasseur fut appellés qui dut dire la manière dont il avoit été pris. Il dit alors que cela n'auroit point de difficultés et qu'il me repondroit demain pour renouveller la sommation, disant que je n'avois plus de secours à espérer, Bois le duc étant pris, Clerfay battus le 2 à la Roer complettement et passé le Rhin, Juliers pris, Düsseldorf brulé et Cologne et Bonn, même Coblenz dans leur possession. Cap. *Stephanini* à trouvé une gazette sur la table de Liège, qu'il a empoché, où les succès sont tous décrit du 10. Ceci m'a achevés .... car Juliers étant pris il n'y a plus moyen de forcer le passage et les François le soutiendrons mieux que les Palatins, qui doivent l'avoir honteusement remis .... J'ai eu ce matin des désagréables conférences avec le magistrat pour tout ce que les Autrichiens demandent. Je leurs ai déja donné 9000 Louis ou 110 m. fl. de Liège, je ne conçois pas même comment j'ai pu rassembler cette somme à présent, ils exigent tout l'habillement.

15. Octobre. Hier le feu au Fort a duré la journée et j'ai attendu jusqu'a 5½ l'arrivée de l'officier françois. Il m'a apporté la lettre ci jointe [2]) qui Vous étonnera. Ceci est le plus

---

[1]) Vgl. Sabron 1, 293 f.

[2]) Die Beilage fehlt hier und auch bei Sabron 1, 294, wo nur der Inhalt kurz angegeben ist.

affreux moment de ma vie. J'étois contre de faire la moindre chose qui put me faire du tort, mais tous les autres étant pour gagner du tems, j'ai trouvé que ceci étoit trop délicat pour le prendre sur moi et j'ai apointés un conseil de guerre compos. des 5 Generaux et tous les commandants des corps. J'y ai lu les depèches et d'un commun accord pour gagner du tems. l'envoi des officiers a été décidée à une condition que j'y ai mise que le Hollandois portat ma dépèche à La Haye. J'attens avec impatience la réponse, qui décidera de notre sort toujours malheureux, ou d'être à la veille d'un siège affreux qui ne peut se terminer que par la mort ou la captivité sans nul espoir de secours, ou par la sortie volontaire de ma place .... S'il accorde l'envoi à la Haye j'ai l'espoir de sortir avec honneur *par ordre supérieur* ....

16. Octobre. *Du Caylar* a remis ma réponse, mais le general et le Représentant du Peuple l'ont trouvés très fière et lui ont dit: que je paierai les malheurs de cette ville. Ma tête est à eux, je ne puis l'empêcher. D'un coté la mort et la perte de cette malheureuse ville et de l'autre la honte et perte de réputation si j'accepte leurs douces propositions .... Je n'ai plus d'espoir, je dois me battre, abimer cette ville, la garnison pour l'honneur et y venir pourtant dans peu de semaines. Situation affreuse.

17. Octobre. J'ai envoyé le Cap. *Orlandini* à l'ennemi avec ma réponse que je refusois sa proposition. Ainsi nous voilà dans un feu violent et dont selon touttes les apparences les peu qui en sortiront seront exposés à bien de chagrins et prisoniers. Pour moi je suis ferme. J'ai entendu hier avec consolation un discours et prière de notre bon mr. *Payen* qui m'a beaucoup fortifié, et j'ai une telle confiance et espoir en mon Dieu que le Cte *Welderen* et mes aides de camp trouvent entousiaste que je ne désespere nullement, que nous soions sauvés, peut-être même délivrés par un miracle ....

Es war vor allen Dingen die hoffnungslose Stimmung der Österreicher, die den Gouverneur anstecken und niederdrücken musste. *Kleebeck* wollte seine Truppen schonen und widersetzte sich deshalb immer den geplanten Ausfällen, wie er auch darauf bestand sich über den Kopf des Prinzen hinweg

mit Clerfayt in Verbindung zu setzen, um die gewünschte Ordre zur Aufgabe der Festung zu erhalten (Vgl. Sabron, De Oorlog van 1794-95, S. 300). Das führte zu unerquicklichen Diskussionen ebenso wie die Geldforderungen der Österreicher, die unersättlich in ihren Ansprüchen waren. Die Hospitäler füllten sich mit Verwundeten und durch zunehmende Desertion hatte die Besatzung weitere Verluste. Das für die Jahreszeit ungewöhnlich gute Wetter begünstigte die Arbeiten der Belagerer, die durch die Kanonen der Festung nur wenig beeinträchtigt werden konnten. „Nous cannonnons mais j'en vois peu d'effet et l'ennemi approche extrèmement". Endlich kam es wieder zu einem Ausfall der Belagerten.

21. Octobre. La Journée a été tranquille et aient donné les ordres au génie et à l'artillerie de faire la sortie quand ils le trouveroient nécessaire, de prendre les réserves et les travailleurs, le Col. *Maillard* me le fit savoir à 5 h. J'y fus ainsi, le secret fut bien gardés. Nous fîmes un grand feu suivi de la sortie avec beaucoup de vivacité. Ils ont comblés l'ouvrage, tués beaucoup de monde et rentrés. Nous n'avons que 4 blessés. L'ennemi a courus de tous les cotés, une confusion totale tirant le canon sur leurs propres gens, les bales ont beaucoup sifflés. J'étois en haut de la Pte de Bruxelles, cela a parfaitement reussis, c'est une consolation dans le malheur quand l'on fait son devoir et que l'ennemi doit dire que l'on se défend en braves gens. Voilà encore un jour gagné et notre 8e sortie.

23. Octobre. Hier leurs canons et mortiers sont rangés, je m'attens aujourdhui à la dernière insultante sommation qui rejettera sur moi tous les malheurs qui tomberont sur cette ville.

24. Octobre. Dans ce moment le Lt. Col. *Maillard* me dit que la 1re paralelle est tirée à 300 pas de la Pte de Bois le duc, ainsi qu'à présent leurs travaux étant achevés et les canons arrivés, cela ira fort vite vers notre totale ruine. J'ai eu aussi des rapports désagréables de beaucoup de désertion.

25. Octobre. Si tu savois, combien de persécutions je dois souffrir de tous les cotés, un chacun voulant se sauver de ces malheurs, mais ensuite en rejetter la faute sur moi, et combien je dois être ferme dans mon malheur!

26. Octobre. Hier notre conférence a été si orageuse tou-

chant le peu d'utilité de l'artillerie, qu'ils tirent mal et sont si faibles que la moitié des pièces n'est pas garnis, et tout le service que l'artillerie et le génie exige, le Gen. ***Kleebeck*** qui de même que les Nationaux donne deja 2 tiers de service ainsi qu'un tiers doit être 48 h. de garde, m'a fait les plus vives représentations et que la désertion et les maladies augmentoit de manière que ce tiers se diminue à rien du tout, le génie demandant aussi journellement 400 h. J'ai du insister, il a refusé et cela m'a fait tant de chagrin d'autant que je vois que tout va mal et très mal du beaucoup de confusion par l'indiscipline et l'ignorance, que j'en ai été malade toute la nuit .... Ce matin j'ai fait venir les Lt. Gen. de ***Kleebeck, Welderen*** et ***Wilcke*** et il a persistés dans son refus et m'a dit qu'il voioit, qu'il n'y avoit rien à faire que de capituler après avoir tenu 5 semaines. Je lui ai assurés que nous en étions encore bien loin, mais en moi même j'ai bien vu que vela ne sera plus long.

27. October. J'ai tenu hier un conseil de guerre nat. et montrès l'ordre d'évacuation de L. H. P. [vom 26. Juli, die für den Fall, dass die Österreicher die Maas aufgaben, Räumung der Festung unter Umständen erlaubte] et ils sont tous de mon sentiment; mais dans celui des Autrichiens à qui j'en fais mon sécret personne n'a voulus commencer cette matière délicate et je me suis tû. Le Lt. Gen. ***Kleebeck*** au désespoir de cela et voulant rentamer cette affaire m'a priés de les convoquer ce matin. J'attens à présent les generaux pour leurs en parler. Je veux tout faire pour sauver la garnison, cette bonne ville, mais je ne veux pas exposer mon honneur ....

28. Octobre. ***Kleebeck*** a tenu un fort long discours sur l'inutilité de notre déffence et la nécessité de sauver la garnison. Touttes les voix ont été prises et tous pour excepté les ingenieurs autrich. et le Col. ***Cornabé,*** ce dernier aiant dit, qu'il ne pouvoit donner sa voix tant qu'il ne savoit pas nos moyens dont on lui parle tout le tems et la force des attaques ennemies. On a haussé les épaules d'autant plus que lui aiant confiés le Ft St. Pierre, il s'est dit malade et depuis sa guérison il n'a pas redemandés ce poste et c'est à ***Telliers*** et 3 autres hauts officiers qui s'y relève. Il veut faire le brave à nos dépens, mais cela ne lui réussira pas. Pour moi j'ai remerciés le conseil de

guerre sans m'expliquer, et assuré que si faute de moyen j'étois obligé de capituler, je n'en ferai point que la plus honorable pour moi et ma garnison.

Die Aufregungen der letzten Tage hatten die Gesundheit des Gouverneurs heftig angegriffen, so dass er ernstlich zu erkranken fürchtete. Er verbrachte schlaflose Nächte und konnte zwei Tage lang von starkem Fieber geschüttelt sein Zimmer nicht verlassen. Er war furchtbar niedergeschlagen in diesen Tagen, wo er von seinem Krankenlager den lauten Kanonendonner hörte, erholte sich aber wieder bald und konnte am 30. seiner Frau berichten, dass es ihm wieder besser ginge.

30. Octobre. J'ai dormis quelques heures tranquillement et ensuite j'ai revé ma reponse au Gen. ennemi en cas de 3e sommation .... Depuis hier le feu de l'ennemi est très vif, mais aucun ouvrage n'a souffert que le Fort St. Pierre, sur lequel l'on tire de tous coté's .... La misère est grande dans le petit peuple, n'aiant ni provisions ni chauffage, je les aide autant que je puis et je pense à toi en le faisant.

1. Novembre. Je ne cesse de Vous écrire, mon ange, malgré le feu du canon et des bombes, il étoit affreux toutte la nuit. La Rue de Bruxelles a beaucoup soufferte, 6 h. d'Usingue et 5 de Wallis sont tués et blessés beaucoup de bourgeois des maisons abbattues, c'est une désolation dont l'on ne se forme point d'idée .... Hier un trompette arrivat. Il m'inspirat comme de coutume cette horreur. Sa lettre [1]) n'étoit qu'une nouvelle menace si je ne permettois que la sienne ne fut donnée au magistrat, ce que j'accordois et lui donnois un reçu. Les contraditions sont terribles et je suis fort mécontent de ceux qui veulent se rendre, mais qui ne veulent pas venir en avant, mais veulent jetter toute la responsabilité sur moi et s'en sauver ainsi. *Welderen* et *Wilcke* ont parlés à ce sujet avec fermeté. Enfin j'avois forcé *Kleebeck* à commander une sortie de 300 h. pour ce matin à 5 h. Les troupes sont venus trop tard, personne n'y a été et je lui porte ma plainte formelle. Si ceux qui me sont donnés pour deffendre la place se conduisent ainsi, alors

---

[1]) Abgedruckt bei Sabron I, Bijlage 20. Der Ueberbringer des Briefes an den Magistrat war der spätere Marschall Ney, damals Adjutant Klebers.

on ne peut rien faire. Il ne m'a pas laissé de repos, que j'ai du lui assigner une casematte pour lui et ses effets et ses domestiques. Mes vivres qui y étoient ont du sortir, et il s'y est enterrés hier au soir, et je doute de le revoir avant que la place soit prise ou delivrée. J'en suis honteux ....

Samedi soir. Le feu a été extremement vif, il y a eu 16 Autrichiens, 14 Nationaux et 20 Bourgeois de tués. Ils ont aussi avancés leurs travaux, ainsi il faudra voir ce qu'ils feront cette nuit. Pour moi je m'attens à tout. J'ai été partout consoler les gens. Les rues de Bois le duc, Bruxelles, le Vrythoff est en feu, la gr. Garde est vis à vis de la comédie. Ma maison a eu 2 coups dans le 3e étage, ce qui m'a obligé de quitter ma chambre et me retirer dans celle de *Nolte* où je m'établis .... *Alsfeldt* vouloit me faire aller à la cave, mais je n'ai pas voulu. Le souvenir de ce que Vous y avès souffert et que nous y étions ensemble me rendroit entierement mélancolique et je dois soutenir ma fermeté. J'ai été à tous les points d'attaque, j'ai fait le tour du rempart pour qu'on me voie, que je ne m'enferme pas comme les gen. autrichiens qui se font excuser de la conférence pour rester dans leur casematte. Conduitte abominable, du moins sortirai je de la Place avec honneur et je doute fort que je puisse leurs donner le même temoignage.

2. Novembre. Dimanche. Les églises sont fermées, aucun quartier de la ville n'étant assurés, les 3 quarts sont devasthés. Jamais il n'y a eu un feu pareil, 3 bombes sont tombés chès Slype (?) et Mattha (?) avec une force que je croiois ma maison sauté .... Tout ce qui me console c'est que ma chere et digne femme est en sureté et que si Dieu me laisse la vie je la reverrai avec honneur et laissant du moins à mes enfans une reputation intacte.

3. Novembre au soir. Ceci est le jour le plus affreux de tous. Jugés que le feu ennemi de 80-100 canons et 32 mortiers a été si affreux que presque touttes nos batteries, qui sont fort mal servies, ont été demontées, et l'incendie a été continuelle. La gr. Comdrie d'Antoine, Bayard, Croisiers, les magasins tout brule, c'est affreux à voir. Nos munitions tirent à leur fin, nos gens sont épuisés de fatigue, les Autrichiens s'enivrent, courent par les rues et pillent, le bourgeois au desespoir ne veut plus

eteindre et se cache dans sa cave. Point de chevaux ni charretiers à avoir pour le transport des munitions, le Fort St. Pierre demontés, les gens decouragés dans les casemattes et dès que un s'y montre il est tué. La brèche au rempart capital se forme, bastion Turenne est à bas, enfin la désolation est au comble. Le Lt. Gen. de *Kleebeck* m'en fit les représentations les plus vives, disant qu'il n'avoit plus le monde pour garnir les postes. La dessus *Welderen* et *Wilcke* m'en parlèrent et j'arrangeois avec eux, que je ne voulois pas faire le premier pas, que c'étoit au magistrat à s'adresser à moi [1]) et je leurs ai permis d'écrire au General françois et j'ai envoié le Lt. Col. *Spengler*. J'attens avec impatience sa reponse .... Si l'ennemi savoit mon affreuse situations, je crains qu'il ne me donneroit pas de bonnes conditions.

4. Novembre, soir. J'ai été dans les angoisses jusqu'à 11 h. que *Spengler* revint et me porta que c'étoit acceptés, mais nous sommes pris de guerre, armes bas au glacis et vu la conduitte honorable de la garnison et ma fermeté permis de retourner en Hollande .... Je puis dire que j'ai plus risqué aujourd'hui que dans tout le siège. Les Autrichiens pillent, tirent dans les rues, mes patrouilles ont été blessés, les bourgeois maltraittés. Enfin ne pouvant y suffire j'ai courus chès le Lt. Gen. *Kleebeck* et je l'ai pris avec moi. Il n'avoit nulle envie de s'exposer, mais il fallut, et nous sommes parvenus à les separer. La dessus je reçois la nouvelle que les Francois sautent sans fusils dans les palissades à Holstein et s'y promènent avec les Autrichiens. J'y cours pous les séparer, je trouve les 2 nations buvant ensemble sou comme les bêtes. Je dis aux officiers de garde de les separer, ils ont peur de leurs gens. Pour éviter cette nuit le pillage total de la ville, je me suis trouvé dans la nécessité de faire prendre les armes à toutte la garnison et de les laisser à leurs postes jusqu'à demain matin que les Autrichiens sortiront pour camper aux ouvrages avancés, et les nationaux patrouilleront toutte la nuit. A touttes les portes on annonce des commissaires, des officiers françois, d'autres se sont déjà

---

[1]) Der Briefwechsel zwischen dem Magistrat und dem Prinzen ist abgedruckt in Publ. de la Soc. hist. et arch. dans le Limboug 48, 229 f.

glissés en ville, enfin c'est une confusion dont on ne se forme pas d'idée. Voici la 5e nuit que je ne pourrai dormir et à la fin on ne le soutient pas ....

5. Novembre. J'ai été toutte la nuit en course pour prévenir le pillage et j'ai eu le bonheur de réussir. Plus de 200 off. françois sont venus en ville et les administrateurs. Je suis tourmentés extrémement .... J'ai eu les otages à diné avec tous les generaux et nos commissaires de la capitulation, c'est rude, mais il faut boire son chagrin jusqu'à la lie .... *Welderen* prend fort mal qu'il doit mener la collonne à Nimègue .... je vais d'avance pour gagner une couple de jours.

6. Novembre. Je suis dans les horreurs des empaquettages de toutte ma maison, des rapports de tous cotés, des officiers françois qui ont mille choses à me demander, en un mot c'est une désolation, je voudrais seulement être dehors. Chacun me félicite de ma belle deffence, mais je suis toujours bien triste de l'abominable fin que cela a pris ....

Damit schliesst der lange, vor sieben und einer halben Woche angefangene Brief, den der Gouverneur erst jetzt an seine Gemahlin abschicken konnte. Die nächste Nachricht sandte er ihr am 8. Nov. aus Eindhoven und schilderte ihr darin seinen Abschied von Maastricht.

8. Novembre. Ma dernière étoit du 6 que j'ai passé fort désagréablement. A peine étois je couchés que je reçus rapport que les Houzards avoient mis le feu aux casernes. Cela auroit pû nous rendre tous malheureux. J'y courus, il étoit éteint. A 1 h. matin le Lt. Gen. *Kleebeck* me fit reveiller pour me porter ses plaintes qu'on avoit accusés ses gens. Je me fachois contre cet officier qui étoit fort haut, comme si j'attaquois par ma plainte le service impérial, aussi nous ne sommes pas séparé bien bons amis. Le 7 j'ai été à 7 h. à cheval. Touttes les rues étoient remplis de la garnison, des bagages et des personnes de la ville qui partent. Beaucoup de rues étoient tellement remplies des decombres qu'on ne pouvoit passer. Craignant le pillage j'allois partout. A 8½ étant au Vrythoff je vis *Wilcke* à la tête des bataillons français battant la marche qui prenoit les postes. C'étoit comme si la foudre tomboit sur moi, et Wilcke se disputoit et arrangeoit les gardes comme si c'étoient les nôtres.

Je ne pus le voir. J'allai avec le Cte *Welderen* à la pte Bruxelles. Au moment que je veux sortir *Stutten*[1]) n'avoit pas reparés les ponts ni fermé les fossés. Toutte l'armée françoise étoit rangée devant et dut se porter vers la pte Tongres. Cela dura toutte une heure et la ville étoit remplie de françois. Vous ne sauriès vous imaginer ma désolation. Enfin je commande „Marsch" mais je n'ai pas tiré l'epée quoique *Wilcke* le vouloit absolument. A la porte un second Halt. Enfin nous sortons, et je craignois beaucoup les éclats, les injures pp. Mais je dois leurs rendre la justice qu'ils étoient de la plus grande tranquillité, mais mal habillés, affreuse tournure. En passant par eux les troupes battoit au champ et saluoit. Le gen. *Kleber* vint avec une grande suite à moi. „C'est au prince de Hesse que j'ai l'honneur de parler? Il faut Vs faire compliment sur votre belle deffence. Si j'avois sû que Vs étiez si faible, cela n'auroit pas été si long. Vous avés bien prévu le moment de l'assaut et alors le sort de la garnison et de la ville étoit à plaindre". Je lui repondis que c'étoit une consolation pour moi d'avoir même l'aprobation de mes ennemis et que je n'avois fait que mon devoir. „Bien plus, car Vous avés tenû d'après ce que j'ai entendû de mes commissaires de guerre jusqu'au dernier moment. Le prince a assisté à tant de brillants exploits qu'il ne voudra pas rester au désarmement?" Je dis que Oui, que je n'avois mené ma garnison hors de la place .... mais qu'à présent je remettois le désarmement et la marche en Hollande au Cte de *Welderen* et je partis vers midi ....

Am 12. November kam der bisherige Gouverneur im Haag an, um Rechenschaft über seine Verteidigung von Maastricht und über die Kapitulation abzulegen. Er hatte die Genugtuung, dort sehr freundlich im statthalterlichen Palais, wo er auch Wohnung nahm, empfangen zu werden. „Le Prince étoit fort amical et m'a temoigné combien on étoit content de moi .... Ce n'est que complimens flatteurs. Cela m'a consolé dans mes malheurs de voir qu'on est juste".

Sein ausführlicher Bericht über die Belagerung hatte denn auch zur Folge, dass auf Antrag des Statthalters die Hoch-

[1]) Oberstleutnant Stuten, Chef des Geniekorps der Festung.

mögenden am 4. December „de goede conduite en het gedrag gedurende het beleg" anerkannten und billigten.

Darauf verliess Prinz Friedrich von Hessen am 10. December den Haag und die Niederlande und kehrte in seine hessische Heimat zurück. Der Zusammenbruch der Republik besiegelte auch das Ende seiner militärischen Laufbahn in den Niederlanden. Er lebte seitdem als Privatmann hauptsächlich in Rumpenheim und Cassel und starb hochbetagt (in seinem 90. Lebensjahr) am 20. Mai 1837 zu Frankfurt a. M.

TABLE ALPHABÉTIQUE.

C.

D.

E.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

S.

T.

U.

V.

W.

Y.

Z.

PLANCHES.

TABLE DES MATIÈRES.

